

K E S P O R Ů M O O B R O D N Ý P R O C E S
XX

R O K U 1968 V Č E S K O S L O V E N S K U
XX

/ Ú v a h y , p o l e m i k y , r e c e n s e /

březen 1988

Obsah :

1/	Mezinárodní setkání komunistických, dělnických, sociálně demokratických, labouristických a revolučně demokratických stran a hnutí v Moskvě 4. - 5. XI. 1987	str. 1 - 2
2/	Stanovisko k 20. výročí Pražského jara 1968	str. 3 - 11
3/	Odpovědi Alexandra Dubčeka na otázky listu l'Unita	12 - 52
4/	Rudolf Z u k a l : O pohádkách Marie Boudové	53 - 57
5/	Vojtěch M e n c l : Včera, dnes a zítra, ale vždy pravdivě	58- 62
6/	Čestmír C í s a ř : O jednom konjunkturálním účelovém pamfletu	63 - 70
7/	Luboš K o h o u t : Poznámky k programovým a politickým iniciativám po lednovém plénu ÚV KSČ r. 1968	71 - 87
8/	Zdeněk Jičínský: Rudolf Slánský: Jah Štern:	Ke stanovisku Tessu k Pražskému jaru 1968
9/	Zdeněk J i č í n s k ý: Ke statí A. Kondrašova: " Žádná podobnost s přestavbou v SSSR"	88 - 89 90 - 97
10/	Antonín B e n č í k : K článkům "Leden a dnešek" a "Žádná podobnost s přestavbou v SSSR"	98 -102
11/	Luboš K o h o u t : Poznámky k mýtotočné aktivitě čs. propagandistické mašinerie	103 - 116
12/	František Šá m a l í k : Fantóm plurality	117 - 122
13/	Milan H ů b l : Arogance či ignorance?	123 - 125
14/	Zdeněk J i č í n s k ý: Poznámky na okraj některých hodnocení Pražského jara 1968	126 - 163
15/	Luboš K o h o u t :K studií J. Sládečka- P. Pitharta "OSMAŠEDESÁTÝ"- kriticky	164 - 194

Ú v o d e m :

Rozsáhlý sborník politologických, historických a ekonomických studií, memoárů předních politických aktérů Pražského jara 1968 a nejdůležitějších dokumentů z této doby v Československu pod titulem:

"Proces demokratické obrody socialismu v Československu roku 1968 a jeho vojenské potlačení" / 2 díly, kolem 600 stroj. stran/ doplňuje nyní jeho editor sborníkem novým, autorsky i obsahově stejnorodým, avšak metodologicky, formou dost odlišným:

"Ke sporům o obrodný proces roku 1968 v Československu" /kolem 200 strojopisných stran/.

Spolu s některými autory sborníku prvního /Č. Císař, Z. Jičínský, L. Kohout, V. Mencl, R. Zukel/ publikuje redakce autory další /A. Benčík, A. Dubček, M. Hübl, F. Šámalík/.

Ve sborníku předchozím jednoznačně domínuje pozitivní výklad autory zvolené a zpracované problematiky nad polemickým vyhocením. Naopak, ve sborníku druhém vyniká jeho ostře polemický charakter. Většina autorů zde vede protiúder proti zintenzivnělé stranicko- státní propagandě, podpořené, žel, ze zahraničí některými statěmi autorů sovětských. Dubčekův interview s "Unita", ač autentický, není úplný, neboť plný text v češtině redakce k uzávěrcce sborníku ještě neměla.

Jičínský, Kohout, Hübl doplňují sborník i kritickými zamýšleními nad statěmi a studiemi domácích i zahraničních autorů, psanými z pozic demokratických, katolických, revolučně socialistických a marxistických kritiků reformně komunistického počínání v r. 1968.

E d i t o r

Praha dne 14. března 1988

Mezinárodní setkání komunistických, dělnických, sociálně demokratických, labouristických a revolučně demokratických stran a hnutí v Moskvě 4. - 5. listopadu 1987

Soudruzi, přátelé,

zdravíme Vaše setkání u příležitosti 70. výročí Říjnové revoluce. Koná se v době, kdy je naléhavou nutností dále rozvíjet historický proces za osvobození pracujícího člověka od všech forem vykořisťování, národů od mocenského útlaku a za odstranění nebezpečí nukleární války, hrozící tragickým koncem našemu světu.

Vaše setkání v Moskvě může být úspěšné a přinést nové podněty jen v atmosféře vzájemného pochopení různých národů a stanovisek i rozmanitosti pohledů na proces uskutečňování socialistických idejí. V takové atmosféře bude možno rozvinout věcný a smysluplný dialog a diskusi.

Myslíme, že bychom k této diskusi mohli přispět i svými zkušenostmi. Před 20 lety byla v našich podmínkách pochopena demokracie jako jediný možný způsob existence socialismu. Z toho vyplynul progres reforem všech oblastí naší společnosti. Odpovídal našemu tehdejšímu poznání a zkušenostem. Na tomto progresu se dohodly tvůrčí síly Komunistické strany Československa s většinou naší společnosti, zejména s dělnictvem. Tento program získal sympatie komunistů, socialistů a demokratů všude, zejména v Evropě. Snahy "pražského jara" 1968 prokázat, že více demokracie znamená více socialismu, potlačila, jak známo, srpnová vojenská intervence a následující politika tzv. normalizace zcela zmařila. Obnovila direktivní formy politického, hospodářského a kulturního života. Tento stav v podstatě trvá, i přesto, že se znovu objevují snahy o reformy, zejména v hospodářství.

Hovoříte-li na svém setkání o socialismu a demokracii, domníváme se, že nemůžete opomenout "pražské jaro" 1968 a jeho potlačení. Problémy s tím spojené jsou otevřené.

Mnozí naši občané, podobně jako my, vzhlížejí s určitým očekáváním k vašemu setkání. Máme spolu s nimi zato, že atmosféra demokratického dialogu, pochopení a tolerance by se neměla omezit na několikadenní diskusi, ale proniknout i do oblastí mocenských sfér těch zúčastněných politických stran, které jsou ve svých zemích u vlády. Domníváme se, že by vaše setkání mělo být podnětem k tomu, aby tyto strany a mocenské elity pochopily,

že svoboda pro druhé a demokratický dialog, vedený otevřeně a čestně, jsou potřebné ve vztahu k vlastní společnosti a především k těm, kdo vyjadřují názory mlčící většiny.

Podotýkáme, že někteří z nás při přípravě tohoto dopisu byli šikanováni policií a podklady k němu byly několikrát protiprávně zabav~~ěny~~eny.

Doufáme, že vaše setkání bude přínosem k prohloubení širší mezinárodní spolupráce všech pokrokových sil v Evropě a k budování "společného evropského domu", zajišťujícího mírový a demokratický život všem národům našeho kontinentu. Chceme s našimi spoluobčany přispět i k tomuto úsilí.

V Praze 3. listopadu 1987

Hájek Jiří
Hájek Miloš
Jankovcová Ludmila
Kabrna Vladimír
Kaderka Oldřich
Kadlec Vladimír
Kadlecová Erika
Kolmistr Vladimír
Lítera Jaromír

Mencl Vojtěch
Slavík Václav
Stehlík Josef
Šabata Jaroslav
Šilhán Věnek
Urban Zdeněk
Urban Jan
Valachová Marie

Dodatečně signovali:

Janeček Oldřich
Kohout Luboš
Říha Vladimír

Říhová Marie
Štern Vladimír

Právě před 20 lety učinil ústřední výbor KSČ závažný krok k rozuzlení narůstající společenské krize v socialistickém Československu. Místo A. Novotného zvolil dne 5. ledna 1968 do funkce prvního tajemníka strany A. Dubčeka. Nebyla to pouhá výměna stráží; byl to skutečný politický přelom, počátek nového vývojového období.

K událostem roku 1968 se vyslovuje a vysloví množství autorů, vědců, publicistů i politiků. Vedle seriózních studií a stanovisek, podložených pravdivými fakty a obsahujícími odpovědné hodnotící soudy, objevují se i názory dané povrchním přístupem k složitosti tehdejšího dění, ale i vedené záměrem některá fakta zamlčet, pravdivé poznání zkreslit a vynést jednoznačné odsudky.

Považujeme proto za nezbytné zveřejnit zásadní stanovisko té části reformních komunistů, kteří se v roce 1968 aktivně podíleli na vypracování politického programu a na úsilí důsledně uskutečnit historicky nutné reformy a zabezpečit další úspěšný rozvoj socialismu.

x

Krise naší společnosti v 60. letech byla výrazem rozporu mezi tvůrčími silami lidu a strnulým systémem politické moci, řízení a správy. Tento rozpor se rozvíjel již od počátku 50. let. KSČ tehdy opustila linii specifické cesty k socialismu v československých podmínkách, již získala širokou podporu dělnictva a důvěru pracujících. Přijala chybnou politiku obecného přizpůsobování našeho zřízení tehdejšímu sovětskému modelu, vzniklému za odlišných historických okolností a poznamenanému vážnými omyly a nezákonnostmi.

XX. sjezd KSSS v roce 1956 odhalil škody, způsobené kultem Stalinovy osobnosti a otevřel cestu k odstranění deformací socialismu. Podnítil také u nás proces tvůrčího myšlení, ideového vzrávání a reformátorské odvahy ve straně a ve společnosti. Avšak nepochopení a konzervatismus Novotného vedení způsobily, že tento proces nenacházel potřebnou podporu, nebyl cílevědomě využíván a regulován, naopak, narážel na odpor oficiálních míst a dosahoval jen částečných výsledků.

Přelom v lednu 1968 byl objektivně nezbytnou a revolučně pokrokovou odpovědí na zralé problémy našeho socialistického vývoje.

x

Z poznání charakteru a hloubky společenských rozporů, z poučení opřené o zkušenosti mezinárodního socialismu, z inspirující síly myšlenkového odkazu velkých osobností národních a světo-

vých dějin vzešla nová, reálná, perspektivní politika. Směřovala k demokratizaci a humanizaci československého socialismu. Zásadní cíle a cesty nové politiky zdůvodnil a konkretizoval Akční program z počátku dubna 1968.

Program byl dílem progresivně smýšlejících komunistů a odpovídal zájmům a požadavkům všech vrstev českého a slovenského národa. Získal velkou lidovou podporu, která se projevila nebyvalým růstem pracovní a společenské angažovanosti dělníků, rolníků, inteligence, žen i mládeže a přinášela významné hospodářské a kulturní plody.

Porozumění a podporu našlo též spojení našeho svébytného reformního postupu s prohlubováním přátelství a spojenectví se SSSR a ostatními socialistickými zeměmi v duchu vzájemné úcty, rovnoprávnosti a spolupráce. Sympatie pokrokových sil ve světě znásobovaly význam a dosah našeho úsilí vybudovat v pokročilé evropské zemi demokratický, nepřetržitě se rozvíjející socialismus.

Nahromaděné rozpory a nespokojenost širokých vrstev nepřinesly ovšem po přelomu v lednu 1968 jen racionální závěry a reálná řešení. Objevily se nutně i emocionální projevy, uměrné rozsahu deformací, hloubce rozporů a vleklosti krize. Nechyběly ani netrpělivost, snaha přeskakovat etapy a překročit rámec změn předpokládaných Akčním programem. Základní realistický proud progresivní politiky musel korigovat živelné extrémní tendence svádějící k anarchii. Působení těchto tendencí však neohrozilo stabilitu základů socialistického zřízení a nezavdalo příčinu k revizi nové politiky, zastávané většinou společnosti.

Ani pokusy vnějších odpůrců socialismu ozmačovat naše reformy za ústup od revolučních zásad nijak neotřáslly naším odhodláním splnit vytčené programové cíle, zaměřené k posílení socialismu, spolehlivě chráněného veškerou státní mocí. Ve skutečnosti se naši odpůrci obávali úspěchu obrodných reforem, které by učinily socialismus přitažlivějším.

Obrodný proces překonával staré rozpory, ale ve střetu pokrokového s přežilým vyrůstaly konflikty nové. Menšina konzervativců ve straně se nedokázala zbavit starého myšlení, dogmatických stereotypů a mocenských praktik poplatných minulému období. Tváří v tvář rozvíjející se složitosti a různotvárnosti obrodného procesu, v podmínkách svobodného vyjevování a uplatňování pluralitních zájmů a názorů propadala pochybnostem, ustupovala před dočasnými těžkostmi, ztrácela důvěru v prospěšnost reforem,

opouštěla bojové linie stranické aktivity a posléze neváhala sejít na scestí protireformní činnosti. Svou neschopnost politicky pracovat v demokratických poměrech obrátila v nenávist k demokracii vůbec.

Váha konzervativních živlů ve straně, podobně jako váha neso-
cialistických extrémistů, nepředstavovala vážnější nebezpečí pro
celkový realistický proud reforem a obrody socialismu v našich
vnitřních poměrech. Nebezpečím se konzervativci stali, když je
otevřeně začali podporovat obdobně smýšlející činitelé v soused-
ních socialistických zemích, jejichž zastaralé představy o soci-
alismu je přiváděly k nevraživému postoji vůči reformnímu a demo-
kratickému pohybu v naší společnosti.

Klíčovým bodem se v této souvislosti stala příprava XIV. sje-
zdu KSČ, svolaného na září 1968. Sjezd měl potvrdit revoluční
kurs strany, upevnit jednotu komunistů se všemi pracujícími, za-
bezpečit další postup demokratizace a hospodářské reformy, ote-
vřít široký prostor sociální spravedlnosti a kulturnímu rozkvětu.
Úspěch sjezdu mohl uklidnit pohnutou společenskou atmosféru, eli-
minovat škodlivé radikalistické nálady, odkázat do příslušných
mezí konzervativce a definitivně prosadit realistické přístupy k
socialistickým přeměnám.

Zamýšlený vývoj ke konsolidaci byl však zastaven vojenskou a
politickou intervencí pěti států Varšavské smlouvy 21. srpna 1968.

Iniciátoři ji zdůvodnili nepravdivým tvrzením, že obrodný
proces otevřel u nás cestu protisocialistické kontrarevoluci,
k jejímuž odražení jsme sami neměli dost sil a odhodlání. Spon-
tánní celonárodní odpor proti tomuto aktu násilí a jednomyslný
postoj delegátů mimořádného XIV. sjezdu KSČ prokázaly, jak hlu-
boko zakořenily ideje obrody socialismu v myslích a postojích
našeho lidu. Dokladem politického nezdaru intervence byl návrat
všech oficiálních představitelů do jejich funkcí a obnova činnos-
ti všech státních a společenských orgánů a institucí.

Přestože byl Dubčekovu vedení KSČ vnucen tzv. moskevský pro-
tokol, omezující československou suverenitu, organizace KSČ a
všechny složky Národní fronty trvaly na pokračování reforem. I
ve ztížených podmínkách našla strana východisko pro splnění dů-
ležitých bodů svého programu. ¹ Odařilo se uskutečnit federativní
uspořádání státu, zavést pětidenní pracovní týden, zvýšit život-
ní úroveň některých skupin pracujících a důchodců, připravit

zákon o podniku se samosprávnými orgány, dokončit práci komise pro objasnění nezákonných politických procesů a pro rehabilitaci jejich obětí aj.

Ústřední výbor KSČ ve snaze respektovat vůli strany a lidu i přihlížet k podmínkám moskevského protokolu vypracoval a schválil v listopadu 1968 rezoluci, která potvrdila platnost Akčního programu a stanovila úkol zachovat zdravý směr obrodné politiky s odmítáním extrémních tendencí jak liberalistických, tak dogmatických.

Trvající a sílící tlak interventů však postupně ochromoval obrodné hnutí, mařil progresivní aktivitu strany a společnosti, podryval jednotu strany rozštěpené agresivitou konzervativních frakcí a posléze přivedl reformní vedení KSČ k pádu,

Taková jsou fakta o obrodném procesu roku 1968. Taková je pravda o Pražském jaru.

x

V dubnu 1968 požádal A. Dubček o uvolnění z funkce prvního tajemníka KSČ, do níž byl zvolen G. Husák. Ten se zpočátku přihlásil k platnosti základních dokumentů strany a vysoko ocenil úlohu progresivních sil v čele s Dubčkem v zápase za odstranění deformací a za uvolnění prostoru pro změny.

Jádrem politiky nového vedení se však záhy stala dogmaticko-sektářská orientace, k níž se přiklonili i někteří dřívější stoupení reformu. Začala cílevědomá likvidace výsledků obrodného procesu, podněcovaná tlakem konzervativních sil uvnitř KSČ, vybavených důvěrou a podporou svých vnějších ochránců, kteří neváhali opustit moskevský protokol a odložit masku "přátel reformu". Politika tzv. normalizace se stala československou variantou stagnační politiky Brežněvova vedení KSSS. Nepřekonalala existující rozpory vývoje, které přivodily krizi v 60. letech, naopak je prohloubila a umocnila.

Došlo k dalekosáhlému omezení demokracie a posílení byrokraticko-represivních metod vládnutí s porušováním základních práv občanů. V ekonomice se obnovily extenzivní způsoby rozvoje s tuhým centralismem řízení a s potlačováním tržních vztahů. Vědecko-technický rozvoj zaostával a mnohamiliardové částky se proplytvaly na neefektivní investice, navíc často ekologicky škodlivé. Sociální postavení pracujících stagnovalo a inflační tlaky spolu se zanedbáváním sociálních potřeb zpomalovaly až zastavily růst životní úrovně. Nenapravitelné škody nastaly v duchovní oblasti, postižené nesvobodou a vymazáním velké části vě-

deckého a uměleckého fondu národní kultury.

Aby mohla být tato politika snadněji prosazována, sáhlo vedení KSČ k exkomunikaci všech pevných zastánců progresivních přeměn, převážně z řad těch, kdo se zasloužili o vybudování základů socialismu. Současně byly statisíce schopných, vzdělaných a socialismu oddaných občanů vyloučeny z veřejné aktivity a ke škodě celé společnosti zbaveny zaměstnání podle své kvalifikace. Bylo přirozené a oprávněné, jestliže proti rozvíjejícímu se útlaku vystoupili jednotlivci i skupiny občanské iniciativy, aby bránili práva a svobody lidu, zakotvené v naší ústavě a požadovali demokratický, úspěšný rozvoj socialistického zřízení.

Československo, které na sklonku 60.ých let patřilo do první desítky vyspělých zemí Evropy, začalo nepřipustně zaostávat. Potlačením demokracie ve společenském životě a obnovou byrokratického systému moci vznikl nový brzdicí mechanismus, který podvázal tvůrčí síly i budovatelskou aktivitu lidu a neúnasně zpomalil socialistický rozvoj naší země.

^x
Dnes působí v socialistické soustavě nové podmínky, které slibují překonat stagnaci, napravit chyby, odčinit sociální křivdy a rychleji rozvíjet socialismus. K vytvoření těchto podmínek významně přispělo vedení KSSS v čele s M. Gorbačovem, které od dubna 1985 rozpracovává novou politiku, rozšiřuje prostor pro tvůrčí myšlení, směle experimentuje, usiluje demokratizovat řízení společnosti a uvolňovat iniciativu lidu. Podstata této nové politiky je téhož rodu, jakým se vyznačoval Akční program KSČ, a poskytuje mnohé podněty a zkušenosti ostatním socialistickým zemím, kde všude dozrály podmínky pro hluboké reformy.

To platí i pro Československo s jeho dávnými demokratickými a socialistickými tradicemi, s jeho rozvinutým hospodářským, kulturním a lidským potenciálem. Platí to pro ně tím spíše, že jsme prošli velkou zkušeností vlastního reformního hnutí v 60.ých letech. Žijí generace, které mají všechno v živé paměti. Existuje dostatek pravdivých a nezkreslených poučení, abychom vstoupili dobře připraveni do nového období socialistické obrody a přestavby. Úspěch reformní politiky, která se rodí zatím pomalu a váhavě, závisí však na řadě předpokladů.

Nejdůležitější je plně obnovit ústavní a zákonné postavení všech občanů státu bez ohledu na jejich politické smýšlení, stranickou příslušnost a náboženské přesvědčení. Je potřeba zrušit všechna dřívější omezení a diskriminující opatření vůči těm, kdo

čestně zastávali a podnes vyzbívají reformní stanoviska. Nikdo u nás nesmí být trestán za své smýšlení, názory a postoje. Všichni občané musí mít rovné právo a reálnou možnost zastávat jakékoliv povolání a postavení podle svého vzdělání, kvalifikace, schopností a přirozené autority v pracovních kolektivech.

Neméně významné je dále rozšířit otevřenost naší společnosti vůči všem druhům vnitřních i vnějších informací. To znamená pravidelně zveřejňovat statistické údaje o stavu země a jejího obyvatelstva, zpřístupnit archívy a veškeré knihovní fondy, systematicky vydávat kvalitní vědecké a umělecké publikace všech autorů bez výjimky, zahrnout dosud tabuizované oblasti společenského života, instituce a osoby do sféry veřejné informovanosti a kontroly, častěji pořádat veřejné i odborné diskuse o otázkách společenského významu a tiskové konference odpovědných činitelů. Také v našich dějinách je potřeba vyplnit všechna "bílá místa" a zejména pravdivě zhodnotit vývoj československého socialismu.

Je čas rovněž nastoupit cestu uznání plurality zájmů, potřeb a názorů na uspořádání a fungování socialistického zřízení. Součástí tohoto uznání musí být demokratická možnost zakládat a aktivizovat společenské organizace a sdružení, jež by samostatně uplatňovaly svá stanoviska při řešení závažných problémů rozvoje socialismu. Harmonizace rozmanitých společenských zájmů a aktivit je možná využíváním zákonných pravomocí zastupitelských a výkonných orgánů státu, vzešlých z demokratických voleb.

Politický systém zakotvený v naší ústavě zaostává nyní za požadavky důsledného uplatňování a respektování demokratických zásad socialismu. Je potřeba jej rozvíjet tak, aby se překonávalo dělení společnosti na privilegované komunisty a velkou většinu ostatních občanů. Ústavní formulí o vedoucí úloze KSČ nelze v praxi uplatňovat tak, aby se oslaboval či popíral základní ústavní princip, že veškerá moc ve státě patří pracujícímu lidu a že všichni občané jsou si před zákonem rovni.

Jedno ze základních poučení z krize 60.ých let se týká právě toho, jak demokraticky naplňovat poslání KSČ ve společnosti.

V uplynulých dvaceti letech jsme si osvojili nové a hlubší poznání, prošli jsme dalším myšlenkovým zráním, obohatily nás mnohé životní zkušenosti. Náš tvůrčí přístup, smysl pro nové, ani reformní odhodlání neztratily nic ze své dynamičnosti a dosáhly nové kvality uvědomění. Můžeme a chceme podle svých sil přispět k úspěšné přestavbě naší socialistické společnosti.

Nejde ovšem o jakoukoliv přestavbu, nýbrž o hluboké revoluční změny v celém společenském životě, které povedou:

- k důsledné demokracii, svobodné tvůrčí aktivitě a samosprávě lidu;
- k uplatnění efektivního ekonomického mechanismu ve státním, družstevním a individuálním podnikání pro trvalou prosperitu národního hospodářství;
- ke stálému vzestupu hmotné úrovně a duchovního bohatství našich národů;
- ke vzájemně prospěšné spolupráci naší země v integrované soustavě socialistického společenství i ve světové dělbě práce.

Vedení KSČ, v jehož čele nyní stanul M. Jakeš, se přihlásilo k myšlence přestavby a projevilo vůli zahájit potřebné reformy. V konkrétních návrzích, pokud jsou veřejně známy, jsou však obsaženy nedostatečné kroky k jejich uskutečnění. Mohlo by se stát, že polovičatost změn zavede reformy do slepé uličky neřešitelných rozporů a nakonec je zdiskredituje. Proto je potřebí bojovat za takové pojetí přestavby, které znamená důsledný a nezvratný progresivní vývoj socialismu v Československu.

Vedle reformní nedůslednosti hrozí ještě další nebezpečí, jasně patrné ve způsobu, jakým se konzervativní skupiny opakovaně vyjadřují ke zkušenostem obrodného procesu v 60.ých letech a o reformním hnutí roku 1968. Snaží se je ze všech sil zkreslit, očernit, pomluvit, jak to kdysi učinili v pověstném "Poučení z krizového vývoje". Výročí událostí roku 1968 se pro ně stává nikoli příležitostí skutečných faktů a jejich pravdivého, objektivního vědeckého hodnocení, nýbrž k laciným výpadům proti reformní politice shrnuté v Akčním programu.

Nejde však pouze o minulost. Jsou jednotlivci a skupiny, pro něž nepravdivé, pomlouvačné hodnocení pokusu o reformy v 60.ých letech je nástrojem zpochybňování nutnosti současné přestavby a záminkou k omezení jejího rozsahu a hloubky v našich podmínkách. Z mnoha míst, podniků a institucí si pracující stěžují, že odpovědní funkcionáři neprosazují ani omezená reformní opatření, naopak brzdí iniciativní proces změn a přitvrzují staré byrokraticko-direktivní způsoby řízení a práce.

To jsou varovné signály.

Obracíme se ke všem přívržencům obrodného hnutí 60.ých let, kteří přes všechny osudové ztráty zůstali věrni svému socialistickému svědomí a přesvědčení, aby se zamysleli nad nedávnou mi-

nulostí i nad potřebami dneška a zítřka. Všechny volá doba k aktivní účasti při uskutečňování reformní politiky v naší zemi.

Obracíme se ke všem demokraticky a socialisticky smýšlejícím starším i mladým občanům republiky, aby pochopili a podpořili reformní iniciativu v duchu národních tradic, které nás zavazují nebýt lhostejní k vnitřnímu vývoji a mezinárodnímu postavení našich národů a státu.

Není důvodu, aby se komukoliv z našich občanů bránilo podílet se na díle přestavby, na uskutečnění ekonomické reformy, na rozvoji demokracie a samosprávy, na povznesení hmotné a kulturní úrovně naší společnosti. Demagogické tvrzení, že se zastánci progresivních změn z r. 1968 chtějí jakoby "přiživovat" na nynější přestavbě je průhledným podvodem těch, kteří se sami doopravdy přiživují na progresivních idejích a politických reformách, zrozených před dvaceti lety a ve znásobené síle znovu vyšlých na scénu současných dějin.

Obrození socialismu je v našich ~~podmínkách~~/ československých podmínkách společensky nezbytné a není síly, která by tomu mohla ~~trvale~~ zabránit. Obrodu socialismu však nezabezpečí reformy polovičaté, nedůsledné.

S veškerým lidstvem spoluprožíváme obavy z jaderné katastrofy i naděje takovou katastrofu zažehnat. Podíláme se na starostech o ekologické zdraví naší planety, o ochranu národů před zhoubnými chorobami a hladem, o plodnou spolupráci mezi národy v atmosféře důvěry a přátelství. Podporujeme myšlenky směřující k radikálnímu odzbrojení a zabezpečení míru, k vynakládání lidského umu, práce a prostředků výhradně k humánním účelům.

Jsme přesvědčeni, že tím vším důstojně navazujeme na živé tradice Pražského jara 1968.

prosinec 1987

Josef Špaček
Miluše Fischerová
Alfréd Černý
Vladimír Kolmistr
Věnek Šilhán
Jiří Hájek
Oldřich Kaderka
Božena Smrkovská- Katrin
Marie Urbanová
Jiřina Doubnerová
Mihoš Hájek
Luboš Kohout
Danuše Stehlíková
Zdeněk Urban
Marie Valachová
Rudolf Zúkal
Miroslav Grégr
Josef Vágner
Vladimír Kašík
Erika Kadlecová
Jan Dolejš
Karel Rys
Rudolf Straka

Jiří Cimpr
Robert Horák
Emil Dvořák
Ludvík Zavřel

Vladimír Kabrna
Čestmír Císař
Ludmila Jankovcová
Vladimír Kadlec
Jiří Ploš
Oto Klička
Josefa Slánská
Zdena Nedvěďová-Nejedlá
Jaromír Litera
Karel Doubner
Vojtěch Mencl
Josef Stehlík
Jiří Sládek
Václav Mr Kural
Ladislav Urban
Zdeněk Přikryl
Oldřich Janeček
Antonín Benčík
Václav Vrabec
Blažena Kolmistrová
Karel Stočes
Miroslav Rýdl

Jaroslav Helebrant
Karel Kostroun
Eva Dvořáková

Odpovedi Alexandra Dubčeka na otázky listu 1. Unita

1. Nastupuje dvadsiaty rok od "pražského jara". Dnes si v Soviet-skom sväze v strane a spoločnosti razia cestu idey a námety, ktoré pripomínajú mnohé, ktoré boli ohniskom čs. nového kurzu z r. 1968. Čo si myslíte Vy, ktorý ste bol hlavným predstaviteľom tohto "nového kurzu" o Gorbačovovej "perestrojke" ?

Odpoveď:

"Perestrojka" je objektívne aj subjektívne nevyhnutná. Odpovedá na nazreté problémy celého socialistického spoločenstva. Preto ju vítam a podporujem. V tomto zmysle vidím jej hlboký vnútorný súvis s otázkami, ktoré u nás vyvstali pred 20 rokmi, modifikované, pre-
da, konkrétnymi podmienkami miesta a času. Je to dlhý čas, keď si pomyslíme, čo všetko sa mohlo za tieto roky z "nového kurzu" re-
alizovať, čo by prospelo našej krajine, socializmu i celému hnu-
tiu, obóhatenému o ďalšiu skúsenosť sociálnej premene spoločnosti. Súčasne však je mi rok 1968 aj jeho počiatok - predvečer od októ-
bra 1947 veľmi blízky, lebo sa v mnohom práve na súčasných javoch
v ZSSR potvrdzuje, v čom boli naše idey podnetné a živé.

Chcem s Vami hovoriť o tom všetkom otvorene. Myslím pritom pre-
dovšetkým na dnešok i na zajtrajšok. Keď o mne hovoríte ako o hlav-
nom predstaviteľovi "nového kurzu", beriem to ako výraz súdruž-
ského Vášho vzťahu ku mne. Dpdávam však, že tak ako v každom, aj
v našom hnutí bož hlavným predstaviteľom ľud. Na jeho čelo sa pri-
ťažlivým programom postavil ÚV strany, ktorý ma vyzdvihol zo svoj-
ho stredu. Bol som preto vždy jeden z nich.

Netvrdím, že by sa za tých 20 rokov v ČSSR nič neurobilo. Vyko-
nalo sa dosť. O tom hovoria výsledky umu a rúk nášho ľudu. Zosta-
li však základné problémy v politike, hospodárstve, kultúre a vô-
bec v spoločenskom systéme, hoci na inej úrovni. Kedysi patrila
naša republika medzi 40 najproemyselnejších rozvinutých štátov
na svete. Teraz sa pohybujeme na spodku prvej dvadsiatky. Nemožno
pravda mechanicky porovnávať ČSSR a ZSSR, rok 1968 a súčasné ob-
dobie sovietskej všestrannej prestavby. Čas priniesol nové námety,
úsilie novým spôsobom nielen myslieť, ale aj konať doma aj v med-
zinárodných vzťahoch. Intenzívnejšie pokročila vo svete vedecko
- technická revolúcia, vraví sa o jej štvrtej fáze...

Aj keď som bol na októbrovom pléne ÚV KSČ v r. 1967 iniciáto-
rom nastolenia nového politického programu - podľa Leninovej
terminológie "prvého programu strany" - a neskôr pôsobil na čele
strany ako jej prvý tajomník - treba vidieť, že ďalší vývoj, až
po vypracovanie Akčného programu v r. 1968 bož kolektívnym dielom

širokého stranického aktívu, zloženého z kádrov zo všetkých kľúčových oborov nášho spoločenského života. Áno, sústredili sme kolektívny rozum tých, čo svoju prácu zasvätili našej revolúcii.

Nestotožňujem vývoj v KSČ a v ČSSR v r. 1968 so súčasným vývojom v ZSSR a KSSZ. Stotožňovanie by poprelo zvláštnosti, odlišnosti, špecifiká vlastné každej z nich. Čas však priniesol jednoznačné fakty o podobe základných inšpiračných zdrojov tu aj tam. Prameňom, žriedlom inšpiračných zdrojov stala sa potreba účinnejšie i všestrannejšie povzniesť socializmus, celú spoločnosť na kvalitatívne vyšší stupeň v súlade s dávno začatou vedecko-technickou revolúciou vo svete.

Obdoba je v nevyhnutnosti principiálne prebudovať celý ekonomický systém riadenia, zásadnou prestavbou súčasného mechanizmu na báze účinnej súčinnosti plánu a trhu - tovaropeňažných vzťahov, prosperity a zisku, efektívnosti pri značnej decentralizácii právomoci výrobcov a demokratizácii. Presnejšie dnes vyjádrené na báze optimálnej vecne-hodnotovej syntézy, v rámci ktorej sa už jednoducho nereprodukuju pôvodne kategórie tovarovej výroby, ale v podmienkach socialistického spoločenského vlastníctva - nadobudajú nový celonárodný hospodársky obsah a jemu adekvátne normy.

Podoba je v podnecovaní iniciatívy a naplňaní pluralitných záujmov socialistických spoločenských, kultúrnych i iných organizácií spoločenského systému.

Obdobnosť je v nutnosti vyjadriť a naplňať normy i práx každo-dennej sociálnej spravodlivosti v súlade so spoločensko-ekonomickou zainteresovanosťou jednotlivcov, kolektívov i celej spoločnosti na konečných výsledkov práce. Podoba je v údei všestrannej demokratizácie strany i spoločnosti, v podnecovaní všestrannej /aj politickej/ angažovanosti a iniciatívy čo najširších mas pracujúcich na mobilizáciu všetkých zdrojov a predností socializmu, ako priťažlivej alternatívy budúcej civilizácie ľudstva.

Obdoba je vyjadrená aj v tom, že "základom rozvíjania medzinárodných hospodárskych vzťahov bude i naďalej hospodárska spolupráca so Sovietskym zväzom a ostatnými socialistickými štátmi, najmä so štátmi, združenými v RVHP. Táto spolupráca bude stále viac závisieť na konkurenčnej schopnosti našich výrobkov... Budeme aktívne podporovať rozvíjanie hospodárskych vzťahov so všetkými ostatnými krajinami sveta"... Obdoba je aj v tom, že "základná orientácia čs. zahraničnej politiky... je spojenectvo a spolupráca so Sovietskym zväzom a ostatnými socialistickými štátmi. Voči rozvinutým kapitalistickým krajinám budeme aktívne uplatňovať

politiku mierového súžitia"/Citované z Akčného programu ÚV KSČ zo dňa 5. 4. 1968/. Koniec koncov náš Akčný prograj z r. 1968, vyčerpávajúcejšie, ako tu uvádzam, ukazuje podobnosti i paralely.

Pre pochopenie nášho hnutia treba sa aspoň stručne vrátiť k tomu, čo predchádzalo u nás rok 1968. Mali sme síce už vtedy rád rokov socialistickú ústavu, avšak v našej spoločnosti, v jej politických, hospodárskych i iných štruktúrach to riadne "škrípalo", keďže boli ešte stále poznačené dôsledkami neprekonaných nezákonností zo začiatku 50 tých rokov. Nešlo iba o známe veľké "politické procesy", ale aj o desaťtisíce ďalších neoprávnene odsúdených čs. občanov. Roku 1968 predchádzalo i obdobie početných deformácií hospodárskeho stagnovania, zapríčineného používaním ~~právn~~/administratívno-prikazovacích metód a nie metód politických a ekonomických. Vznikajúce "obrodné vlny" sa umele zadržievali. Oficiálne sa prehlasovalo, že je u nás demokracie až priveľa. Roztržka medzi teóriou a praxou, medzi hlásanými názormi a praktickou realitou, slovami a činmi narastala. To všetko by si nepochybne žiadalo podrobnejší výklad, ale talianski čítatelia, aj ľudia v ČSSR, myslím, že dostatočne vedia, o čo vtedy išlo.

Všetky tieto javy i procesy boli pozadím, zázemím, na ktorom vznikalo a vzniklo v komunistickej strane hnutie za nový obsah, štýl a metódy práce oproti dovtedy používaným metódam, prejavujúcim sa najmä v nahradzovaní štátnych orgánov straníckymi orgánmi až po zrastanie s nimi. Nemalú rolu v tom hralo i spojenie vrcholnej straníckej a štátnej funkcie v jednej osobe. K závažným a zásadným celoštátnym otázkam sa pridružovala navyše aj necitlivosť v národnostnej politike, v praxi riešenia vzťahov Slovákov a Čechov, necitlivosť k mládeži, vo vzťahu ke kultúre, tradíciám atď. To všetko sa stalo uvertúrou ~~známych~~ známych plén ÚV KSČ od októbra po december 1967 ústiach do januára 1968.

Môžem len uvítať/a myslím, že taký názor majú aj mnohí ďalší komunisti v ČSSR, ktorých zo strany vylúčili, alebo vyškrtli, rovnako ako aj masý nestraníkov/ ak sa k "perestrojke", ku "glasnosti" prihlasuje i súčasné politické vedenie v našej krajine. Chceme jej priebeh nielen pozorne sledovať, ale podľa svojich možností k jej všestrannej realizácii v praxi čo najviac prispievať. Zatiaľ sa však veci viac proklamujú, ako fakticky konkrétne uskutočňujú. Velmi dôležitý je návrh zákona o štátnom podniku. Návrh zákona o socialistickom podniku bol už r. 1968, vrátane zásad činnosti vtedajších rád pracujúcich. Za 20 rokov vývoja oprávnene treba požadovať väčšiu fundovanosť, prepracovanosť dnešných legislatív-

nych návrhov o podnikoch a podnikami, s akou sa nateraz stretávame. Predovšetkým ide o to, aby ľudia na všetkých miestach nielen pociťovali a videli, ale aj sa mohli oprieť o konkrétne výsledky, že sa začína meniť celé ovzdušie v krajine, ktoré by malo zjednocovať všetky tvorivé sily spoločnosti na nových východiskách principiálne novej politiky skutočnej prestavby. Aby sa prestalo s hrozbami, že nič zo súčasného diania v ZSSR aj v iných krajinách nemá nášmu ľudu pripomínať obrodňný proces roku 1968.

Žijeme však v období, ktoré v svojich hlavných rysoch mnohokrát M. S. Gorbačov charakterizoval: možno hovoriť o autentickosti našej revolučnej teórie, o zhrnutí skúseností celých desaťročí socialistických zápasov a rastúcom úsilí premeniť všetko do 'ppaxe ľudského života. Nás inšpirujú najmä tieto slová M. S. Gorbačova: "Bez rozvíjania procesov v duchovnej sfére a v sfére demokracie a bez prosadzovania socialistických a všeludských hodnôt sa prestavba nepôderí." Keby sa zverejnil Akčný program z apríla 1968 spolu so všetkými základnými stranickými a štátnymi dokumentmi, pripravenými za tak krátky čas v r. 1968, mohlo by to zreteľne ukázať na analogické pramene, a dnes nám napomocť prijímať opatrenia, adekvátne súčasným domácim i zahraničným pomerom.

Stručne shrňujúc, odstup od r. 1968 aj vývoj za posledných 20 rokov v ZSSR aj v iných socialistických krajinách jednoznačne potvrdil, že socializmus už naďalej neznesie stereotypnosť, šablónu, strnulosť, dogmatizmus, sektárstvo, že sa musí obrodzovať, prebudovať v súlade s novými nástojčivými potrebami.

Podľa môjho trvalého presvedčenia socializmus môže a má byť takým spoločensko-politickým, hospodárskym i kultúrnym usporiadaním, ktoré historicky najplnšie a najcelostnejšie vystihne a uskutoční potreby a záujmy robotníckej triedy a najširších vrstiev pracujúcich i národov. Jeho duchovným jadrom musí byť najvyššia humanita, hlboká ľudskosť, etika a mravnosť. Socializmus, mier, rovnoprávnosť, segerealizácia ľudí a národov, patria medzi moje celoživotné kréda. Zaraďujem tieto hodnoty do mimoriadne všeludského významu.

Nový kurz - to sú slová súdruha L. Longa pri návšteve ČSSR z r. 1968. Teda nie totožnosť, ale pozoruhodná podobnosť základných ideí a prameňov spája terajšiu sovietsku perestrojku a úsilie čs. komunistov v r. 1968. Totožnosť je v dvadsať rokov zdržanej obrodnej vlne. Z toho všetkého, čo som uviedol, pramení moja podpora i podpora so mnou rovnako zmýšľajúcich súdruhov sovietskej prestavbe. A môžem povedať, že je to podporá uprímna, bez falše, jednoznačná.

2. "Perestrojka" v ZSSR; naproti tomu ťažkosti v ostatných zemiach Varšavského paktu, prejavujúce sa v rôznych postojoch pri smerovaní k procesu obrody, ale tiež v samotnej kritickej analýze krízy socialistickej spoločnosti. Prečo tieto ťažkosti?

Odpoveď:

Problémy, o ktorých sa zmieňujete, myslím, že netreba spájať len s krajinami Varšavskej zmlúvy. Buďe lepšie, ak sa buďe hovoriť o krajinách socialistického typu všeobecne. Aj slovo, pojem "kríza" by si žiadalo objasnenie, jednak čo do podstaty, jednak čo sa týka špecifik a rozdielností vo formách prejavu. V ZSSR napr. poukazujú na prekonávanie predkrízového stavu. Napokon aj v Československu /na rozdiel od Maďarska v r. 1956 a Poľska 80-tich rokov/ nastúpil ÚV KSČ na čele strany obrodný reformný kurz, aby zabránil prepuknutiu podobnej krízy. Zostrenie, vyhrotenie vnitropolitického /nie hospodárskeho/- možno povedať - krízového vývoja nastalo u nás až potom, v dôsledku známych okolností po 21. auguste 1968, ktoré vniesly vonkajšie korekcie do nastúpeného vývinu. Ony vyhrocovali rozpornosť vo vnútri spoločnosti.

Nepoužívam termíny "Západ- Východ". Zmieňajú sa tu pojmy politické s geografickými, hoci chápem snahu postihnúť rozdielnosť spoločenských sústav v Európe. ČSSR svojou polohou, tradíciami, skúsenosťami patrí do strednej Európy. Už tu musím podčiarknuť, že základná "nového kurzu" z r. 1968 bola aj v tom, že obrodný proces sa uskutočňoval pokojnými prostriedkami - nenásilnou podporou všetkého dobrého a nenásilným odporom voči všetkému zlému, pri zachovávaní existujúcich medzinárodných vzťahov.

Prejdem však k jadrú Vašej otázky. Musím zdôrazniť, že rozdiely medzi krajinami socialistického typu sú historického rázu. Každá z nich pri vstupe na cestu socializmu vychádzala z iného hospodárskeho, politického, sociálneho a kultúrneho stavu, pričom, ako to ukázal vývoj, na tieto skutočnosti sa vždy neprohliedalo. Idey socializmu pre nás komunistov sú niečím, čo odráža spoločenské vzťahy, potreby i záujmy. V podmienkach ČSSR, v krajine so skúsenosťami s demokratickým systémom, i keď klasického buržoázneho typu, mali iné formy prejavu oproti krajinám, kde boli diktatúry rôznych reakčných odtieňov, kde bola nižšia úroveň ekonomického rozvoja, iná triedná štruktúra spoločnosti, iné zázemie kultúry atď. Všetko toto, vrátane zásadných otázok vzťahov medzi krajinami socialistického typu bude si vyžadovať historicky konkrétny, kritický pohľad, aby nám pomohol lepšie vidieť dopredu. Myslím, že takýto prístup sa už nachádza. Vidno to z via-

cerých krokov sovietskej politiky: mám na mysli nielen prehlásenie zásad vzájomnej rovnoprávnosti, spolupráce a solidarity. Skúsenosti ukázali nevyhnutnosť tieto princípy v praxi dodržiavať, rešpektovať suverenity jednotlivých krajín. Rád registrujem, že od XXVII. zjazdu KSSZ, vlastne od prípravy novej redakcie Programu KSSZ, sa neustále zdôrazňuje význam vlastných skúseností jednotlivých krajín, potreba ich rešpektovania druhými a vzájomné obohacovanie sa nimi pri vzájomných stykoch.

Vývoj vo viacerých socialistických krajinách ukázal, že politicko- hospodárske krízy sú možné i v socialistickom usporiadaní spoločnosti i keď nemajú antagonistický charakter. To v našich učebniciach nebolo. Padla téza, ilúzia, že sa nás to netýka, že je to produkt rozporov vlastných len kapitalizmu, založený na rozpore medzi výrobnými silami a vzťahmi. Prax socialistickej výstavby potvrdila, že samotné prevzatie základných výrobných prostriedkov ešte nie je ich zospoločnením, že priebeh hohto procesu sa vyžaduje adekvátne spoločensko- ekonomické zmeny, reformy, zosúladujúce pohyb výrobných vzťahov s výrobnými silami. Ich omeškovanie vedie ku krízovým javom i v socializme. Prirodzene toto zosúladovanie nie je jednorázovým aktom, ale permanentným procesom v celom systéme, ktorý nemôže ustrnúť. Lenže naše plánovanie rúžtrhlo od seba užitočnú hodnotu a hodnotu. Zákon hodnoty síce pôsobil, ale "nereguloval". Tovaropeňané vzťahy formálne existovali, fakticky však boli hlboko zdeformované. Spoločensky nutné množstvo práce sa chápalo z hľadiska vlastnej výroby, skôr technicky ako sociálne ekonomicky. Hodnota sa nestala sociálno-ekonomickou normou spájajúcou spoločenské potreby s rozsahom výroby. Ilúzia, že v podmienkach socialistického vlastníctva je každá práca bezprostredne hneď od počiatku spoločenská, viedla k tomu, že sa spriemerovali aj individuálne náklady na nepotrebnú produkciu. Nákladové ceny na báze poskladania spotreby výrobných činiteľov, hrubé hodnotové ukazovatele "zjednodušili" i prácu riadiacich orgánov i podmákov. Lenže ich plnenie vôbec nemuselo znamenať vyššie uspokojovanie potrieb obyvateľstva i spoločnosti. Ako to bolo možné tak dlho, keď napr. už v r. 1922- 23 sa v sovietskom časopise "Pod znamením marxizmu" dlho a široko diskutovala neudržateľnosť technickej verzie určenia hodnoty oproti jej sociálno-ekonomickému určeniu?

Prečo tie najhoršie extenzívne ukazovatele mali a ešte majú najdlhšiu životnosť? Nazdávam sa, že práve nepochopenie obsahu, čo je vlastne množstvo práce v nových socialistických podmienkach vo vzťahu ku rozsahu a skladbe spoločenských potrieb, ktoré v rám-

ci integračných vzťahov, trhu atď. tu pôsobí, ale sú už len nášmi sledkami následkov a nie príčinami príčin. K ekonomickým deformáciám sa pridružili ďalšie chyby /napr. likvidácia drobného malozivnostníckeho podnikania, záhumienkov atď./. Práve i vývoj socializmu dávno vyvrátili teóriu a predstavu, že v socializme nepôsobí rozpor medzi spoločenskými a individuálnymi záujmami. Tento rozpor pôsobí a nemožno ho jednoducho ignorovať.

K príčinam krízových javov patrili i deformácie v oblasti zákonnosti a porušovania občianskych a ľudských práv. Ako keby sme nevedeli, a či pozabudli, že my, komunisti nesmieme spyšnieť, ani sa z bývalých kritikov buržoáznej minulosti premeniť na apoštogetov všetkého toho, čomu sa dá "socialistická nálepka". Výstavba novej spoločnosti je zložitejšia, náročnejšia etapa, ako vyhratá revolučná bitka. Ako často sme však prežívali pravý opak a nevideli súvislosti medzi nedostatkom demokracie v strane, spoločnosti a v štáte a potrebou ich samosprávneho rozvoja. Kde je koreň toho, že k takému vývoju dochádza? Veď tieto javy sa prikrô priečia tomu, čo socializmus si vytyčuje za svoje ideály!

Rozhodujúci faktor tohto stavu vidím v panstve politického ovzdušia, ktoré potlačuje piliere vlastnej výstavby strany - vnútrostranickú demokraciu. Toto panstvo odzbrojuje stranu, podlamuje jej tvorivosť v samotných základoch jej aktivity. V takom ovzdušiu teória premieľa známe dogmy a poučky, vysvetluje uzhesenia, je apologetom daného stavu. Nepomáha praxi ani sa praxou neobohacuje. V takej atmosfére kvitol dogmatizmus, strnulosť, statika vydávaná za stabilitu. Nekritickosť, sektárstvo, diktát zhora, šablonizovanosť tu mali domovské právo. Je to vhodné klíma pre systém úzkej vládnucej vrstvy, koncentrácie moci. Skutočná tvorivosť, hľadanie, sa stáva podozrivým a v čase polemík sa ubije nálepkou oportunizmu a revizionizmu. Pritom kozmicko - atómový a kompjuterový vek nás priamo núti všestranne rozvinúť marxisticko-leninské dedičstvo. Nevidieť vo všetkom hneď obraz nepriateľa. Reagovať, zovšeobecňovať zmeny sveta i života v mene jeho bezpečnosti a rozvoja. Éra industriálneho sveta tavia v svojom priemyselnom kotli ľudia i národy na svoj obraz. Informačno elektronická fáza zbližuje ľudí, triedy i národy na báze rozvíjania ich identity. To nemôže nemať vplyv na obsah, formy i poňatie triedného boja, ako sa prezentovali pred 70 či 40 rokmi. Aj obraz kapitalistického spoločenského zriadenia nie je taký, ako bol predtým. Mení

sa charakter práce robotnickej triedy i v socialistických krajinách. Všetky tieto nové javy a procesy treba osobitne starostlivo skúmať, analyzovať, hodnotiť, ak má prísť ku skutočnému súťaženiu dvoch rozdielnych a predsa mierovo koexistujúcich sústav. Návrhy M. S. Gorbačova predložené Valnému zasadaniu OSN v septembri t.r. utvárajú novú klímu nielen pre všeobecnú bezpečnosť, ale aj pre tvorivý samorozvoj všetkých. Zbližovanie tried, vrstiev, národov, štátov, nevedie k ich spoločenskej beztvárnosti, naopak, oplodňuje ich vzájomné poznanie.

Snaha tvoriť, hľadať nové dimenzie komunistickej politiky sa i v ČSSR netraduje, nedatuje "pražským jarom". Už v počiatočných dobách výstavby v ZSSR V. I. Lenín v oveľa ťažších podmienkach postrehol pohyb práce a načrtnúť úlohy Novej ekonomickej politiky. /NEPu/.

Impulzy k obrode, tvorivosti, ku hľadaniu boli i v období N. S. Chruščova po XX. zjazde KSSZ. Žiaľ, tieto počiatky hľadania nemali trvalejšie uplatnenie. Kritický pohľad na dávnej i nedávnej minulosti pri docenení výsledkov na našej revolučnej ceste by nám mal pomáhať v postupe vpred.

To hlavné dnes je však v komplexnom poznavaní, všestrannom obsiahnutí dnešnej prítomnosti tak jednotlivých socialistických krajín, ako aj celého socialistického spoločenstva vo vzťahu k ostatnému svetu. Preto nemôžeme hotové riešenie hľadať v seabemudrejších knihách. Skúmať nové trendy všestrannej intelektualizácie výroby, správy, riadenia a hľadať odpovede na nové otázky. Mať svoju predstavu, reálnu celostnú víziu o budúcom politickom, hospodárskom, kultúrnom atď. pohybe. Z vejára budúcich možností programovať možnú budúcnosť v pevnej súčinnosti. V duchu obrody, ktorej dôležité rysy sa prejavujú dnes v ZSSR by mala každá socialistická krajina usilovať o čo najadekvátnejšie riešenie svojich vlastných problémov a to v celej šírke politiky, hospodárstva, kultúry, civilizovanosti. Len tak môže vari najlepšie obohatiť spoločnú socialistickú skúsenosť všetkých krajín.

Najmä v takomto pôsobení vzrastá význam ľudí, občanov, pracujúcich - subjektívneho faktora, vrátane politických strán. Nie všeobecne, proklamatívne, frázovito, ale vecne, konkrétne tak, aby sa nedala poukazom na tento rastúci ich význam ospravedlniť akákoľvek činnosť, napr. posilniť či umocniť dominantné postavenie určitých skupín nad celou spoločnosťou. Ako konkrétne, prostredníctvom akých štruktúr, mechanizmov, organizačných foriem vzrastie súčasne úloha štátu, samosprávy, komunistickej strany? Klasikovia, ktorých sa mnohí tak radi dovolávajú predsa vravia tak o

raste jedných prvkov, ako o odumieraní iných. Preto by sa malo testovať, aké prvky novo vznikajú, ktoré sa budú rozvíjať, ktoré už dosiahli zenit a budú odumierať. To sú niektoré moje myšlienky, vzťahujúce sa k obrode socializmu a jeho ideám.

Ak sme sa bránili a bránime, aby sa rôzne krízové javy v socialistických krajinách mechanicky zrovnávali, čo stále má svoje oprávnenie, pŕatí to pre jednotlivé výhľady vpred. Tie budú živé pokiaľ budú vyrastať z vlastnej pôdy a dobrovolne sa vzájomne obohacovať na spoločnú integračnom úsilí postupu dopredu. Budú potom nielen živé, ale aj vzájomne obohatené o politicko- hospodárske, sociálne a kultúrne efekty z ich vzájomnej súčinnosti.

V každom prípade dnešok kladie pred nás v Československu, podobne ako v iných socialistických krajinách, jednak staronové otázky, na ktoré treba dať netradičnú, novú odpoveď; jednak celkom nové problémy, pre riešenie ktorých treba vytvoriť predovšetkým politický priestor.

Ako aj v tejto súvislosti nepripomenúť slová z Osemnástého Brumaires Ludvíka Bonaparta o "revolúciách, ktoré sa neustále vracajú ku svojim počiatkom, vysmievajú sa doterajším polovičatostiam a výsledkom a kladú si vyššie ciele..." Pri týchto slovách K. Marxa sa pred človekom vybaví najmä dnes už šedemdesiatročný vývoj socializmu v ZSSR. Čo všetko, aké ťažkosti vnútornej i medzinárodnej povahy museli sovietski komunisti za ten čas prekonať! Dnes sa, takpovediac "kopejkové, drevené Rusko cárov" zmenilo na prednú veľmoc sveta. Sám som bol očitým svedkom búrlivých premien. Moji rodičia totiž v rámci medzinárodnej pomoci Sovietskemu Rusku /"Interhelpo"/ od r. 1925 aktívne pôsobili, a ja sám som v ZSSR prežil 17 rokov svojho života. Aj preto srdcom, umom i svedomím prajem predsedníctvu KSSZ a osobne súdruhovi Gorbačovovi výrazné úspechy v novej politike. Pre sociálnu premenu ľudskej spoločnosti vôbec priniesol sovietsky ľud toľko strádania, obetí ako sotva kto na svete. Zaslúži si ešte lepšie žiť. Chápem XXVII. zjazd KSSZ i počiny s. Gorbačova ako revolučný zgrat.

5. Keď prišiel tohto roku na jar Gorbačov na oficiálnu návštevu Československa, napísal ste, ako uvádzajú západné pramene, generálnemu tajomníkovi ÚV KSSZ list. Čo byste chcel všeobecne na túto tému povedať. ?

Odpoveď:

Už som sa pokúsil vyjádriť svoj kladný postoj k dnešnej politike ÚV KSSZ, tak výrazne predstavovanej osobnosťou M. S. Gorba-

čova. Z toho i z mojich celkových postojov, keď sa snažím konať realisticky vecne, plynie aj moj pohľad na jeho príchod do ČSSR. Priznám sa, že nerád hovorím o svojej korešpondencii, určenej komukolvek, podobne ako zväčša nedávam publikovať svoje stanoviská, pokiaľ som na ne nedostal priamu odpoveď. Mój podnety usilujú napomocť k pozitívnemu prekonaniu tragických udalostí, spôsobených vojenským zásahom 21. 8. 1968 a jeho následných dôsledkov v politike i v živote u nás.

Napísal som obsiahlejší list adresovaný Predsedníctvu a plénu ÚV KSČ. Voči mne i voči oficiálnej politike ÚV KSČ v r. 1968 sa povedálo, napísalo veľa nepravd a vykonštruovaných záverov, demagogických prehlásení, nepravdivých a neobjektívnych informácií, tlmočených i v spojeneckých krajinách. Preto som poslal tento list i niektorým vedeniam socialistických krajín. Napriek všetkému, zostali tu biele a otvorené miesta o tejto minulosti, ktorá sa už vtedy nepovažovala za našu vnútornú záležitosť, ale sa interacionalizovala. To, čo sa stalo i čo potom prišlo teda už nebola ani nie je vec šiste našej strany, i keď kľúč k nej je predovšetkým v rukách KSČ a našich národov.

Už r. 1974 som napísal svoj názor na vývoj nášho obrodného procesu, jeho zastavenie aj na dôsledky z toho plynúce. Výsledkom toho boli nadmieru zostrené bezpečnostné opatrenia voči celej rodine a verejná celoštátna kampaň. /Bez oznámenia, čo som napísal/

V terajšej novej situácii nemohol som opäť nevyjádriť ÚV KSČ svoje názory. Pripomenúť niekdajšie rovnaké hodnotenia a stanoviská, vyjádrené aj tými, ktorí majú dnes rozhodujúce slovo v riadení strany a štátu. Dať návrh, ako pozitívne prekonať záťaž, ktorá sa tak citlivo týka našich národných dejín. Musel som poukázať na účelový obrat, ktorý sa vonkajším zásahom udial po r. 1969 voči obrodnej politike strany a vlády tak presvedčivo vyjádrenej v Akčnom programe, uzneseniach strany i vo vládnych dokumentoch a už premietnutých do schválených i pripravených zákonných noriem v r. 1968.

Okrajové - i keď strane a reformnému hnutiu a tým aj socializmu škodlivé - javy sa účelove povýšili na rozhodujúci, či určujúci faktor vývoja. Tým sa ignorovala pevná pozícia strany a štátu v širokých masách ľudu, budovaná na revolučnom socialistickom programe. Tento program s nebyvalou iniciatívou, spontánne, s nadšením prijala celá strana, naše národy a národnosti, všetok náš ľud. Program doslova strhával mladú generáciu do revolučného prúdu našej socialistickej výstavby. Ten, kto to nepoznal, nevidel,

nezažil a neprecítil, sotva si vie predstaviť tú morálnu a ideovú silu, ktorá sa už začala premieňať na silu materiálnu. Túto silu musí strana nového typu neprestájne živiť, obnovovať príťažlivosťou, presvedčivosťou svojho programu. Práve tento prístup ÚV KSČ sa líšil a ovplyvnil náš vývoj, ktorý sa nedá stotožňovať s vývinom v porovnaní s tými stranami a štátnymi vedeniami, ktoré v tom čase nehľadali cestu obrody, pozdvihnutia a dôvery nás v stranu a v socializmus. Preto vonkoncom nemôžem súhlasiť, ak sa náš vývoj v r. 1967- 68 stotožňuje s poznaným vývinom v PZRS a spoločnosti v Polsku. Náš ľud, robotnícka trieda, roľníctvo, inteligencia podporovali i hájili svoju stranu, vstupovali do jej radov bez akékoľvek výzvy. To dnes mnohí nevidia alebo nechcú vidieť. V tom čase PZRS volila iné cesty, iné spôsoby, za ktorých dostávali pochvalu, že všetko držia "na uzde". Nám udeľovali rady a ponaučenia a dpm, v PLR ich politika išla ďalej cestou sektárstva, dogmatizmu, neochoty vidieť narastajúce rozpory až vyústila v strate dôvery v masách pracujúceho ľudu, najmä robotníckej triedy a inteligencie až do tragických udalostí, do strelby do robotníkov. Aby sa možnosť obdobného vývoja v ČSSR vylúčila, práve preto ÚV KSČ nastúpil cestu socialistickej revolučnej obrody, ak chcete, čs. prestavby - "perestrojky". Nevidieť tento fakt, značí nevidieť cestu vpred i terajšiu inšpirujúcu cestu sovietskych komunistov.

Neprekonanou tragédiou r. 1968 a nasledujúcich rokov tvrdo potihujúcich predovšetkým komunistov, ale aj mnohých občanov - nestraníkov živí skutočnosť, že sa to vzťahuje napospol k súčasníkom - živým svedkom vterajšieho diania. Minulosť poznačená 21. augustom 1968 a z neho vyplývajúca zmena politiky by sa mala prekonať otvoreným pohľadom na súčasné problémy a na ich riešenie....

Čože v období "otvorenej kontrarevolúcie" pospolitý československý ľud začne z vlastnej iniciatívy, bez výziev vlády nosiť do banky zlaté náramky, hodinky, prstene, brážne a ďalšie iné rodinné predmety, pamiatky, i značné peňažné obnosy na podporu a povznesenie socializmu? Bankovní činitelia museli založiť nové konto na Fond republiky. Mládež sa chcela za svoju vziať výstavbu vysokohorskej železnice vo Vysokých Tatrách, podobne ako naša generácia predtým Trať mládeže. Čože pospolitý československý ľud vo fabrikách, závodoch, na družstvách, úradoch, rôznych inštitúciách pracuje s takým elánom, nadšením, na aké sa súčasníci predtým ani potom nepamätujú preto, že išlo o "kontrarevolučnú situáciu, hroziacú prevratom ku kapitalizmu"? Až tak naivný náš ľud by

azda nebol. Naozaj nebol a dodatočné "prepisy" dejín tieto fakty nezmenia. I keď obrodný proces netrval ani celý trištvtierok, celoročné hospodárske výsledky značne prevýšili minulé prírastky i priemer ročného tempa rastu národného dôchodku ČSSR za roky 1969-1986. Tak sa prejavujú masy ľudí v dobe samého chaosu, rozvratu celej spoločnosti?? Kto tomu uverí?

Domnievam sa, že môžem s istotou povedať, že nebolo vnútorných síl, ba vzhľadom na spojeneckú Varšavskú zmlúzu, ani síly vonkajšej, čo by bola bývala schopná zvrátiť náš socialistický vývoj. Ba dodám, že nebolo už ani vnútorných síl na zvrátiť zo sektárskych, dogmatických pozícií... Ľuď a masové rozmery obrodného hnutia boli toho pevnou záštitou.

Zdôrazňujem, že na tejto skutočnosti nemôžu v hodnotení nič zmeniť ani tie, vtedy jestvujúce, vývoju odporujúce tendencie, ktoré sa dodnes s takou záľubou dramatizujú /ide o niektoré publicistické a iné extrémne nepodstatných sociálno-politických zložiek spoločností/, z ktorých sa chce vyvodzovať tvrdenie o priamych snahách a o akútnom nebezpečí odtrhnutia ČSSR od socialistických krajín, návratu spoločenského poriadku ku kapitalizmu, až k tvrdeniam, že tu už "bol sformovaný blok pravicovorevizionistických síl, ktorý našiel všestrannú politickú, morálnu i materiálnu podporu imperialistických síl." Bol to pokiaľ nie iba o zma-
renie výsledkov II. svetovej vojny v Európe".

Len na okraj chcem povedať, že veľkú časť extrémnych prejavov v tom čase vyvolala reagentia na praktiky z deformácií, ku ktorým došlo v predošlých rokoch.

Ak si domyslíte moje osobné "hodnotenie" po vylúčení z KSČ, podľa ktorého som "vedúci predstaviteľ pravicovo oportunistického, revizionistického smeru vo vedení KSČ", potom sa istotne spýtate, ako som sa vlastne do horeuvedeného "sformovaného bloku" dostal. Naozaj to neviem. Najskôr preto, že som veril v silu pracujúcich mäs a videl inú cestu vývoja, no najmä, že som po tom všetkom na tejto ceste zotrval. Stál som na čelí strany, vedel som, ako aj moji spolupracovníci i vtedajší ÚV KSČ, že smer novej politiky je správny a ľuďom prijatý.

Nové úlohy, ich otvorené, verejné zvažovanie a potom uskutočňovanie by v súčasnosti mohlo byť tou najschodnejšou cestou, ako prekonať rozdelenie v štáte spoločnosti, v strane, čo tak citelne dosiahl postihuje náš spoločný štát Čechov a Slovákov.

Ak poukazujem na zodpovednosť vládnych miest, musím zdôrazniť, že rozhodujúce slovo budú mať napokon občania našej krajiny. Máli by mať možnosť uplatniť svoje názory, aktívne a neformálne sa zapájať do diskusií, čo už začali prebiehať. Nie však iba preto, aby sa vyslyšal aj ich hlas, ale aby sa už začalo niečo podstatného v našej praxi, politike, hospodárstve a kultúre principiálne meniť. Nemôžem nevyjádriť v tejto súvislosti svoj protest, nesúhlas, keď ma sústavne, bez možnosti vlastnej obrany kvalifikujú ako protisocialistického a protisovietského predstaviteľa. Čomu pozitívnemu to prospieva? Keby to bol omyl, chyba, je to však zámerná účelová konštrukcia podľa dobe poplatného "scénára". Bol som a naďalej zostávam súčasťou pohybu nášho občianskeho spoločenstva v Československu. Roky 1967 - 68 boli pre mňa novou cestou tvorby i realizácie nového socialistického politicko- spoločenského programu.

Inak som i v tú dobu videl cestu socialistického programu. Svedomie a i odlišné/od vtedy platného/ videnie mi boli zábranou v prijatí politickej línie opúšťajúcej platformu Akčného programu.

Na podporu mojich vtedajších i terajších stanovísk odcitujem pasáž z "Prevolania" skupiny pozývatelov spojeneckých vojsk do ČSSR k československému ľudu. Toto prevolanie opublikovali v piatich našich spojeneckých krajinách 22. 8. 1968 - dodnes však nebolo zverejnené v Československu.

Spomínané prevolanie vyzýva náš ľud k podpore privolaných spojeneckých vojsk a súčasne sa tu zaprisaháva, že pozývateľom ide "o znemožnenie tých sil, ktoré ohrozujú nastúpenú cestu v pojanuárovej politike, platformu nášho socialistického pozdvihnutia, programu, ktorý dostal nebyvalú podporu nášho ľudu . Táto jednomyselnosť, podpora, potvrdila spravodlivosť, silu a priťažlivosť našej novej cesty" /Pravda, orgán KSSZ zo dňa 22. 8. 1968/.

Kedy sa teda ľudu, svetovej verejnosti hovorila pravda? Ani vtedy, ani dnes. Povedzte, chceli by ste, abysom vyratúval, čo postihlo tých 468 tis. čs. komunistov, pozbavených členstva a sociálneho postavenia, z čoho viac ako polovinu tvorili členovia s členstvom nad 20 rokov v KSČ? Aké straty to prinieslo našej spoločnosti? Okrem komunistov boli postihnutí i ďalší občania, ich rodiny, deti. Chcete , aby som ďalej dokumentoval, ako sa hodnotila a hodnotí dnes naša politika? Asi nie. Veď je Vám to známe...

4. Aké podľa Vás mala táto Gorbačovova návšteva výsledky?

Odpoveď:

Ešte počas príprav návštevy a potom najmä v jej priebehu československí predstavitelia sa vyjadrovali, že sa plne hlásia k zásadám novej sovietskej politiky, zameranej na hospodárske, sociálne, vedecko - technické urýchlenie socialistického vývoja a budú nasledovať sovietske podnety. Generálny tajomník ÚV KSČ, predseda vlády i ďalšia z vedenia strany a štátu v svojich vystúpeniach načrtali zameranie politiky strany, orientovanej na čs. prestavbu. Môžem to privítať, hoci všetko čaká na konkrétne počiny. Na diskusiu sa dal návrh zákona o štátnom podniku i ďalšie legislatívne návrhy. Mal by sa vypracovať komplexný dokument o prestavbe /reformy/ ekonomického mechanizmu. Verejnosť požaduje a nalieha na ich podstatné principiálnejšie a hlbšie prepracovanie. Viaceré opatrenia sa navzájom rušia. Viac sa začalo hovoriť aj o demokratizácii spoločnosti i strany. Takéto slová možno posudzovať pozitívne, avšak rozhodnú skutočné činy. Ľud porovnáva nové prúdy jeďnak s tými, čo sa založili u nás ešte v r. 1968, aj s praktickými činmi politiky KSSZ v "perestrojke". Také boli súradnice pred spomínanou návštevou M. S. Gorbačova.

Myslím si, že treba brať na zretel, že náš ľud ho vítal nielen ako generálneho tajomníka KSSZ a vedúceho predstavitela s nami spriatelenej krajiny, ale predovšetkým ako čelnú osobnosť novej obrodnej politiky ZSSR, ktorá dáva tak obsiahle a obsežné nádeje celému nášmu socialistickému spoločenstvu.

Nebudem skývať, že značná časť občianstva ČSSR spájala s návštevou príliš veľké ilúzie na obrat v politike. Teraz je sklamaná, pesimistická, v dôsledku niektorých jeho voľných pozhámok, vyrieknutých na pešej zóne Prahy, či v závodoch, týkajúcich sa Československa po roku 1968 - 69, ktoré nie sú v súlade s ich mienkou. To by prirodzene samo o sebe nemalo byť hlavné hľadisko hodnotenia návštevy, ktorá mala veľký význam aj pre orientáciu politického kurzu v KSČ/zatiaľ orientáciu/. Ja, podobne ako aj mnohí iní, predtým činní v politike strany, upriamujem svoj pohľad predovšetkým na pozitíva návštevy, berúc do úvahy miesto i jej čas, reálny stav v našej krajine aj v okolí a zaznamenávam kladné prvky v orientácii našej politiky. Avšak naša najširšia verejnosť, pospolitý ľud sa takto na to nepozera, a ani to od nich čakať sa nedá. Verejnosť chápe, berie veci a udalosti priamočarejšie a opod-

statnene hľadá pravdu, svoju pravdu, ktorej boli priamimi účastníkmi, živými svedkami všetkého, čo sa naozaj dialo. Ak sa im nedostáva priamej odpovede, upadnú buď do pesimizmu, ľahostajnosti, alebo do rozhorčenia. Oni neberú, ba jednoducho nechcú vidieť okolnosti, ktoré bránia vlastnej pravde a nechcú ich brať za "bernú mincu". Paradox je v tom, že sme učili náš ľud pravdivo myslieť; naraz toto myslenie robí mnohým starosti...

Negatívne na veci je, že miesto zjednocujúcej koncepcie, programu vpred, niektorí naši "navonok stúpenci" našej i sovietskej "perestrojky" dvíhajú opäťovne "varovný prst" na adresu odstavených čs. komunistov a ďalších občanov - nestraníkov pod pláštikom, že sa vraj títo chcú na nohom kurze priživiť. Slovom sa dnes hlásia ku prestavbe, ale súčasne upierajú zásadný inšpirujúci význam nášmu "prvému" programu strany z r. 1968. To sú skutočné tendencie, ktoré ako súbežci sa chvú na Gorbačovovej návšteve a sovietskej prestavbe priživiť a nie tí - hoci odstavení komunisti a bezpartijní, - ktorí rozumom, srdcom, svojím svedomím podporujú skutočne nový kurz KSSZ. Teda nie dvíhanie prstu, ale na principiálne novej programovej politike KSČ založený, rozhodný nástup vpred, zjednocujúci všetky progresívne sily v ČSSR môže priniesť očakávané ovocie,

Títo stúpenci "tvrdkej päsťe" miesto hľadania pozitívneho východiska na prekonanie záťaže minulosti by asi chceli, aby polovica nášho obyvateľstva na skutočné deje roku 1968 celkom zabudla, stratila historickú pamäť a tá druhá polovica, mladšia, aby sa o r. 1968, jeho faktoch a ľuďoch v ňom nič pozitívneho nedozvedela. Chcú "varovať" pred novým nebezpečím. Ale toto nebezpečie navodzujú práve oni sami, keď vedome či nevedome podsúvajú "polovičatosť" a odmietajú riešiť tie reality, ktoré doteraz sú otvorené, neriešené.

Zdôrazňujem, že to hlavné, čo priniesla návšteva M. S. Gorbačova, je inšpirujúci príklad ako naozaj treba pristupovať k otázkam prestavby, akú mnohorozmernosť musí obsiahnuť a aké kroky časovo fázovať. Mali by sme konkrétne, prakticky, principiálne na tento príklad nadviazať energickými, pozitívnymi činmi. Menej vyčkávať, ako to dopadne. Pravda, úplnejšiu odpoveď poskytne nepodkupný čas, ak nebude dlhý. V opačnom prípade môžu ísť udalosti svojou cestou, ktorá sa môže odlišovať od žiadajúceho riešenia.

Ja som od návštevy s. Gorbačova očakával, že vedenie KSČ a štátu sa prihlási k prestavbe sovietskych komunistov. Stalo sa tak. V tom ja vidím význam návštevy a vítam to. Avšak odpoveď na to bude až keď sa prejde od proklamovania k činom. Súčasne si kladiem otázku, či by u nás bola čo i len čiastočná prestavba, ak by sa ešte nekonala v Sovietskom zväze. Vychádza mi záporná odpoveď. potom sa mi vynára otázka. Prečo v našom hnutí tomu tak je? Je tu niečo nezdravé.

5. Intervencia Sovietskeho zväzu a Varšavského paktu do Československa v auguste 1968 otvorila vo Vašej krajine hlbokú ranu. Domnievatej sa, že by tato rana mohla byť vyhojená?

Odpoveď:

Nemôžem akceptovať časť znenia Vašej otázky: intervencia Sovietskeho zväzu a Varšavského paktu. Nezodpovedá to skutočnosti. Vojenský zásah nemožno považovať za počin Varšavskej zmluvy. Vojenského kroku sa nezúčastnilo Rumunsko a Československo, hoci sú jej členmi.

Ranu možno vyhojiť, treba však dobrú medicínu, nie kozmetiku. Z histórie sa podstata dejov nedá eliminovať, opomenúť, prečiarknuť, či nahradiť bielym miestom. Z mnohých stanovísk á vyjadrení som počul že vráť sám čas ranu zahojí a na udalosti obrodného procesu r. 1968 u nás sa zabudne. Typický spôsob a postup vytvárania bieleného miesta. Do zabudnutia nemôže upadnúť to, čo má podstatné vzťahy a väzby na históriu, dejiny našich národov. Pamäť národa je pamäťou dedičnou.

Celé naše dejiny sú popretvárané vzťahmi k ruskému národu. Rusofilské tradície pomáhali procesom nášho národného obrodzenia; živé kultúrne zväzky pretrvávali počas dvoch storočí. So sympatiami sa vítala každá revolucionizujúca udalosť v Rusku. Veľká októbrová revolúcia mala pre naše národy nesmierny význam. Pozorne sa sledoval každý nový krok socialistickej výstavby v ZSSR.

Napokon bola to a je nesmierna vďaka nášho ľudu za oslobodenie našich národov hrdinskou sovietskou armádou z fašistickej poroby. Socialistická výstavba nás ešte pospájala pevnými pútami priateľstva, spolupráce a pomoci. Spomínaný počin priamo protirielil naakumulovanému historickému dedičstvu v rozvoji uprímného priateľstva. "Vybieliť" sa to prosté nedá.

To však neznamená, že by sa táto rana mala jatriť, že by sa naďalej malo žiť v minulosti a minulosťou. Život sám je čínorodým pohybom - život "v minulosti" hrozí stratiť perspektívu. Preto by v prvom rade všetci tí, ktorí rozpoznali naše jednoznačné smerova-

vanie k socializmu, ktorým leží na srdci záujem strany, záujmy ľudu, bez rozdielu či v strane dnes sú, alebo už nie, mali poctivo usilovať o pozitívne prekonanie tejto minulosti. Najväčšie možnosti i zodpovednosť majú tí, ktorí v ČSSR disponujú nástrojmi moci, aby sa vo vzájomných spojeneckých vzťahoch ďalší vývoj do budúcnosti nezakladal na doterajších východiskách 21. 8. 1968 a následnej tomu politike, čo tak tragicky zasiahlo najmä stranu a tým celý spoločenský život, ale na nogom programovom postupe. Otvorený, čestný pohľad historickej pravde do očí spolu s novým politickým programom KSČ môže byť bázou znovuzjednotenia strany i spoločnosti, základňou skutočného urýchlenia nášho sociálno ekonomického vývoja, obnovy jeho dynamizmu. Bez takéhoto prístupu, nszdávam sa, sotva možno čakať dôveru ľudu k novému kurzu československej prestavby.

Vzhľadom na to, že otázky mi kladete Vy, predstavitelia komunistickej strany, pracujúcej v podmienkach kapitalistického spoločenského poriadku a v opozícii k nemu, nemôžem opomenúť skutočnosť, že tragické udalosti roku 1968 v Československu osobitne hlboko a negatívne zasiahli aj komunistické hnutie vo svete a najmä v Európe. Prekonanie týchto dôsledkov teda nie je iba našou záležitosťou. Nie je vinou ÚV KSČ sa roku 1968 naša vnútorná situácia v strane i v spoločnosti zinteracionalizovala, stala vecou komunistického a robotníckeho hnutia v širšom meradle. Vystavili otázky jednoty vo vnútri celého radu komunistických strán aj medzi komunistickými stranami. Vznikli v niektorých krajinách dve ba i tri komunistické strany. To dokresluje, že aj v tomto hnutí išlo a ide o zápas obrody socialistických idejí a není to taktiež záležitosťou iba socialistických krajín.

Musím tu citovať stanovisko napr. Francúzskej komunistickej strany z konca júla 1968, ktorým odmietli žiadosť vterajšieho vedenia KSSZ podporiť známy list piatich komunistických strán z Varšavy:

"Prezore Varšavský list znamená otvorené zasahovanie do vnútorných záležitostí bratskej strany, nemôže ho podporiť. Vojenská intervencia do Československa by znamenala skutočnú katastrofu pre medzinárodné komunistické hnutie."

Čo si myslíte, ako by pochodil súdruh W. Rochet, keby bol s takýmto názorom na mojom mieste?

Prečo takí súdruhovia, ako L. Longo, W. Rochet, J. B. Tito videli náš obrodný proces a vývoj inak, ako napr. Brežněv, či W. Gomulka, ktorý /možno/ chcel "jednou ranou zabiť dve muchy"?

Prečo nerozpoznať ~~našu~~ socialistickú pozíciu W. Ulbricht na rozdiel od súdruha N. Ceaucescu, ktorý rešpektoval našu už odlišnú politiku, a mal porozumenie pre naše prechodné ťažkosti i nedostatky. Preto tiež spojenecké Rumunsko sa dostalo do "izolácie" pri pripravovanej vojenskej akcii.

Pri hojení a zahojení" rany kľúčová úloha, primát, patrí ÚV KSČ. Nestačí si dať do Ústavy zapísať vedúcu úlohu strany. Najvyšší stranícky orgán pritom si musí v prvom rade uvedomiť svoju nesmiernu zodpovednosť pred ľudom, národmi našej krajiny. Rozštiepenie KSČ nastalo nie pri prijatí, či v dôsledku nového politického obrátného kurzu, ani pri nástupe k jeho realizácii, ale v dôsledku jeho opustenia, následkom jeho prekvalifikovania ako "oportunistický, revizionistický a záujmom socializmu škodlivý."

Tragickú roztržku v strane konzervuje, ba prehĺbuje okolnosť, že autori "Poučenia z krízového týždňa .." včlenili tento "dobový dokument" do stanov strany. Tak sa vytvorila "dômyselná" zábrana na odstránenie tragických následkov., ktoré "navždy" vyradili nie iba zo strany, ale i zo spoločenského života komunistov i iných občanov, bývalých druhov, antifašistických bojovníkov za národnú i sociálnu slobodu, exponovaných budovateľov socializmu, komunistov, čo celým svojím životom a prácou preukázali svoj internacionalizmus i vo vzťahu k Sovietskému zväzu. Ak vezmeme do úvahy podmienené len členov strany, pozbavených členstva v KSČ s trojčlenou rodinou, priamo sa v ČSSR postihlo 1,5 milióna ľudí. Ak k tomu pridáme príbuzných - súrodencov i ďalších občanov nestraníkov, ktorých postihla diskriminácia za ich postoje, i za postoje ich bratov, či sestier a k tomu pridáme navyše ich deti, skúste pprátať, aké úhrnné číslo vo vzťahu k 15 miliónovému obyvateľstvu ČSSR v ňom vyjde. Mnohí občania ani priamo postihnutí byť nemuseli, avšak čo si naozaj v hĺbine svojho vlastného ja myslia? Čo hovoria svojím detom o vývoji spred temer 20 rokov? Určite nie to, čo noví "propagandisti". Systémový mechanizmus zábran a zákazu vykonávať svoje povolanie, poslanie v súlade s kvalifikáciou prenikol všade a protežoval vyvolených a potláčal kádrove znemožňovaných, v zamestnaní, v masových, spoločenských, záujmových, kultúrno-umeleckých i v športových organizáciách. Proste všade.

Viete, v takýchto podmienkach je oveľa ľahšie byť členom strany ako komunistom. Byť tichým, ~~nezúčastneným~~, než aktívnym, angažovaným občanom. Ale aj to patrí k poznatkom o vývoji nášho hnutia. Je to leninské? Nie je. Nezodpovedá to napr. Leninovým postojom k Trockému s ktorým mal aj rozpor a predsa ho v revolu-

lucii a po nej vysoko ohodnocuje pred volbou nového gen. sekretára strany. Jeho postoj k Bucharinovi je odlišný, ako ho poznajú súčasníci. Vedel Chápat Gorkého i keď tento nevidel zmysel pre vstup do strany. Ukazujem to ako príklad Leninového prístupu k objektívnemu hodnoteniu politikov, udalostí i ľudí nestraníkov.

Isteže nie každý musí so mnou súhlasiť v predchádzajúcich úvahách. Ale ja si predsa lámam hlavu nad týmito otázkami a isto nie som sam. Nadobudol som presvedčenie, že Lenin videl na obzore určité nebezpečenstvo v tomto smere. Rozpoznával to a vyjadril v svojom "politickom testamente" tak dlho predstranou i verejnou utajovanom. Táto jeho výstraha je stále aktuálna. Viem, že v dejinách je hybnou silou ľud, ale sa nemôžem ubrániť názoru, že jeho smrťou, skonom začala niekde príliš hlboko zlyhávať naša "navigácia", i keď naša loď dokázala prejsť perejami dejín až k "Mysu dobrej nádeje". Aj tu sa mi žiada vyzdvihnúť dejinný význam XX. a XXVII. zjazdu sovietskych komunistov.

Ak som sa zmienil predtým o politickom význame a niektorých rozpakoch, ktoré návšteva M. S. Gorbačova v Československu vyvolala, nazdávam sa v tejto súvislosti, že nové myslenie ľudí obsiahnuť i vzťahy socialistických krajín navzájom. Všestranný, analyticko-kritický pohľad je tým viac treba, čím zásadnejšie, obsažnejšie sa rozvinú tieto vzťahy v budúcnosti. Ide o komplex politických, spoločenských, hospodárskych otázok, vrátane bohatosti socialistického životného spôsobu, aj vzťahov vo vede, kultúre. Spoločne sovietsko - polské prehlásenie z posledného stretnutia súdruha Gorbačova so súdruhom Jaruzelskim už z toho vychádza a usiluje okrem iného aj o prekonávanie "bielych miest" v histórii. Myslím, že ide o všeobecný požiadavok, ktorý možno aplikovať aj na nedávnu históriu sovietsko-československých vzťahov pri prekonávaní záťaž z konca 60- tých rokov.

Dotýkam sa veľmi závažných, zložitých, citlivých otázok, prešahujúcich rámec našej krajiny. Som si toho vedomý. Nemôžem však pred svojimi talijanskými priateľmi, súdruhmi skrývať to, čo sa tak hlboko týka všetkého nášho ľudu. Ak v Sovietskom zväze bolo povedané, že nemá byť v spoločnosti žiadne tabu /preto sme v r. 1968 vykonávali vnútornú a zložitú politiku vo vzťahu k spojitcom pred tvárou všetkého ľudu/, potom to vzťahujem i na svoju krajinu. Cítim, aj uznávam, že čím je problém závažnejší, tým všestrannejšie, serióznejšie treba ho posudzovať v ovzduší vecnosti, bez emocií, rešpektujúc základné pravidlá politickej

kultúry, etiky.

M. Gorbačov v interview pre 1. Unita se vyslovil, že "hodnotenie udalostí r. 1968 je predovšetkým záležitosťou československých súdruhov samotných. Azda oprávnene m_ol na mysli prítomnosť, potrebu tvorivého, iniciatívneho prístupu ÚV KSČ.

Pravda, nás čs. komunistov v r. 1968 nerozdelil názor, či socializmus áno, alebo nie, ale ako ďalej /po vstupe vojsk/ ísť. Nerozdelil nás názor, či spojenectvo áno alebo nie /ako sa to demagogicky prekrúca/. Spojenectvo bolo naša nezmeniteľná línia zahraničnej politiky, kodifikovaná Varšavskou zmluvou a Akčným programom.

Nás, československých komunistov rozdelil až august 1968, metóda vojenským zásahom riešiť vnútorné československé pomery.

Pravda, rozdelenie strany i po tomto zásahu definitívne ešte stále nenastalo. Ešte aj prijatá novembrová rezolúcia ÚV KSČ r. 1968 jednomyselne akceptovala pokračovanie politiky obrodňujúceho procesu na báze Akčného programu v daných nových podmienkach. Definitívne rozdelenie v strane nastalo, keď sa začali stupňovať vnútorné a vonkajšie tlaky spojené s opustením politiky obrodňujúceho procesu a Akčného programu KSČ. Teda opustenie predtým jednomyselne prijatej línie rozdelilo stranu; teda "iný", ako zakotvený názor na východiskové cesty aj z poinváznej krízy rozdelil komunistov v KSČ. Rozdelenie stranického vedenia viedlo postupne k rozdeleniu strany i celej československej spoločnosti. Teda nie zjednotenie, ale rozdelenie bolo východiskom "konsolidácie".

Na tomto základe sa diala od r. 1970 "očista" strany od "pravocovo oportunistických a revizionistických síl", t.j. súdruhov, ktoré vojenský zásah a následnú zmenu pôvodného politického kurzu neakceptovali. Členstvo v strane stratilo 468 tisíc komunistov s dosahom na pôvodné povolanie, pracovné zaradenie a sociálne zabezpečenie ich a ich rodín. Teda cca 1/3 členstva. A myslím, že ďalšia rozhodná väčšina členstva strany bola prinútená "prispôbiť sa". Pre Vás je to asi ťažko pochopiteľné, ale inak by ďalej rozmnožila rady "postihnutých" so všetkým morálnym dopadom.

Myslím, že práve v nových podmienkach nástupu sovietskych komunistov k radikálnej prestavbe, potreba vskutku nového myslenia i procesy prebiehajúce v socialistických krajinách /napr. v Číne, Maďarsku, ale aj inde/ utvárajú možnosti i priestor pre hľadanie a nájdenie východísk pri riešení tých uzlových problémov, ktoré nám minulosť zanechala. Na to však treba v prvom rade ochotu, morálnu odvahú a povinnosť voči svojmu ľudu ramu liečiť aby sa ďalej

nejatrila.

Všeobecne sa vie, čo stranu a spoločnosť rásťtiepilo. Členstva pozbavení komunisti, časť nestraníkov našej spoločnosti sa potom chceli zahnať do otvorenej či potenciálnej opozície. Sme pri kardinalných otázkach, z ktorých dnes nutne musíme hľadať východiská, ako pozitívne, konštruktívne prekonať fakt rozdelenia strany. Vychádzam z dejinného ponaučenia, že zjednocovacie úsilie v hnutí sa má konať na báze riešenia akútých problémov vývoja a programových krátkodobých cieľoch stranickým masám i najširším vrstvám ľudu zrozumiteľného a z jeho túžob vychádzajúceho programu, ktorý nestráca i perspektívu. V našom československom dnes roztrieštenom revolučnom hnutí nie je jednotné stanovisko na proces prekonania záťaže minulosti i ciest vpred. Nie iba medzi tými čo sú v mocenskej sfére a tými, čo sú pozbavení možnosti účasti na spoločenskom dianí, ale aj v samotných radoch dnes odstavených komunistov. Je to pochopiteľne dôsledok toho, v akých podmienkach sa nachádzame bez možnosti otvorenej diskúzie a polemiky tak vo vnútri súčasnej mocenskej sféry a tým menej mimo nej. Som toho názoru, že bez snahy o zjednocovanie strany /je to vládnuca strana/ na nových jednotlivých programových východiskách není možné zjednocovanie našej spoločnosti. Netreba si však nahovárať, že niektoré prúdy /na oboch póloch/ si takýto zjednocovací proces už ani neprajú. Zatiaľ v mocenskej sfére prevládajú tendencie nechať ranu ranou, nechať minulosť pri svojich názoroch a možno v niektorých otázkach "préstavby" v kozmetickej úprave. U mnohých iných dnes odstavených zas vývoj našich udalostí v strane i v krajinách socialistického spoločenstva za posledných 20 rokov potlačil vieru v možnosť demokratizácie dnes vládnucej strany a širokej demokratizácie našej spoločnosti. Netreba pred touto skutočnosťou zakrývať zrak.

Taktiež týmto úvaham o zjednocovacom procese stoja v ceste veľmi silné tendencie snažiace sa doslova nahnať odstavených od verejného života do otvorenej opozície. Je to krátkozraké, škodlivé s možnosťami ďalších následkov. Ale i to tu je a musí sa to prekonávať.

Treba, pravda, realisticky zvažovať, čo skutočných stúpcov socializmu môže u nás aktívne zjednocovať. V prvom rade sú tu významné podnety, nastolené XXVII. zjazdom i nadväzujúcimi plénami sovietskych komunistov. Sú tu i naše vlastné skúsenosti a poznatky z pred 30 ročného obdobia. Platforma nového programu má teda na začiatok možné pramene. Na jej podrobnom pozpracovaní by sa mali

zúčastniť aj tí komunisti a nestraníci, ktorí dosiaľ nemali priestor pre činnosť profesionálne-odbornú i politickú aktivitu.

Z medzinárodného hľadiska iná skladba vedenia vo viacerých socialistických krajinách môže súdružskými konzultáciami veci napomocť, keďže československé udalosti a ich riešenie v auguste 1968 sa vzťahujú aj na spojencov. Nedodržel sa záver porady komunistických strán z augusta 1968, konanej v Bratislave. Porušil sa Moskovský protokol dohodnutý a podpísaný po vstupe vojsk v Moskve o tom, že naša vnútorná politika bude vychádzať z májového pléna z r. 1968, na základe čoho sa vypracovala a so sovietskym vedením prekonzultovala Novembrová rezolúcia o ďalšom vývoji. Vývoj po r. 1969 však protirečil i s dikciou "Prevolania" pozývatelov vojsk.

Aj európske komunistické strany v súdružskej výmene poznatkov a názorov môžu prispievať KSČ a súčasne upevňovať a zjednocovať rady svojho členstva pokiaľ ide o vzťahy ku KSČ. Augustové udalosti roku 1968 v ČSSR použitou metódou prestali byť čiste československou záležitosťou, zmedzinárodnili sa, a preto hľadanie východiska nie je iba vecou KSČ i keď je to predovšetkým jej záležitosťou.

K významným pozitívam návštevy s. Gorbačova u nás patrí aj idea "nového myslenia" o Europe. Toto nové myslenie by sa malo i u nás dôsledne presadiť pri prekonávaní záťaže minulosti i nástupe za čs. prestavbu. Stojí pred nami v procese zjednocovania otázka ako budovať pre mierový život tak potrebnú dôveru predovšetkým medzi európskymi národmi a štátmi. Na takejto ceste ja vidím jedine možné riešenie daného stavu a perspektívu do rokov budúcich.

6. Svojho času ste napísal pre československé orgány tlače Vaše prehlásenie k interview V. Bilaka v západonemeckom časopise "Der Spiegel", kde okrem iného prehlásil, že ste spolu s ním podpísal dokument o kontrarevolučnej situácii v Československu. Akú ste dostal odpoveď od príslušných orgánov? Čo myslíte, čo sa jeho vystúpením sledovalo?

Odpoveď:

Žiadnu odpoveď som dodnes nedostal, ani písomnú, ani ústnu. Nezverejnili to. Viete, som /a to nielen iba ja/ v takom postavení, že sa nemám kde toho domáhať. Ani zákona. Vytvorilo sa také ovzdušie, že sa nemám kde toho domáhať. Ani zákona. Vytvorilo sa také ovzdušie, že sa so mnou nikto netuže rozprávať ani na tom najnižšom článku, nie to ešte v príslušnom ústrednom tlačovom orgáne. Ochrana v zmysle príslušných článkov "Občianskeho" a "Trestného zákona" sa de facto tiež nedá uplatniť, lebo všetko je pod politickou kontrolou, žiaľ i zákon. To je azda pre Vás nepochopiteľné.

Keď tvrdenie V. Bilaka pozorne čítate, znie navonok dosť preesvedčivo. Veď prehlásil, že to podpísal spolu so mnou. To som nemohol podceňiť. Čo sa však takou dalekosiahlou nepravdou sledovalo, to by najlepšíšie vedel sám jej autor a potom aj tí, čo rozhodli, aby sa nepravda publikovala vo všetkej našej dennej tlači i cez oficiálnu Československú tlačovú kanceláriu. Možno chceli ma ukázať pred svetom i domácou verejnosťou ako človeka bezcharakterného, nie takého za akého ma všade majú a majú - čestného, ale takého, ktorý pred stranou, pred ľudom našej krajiny, pred svetovou verejnosťou pokrytecky zatajil to, čo v skutočnosti v Bratislavskom dokumente ešte podpísal, Bez môjho oficiálneho stanoviska by sa to aj takto dalo vyložiť a práve v konfrontácii s mojím vtedajším večerným televíznym vystúpením na počiatku augusta v Bratislave, kde som prehlásil, že sa okrem zverejneného dokumentu nič iné nepodpísalo.

Neviem, čo malo za vystúpením V. Bilaka nasledovať. Môžem sa iba domnievať, že zverejnenie môjho prehlásenia v Lúňate to prekazilo.

I touto cestou ďakujem vedeniu Vašej redakcie za statočnosť, ktorú ste /iba na základe dôvery v moju pravdivosť/ zverejnením môjho prehlásenia preukázali v záujme zachovania historickej pravdy. I tento fakt snažte sa vidieť v kontexte Vášich otázok a mojich odpovedí. Napomôže Vám to v pohľade na vývoj našich minulých udalostí, poukáže na problematickosť našej prítomnosti aj na zložitost' východiska z nej.

7. Po auguste 1968 zasiahli ďalšie trízniivé krízy socialistické krajiny. Máme na mysli predovšetkým Polsko, kde útlak vyvolal v spoločnosti proces obrody, ktorý bol neskoršie tak drasticky ukončený. Myslím však tiež na spoločenské a politické napätia, ktoré prebehli a prebiehajú v ďalších krajinách Východu. Domnievate sa, že tieto krízy, okrem svojich zvláštnych národných dôvodov by mohli mať nejaké spoločné príčiny? Domnievate sa, že sa prehĺbili potiaže socialistických režimov tým, že zostal nevyriešený veľký problém, ktorý postavila KSČ v r. 1968, totiž medzi demokraciou a socializmom?

Odpoveď:

Ide tu o celý súhrn vzťahov, súvislostí, otázok, ale ony všetky naozaj vyúsťujú do vzťahu demokracie a socializmu. Viem, že mám pred sebou v Taliánsku aktívnych a živých spolubesedníkov. Ak sa tohto dotýkam, musím sa zmieniť aj o niektorých problémoch, ktoré sa vzťahujú aj na iné komunistické strany a krajiny. Objektívne fakty potvrdzujú, že sa náš/// náš československý vývoj v r. 1968 i neskôr neobišiel bez silných a poviem priamo vonkajších vplyvov, ktoré sa napokon stali faktorom rozhodujúcim, určujúcim.

Niečo som už k vývoju ČSSR a Polska povedal . Náš proces demo-

kratizácie, obrody strany a spoločnosti postupoval relatívne včas, viac zhora, ÚV mal iniciatívu v rukách a nastolil revolučný socialistický program riešenia kľúčových problémov našej spoločnosti plne na báze socialistickej demokracie. To prirodzene nevylučuje tlaky zdola. Tie však šli predovšetkým zo straníckych organizácií, ktoré taktiež cítili pulz svojho prostredia. /V ČSSR ako iste viete, humanitné a demokratické ideály zakorenily v živote občanov i spoločnosti, boli akousi "vnútornou" mierou jednotlivca i ľudových mas/. Tak sa stretli obidve tendencie a ich syntézou sa stal ucelený Akčný program, na ktorom, pravda, už nebola zainteresovaná iba strana, ale aj československý ľud. Prečo? Na vypracovanie programu sa totiž využili početné sociologické prieskumy vo viac ako v 600 organizáciách, v ktorých sa odrážali obzvlášť veľké nedostatky a problémy. ÚV KSČ počas svojich troch plén - v októbri a decembri r. 1967 a v januári 1968 - rozhodol o nevyhnutnosti vypracovať program nového kurzu obrody socializmu. V procese jeho spracúvania postupne začalo rásť občianske sebavedomie, vóla ľudu demokraticky, občiansky sa angažovať pre vec socializmu, pre jeho novú kvalitu,.

K radu spoločenských príčin opodstatňujúcich nový program strany by som okrem iného na prvé miesto položil akútne sociálno-hospodárske problémy, hoci ČSSR to nepociťovala tak "stresovite" ako inde. Hospodárske problémy sa prejavovali rozpadom koncepcie III. päťročnice, stagnáciou, ba poklesom národného dôchodku. Naša spoločnosť videla a cítila, že medzi tým, čo by mohlo a čo v skutočnosti je, narastá, zväčšuje sa priepať, že reálne možnosti socializmu sa nedostatočne využívajú, že spoločenské, kolektívne i osobné záujmy strácajú silu vplývať na rast efektívnosti priemyselnej a poľnohospodárskej výroby. Narastalo neuspokojovanie služieb obyvateľstvu a súhrnným výrazom všetkého toho bola neuspokojivá životná úroveň s narastajúcimi príznakmi sociálnej nespravodlivosti. Zvláštnou kapitolou boli otázky kultúry, vedenia aj riadenia spoločnosti na báze socialistickej demokracie, lebo v povedomí ľudí sa zafixovali tragické udalosti politických procesov s osobitne krutými rozsudkami i ďalších nezákonností, ktoré v päťdesiatych rokoch postihli desaťtisíce našich občanov.

Žiada sa tu zdôrazniť, že sa z politických miest vtedy nereagovalo včas na vznikajúce problémy, nepostrehli závažnosť potreby reformných, obrodných zmien. Naopak, status quo obhajovali, volili

stereotypy pôsobenia vrátane donucovacích mocenských prostriedkov. Tak samy plodili nespokojenosť tých, ktorých viedli, až sa postupne spoločnosť dostala do stavu, že subjekt moci, - ľud, sa postupne staval jej objektom. Táto spoločná tendencia mala isteže svoje špecifiká, odlišnosti v jednotlivých krajinách, avšak ich menovateľ bol naozaj spoločný: vzťah medzi demokraciou a socializmom sa otupoval, demokratizmus sa potlačoval. Hrozba zneužívania moci tak narastala.

Komunistická strana musí starostlivo pozorovať a hodnotiť a socialistický štát praktickými opatreniami výsostne dbať /až po precízne zákonodárne akty/, aby fungovanie celého spoločenského systému socializmu na každom stupni činnosti každým dňom fakticky stvrdzovalo, že naozaj ľud je zdrojom všetkej moci v tomto zriadení. Preto by sa mala plne prejavíť jeho samospráva, jeho samorozvoj, samoriadenie. Rozloženie moci zabezpečiť tak, aby sa nedala nijako zneužiť. Zabránenie recidív minulosti má dbať, aby v celom mechanizme moci nedošlo k prílišnému sústreďeniu moci do jedného článku, vrátane jednotlivca. Viesť môžu, autoritou myšlienky, nie mocou násilia, represie. Zdá sa to byť samozrejmosťou, ale skutočnosť je ťažšia, zložitejšia, čo práx zreteľne potvrdzovala.

Právne normy musia dať dostatočné, nezvikletelné záruky proti návratu starých metód subjektivismu, voluntarizmu a mocenskej ľubovôle. Práve socialistická demokracia musí prakticky, denodenne utvárať ten najširší priestor pre činnosť každého jednotlivca, každého kolektívu, každého článku riadenia, aby ľudia mali možnosť premýšľať, vyjadrovať svoje názory. To musí byť prizmou kádrovej politiky bez "stropů" nomenklatúr, kde rozhodujúcim kritériom je všestranná kvalifikovanosť. Ľud, masa má právo vyberať si svojich zástupcov a vedúcich, má právo ich kontrolovať a odvolávať. Samospráva ľudu by mala mať adekvátne orgány nielen na realizáciu ale aj pre samotné utváranie štátnej politiky. Aj komunistická strana si musí svoje vedúce politické postavenie v spoločnosti zabezpečiť demokratickými politickými prostriedkami, aby ľud jej vedúce miesto dal dobrovolne, na základe dôvery a priťažlivosti obsahu jej politiky.

Práve o takéto vedúce postavenie strany ÚV KSČ v r. 1968 usiloval. O politiku nenásilnej podpory všetkého progresívneho. O politiku nenásilného odporu voči politickému a sociálnemu zlu. A dosiahol to. To je ten najdôležitejší poznatok našej započatej re-

volučnej obrodnej politiky. Vychádzali sme z toho, že nám v socializme predsa neide iba o oslobodenie pracujúcich od vykorisťovania, ale že tento systém "musí priniesť pre plné uplatnenie osobnosti viac, než môže dať buržoázna demokracia." /Akčný program 1968/ Preto chcem i tu potvrdiť oprávnenosť dôrazu, ktorý kladiete v postavení otázky vzťahu medzi socializmom a demokraciou. Demokracia a socializmus patria k sebe. Oslabenie demokracie, nerešpektovanie väzieb medzi ňou a socializmom, devalvuje socializmus a vedie ku krízovým javom aj v socialistickej krajine. Potiaže socialistických krajín za minulých 20 rokov sa prehĺbili. Ukazuje to nástup v celom rade krajín za hospodárske, sociálne a politické povznesení spoločnosti. Žiada sa tu ešte povedať, že ovzdušie ne-demokratickosti, ktoré panovalo v jednotlivých komunistických stranách socialistických krajín, bolo i vo vzťahoch medzi týmito stranami. Popríklad "demokratický vzťah" sa vykladal a uplatňoval jednostranne - v hierarchickom chápaní "jednoty".

Preto vysoko hodnotím postoj terajšieho vedenia KSSZ "že jednotu komunistov nemá nič spoločné s uniformitou a hierarchiou, so zasahovaním jedných strán do záležitostí iných, so snahami ktorejkoľvek strany o monopol na pravdu. Skutočná jednota komunistov je v ich boji za spoločné ciele - mier a socializmus. Žiaľ, táto stanovisko nebolo uplatňované pred 20 rokmi.

8. Vráťme sa nazpäť o dva desať rokov. Mnohí na Západe majú za to, že práve postavenie problému vzťahu medzi demokraciou a socializmom sa stalo hlavnou príčinou vojenskej intervencie z 21. augusta. Súhlasíte s tým?

Odpoveď:

Nezúžoval by som to iba na túto, i keď kľúčovú, podstatnú úlohu nášho nového politického programu. V celom Akčnom programe sa prehlásuje úsilie lepšie, pľnšie prakticky vyjadriť a naplňať vzťah socializmu a demokracie. V tom sme videli kľúč k nášmu revolučnému pohybu. Začali sme to uplatňovať v praxi. Avšak dobre viete, že v tejto práci, v tomto úsilí nám nebol dopriaty dostatok kludu ani času. Nedá sa tu taxatívne vyratúvať rad oficiálnych i neoficiálnych zásahov do nášho diania zo strany vedenia NDR či Polska. Historia to raz zbilancuje. A nedá sa to zužovať na Sovietsky zväz, i keď ohľadne vojenského zásahu musel mať rozhodujúce slovo. Z NDR napr. dochádzal na "súkromý pobyt" k nám do ČSSR tajomník ÚV SED. Neskôr som dostal informáciu, že ilegálnu vysielaciu "Vlčtava" na kompromitovanie našej politiky umiestili na území NDR. Oficiálne i menovite napádali vedúcich našich predstaviteľov československého štátu. V Polsku bola v tom čase situácia napätá, tlaky narasta-

li v radoch robotníctva aj v PZRS. Jej vedenie však stále viac a viac inklinovalo k politike "tvrdej ruky", priťahovania úzdy, namiesto riešenia akútnych úloh. Informácie polskej tlače o vývoji u nás, pokiaľ boli adekvátne, takejto politike protirečili. Mohlo to hrať, a podľa mňa aj hralo nemalú rolu pri voľbe metódy vo forme vojenického zásahu.

Svoju úlohu, a historia to raz objektívne presvetlí, tu zohrali aj zámerne skreslované, nadsazované, zdegrmované subjektívne informácie našich domácich informátorov do Sovietskeho zväzu. Časť funkcionárov, spojená s minulými chybami, v tajných voľbách našich konferenciách zdola nahor strácala pozície. Niektorí z nich sa nie vždy s tým dokázali čestne vyrovať. Ich subjektívne obavy, nepochybné prenesli, rozšírili na osud socializmu u nás, spochybňovali ho. Dejiny poznajú nejednu prípad, keď jednotlivec vydáva svoj vlastný záujem za záujem celej spoločnosti. Takýmto informátorom z ČSSR, NDR či z PLR sa doprial sluch. /Nespomínam tu ani na iných miestach Maďarsko, ani jeho stranické vedenie, či štátnych predstaviteľov: predpokladám, že sa tu iniciatíva neprejavovala, že do čs. udalostí boli vtiahnutí. Opodstatňuje ma k tomuto predpokladu nepochybne veľmi úspešný pobyt i rokovanie našej vrcholnej delegácie s vrcholnými predstaviteľmi MSRS i maďarského štátu v Budapešti, spečatený podpisom spojeneckej zmluvy/.

Nemôžem tu taktiež neugiesť, že nepochybujem o tom, že Západu /Západu v politickom poňatí tohto pojmu/ nešlo nijako o úspech československého reformného hnutia. Svojím spôsobom im 21. august 1968 prišiel vhod...Pritom negeneralizujem. Vážim si všetky hlasy, názory, analýzy, závery, publikácie, hodnotenia pragmatických a zvlášť demokratických kruhov /prajné i kritické/, ktoré v našom novom kurze vybadali možnosti pre cestu zlepšovania vzťahov /použijem Vašu terminológiu/ medzi Západom a Východom. Zdôrazňujem však, že náš program bol náš, určený strane a ľudu ČSSR, jeho a jej orientácii. Miekedy zámerne nebol tak chápaný. Bóli však aj nášmu vývoju neprajné postoje tých kruhov Západu, ktoré prispievali k podnecovaniu našich spojencov a nám tak krátili čas, tak potrebný pre rozpracovanie tvorivej politiky.

Nemožno ignorovať zvlášť fakty, že tu bol pokus ustanoviť československú "Revolúčnú robotnícko-roľnícku vládu" a taktiež aj "Revolúčný tribunál". Že už v ich mene bol menovaný nový minister vnútra a memom tribunálu bolo nariadené "zatknúť čelných predstaviteľov strany a štátu", čo bolo aj vykonané. Domnievam sa, že terminológia "Poučenia" o "sformovanom bloku" a p. má svoje korene

v arzenáli z tejto doby, lebo "Revolučná vláda" mala takýmto zásahom proti "kontrarevolucionárom" znemožniť "návrat ku kapitalizmu a odtrhnutie republiky od Varšavskej zmluvy".

Záverom k otázke. Dnes, 20 ročný odstup evokuje ako odpoveď na Vašu otázku tento fakt: naša nová obrodná politika vyjádrená v Akčnom programe a náš odhodlaný, neústupný nástup za jej realizáciu nebola v tom čase pre týchto našich spojencov prijateľná. Svedčí o tom úplná likvidácia oficiálnej politiky ÚV KSČ, vlády republiky, vyjadrenej a schválenej v Akčnom programe, a potvrdenej Národným frontom i Národným zhromaždením. Odstránenie nositeľov tohto programu za to, že zotrvali i po vstupe na jeho politickej platforme. Tak na oltár "obnovenia vedúcej úlohy strany" a zachovania správneho "reálneho socializmu", v boji proti "kontrarevolúcii" padlo temer polmilióna československých komunistov, ale aj ďalších, vlastencov, demokratov, stúpcov nového politického kurzu.

Mám v pamäti noviny, Pravdu s vyobrazením, ako moskovskí robotníci hlasujú za zákrok proti "kontrarevolúcii" v Československu a zrejme aj za zachovanie obrodného procesu ako čo stojí "čierne na bielom" v "Prevolaní k československému ľudu"/od pozývatelov vojsk/. Nemali sa pozývatelia opýtať aj našich robotníkov na ich mienku.? Na niektorých šachtách naši baníci svoj protest vyjadrovali odmietaním vyfárať zo šachty.. Povedzte, mohol z tohoto ohlučovania radový človek pochopiť, rozlíšiť čo a kedy je revolúcia a čo a kedy kontrarevolúcia?!

Nepochybujem, že nám navzájom to jasné je.

9. Uvažujme teraz, či by bolo bývalo možné vyhnúť sa vojenskej intervencii, ktorá ukončila "nový kurz"?

Odpoveď:

V otázke je slovo "teraz". Beriem ho za východisko v odpovedi. Teraz, dnes vieme, že sa nedalo. Nebolo to v moci Československa. Počul som i čítal veľmi veľa rád, výhrad, kritik, čo všetko som mal, ^{bo} ale nemal urobiť. Nikto sa nepýta, čo som mohol urobiť. Dnes sa už vie, že práve vtedajšiu konšteláciu nebol "nový kurz" prijateľný. Nezainteresovanému sa iste bude natískať myšlienka, že predsa sa len vojenskej intervencii vyhnúť dalo. Za predpokladu, že sa Akčný program, obrodný proces poprie, zlikviduje "suchou cestou", vlastnými, vnútornými silami,/vrátane domáceho nasadenia armády, bezpečnosti a milície atď./

Lenže takých vnútorných síl v ÚV KSČ, vo vláde republiky, Národnom zhromaždení až po prezidenta republiky nebolo. Teoreticky

vzaté ak by sa predsa k takému kroku legálne siahlo, bolo by sa to stretlo s nesmiernym odporom širokých mas, čo je dôkazom, že by to bez násilného zvratu /bez vojsk zvonku/ nešlo. Spomeňte si, ako náš ľud nenásilne čelil vojenskému vstupu, ako požadoval neúprosne a nepodkupne návrat čelných predstaviteľov strany a štátu nazad do republiky. Temer 20 ročný vývoj po vstupe dokazuje, že hlavným v celej politickej hre bol Akčný program strany a nenásilný, dobrovolný, demokratický spôsob jeho realizácie.

V širšom zábere skutočný výsledok ukázal, že do úvahy sa nebrali ani postoje vplyvných komunistických strán. Širšia medzinárodná porada komunistických strán bez súhlasu KSSZ v tom čase by nebola možná, myslím, že pre hnutie by bola krajne škodlivá. /Zamietol sa i návrh, aby sa našej porady zúčastnilo Rumunsko či Jugoslávia/ Možno iba teoreticky /a nie bez opodstatnenia/ predpokladať, že nový prvok do tohoto procesu by mohlo vniesť v tom čase zverejnenie rozhodnutia francúzskej komunistickej strany, tlmočiaceho ich odmietavé stanovisko k spomínanému Varšavskému listu, ktoré i nám vtedy nebolo známe. Chápeť, že vtedajšie ovzdušie vzťahov medzi komunistickými stranami aj pre FKS bolo tomu zábranou. Vážim si však ich rozhodnutia o odmietnutí podpory zásahu voči našej strane.

Ozrejmujúc si Vašu otázku i moju odpoveď na ňu, so všetkou rozhodnosťou môžem povedať, že pri existencii podobného politického vedenia, aké dnes pôsobí v ZSSR, by bol vojenský zásah piatich armád do Československa nemysliteľný.

10. Domnievate sa, že ste vtedy urobili nejaké chyby? Alebo lepšie, je tu niečo, čo by ste si mohli vyčítať?

Odpoveď:

Istó sa aj u Vás hovorí, že po bitke je každý generálom. A takýchto generálov je neúrekom dosť u nás doma i v zahraničí. Smutné je, ak o chybách hovoria tí, čo svojho času, hoci v jednotlivostiach sami nedávali správny, verný obraz o legitímnej novej politike československého nového kurzu. Bol tu aj rad falošných stúpencov. Niektorí z nich vydali o "našich chybách" celé uznesenia ba aj knihy a dokonca našu predstavbu kvalifikovali ako chybu. Prirôdzené na tenže jav, či proces, sa názory lišia: inak k nemu pristupujú, analyzujú a hodnotia ho stúpenci, inak odporcovia.

Vezmime za príklad napr, pluralizmus v našom Akčnom programe. Odporcovia v tejto "chybe" videli obnovu pluralizmu na spôsob, obraz predmnichovskej republiky s desiatkami opozičných politic-

kých strán. Stúpenci zase v ňom videli socialistický pluralismus, možnosť uplatniť rôzne záujmy spoločenských, kultúrnych a ostatných organizácií združených v Národnom fronte, pripadne vytvorenie nových organizácií združených v Národnom fronte, prípadne vytvorenie nových organizácií, kde by našli uplatnenie ich vlastné záujmy. Boli a sú tu aj rôzne naše tradície spolkov, spolkovej činnosti atď. Ale principiálnejšie: ak analyzujeme samotného socialistického pracovníka čo len v ekonomických súradniciach, máme do činenia jednak so spoločenským vlastníkom, bežprostredným výrobcom a jednak individuálne zainteresovaným spotrebiteľom. Ako, akým mechanizmom, organizáciou reprodukovat' jeho spoločensko-vlastnícku funkciu, akým zase jeho funkciu výrobnú, a akým jeho funkciu spotrebiteľskú? Už tu je "pluralita", ktorú treba harmonizovať tak, aby sa nijaká funkcia nereprodukovala na úkor ďalších dvoch, ale aby naopak dovedna sa navzájom umocňovali, násobili. Náš hospodársky mechanizmus napr. pracujúceho človeka interpretoval iba ako "pracovnú silu", výrobný faktor, či ako "ľudského činiteľa" - z ktorého treba "vyťažiť" "ustrážiť", aby sa nevymkol ani plánu ani kontrole. Principiálnym nedostatkom tohoto mechanizmu je krajne nedostatočná, neuspokojivá interpretácia človeka ako spoločenského vlastníka, aj ako individuálne zainteresovaného spotrebiteľa.

Zoberte si ďalej naše dokumenty z tej doby a prihliadnete tiež k praxi, kedy sme museli politicky čeliť snahám zľava /voči sektárstvu a dogmatizmu / aj sprava /voči prejavom anarchie, protisocialistických tendencií/, aby sme mohli dôslednejšie naplňať náš Akčný program.

Áno, vtedy sa vynoril u nás rad javov, predtým neznámych. Napr. vznikol občianskej iniciatívy Klub 231 /paragraf trestného zákona 231, podľa ktorého boli odsúdení za protištátnu činnosť/, ktorý usiloval o rehabilitáciu neprávom postihnutých občanov. Chceli to využiť i niektorí nositelia protisocialistických tendencií a tak vlastne na jednej nezákonnosti rozvinúť inú. V tom čase sa završila náprava dôsledkov veľkých politických procesov. Okrem iného sa pritom zákonite prejavili emocionálne postoje. Preto došlo k dohode s Klubom 231, že v zmysle Akčného programu československý štát prevezme na seba úlohu dôsledne napraviť krivdy, aby sa mohlo napredovať bez zbytočných excesov. Tak sa aj stalo. Tým Klub 231 stratil svoje opodstatnenie. Pravda sa však musela presadiť: veď išlo o 36 tisíc prípadov.

Obdobne z občianskej iniciatívy vznikol Klub angažovaných ne-straníkov /KAN/, v ktorom naprostá väčšina hľadala svoje miesto i priestor pre činnosť na prospech obrodného hnutia. Rozprával som sa o tom s jedným renomovaným profesorom. Je pravda, že niektorí jednotlivci chceli využiť KAN aj zneužili ho na invektívy, odporujúce Akčnému programu. V svojom dôsledku bolo pre obrodný proces škodlivé tiež počínanie autorov "2000 slov". Objektívne nahrávali sektárskym pozíciám.

Predsedenstvo ÚV KSČ k týmto a podobným tendenciám zaujímalo spolu s ÚV KSČ príslušné politické stanoviská, obsiahnuté v dokumentoch. Treba tiež povedať, že po zrušení cenzúry časť publicistiky neuvážene "testovala či naozaj všetko prejde." Nerozvážnymi činmi vyrábala "argumenty", "nahrávala na smeč", ktorý však vždy sa vrátil na našu hlavu a poškodzoval naše zahranično-politické vzťahy. Pravda, časť je len zložkou celku- nemožno ju s celkom stotožniť, generalizovať, lebo masmédiá ako celok plnili úlohy na prospech obrodného procesu.

Prečo tu uvádzam niektoré nežiadúce a cudzie javy, ktoré protirečili línii nášho obrodného hnutia? Najmä tieto javy sú argumentmi, ktorými sa chce zdôvodniť chyba v našom prístupe, dovolujúca ich vznik i jestvovanie pre "nerozhodnosť ich mocensky likvidovať"

Poviem rovno: takými prostriedkami štát i strana disponovali. Bolo by to však riešenie v duchu politiky, ktorú sme začali uplatňovať? Nie. Naopak, zviadlo by nás to na scestie, a vari to si aj naši odporcovia priali. Je čírou naivitou /hoci dnes často i zneužívanou demagógiou/, požadovať a predpokladať, že takýto, a jemu podobný revolučný pohyb sa obíde bez uvedených extrémov, sprievodných javov. Vedenie strany a štátu tieto javy videlo, analyzovalo, hodnotilo, posudzovalo ich, aj ich odsúdilo metódami a prostriedkami politickými, nie administratívno- mocenskými. Dodám však, že každý z nás, vrátane niektorých tých, čo zostali a reprezentujú terajšiu mocenskú štruktúru, vedel a vie, že tieto javy v svojom súhrne netvorila charakteristiku organizovanej vnútornej sily, ktorá by bola bývala schopná uskutočniť mocenský zvrät. Dôkazom tohoto tvrdenia je fakt, že intervenčné vojská neob- sadili budovy, kde tieto javy vznikli, nastali. Obsadili však všetky stranícke a vládne miesta, budovy massmedií. Okrem zatknutia vedenia strany a štátu nebol po vstupe spojeneckých vojsk zatknutý nikto z "kontrarevolučného sformovaného bloku"/vedenie strany a štátu - že by bolo onen "sformovaný blok"/?

Iste Vám nemusím rozprávať o tom, kolko som sa o všetkom tomu,

čo ste sa ma v tejto otázke opýtali, napremýšlal. Boli to roky úvah, sebazpytovania, sebahodnotenia, keď sa mi pred očami odvíjal obrázok za obrázkom známych udalostí. Myslím, že si nemusím a ani nemám prečo sypať "popol na hlavu" a ešte v takýchto podmienkach. Jedni tvrdia, že som mal ísť rýchlejšie, iní zase, že pomalšie. Koniec koncov, keď už vieme, o čo vlastne išlo, po známom výsledku je to vari aj nepodstatné, ba bezpredmetné. Negatívne javy sú súputníkom, sprievodcom každého, najmä však väčšieho závažnejšieho revolučného pohybu. Je to nie náhoda, je to zákonité. Závisí od politického vedenia, akú z možných metód ich eliminácie si zvolí. Vedenie strany a štátu v ČSSR sa riadilo zásadou Akčného programu KSČ: "Strana si uvedomuje, že demokratizačný proces sa môžu pokúsiť zneužiť ideologický odporcovia socializmu...v podmienkach našej krajiny platí zásada...čeliť jim len otvoreným ideovým bojom pred tvárou všetkého ľudu." A tejto zásade sme zostali verní. Aj preto náš osud bol taký, ako sa v neskorších rokoch odvíjal. Nemám si čo podstatné vyčítať. S plným vedomím, v súlade a jednote svojho umu, svedomia, opierajúc sa o fakty z nášho vývoja v r. 1968 môžem povedať, že tento náš proces obrody aj politika jeho realizácie v československom ľude zvíťazila. Bola však nepolitickými formami prekazena. Táto tragédia je ešte stále záťažou nášho revolučného socialistického hnutia.

11. Aký bol Váš najdramatickejší okamžik v tých pre všetkých tak dramatických týždňoch?

Odpoveď:

Prosím Vás, nechcíte na to moju odpoveď!

12. Od okamžiku, kedy ste bol vylúčený z KSČ ste len zriedka prerušil mlčanie. Vo Vašej krajine Vám nebolo dovolené sa verejne vyjadriť. Na Západe boli vydané niektoré Vaše politické texty: pripomínam úryvky z Vášho posledného vystúpenia na ÚV, list Federálnemu zhromaždeniu a Slovenskej národnej rade, list vdove po J. Smrkovskom, list k úmrtiu Berlinguera, list L. Unita s polemikou s Vasilom Bilakom. Ak sa na Vás môžem obrátiť s osobnou otázkou, prečo ste boli tak zdržanlivý?

Odpoveď:

Zdržanlivý, vrevíte...Možno, že pre širokú verejnosť..Nemôže každý rovnako konať, najmä v našich podmienkach. Za to, čo poviem, napíšem, mám možno aj väčšiu zodpovednosť; s tým súvisia aj zodpovedajúce protiopatrenia moci....

Okrem toho, čo ste uviedli, napísal som svoje stanovisko k československým udalostiam niektorým komunistickým stranám, zúčastneným na vojenskom zákroku v ČSSR /PLR a NDR/. Bolo to r. 1975,

ešte pred medzinárodnou poradou komunistických strán v Berlíne. Myslím, že s mojím stanoviskom oboznámili všetkých účastníkov zásahu. Považoval som to vtedy za vnútornú záležitosť komunistických strán. Napísal som rad listov: generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ, ÚV KSS, ministru vnútra, predsedovi vlády, generálnemu prokurátorovi, aj Najvyššiemu súdu ČSSR a všade nie raz - sú toho celé fascikle. Nedával som tomu, pravda, publicitu. Poviete si, možno, že som klopal na dvere vopred uzamknuté...Ale napriek tomu stále na ne klopem. Výrazom tohto je aj moj list Predsedníctvu a plénu ÚV KSČ z 10. 2. 1987 s príslušnou úvahou, ako prekonať uzlové problémy z konca 60. tých a ďalších rokov po nich. Ak sa to aj, čo do počtu, zdá byť zdržanlivé, z hľadiska obsahu má to zásadný význam. Kto sa napr. vráti k obsahu listu Federálnemu zhromaždeniu ČSSR, napísaného r. 1974, môže tam nájsť mnohé nie iba z minulosti, ale aj vyslovenie prognózy, vrátane krízových vývojov, demokratizácie, predpokladaných strát, ak tenže vývoj bude naďalej pretrvávať, vrátane stranického príživníctva, korupcie i iných neuhov, ktoré taký vývoj prinesie. Pozrite si tento list. Konfrontujte ho s dneškom. Nájdete tam i problémy vzťahujúci sa k ďalším socialistickým krajinám.

Niekdedy nerozhoduje, kto a ako často píše, ale obsah. Koncentroval som sa len na kľúčové problémy. A korešpondenciu /vnútornú či zahraničnú/, i tú nepublikovanú nepovažujem za zbytočnú. Z tých istých dôvodov som vo februári napísal list ÚV KSČ. Či sa s ním plénum oboznámilo - neviem...

13. Rád by som Vám položil aj ďalšie osobné otázky: ako sa odvíjal Váš život od okamžiku, keď ste bol vylúčený z KSČ? Čo ste robil? Aké knihy ste mohol čítať? Aké boli Vaše vzťahy ku KSČ a vláde? Odpoveď:

Oznámenie o mojom vylúčení priniesla denná tlač r. 1970. To viete, pre človeka, ktorý so stranou kráčať od r. 1939, prešiel odbojom, so zápalom pracoval na obnove i budovaní socialistickej republiky, presviedčal a viedol k tomu iných, atď. - je to rana, ktorá sa len tak nestratí, ale naopak krváca a nehóji sa...Duševná bolesť je oveľa ťažšia ako fyzická, viem. Pociťoval som jednu i druhú. V 50-tich rokoch to pociťovali i iní. Ani vtedy, ani o 20 rokov neskôr neplatila záhada stanov strany, že každý má možnosť byť prítomný na rokovaní stranického orgánu, ktorý prerokúva jeho poretstanie. Za mojej neprítomnosti vylúčilo ma Predsedníctvo ÚV KSČ, čo potom, taktiež za mojej neprítomnosti potvrdilo aj plénum

ÚV. V tej atmosfére a už v značne preriedenom ústrednom výbore by sa/možno/ výsledok nepozmenil, ale bož by som rád, niektorým jeho členom aspoň pozrel rovno ^{priamo} do očí.... Tu musím zdôrazniť dôležitý fakt. Z ÚV KSC, ktorý bol zvolený ešte v čase, keď na čele strany stál A. Novotný, nebol počas celého procesu obrody v r. 1968 nikto zbavený členstva v ústrednom výbore našej strany. Aj to vyjadruje metódu našej novej obrodnej politiky. Nevie, či to dobre vyjadrím, ak poviem, že skrz naskrz nič nevyrieši, ak sa "jedna jednota" nahradí "druhou jednotou" bez jej kvantitatívneho preporodenia do novej kvality na základe novej programovej koncepcie. A jednota sa neutvára na ~~ka~~čísi rozkaz, alebo pranie; kryštalizuje sa, zreje cez nejednotu, mnohohlasnosť, až sa napokon stane živou prúdnicou toku, nie je "mrtvým" ramenom...

Ako sa môj život ďalej odvíjal? Obrazne povedané tak, ako väzňa na stráženej vychádzke v obmedzenom priestore...Napokon niečo o tom píšem v úvode listu Federálnému zhromaždeniu a Slovenskej národnej rade z r. 1974, ale bezvýsledne. Iba po celoštátnej kampani som bol vylúčený aj z odborov.

Mne aj iným tak dali na vedomie, že patrí na "perifériu", okraj spoločnosti i diania. Vyučením som strojný zámočník. Tak som pracoval ako mechanizátor lesného podniku. Neskôr pri remesle v dielni. Je to pekná práca. Niektorí hovoria, že je vraj špinavá. Je to však "čistá špina". Človek nevedí, ak si vytlačí prsty na omastenom chlebe, alebo keď si ho ofúka, ak mu náhodou spadne na zem. Jediné, čo ma znepokojovalo, bolo, že "ochráncovia" nado mnou bdeli a všelijako sa pripomínali. Až od návštevy súdruhu M. Gorbačova v ČSSR som ich nevidel.

Čítať som mohol. Nie všetko nahlas. Čítanie je duchovnou potravou aj v čase, keď je neklud..vela človek nájde pre odpočinok duše v beletrii, poviedkach i v basňach. Z poézie som sa po celou túto dobu najradšej vracal k basňam našich buditeľov z polovice 19. storočia. Majú nesmierny náboj, veľkú emotívnu i morálnu silu vôle aj odhodlania.

Možno sa začudujete, ale čítal som aj povinnú "školskú" literatúru napr. "Psohlavcov" a iné práce z historickej tvorby A. Jiráka. Stáke sa v nich prelína život, práca tmelená statočnosťou našich predkov za miestne, mestské či národné práva. Medzi posledné patria: "Nahý som prišiel na svet" od D. Weissa, spomienky "Všetky krásy sveta" od J. Seiferta, ktorému naozaj právom udelili Nobelovu cenu za literatúru a "Mestečko u voňy" od B. Hrabala. Zaujímať sa aj o "samizdatové" čítanie. Vidím z neho, čo sa

u nás vydávať nesmie. A vo chvíľach zgláštnej olivoty mám po ruke Haškovho "Dobrého vojáka Švejka". Nájdete tam tolko "múdrych hlúpostí" o vojne, policajtoch, ~~o~~ o psoch, i o ministroch, že sa neudržíte smiechu, i keby Vám predtým bolo do pláču...

V mojom prípade som sa musel vrátiť i k stále životaschopným dielam klasikov - Marxa, Engelsa a Lenina. Mám aj teraz pred sebou rad ich myšlienok, v ktorých vidím ich odkáz pre budúce generácie revolucionárov. Napr.: "Jedno je však isté: víťazný proletariát nemôže nijakému cudziemu národu manucovať nijaké obšťastnenie, ak nechce podkopať svoje vlastné víťazstvo"- /F. Engels / K. Marx- F. Engels: Vybrané listy, ruské vydanie 1947, str. 356 - 357/. Myslím, že Vaše otázky a azda i moje odpovede na ne by našli v nich oporu. Celú našu teóriu chápem ako metódu myslenia a činu, ktorým je spoločná tvorivosť, nosný pilier, čo mnohí sotva rešpektujú, hoci sa marxizmom-leninizmom zakaždým oháňajú. Nerešpektujú ho ako celok, nechápu jeho celosť.

Sprvu som poznal Gramsciho len letmo. Táto doba, tieto dlhé roky mi ho viac priblížili Jeho "Základy politiky" mám od priateľa. Jeho myšlienky sú "krížom - krážom" podčiarknuté, popoznačované navyše osobitnými ústrižkami papiera. Postrehol dávno pred nami filozofické problémy industrializácie a i.

Môj vzťah k ÚV KSČ sa vyznačoval tým, že ja im píšem a oni to zakládajú. Nedostalo sa mi žiadnej odpovede. Ale aj to je odpoveď.

14. Premýšľal ste v tých dlhých rokoch, že byste jedného dňa mohol pokračovať v práci tak brutálne prerušenej v auguste 1968 ? Čo Vám dávalo a dáva dnes dôveru a nádej?

Odpoveď:

Snažím sa byť predovšetkým užitočný tým, že apelujem a snažím sa nabádať súdruhov v Ústrednom výbore KSČ k takým krokom, ktoré by podľa môjho názoru a presvedčenia mohli prispieť k prekonaniu onej záťaže z minulosti v záujme upevnenia KSČ i internacionálnej povinnosti napomôcť spojencom i iným komunistickým stranám zbaviť sa bremena, ktoré všetkých zaťažuje. S novým programom československej prestavby vstúpiť do ďalšej etapy povznesenia socializmu v našej vlast, to je hlavný zámer z listu z februára t. r. adresovaný Predsedníctvu i plénu ÚV KSČ. V čom a ako by som mohol byť nápomocný ešte v tejto veci môžu posúdiť iní.

Moja neskrývaná ambícia je v tom, aby mi bola vrátená politická česť, ako aj mojím, so mnou rovnako postihnutým súdruhom.

Príslovie hovorí, že nádej zomiera posledná. Ak ju ktokoľvek stratí, stratí aj zmysel pre svoju perspektívu, nech už sa to týka čohokoľvek v jeho živote. Dôveru a nádej mi dáva predovšetkým presvedčenie a viera v správnosť, opodstatnenosť nášho revolučného postupu, vyjádreného pred 20 rokmi v Akčnom programe. Kto sa s ním aj dnes oboznámi, spozná že má čo povedať k dnešku - vyvolať nové podnety na uskutočňovanie ekonomickej reformy, spájania demokracie so socializmom a socializmu s demokraciou aj náčrt mechanizmov zásadnej, otvorenej činnosti komunistickej strany pred tvárou nášho ľudu. Nádej i dôveru mi poskytol i ďalší vývoj overený praxou, ktorá ma len ďalej utvrdila v mojom presvedčení. Idea obrodnej politiky v strane aj v našom ľude žije: nedala sa natrvalo potlačiť, umrtviť. Navonok ako by nepostihnuteľná, žije, ^{trvale} prechádza hlboko vo vedomí ľudu. Treba jej dať súčasnú adekvátnu dnešku i zajtrajšku, podobu, tvar.

Napokon je to nová politika KSSZ, ktorá ma utvrdila v nutnosti všestrannej revolučnej obrody socialistických idejí a praxe socialistickej výstavby v novej etape vývoja.

Povedané Vaším Gramscim: "Nádej mi dáva filozofia praxe". Ukončím to našim Akčným programom: "...naša spoločnosť vstúpila do neľahkého obdobia, pripadá nám úloha raziť si cestu cez neznáme podmienky, experimentovať, dávať socialistickému vývoju novú podobu, opierajúc sa o tvorivé marxistické myslenie i o poznatky medzinárodného robotníckeho hnutia, spoliehajúce sa na pravdivé porozumenie podmienkam socialistického vývoja Československa, ako krajiny, ktorá pred tvárou medzinárodného komunistického hnutia nesie zodpovednosť za zhodnotenie a využitie vyspelej materiálnej základne, nevšednej úrovne vzdelanosti, kultúrnosti ľudu i nepopierateľných demokratických tradícií v prospech socializmu s komunizmom." /AP str. 62/.

x x x

Dovoľte mi ešte niekoľko poznámok na margo interview.

Keď sa zamýšľam nad Vašími otázkami a mojimi odpoveďami, hlavou mi prebiehajú minulé i súčasné deje. Nerád by som bol, keby moje úvahy o problémoch spätých predovšetkým so životom a činnosťou KSČ v ktorej som sledoval určité zameranie jej politiky vyznieval akosi nadnesene, neprimerane, ako keby som videl len ~~ž~~ časť z celej skutočnosti a opomínal život a konanie celej našej

spoločnosti, ktorej je politická strana určitou súčasťou.

Interview k fundamentálnym otázkam je už istým zovšeobecnením faktov aj pokusom všestranne vidieť priebeh daných javov. Dopracovať sa k takému pohľadu však nie je ľahké; tak ako je zložité a ťažké adekvátne uplatňovanie teórie v živote, v jej konfrontácii s praxou. A práve pokiaľ ide o spoločenské problémy, a to považujem za nesmierne závažné a základné, navyše nejestvuje pre overenie správnosti nijaké iné "laboratorium", ako skutočný spoločenský život. Preto tiež v revolučnom hnutí, z ktorého vychádzame, je tak životne dôležité a nevyhnutné spojenie robotníkov a intelektuálov.

Snažím sa obsiahnuť čo možno najlepšie to, čo dnes v našej krajine prežívame. Viem, že žiadny dnešok nemožno oddeliť od minulosti, od jeho spoločenských koreňov, rovnako ako v tom dnešnom sa zakladá mnoho z budúceho, čo už prevezme na svoje plecia nastupujúca generácia. Zamýšľam sa preto jednak nad vývojom našej teórie, socialistických ideí, jednak nad vývojom budúcej praxe socialistickej spoločnosti ako aj kapitalistickej v kontexte vývinu ľudskej spoločnosti vcelku vôbec i jej jednotlivostiach. Preto na otázku, či socializmus má budúcnosť, si odpovedám jednoznačne pozitívne. Áno, má, ale bude takým, ako ho poznáme dnes? Nie. Akýže teda bude? Osobne, aké budú nové socialistické idey? Budú teoreticky prepracované, vyargumentované, aby mohli byť materiálnou silou praxe? Isteže budú. Budú však len také, s akými sa stretávame dnes? Nie, naskrze nie. Čo prinesie však ich tvorivý rozvoj? Budúcnosť naplní tieto otázky svojou konkrétnou odpoveďou. Čo dnes celkom určite vieme je, že socialistickú prax i jej teóriu nesmieme dať zošňurovať do "svieracej kazajky"....

Vo svojich odpovediach som sa usiloval sprostredkovať Vám svoj pohľad i na súčasné problémy. Predovšetkým vidím, že mnohostranná, mnohotvárna naša československá súčasnosť sa sa vidí zúžene a skreslene. Prečo je tomu tak? Príčina spočíva predovšetkým v obmedzení demokratického života v krajine. Všetci, čo zvlášť pociťujú potrebu vyjadriť sa k našim problémom, nemôžu tak urobiť verejne podľa svojho presvedčenia, či v konfrontácii s inými stanoviskami, vrátane stanovísk oficiálnych. A predsa v skutočnosti legitímne môže byť len to, čo je v súlade s vôľou rozhodujúcej väčšiny. Nelegitímnosť sa síce môže rôznymi /administratívno- prikazovacími i mocenskými/ metódami presadzovať, ale ide o to, či a ako môže

netrvalo ovplyvniť, poznačiť život spoločnosti bez toho, že by sa tento proti tomu nevzpieral a nevzoprel. Je to možné len dočasne. Preto na všetkých úsekoch nášho života treba utvoriť a zaviesť demokratická pravidlá, platiace pre všetkých. Áno, demokracie je diskusia, ale aj práca, činnosť.

Osobne ma teší, ak sa väčšina vylúčených členov KSČ hlási, ku svojmu politickému presvedčeniu, nesporne obohatenému o novú skúsenosť a chudobnejšiemu o rôzne ilúzie. "namená to prihlásenie sa k aktívnej, oficiálnej politike KSČ z roku 1968, vtedy najplnšie vyjadrenej v Akčnom programe a uzneseniach KSČ a to nielen slovami, ale najmä zásadnými postojmi pri posudzovaní a riešení súčasných problémov československej spoločnosti. Nie vždy sa to dá, ani nie vždy je to ľahké, avšak, ak si chceme zachovať svoju tvár, inak sa postupovať nedá.

Ešte pár slov o tých príslušníkoch našich národov, čo z najrôznejších dôvodov, či vlastných motívov odišli v posledných rokoch z Československa. Narástli počty našich rodákov, ktorí žijú odlúčení od svojej vlasti. Ich rady naďalej rastú, ľudia z domova utekajú, neraz s nasadením života. V r. 1968 až do augusta táto emigrácia bola nemysliteľná. Ak by som sám nebol schopný dobrovoľne opustiť vlasť, nemôžem týchto svojich krajanov zatracovať. Naopak, prial by som si, aby mohli bez diskriminácie nájsť cestu naspäť do svojej otčiny. Nie všetci sa však k svojej bývalej domovine chovajú rovnako. I v emigrácii tvoria výnimku tí, čo aj v r. 1968 nezažili kladný postoj a vzťah k našej obrodnej socialistickej politike. Pre všetkých však, či by sa vrátili, alebo nie, by mala platiť možnosť preukázať svojimi počinnosťami, že nestratili svoje ľudské putá k rodnému kraju, vlasti a o jej dobré meno vo svete dbať.

Na záver svojho "rozhovoru na diaľku" chcel by som ešte sa dotknúť možnosti uplatňovania a naplňovania občianskych, či vôbec ľudských práv všetkými tými, čo nesledujú len svoje úzko sobecké záujmy, ale skôr vidia v rámci kolektívu ostatných a skrz tento kolektív sa snaží realizovať aj svoje ciele. Samozrejme, že my, čo sa naďalej prihlasujeme za komunistov, si uvedomujeme dobre Marxova slová, že sloboda jednotlivca je zárukou slobody všetkých.

Tu sa dostávam k druhej poznámke, že treba sa nám vyjadrovať k celému radu konkrétnych návrhov, vznikajúcich a zrejúcich v našom

československom prostredí i vo svete, nezávisle na tom, z akej strany k nám prichádzajú. Myslím, že všetci cítíme, čo je podstatné. Z dejín roku 1968 v ČSSR, ako som sa ich snažil ukázať, vyplýva, že súčasná náprava deformácií by bola významným prínosom pre budovanie "európskeho domu". Lebo v jeho základoch by mal byť príspevok od každého národa či štátu a skutočne rovnoprávna spolupráca. Potom sú však akékoľvek násilné akcie, či sa stali v minulosti, alebo k nim dochádza dnes, v príklom rozpore s jeho stavbou, rovnaké ako snahy ponechať si akékoľvek výhody. Nechcem sa tu vyjadrovať k jednotlivostiam v procese odzbrojenia: vidím na stále medzinárodných rokovaní veľa zvlášť závažných návrhov počnúc zastavením jadrových skúšok, cez obmedzovanie a likvidáciu bojových kariet s najrôznejším dosahom až k túžbe ľudstva vstúpiť do ďalšieho tisícročia bez jadrových zbraní a teda bez strachu o prežitie ľudského rodu, jako civilizácie. Už realizácia doterajších návrhov by istotne prispela k ďalšiemu posilňovaniu dôvery, potom k postupnému procesu skutočného odzbrojenia až po zachovanie všestrannej bezpečnosti na najnižšej možnej úrovni výzbroje jednotlivých krajín /najmä velmocí a supervelmocí / s vyhlídkou zrušenia existujúcich vojensko-politických zoskupení.

Vyjádril by som sa tu aj k jednému konkrétnemu návrhu medzinárodnej povahy. Podobne, ako naša vláda by si v nadväznosti na dokument o mieri a spolupráci v Európe priala čo najskôr usporiadať konferenciu o problematike hospodárskeho rozvoja a kooperácie za účasti predstaviteľov všetkých krajín zúčastnených na konferencii v Helsinkách r. 1975, jestvuje tiež dôležitý sovietsky návrh na konferenciu zástupcov národov a jednotlivých krajín na prerokovanie všetkých aspektov humanitárnych problémov vo svete, ktorá by sa mala zísť v Moskve. Myslím, že jestvuje oprávnenosť takéhoto návrhu. Pripomienky či námietky proti konaniu takejto konferencie vznášané niektorými krajinami či štátmi nemôžu byť smerodajné. O záväzkoch vyplývajúcich z "tretieho helsinského kóša" či o prehriškoch jednotlivých krajín sa môže rovnako hovoriť na konferencii v Moskve či inde. Od ideálneho stavu sme ešte značne vzdialení. Myslím, že by sa sovietskemu vedeniu nemali stavať do cesty umelé prekážky, či už v ich všeobecne prospešnej demokratickej, alebo v úsilí o utvorenie zdravého ovzdušia vo vzťahoch medzi štátmi, teda ani v usporiadaní tejto svetovej porady. Prekáž-

skôr negatívne ovplyvnia ich obrodný proces vrátane úsilia naplniť obsah helsinského dokumentu, vrátane ľudských a občianskych práv. Práve v tejto oblasti jestvujú v jednotlivých krajinách rozdielne východiskové úrovne, avšak myslím si, že bariéry sa dajú prekonať, čo potvrdzujú samotné výsledky z Helsínk i dokumenty OSN. Lebo čo najvšestrannejšie posudzovanie uvedenej problematiky /z ktorej by sa nemal nikto vylučovať/ by nás priblížilo k faktickému napĺňaniu občianskych a ľudských práv aj v Európe i vo svete.

Ako je známo, nie som príslušníkom či stúpencom akejkoľvek neoficiálnej alebo paralelnej iniciatívy v Československu. Sledujem oficiálnu tlač s jej neustále sa opakujúcimi témami pri častom vyhýbaní sa skutočným problémom, hoci v poslednom čase narástol jej kritický tón. K informovanosti prispievajú aj materiály najrozličnejšieho druhu z neoficiálnych štruktúr. Pochopiteľne že tak, ako sú často diskutabilné oficiálne stanoviská, platí to v istej miere aj o neoficiálnych pohľadoch. Predovšetkým ide o to, aby sa všetky témy mohli otvorene prediskutovávať. Z mojich odpovedí na Vaše otázky vidno, čo pozitívne sa mohlo prejsť, vykryštalizovať z rôznych iniciatív roku 1968; čo bolo životaschopné, bolo by sa ujalo a iné zanišlo. Dnešné neoficiálne paralelné štruktúry sú z toho dôvodu, že nemôžu pôsobiť, vyjadrovať sa verejne. Ale aj tak ich hlas počuť. Vzniká potom otázka, prečo je taký jednostranný pohľad oficiálnych štruktúr na rôzne javy z r. 1968. Veď - podľa mojho názoru - v živote môžu jestvovať i také snahy, čo jednoducho sú tu samy od seba, samy sa nikam nezaraďujú ani sa nedajú zaradiť, napr. ľudská iniciatíva, obetavosť, pomoc okoliu, bližným a sú nesporne veľmi prospešné spoločnosti. Dobrý čin je niekedy viac ako presila slov.

Staviam sa za to, aby návrh na usporiadanie konferencie o ľudských právach v Moskve bol plne podporený. Nebojím sa pritom vysloviť svoje presvedčenie, že práve v Moskve môže vzniknúť a rozvinúť sa do všestrannosti myšlienka o čo najväčšej reprezentatívnej shromáždenia, na ktorom dostanú slovo aj oficiálni i neoficiálni predstavitelia, ak majú k tak závažnej problematike čo podstatného povedať. V písomnom aj v bezprostrednom interview M. Gorbačov pre L'Unita na niektorých miestach takúto koncepciu potvrdzuje.

Chcem i tu zdôrazniť, ako sme sa v r. 1968 usilovali o takú politiku, heslom ktorej bolo nie vystupovať "proti" ničemu,

ale za "niečo", za to, čo by bolo v tom najväčšom súlade s tužbami nášho ľudu. To zdôrazňuje pozitívny, konštruktívny smer našej politiky, ktorým sme chceli ísť, či už išlo o jednotlivcov, komunistov, iných demokratov, počažme o celú našu spoločnosť. Náš Akčný program cielil práve k tomuto. Prehlásili sme ho za otvorený ďalšiemu vývoju. Nesmierna podpora, ktorú v celej krajine získal je sama o sebe výrečným svedectvom. Chystali sme sa všetko opätovne podrobne posúdiť na zjazde KSČ v septembri 1968, vrátane pozitív i nežiadúcich javov. Zjazd a v ďalších dňoch po ňom práx by nám napovedali, čo a ako ďalej. Žiaľ, našej strane, zvoleným delegátom zjazdu, ÚV KSČ, bol vymedzený len veľmi krátky časový úsek, kratší než príchod novorodenca na svet z lona matky.

Ľudia ako je známe /je sám nie som tu výnimkou/, radi predovšetkým spomínajú na tie úseky života, histórie svojej krajiny, kedy sa dialo niečo prospešné, skutočne tvorivé. Tento kladný obsah i realizačný postup nášho programu r. 1968 nemôže nikto zmazať. Nechá sa zabudnúť, naopak v dejinách mojej vlasti a Európy bude stále žiť. Súčasne sa budú zvažovať mnohé nové podnety, koreniace v jeho pôde, v jeho realizačnej atmosfére.

Bratislava, október 1987

Rudolf Z u k a l : O pohádkách Marie Boudové

/ Dopis šéfredaktoru Rudého práva Z. Hořenému/

Soudruhu šéfredaktore,

jednou z Vašich základních povinností je dbát o to, aby Rudé právo informovalo své čtenáře pravdivě. Chci Vás upozornit na to, že článek: "Co lze a nelze srovnávat", uveřejněný v R.P. 4. XII. 1987 je jednostranný, tendenční a v mnoha směrech lživý. Neznám redaktorku Marii Boudovou, ani její věk, vzdělání, kvalifikaci, zaměření. Nevím, zda roky 1968 a 69 prožila v dospělém věku, či je zná jen z doslechu nebo literatury.

To, co ve svém článku předvedla, je v přímém rozporu se skutečností a s novinářskou morálkou a etikou. Nehodlám nikomu vnucovat své názory na ekonomickou reformu šedesátých let. Jen požaduji, aby při její kritice či obhajobě se používalo skutečných faktů a ne lživých argumentů.

Nechci polemizovat o teoretických problémech. Osobně se domnívám, že tzv. "socialistická politická ekonomie" je dosud snůškou ideologických frází, které mají zdůvodnit či ospravedlnit hospodářskou politiku politického vedení které ji provádí. Ekonomické zákony jsou objektivní a platí jak pro socialismus, tak i pro kapitalismus. Zisk je zisk a ztráta je ztráta. Rozdíl mezi oběma společenskými formacemi spočívá v tom, v čí prospěch konečné výsledky jdou. A racionálnost, správnost určitého systému či mechanismu národně prokazují hospodářské výsledky a ne fráze.

Jestliže M. Boudová v článku tvrdí, že "revizionistická skupina v čele s O. Šikem přicházela krok za krokem s koncepcí, jejíž smyslem bylo rozvrácení hospodářské struktury socialistického systému plánování, tak musím konstatovat, že nebylo v podstatě co rozbracet. Ukáží "vědeckost a přesnost" našeho plánování na konkrétních příkladech z poslední doby, ačkoli takových případů bych mohl uvést desítky i z minulého období.

Směrnice XVI. sjezdu KSČ "naplánovaly" růst národního důchodu v sedmé pětiletce o 14- 16%. Plán pro sedmou pětiletku, který byl přijímán jen o půl roku později, snížil tento úkol na roční růst o 2- 2, 6% ročně, t. j. snížení cca o 25 %. Splnění však bylo podstatně horší, neboť národní důchod vzrostl pouze o 9,4%, tzn. průměrný roční přírůstek 1,8%. Proto se raději začalo uvádět splnění v hrubém národním důchodu, který vzrostl o 11, 3%. Vůbec ne- vadilo, že jde o naprosto odlišný ukazatel. Tolik statistické ro- čenky.

Další krásný příklad "plánovitosti. . Plánujeme zásoby a jejich

každoroční a každodenní snižování a ty zatím utěšeně rostou, podstatně rychleji, než národní důchod. Jaký je důsledek této "plánovitosti", to ukazují opět čísla ze statistických ročenek /v milionech Kčs. běžných cen/:

rok	zásoby hosp. organizací	přírůstek v %	vytvořený národ. důchod	přírůstek
1970	275.136	100	312.345	100
1985	634.792	230,70	559.974	179,28

Čísla jednoznačně prokazují, že růst zásob pokračoval nepoměrně rychleji, než růst vytvořeného národního důchodu. Značná část "plánované" výroby nenašla svého plánovaného odběratele a šla tudíž "plánovitě" do zásob, kde leží bez užitku. V r. 1970 představovaly zásoby 88,09% vytvořeného národního důchodu, zatímco v r. 1985 již 113,36%. Kdybychom skutečně plánovali, rok bychom nemuseli dělat. Na tyto výrobky, z nichž značná část nemá již užitnou hodnotu a nemůže být upotřebena ve výrobním procesu, byly dovezeny suroviny, vynaložena lidská práce a energie, vesměs komponenty, jež patří k nejdražším ve výrobním procesu. Přitom leží bez užitku a potřebují další vícenáklady spojené s jejich uložením.

Ekonomická hrůznost tohoto jevu vynikne ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy, kde údajně vládne živelnost, neplánovitost, kde jednotlivé podniky musí mít své vlastní zásoby, neboť soukromé vlastnictví tvoří překážky mezi majiteli firem a kde kooperace je založena na kapitalistických principech - na zisku. Kde však trh, zákon konkurence nutí jednat podniky racionálně, efektivně, kde dodavatelsko-odběratelské vztahy fungují, takže není třeba velkých zásob.

V kapitalistických státech se zásoby odhadují na 20-40% ročního národního důchodu a to podle toho, o jaký stát se jedná, zda o zemědělský, či průmyslový. Zemědělství vyžaduje vzhledem k sezónnosti v průměru delší obrátkovost zásob. Také strategické zásoby státu ovlivňují celkovou výši.

V r. 1985 představovaly naše zásoby 113% ročního národního důchodu. Jde ze značné části o zásoby nadnormativní, zastaralé, ne//X/X//1985 potřebné. A tomu říkáme plánovité, efektivní, cílevědomé hospodaření. Jaký je to paradox - na jedné straně plánovitost a výsledkem jsou obrovské, v podstatě nepotřebné zásoby. Na druhé straně živelnost a racionální výše zásob.

Podobnou "plánovitost" mohu dokázat na desítkách vážných příkladů, jako je plánovaný růst produktivity práce, plánovité využívání

základních fondů, růst výroby pro výrobu, struktura národního hospodářství atd.

Takovouto "plánovitost" chtěla reforma šedesátých let skutečně odstranit a nikterak to neskrývala. My jdeme dnes tak daleko, že plánujeme i neúspěchy a prohry. Jak jinak možno nazvat tvrzení ve sjezdových materiálech, že jsme "plánovitě" přibrzdili hospodářský růst, abychom dosáhli relativní ekonomické rovnováhy začátkem osmdesátých let.

Jestliže toto vše považuje redaktorka Boudová za "systém socialistického plánování", je to její věc, já jí to vyvracet nebudu. Jen připomínám, že i ten nejpravavicovější kapitalistický ekonom dnes uznává nutnost zásahu státu do ekonomiky, což je i určitý způsob plánování.

Váženějšího charakteru jsou v článku evidentní lži. Tměř čtvrtina článku je věnována tomu, jak Šik a spol. prostřednictvím zahraničních půjček chtěli dostat naši zem do sféry kapitalistického vlivu. Jaká jsou však konkrétní fakta.

Poslední naše veřejně publikovaná úvěrová pozice vůči zahraničí byla ze rok 1967 a vyhlížela následovně :/v miliardách Kčs/

pohledávky	závazky	saldo
15, 7	3, 3	12, 4

Z celkového aktivního salda Kčs. 12, 4 miliardy připadlo na socialistické země 7, 2 miliardy Kčs, na rozvojový svět 4, 7 miliardy Kčs a na vyspělé kapitalistické státy 300 milionů Kčs. To byly ještě doby, kdy se lid, který je dle ústavy pánem této země, seznamoval s tím, jak vlada hospodaří, zde to není na úkor budoucnosti.

Když se při ekonomické reformě přemýšlelo o tom, jak urychlit efektivnost našeho hospodářství, jeden z mnoha návrhů byl rovněž na výpůjčku ve volných měnách, jež by se použila na nákup nové techniky a tím se podstatně zvýšila produktivita práce a umožnila rychlá přestavba nevyhovující struktury národního hospodářství. Jednotlivé podniky si mohly opatřit tzv. návratné devizové úvěry, které za určitou dobu musely být splaceny v zahraniční měně a to prostředky, jež byly získány prodejem zboží vyvezeného z kapacit vybudovaných za pomoci tohoto úvěru. Šlo tedy o progresivní formy úvěrování.

Že se při těchto úvahách postupovalo uváženě, ukazuje mimo jiné i vládní prohlášení z dubna 1968, v němž se říká.:

"V souvislosti s ozdravěním našeho hospodářství přichází v úva-

hu otázka zahraniční půjčky. Vláda bude tuto otázku zkoumat. Vláda však zdůrazňuje, že naše hospodářství není ve stavu, kdy by se nemohlo bez půjčky obejít. Taková půjčka by mohla být užitečná jen za dvou předpokladů: že nebude spojena s politickými podmínkami a že jí bude správně použito, t. j. že umožní též efektivně vytvářet prostředky, aby se sama splatila. Podtrhl R.Z./

Tato pasáž z vládního prohlášení byla uveřejněna ve výrazné formě v R. P. 28. IV, 1968 s tímto velmi zajímavým dodatkem:

Na dotazy čtenářů uvádíme: Pokud se vláda rozhodne požádat o zahraniční půjčku, obrátí se především na SSSR."

Proti tomuto realistickému prohlášení o hospodářské politice stojí v protikladu tvrzení z "Poučení": "Přitom se dogmaticky hlásalo, že jedinou spásou před hospodářskou katastrofou může být velká dolarová půjčka". /Poučení str. 17/.

Z toho je vidět, jak pravdivé a seriózní je "Poučení". A toto lživé prohlášení dokazuje redaktorka Boudová vytrženými citáty z přednášky akademika Šika, jež pronesl jako soukromá osoba. Navzdory reálným faktům.

To, co "Poučení" kritizovalo, využilo totiž v plné míře nové Husákovy vedení a začalo si v dosud u nás nebyvalém rozsahu vypůjčovat v zahraničí. Za pomoci zahraničních půjček jsme si v sedmdesátých letech vytvořili mýtus úspěšného hospodářského vývoje a konsolidace ekonomiky po jejím údajném rozvrácení revisionisty. A tak se naše úvěrová pozice postupně změnila z aktivní na pasivní, jak ukazují následující fakta:

Zahraniční zadluženost ČSSR ve volných měnách
/v milionech dolarů/

	1971	1975	1980	1985	1986/III Q
celková zadluženost /btto/	485	1132	4890	2570	3185

Pramen: Vienne Institute for Comparative Economics Studie

Naše zadluženost brutto se snižuje o naše vklady v zahraničí ve volných měnách, ale zvyšuje se o přijaté podnikové úvěry, takže brutto zadluženost u bank odpovídá přibližně reálné skutečnosti.

Jak je vidět, začali jsme se zadlužovat začátkem sedmdesátých let a vrcholu jsme dosáhli o deset let později. Pak naše vedení, postrašeno polskou úvěrovou krizí, začalo s politikou oddlužování takže ke konci r. 1984 dosáhlo naše btto zadlužení výše 2. 394 milionů dolarů. Hospodářské těžkosti nás opět přinutily k vypůjčkám a naše zadluženost ve volných měnách narůstá. Podle poslední výroč-

ní zprávy Hospodářské komise OSN pro Evropu se celková zadluženost zemí RVHP odhaduje na 119 miliard dolarů, z čehpž na ČSSR připadá zhruba 4 miliardy dolarů.

Placení poměrně vysokých úroků a umořování dluhů se musí nutně projevit v rozdílech mezi vytvořeným a užitým národním důchodem. Je jedním z faktorů současné stagnace životní úrovně. Chybí prostředky a zboží pro osobní spotřebu, jež musí být vyvezeno do zahraničí na pokrytí našich úvěrových závazků: tak za sedmou pětiletku /1981- - 85/ tento rozdíl činil 118 miliard korun/v běžných cenách/.

Autoři "Poučení" při formulaci tohoto účelového pamfletu obvinili "revizionisty" ze snah zavléci naši zemi prostřednictvím úvěrů do vlivu a područí kapitalistů. Nemohli ovšem ještě vědět, že použijí této metody sami, tlačeni hospodářskými neúspěchy. Taková je logika věcí.

Soudruhů šéfredaktore, až příště budou chtít Vaši redaktoři pomlouvat a špinit ekonomickou reformu šedesátých let, doporučtě jim, ať nečtou pouze "Poučení", ale podívají se do statistických ročenek. Snadno zjistí, že "krizové roky" byly v podstatě hospodářsky nejúspěšnějším obdobím v našem poválečném vývoji. A to přesto, že zde byly statisíce cizích vojsk. Je to neuvěřitelné, ale je to tak.

Redaktorce Marii Boučové doporučuji, ať píše raději pohádky. Jsou sice méně honorovány než nepravdivé a tendenční články, ale děti jim budou alespoň věřit.

Praha 11. 12. 1987

Doc. Ing. Rudolf Z u k a l , CSc

Vojtěch M e n c l : Včera, dnes a zítra, ale vždy pravdivě

Když jsem si v Nové době č. 49 přečetl článek B. Kozlova nazvaný "Včera, dnes a zítra ...", pochopil jsem důraz, který tajemník ÚV KSSS s. Jakovlev kladl na to, aby novináři "nepřipustili nedbalost při přípravě materiálů" a za normu své profesionality považovali princip, že "přesnost není ctností, ale povinností novináře".

Bóhužel, právě tyto vlastnosti B. Kozlovi chyběly, když psal uvedený článek. Neověřil si fakta, o kterých psal a v povrchnostech utonuly i jeho závěry. Uvedl jen jeho nejhrubší omyly:

1/ "Na počátku krize v Československu v r. 1968"... Už zde je chyba a to velmi závažná. Počátek krize nespadá do r. 1968, ale je třeba ho posunout dále, až k přelomu 50. a 60. let. Jen v této dějinné dimenzi můžeme totiž najít nejen počátky, ale i příčiny čs. krize a tím i skutečně pravdivý zdroj dějinných poučení.

Nejdůležitější moment, který je klíčem k pochopení dějin čs. krize je skutečnost, že Československo, tato už od sklonku minulého století průmyslově nejvyspělejší oblast střední Evropy, po úspěšném přerůstání národní a demokratické revoluce a dovršení třídních přeměn socialistické výstavby vstoupila jako první ze socialistických zemí do stádia přechodu k vyspělé socialistické společnosti. Tento rychlý rozvoj umožnila mocenská záštita SSSR a jeho pomoc v kritických obdobích, ale i mnohé jeho zkušenosti, které ovšem KSČ se snažila uplatňovat osobitým způsobem, využívajíc mimořádně příznivých podmínek, které se v naší zemi utvořily. Zásahem i v SSSR negativně působící "berijovština" však u nás došlo k rozbití původního vedení strany, které se dovršilo smrtí Kl. Gottwalda a nástupem vedení v čele s A. Novotným.

Novotného vedení bylo koncepčně a politicky slabé a neuvědomilo si svou povinnost rozvíjet nové, zralejší formy socialismu, ekonomickou reformu, společenskou pluralitu nově vzniklých socialistických tříd a zájmů, demokratické formy, nové, efektivnější a průmyslenější formy vedoucí úlohy strany, širší využívání nejen přírodních ale i společenských věd.

Zanedbalo intenzifikaci ekonomiky, nezvolilo aktivní přístup k mezinárodní socialistické dělbě práce. Nevědělo, co si počít s rostoucí socialistickou iniciativou, s politickou aktivitou lidu, s potřebou nového řešení vztahu Čechů a Slováků atd.

Místo aby z tohoto nového socialistického dynamismu vytvořilo hnací sílu nové fáze socialistického rozvoje, t. j. stimulovala podobné procesy, jaké dnes probíhají pod vedením KSSS a SSSR, postavilo jim hrát a snažilo se je vtěsnávat a tím deformovat do

přežilých podob rané vývojové fáze. A právě to bylo nejhlubší příčinou krize, která se projevovala nejen politickými a ekonomickými chybami /omyl v koncepci 3. pětiletky, chybné řešení ústavního uspořádání vztahů Čechů a Slováků, kolísání v otázce ekonomické reformy, která byla jednou /v r. 1958/ přijata a pak /1961/ opět odvolána a potom opět /1964- 65/ přijata, nedůslednost při rehabilitaci i vysvětlení zodpovědnosti za ničení stranických kádřů v 50. letech/, ale i rostoucí nespokojeností a s faktickým poklesem autority a vedoucí úlohy strany.

Podtrhuji však- a mohl bych to prokázat rozsáhlým důkazovým materiálem- že tato nespokojenost se už nedívala zpět ke kapitalistické minulosti, ale vpřed - k vyšší fázi socialistického vývoje. K perestrojce- měl -li bych použít současného pojmu.

Základním subjektem této nespokojenosti - a to je důležité- byla právě strana a její politický aktiv. Ten, který pro KSČ vybojoval ještě před Únorem většinu v národě, ~~besl~~ tíhu počátků znárodnění i extenzivní výstavby /v naší zemi relativně krátké/, dovršil nejen združstevnění vesnice, ale i plnou stabilizaci družstev i rozvoj životní úrovně naší vesnice, ~~ale i plnou stabilizaci družstev i rozvoj životní úrovně naší vesnice~~, příliš se už nelišící od města, dosáhl úspěchu ve všech oblastech kultury, socialistické svým obsahem atd. atd. Strana znala své síly, cítila a chápala naléhavost nové vývojové epopey a nemohla proto strpět nic, co by se jí stavělo v tomto ohledu do cesty. I kdyby to mělo být stranické vedení, zaostávající za vývojem a potřebou přestavby a demokracizace.

Každý, kdo si přečetl protokol říjnového, prosincového i lednového pléna ÚV KSČ - a to si měl B. Kozlov uložit jako první úkol když už pojal zámysl napsat článek o Československu 60. let a jeho krizi, pochopí, jak poctivě, se stále hlubším pochopením podlé-
staty problémů se nejvyšší orgán strany pracoval k otázce nového pojetí role KSČ, ke kritice byrokratického konzervatismu. K poznání, že ~~jen~~ zásadní kádrové změny ve vedení strany mohou umožnit nastoupit cesty, vedoucí k aktivizaci lidu, rozvoji socialistické demokracie. Leden 1968 tedy nebyl, B. Kozlove, počátkem krize, ale už nástupem k jejímu řešení. Nezbytnou negací minulého.

2/ Ale nic více. Podle B. Kozlova "strana nedokázala zmobilizovat veřejnost k plnění usnesení lednového pléna". Nesmysl, nic než nesmysl. Kdyby si autor přečetl alespoň zprávu o zasedání /RP.6.1. 1968/, zjistil by, že kromě volby 4 členů PUV nepřijalo toto plé -

num žádnou rezoluci. Bylo to rozumné, protože na nové orientaci a programu bylo nutné začít pracovat a to důkladně a odpovědně. A to si vyžadovalo čas. Člověk se diví: jak může publicista psát o problémech tak citlivých a složitých s tak chatrnou znalostí základních faktů.

3. K témuž smutnému závěru však vede i další tvrzení B. Kozlova: "Protože však KSČ nepředložila svůj vlastní program...začala destrukce socialismu". Je to skutečná troufalost psát o Československu r. 1968 a nejen podrobně neznat, ale ani vůbec nevědět, že na zasedání 1-5 dubna přijal ÚV KSČ Akční program, který dnes, s odstupem doby, lze charakterizovat jako první, vědecky zdůvodněný a komplexní program fáze rozvinutého socialismu, který poznaly dějiny komunistického hnutí. Na jeho zpracování se podílelo více jak 150 vědeckých pracovníků, tři mezioborové týmy, braly se v potaz materiály a podklady XII. a XIII. sjezdů, zprávy stranických orgánů, diskuse na ÚV atd.

B. Kozlov by to měl nejen všechno znát, znovu Akční program s odstupem doby zhodnotit - poznal by mimochodem, jak blízký je duchu XXVII. sjezdu KSSS - měl by také vědět, že pro program hlasovali všichni členové ÚV - včetně V. Bilaka, A. Indry, L. Štrouga-la, A. Kapka, že se s ním výslovně ztotožnil G. Husák, L. Svoboda a j. Pro Kozlova však neexistuje, podle staré logiky, že "Amerika má být zakryta", když její objevení narušuje jednou ustálené představy dogmatického ideologa.

Ten si ovšem vždy libuje v obecnostech. Podrobný rozbor událostí, pokus o jejich objektivní zhodnocení ve světle dějinných zkušeností je pro něj otravná práce a hrozí nebezpečím, že by mohl dospět k vlastnímu názoru a třeba s ním nějak narazit. A proto hýří frázemi o tom, jak "realita přešla do rozhodné ofenzivy", tvrdí, že "nastala destrukce socialismu" jako "společenského zřízení", aniž by uvedl sebemenší důkazy.

Ano, je pravda, že po prolomení bariér novotnovského konzervatismu a byrokratismu vstoupil do politiky "lidský faktor" - masy českého a slovenského lidu, které Novotný měl jen za objekt své politiky. Objevil se i "plevel a pláňata", kašné bahno i pěna, kterou zvíří k a ž d ý společenský pohyb.. Ale pro KSČ to, opět řečeno slovy s. Jakovleva "nebyl důvod k omezení samé mnohotvárnosti jakožto formy života". S demagogií, dobrodružným extrémismem, je nejlépe se utkat v otevřeném a veřejném boji, argument proti argumentu, důkaz proti důkazu, myšlenka a zkušenost proti frázi a iluzi. Takovýmto bojem strana sílí, získává si autoritu, podněcuje rozvoj politických zkušeností, tvořivost politického myšlení i

realismus máš. Musí k tomu být ovšem dostatečně silná a jednotná." Síla a myšlenkový základ KSČ nechyběly. Akční program byl platformou, na které se mohly sjednotit i ty nejrozličnější socialistické zájmy. Pokud jde o jednotu, zde byl vývoj složitější. Byli takoví, kteří podlehlí netrpělivosti a dobrodružnému extrémismu, ale byli i tací, kteří se zalekli obtížností tohoto boje, zveličovali nebezpečí a rizika a nakonec začali svou stranu pomlouvat u spojenců, zejména když poznali, že jejich neschopnost jít novými cestami socialistického vývoje nezůstala utajená. Pak začali vyrábět teorie o kontrarevoluci a dít do zahraničí. Tam mnozí konzervativní představitelé, kteří sami ve svých zemích buď vyráběli "brzdící mechanismy" anebo ještě nedospěli do fáze přechodu k druhé etapě socialistického rozvoje, tyto stesky rádi vyslechli - a bohužel, podle nesprávných informací i jednali.

Ale kde byl, B. Kozlove, onen stupeň destrukce socialismu jako společenského zřízení? Vždyť se za celý rok 1968 nerozpadlo ani jedno JZD, nevznikl ani jeden kapitalistický či smíšený podnik, nebylo sebemenší známky rozkladu armády či bezpečnosti, nepadl ani jeden politicky motivovaný výstřel, nebyl napaden ani jeden sekretariát strany či budova národního výboru. Kdybyste se, B. Kozlove, lépe seznámil s fakty, nemohl byste nezažnamenat, že v r. 1968 dosáhla čs. ekonomika - přes potíže, způsobené po 21. srpnu, nejlepších výsledků za celé období 4. pětiletky, a to přesto, že přešla na pětidenní pracovní týden, že se připravila a prosadila federalizace republiky, vznikl návrh zákona o ekohomické reformě /dokončený a předložený vládě 23. 1. 1969/, že občané sebrali z vlastní iniciativy milionové částky na fond republiky, že se zcela zastavila ilegální emigrace, proběhly zcela spontánní májové oslavy s nejvyšší lidovou účastí v dějinách Československa, kde byla vyjádřena plná důvěra straně? Takhle teď podle Vás vyhlíží "destrukce socialismu"? Proč jste tato fakta pominul, proč jste je alespoň nevyvětlil? Proč jste si alespoň, jako někteří před Vámi nevypomohl vytáčkou, že "kontrarevoluce" tu nebyla, protože byla "plíživá"?

Dovedu se B. Kozlove vmyslet do role nepřátelských ideologů, kteří se teď s takovou obtíží po americké cestě M. Gorbačova pídí po jakémkoliv trochu obstojném protisovětském argumentu. S jakou radostí asi přivítají Vaše řádky, Vaši povrchnost, neznalost faktů. Nadchází rok 1988, kdy dvacetileté výročí se stane magnetem zájmu. A také objektem ideového boje.

Kdybychom do něj měli jít s takovým staniolovým mečem a brněním, které jste nám ve Vašem článku předvedl, pak bychom prohráli. Ne my je, ale oni nás by ubili argumenty. Nejlépe se totiž bojuje se zbrojí, kterou ukula pravda. Nebylo by proto na čase začít se vážně, objektivně, vědecky, se snahou dobrat se skutečných a trvalých poučení, zabývat událostmi r. 1968 v Československu? Nejprve rekonstruovat běh událostí a pak vyvozovat závěry? Neprospělo by to daleko více i přátelství mezi národy SSSR a Československa?

prof. ing. Vojtěch Mencl

doktor historických věd

Praha 10 Počernická 50

Praha 14. XII. 1987

Čestmír C í s a ř : O jednom konjunkturním účelovém pamfletu
/Dopis redakci časopisu Nová doba/

Vážení soudruzi,

tajemník ÚV KSSS A. Jakovlev na nedávné poradě s pracovníky tisku 1. t. m. mimo jiné řekl: "Přesnost, jak známo, není ctností, nýbrž povinností novináře. Znalost faktů, znalost věci, o níž člověk píše, je stěžejním požadavkem každého projevu."

V příkrém rozporu s touto zásadou je článek B. Kozlova "Včera, dnes a zítra", otištěný ve Vyšem časopise č. 49/ 87. Je přímo exemplárním příkladem neumění vědecky přistoupit k faktům čs. dějin a prokázat v hodnotících soudech smysl pro novinářskou a vůbec lidskou etiku.

Naši lidé se zájmem sledují sovětskou perestrojku, rádi čtou sovětský tisk a s uznáním vzhlíží k úsilí stavět pravdu proti zamlčování, legendám nebo i lžím. Proto čteme řádky Kozlovova článku s nepříjemným pocitem, že jeho obsah i tón patří ke staré publicistické veteši.

Své veskrze subjektivní soudy autor opírá o zkreslená nebo vymyšlená "fakta", která naprosto nekriticky přejal z arsenálu pomluv, šířených ve známém dokumentu "Poučení z krizového vývoje" z prosince 1970. Zrod a schválení tohoto dokumentu bylo ryze účelovým politickým aktem. Měl obhájit ničím neospravedlnitelné zasahování do našich vnitřních záležitostí, k němuž se odhodlali ti, které jsme měli za soudruhy a přátele. Měl také zdůvodnit opuštění všech obrodných snah, zrušení reforem a obnovení "starého režimu".

O přístupu autora k tématu svědčí již úvodní část, kde vychází Nikoliv z konkrétní situace v naší zemi v 60. letech, nýbrž z výroků a proroctví odpůrce socialismu Z. Brzezyňského, vyřčených na jaké~~si~~ přednášce a pro širší veřejnost nepodstatných.

Zcela bezostyšně Kozlov falšuje fakta o tehdejší ekonomické reformě. Názor akademika O. Šika o potřebě léčit nedostatky byrokraticko-administrativního plánování mj. s využitím hodnotových kritérií a tržních vztahů v ekonomice nahraňuje podvrženou formulací o výhodách "volného trhu", přičemž má na mysli živelné působení trhu bez regulujících zásahů státu a bez centrálního plánování koncepčního vývoje ekonomiky. O. Šik a další národohospodáři však neochvějně uznávali právě koncepci spojení plánu a trhu, zatímco volnou hru živelných tržních sil odmítali. Ostatně od Keynesových dob není na světě země, kde by stát do ekonomiky nezasehoval. Pro přesnost poznamenávám, že hospodářská reforma let 1966 - 1968 nebyla žádnou osobní záležitostí jednotlivců, nýbrž početného týmu

specialistů z mnoha institucí. Koncepti této reformy schválil ÚV KSČ a stala se věcí celé strany, státních orgánů i lidu.

Kozlova znepokojují otázky, zda Pražské jaro 1968 nebylo téhož rodu, jako nynější záměry přestavby v socialistických zemích. Tady se však není čemu divit. Podobnost není vůbec náhodná, je přirozeným projevem obecných zákonitostí revolučního překonávání rozporů vývoje socialismu jako společenské soustavy. Shodu s dneškem autor článku však nechází jen "na počátku krize", v lednu 1968. Ponechme stranou, že se tu dopouští "krátkého spojení" a ignoruje, že krizové jevy propukaly u nás o mnoho let dříve. První reformní pokusy se odehrávaly již v letech 1957- 1958 a probíhávaly se po celá šedesátá léta. Leden 1968 u nás nebyl počátkem krize, právě naopak, v lednu 1968 se začal velkorysý obrat ~~spěšně~~ se záměrem krizi konečně řešit.

Pro našeho čtenáře je přímo šokující Kozlovovo tvrzení, že "KSČ nepředložila svůj vlastní jasný program". Což nikdy neslyšel o Akčním programu KSČ z dubna 1968? Měl by si jej někde v archívech vypůjčit a pozorně prostudovat jeho tvůrčí marxisticko-leninské téze. Dokument Poučení je odsoudil jako "revizionistické" a "pravicově oportunistické". Kozlov, podobně známkuje tehdejší politiku strany, aniž dokládá své konkrétní soudy konkrétními údaji ze zamlčeného Akčního programu, z jiných usnesení ÚV nebo z projevů kompetentních činitelů strany a vlády. Místo toho předkládá čtenářům slabomyslné výroky zapřisáhlých negativistů či neodpovědných pisálků, jakých se v každé socialistické zemi pár desítek najde, zvláště v pohnutých dobách historických obrátů a v podmínkách svobody projevu.

Kdo však dal autorovi článku právo s těmito extrémisty ztotožňovat statisíce reformních aktivistů KSČ a Národní fronty, s elánem prosazujících realizaci Akčního programu? Když to činí u nás doma V. Bilak, J. Fojtík a j., usvědčení dějinami z hrubých omylů, zaviněných jejich konzervativní a protireformní činností, víme, že brání své mocenské pozice, ohrožené tehdejší i nynější přestavbou. Jaké pozice chce bránit Kozlov? Nač on potřebuje vydávat čestné a poctivé komunisty-reformátory za "pravicové elementy? Chce snad v srpnu 1988, kdy kalendář zaznamená 20. výročí vojenské intervence v Československu, mít v patronašce připravenou municí pro obhajobu tohoto nešťastného aktu?

Náš lid byl tehdy nespravedlivě uražen a krutě zasažen ve své dávné důvěře k velkému sovětskému spojenci. V uplynulých 20 letech si díky stagnační a konzervativní politice protrpěl kalvárii, o

jejímž rozsahu Kozlov buď nic neví nebo se tváří, že neví. Píše o "draze zaplaceném poučení" a má na mysli bůhví co. Kdyby psal pravdu, musil by líčit například okleštění demokratiz-
kých práv občanů, neefektivnost obrovských investic v ekonomice, likvidaci statisíců kvalifikovaných kádrů ve všech oblastech, vy-
brakování knihoven, zbořených tisíců významných děl národní kultu-
ry, represí proti kritikům politických chyb a přehmatů atd. Pokud přesto šel život dál, je to svědectví nezdolnosti lidu, který ta-
kovou zkouškou prošel ve svých dějinách nové doby víckrát,

Přímo směšné je autorovo tvrzení, že v r. 1968 strana "nedoká-
zala zmobilizovat veřejnost" k řešení tehdejších problémů. Kdo
v období mezi lednem a srpnem navštívil Československo a nebyl sle-
pý či zaujatý, viděl nadšený pracovní elán dělníků a všech pracují-
cích, vysokou společenskou angažovanost inteligence v procesu
obrody a reformu, ale i nebyvalou morálně politickou autoritu ve-
dení strany a vlády v nejširších vrstvách obyvatelstva. Jen desin-
formovaný nebo manipulovaný publicista může napsat, že se straně
"události vymkly z rukou".

I tato formulace účelově zapsaná v "Poučení z krizového vývoje"
a poprvé použitá ve výhrůžných dopisech interventů, není ničím odů-
vodněná. Společnost prožívala názorové střety, ale ty měly formu
demokratické diskuse a polemiky, otevřené výměny názorů a svobod-
ného předkládání námětů a návrhů co a jak řešit. Tyto střety
nikdy nepřesáhly rámec zákonnosti a v drtivé většině sledovaly
cíl zabezpečit úspěšný rozvoj socialismu. Kozlov neuvádí ani jediný
konkrétní důkaz pro své demagogické prohlášení o formování "základ-
ny pro kontrarevoluci". A přece mohl uvést halasné žvásty všeli-
jakých anarchistů a dobrodruhů. Neučinil tak, zřejmě si byl vědom,
že jejich společenský vliv byl zcela zanedbatelný. " tak vrhl avan-
turistické stíny na masu progresivních komunistických reformátorů,
kterých bylo skutečně mnoho a z nichž vyrobil "kontrarevoluční" ne-
bezpečí.

Chtěl bych se nyní autora článku zeptat : což v dnešním procesu
sovětské perestrojky není nikde příklad extrémistických nálad či
"umělé avantgardnosti" /výraz A. Jakovleva/ schopných poškozovat
dílo reformu, avšak neschopných ohrožit socialismus? Když se něk-
de na moskevské ulici sejde hrstka křiklounů, rozloží se snad so-
větský stát? Jsem přesvědčen, že vedení KSSS nehodnotí sebeostřež-
ší názorové souboje jako formování "základny pro kontrarevoluci".

Autor se nevyhnul ani tomu, aby nesáhl do zchátralé zásobárny
ideologických stereotypů pro své "argumenty". Socialistická demo-
kracie je mu "buržoázní demokracií", změna hospodářského mechani-

smu "návratem ke kapitalismu". Takto si počínají ti, kdo při samém vyřčení pojmu "demokracie" vytahují policejní obušek a při samém pojmu "tržní vztahy" vidí kolem sebe nezaměstnané.

Žádný z mých přátel- ekonomů mi nedokázal objasnit, co Kozlov míní "maloburžoázním socialismem" v souvislosti s naším obrodným procesem. Tento záhadný "model" měl prý nahradit "socialismus" bez bližšího určení. Jenže tento socialismus, pojmenovaný nevědecky "reálný", který jsme chtěli reformovat, dozrál koncem 60. let v našich podmínkách k takovému úpadku, že hrozila totální diskreditace tohoto systému v očích naší veřejnosti a jeho obroda byla nezbytná pro opětné získání důvěry lidu. Co však bylo "maloburžoázního" v politice KSČ a jejím Akčním programu? Byl to snad odklon od byrokratického centralismu a návrat k centralismu demokratickému s dělmickou a lidovou samosprávou? Bylo to snad zrovnoprávnění družstevnictví jako rovnocenného partnera státních podniků? Nebo to bylo připuštění individuálního podnikání v drobné výrobě a ve službách?

Kozlovovi vadí, že v obrodném procesu 1968 věnovali lidé velkou pozornost negativům minulého období. Ano, hlasy na adresu minulých chyb a omylů byly vskutku výrazné. Ale proč? Tehdy nešlo jen o odsouzení nesprávných koncepcí a rozvojového voluntarismu postihujících společnost hmotně a kulturně. Šlo také o rázné odmítání nezákonností a zločinů, o celkovou morální rehabilitaci socialismu jako nanejvýš humanistického řádu.

Právě v této souvislosti se objevovalo /kromě jiných/ jméno T. G. Masaryka. Kozlov jej jednostranně charakterizuje jako odpůrce marxismu a bolševismu, jimž tento demokrat vskutku neporozuměl. To však nesnižuje význam jeho humanistických idejí, které jsou trvalou součástí našich pokrokových duchovních tradic. Masaryk stál v čele republiky, kde vládla buržoázie, avšak nepřestal být velkým myslitelem, pokračovatelem Husa, Komenského, Havlíčka, Palackého a dalších. Což ruský lid nectví své velikány jako Gercena Dostojevského, Tolstého, Plechanova a jiné? Život národů přece nezačíná až s marxistickými revolucionáři, kteří přece čerpali z idejí svých předchůdců a překonávali je svým tvůrčím přínosem, ne však negací obecně lidských ideálů.

A ještě k těm negativům minulosti a diskusím kolem nich. Autor článku by si měl prostudovat - chce-li pochopit atmosféru roku 1968 - zprávu tzv. Pillerovy komise ÚV KSČ o objasnění negativních, nezákonných procesů a o rehabilitacích nevinných obětí /178 popravených a nejméně 30.000 protiprávně uvězněných/. Má-li normální lidský cit, otřese se hrůzou, že něco takového bylo v "reálném"

socialismu možné. Konečně, snad i prožil obdobné pocity nad odhalením zločinů v minulosti své země.

Ovšem také u nás v téže době, kdy umírali a trpěli nevinní lidé, budoval se průmysl, zakládala zemědělská družstva, vydávaly knihy, hrála kina, děti chodily do školy a dělaly se další pozitivní věci. Máme však bránit lidem, aby se nejen radovali z úspěchů, ale i hněvali nad zbytečnými lidskými oběťmi? Měli snad reformátoři v r. 1968 umlčovat celonárodní rozhořčení nad zločiny, zakazovat slzy vdovám a sirotkům, cenzurovat publicistiku žádající důslednou humanizaci socialismu? Co by to bylo za "glasnost"?

Kozlov nemá pravdu, že se očerňovalo a zavrhovalo "vše co bylo vykonáno po únoru 1948". I to je pomluva z pera autorů "Poučení". Což chtěla dělnická třída nebo kdokoliv z politiků a ekonomů vrátet továrny a banky soukromníkům? Je těžké obviňovat A. Dubčeka a představit si ho, jak stojí ve vrátech koncernu gottwaldovských závodů a vítá návrat velkokapitalisty Bati! Což se rozešlo jediné zemědělské družstvo a začal někdo samostatně hospodařit na půdě? Což se nezvýšila úloha dělnické třídy získavší právo volit si podnikové rady a spolu s řediteli spravovat svěřené závody? Což tu nestály státní orgány, armáda, bezpečnost, lidové milice a další složky jako mocné záruky pevnosti socialismu? Kde byla jaká "destrukce" byť jediného z těchto orgánů? Byly to snad hysterické výkřiky hrstky výtržníků?

Autor článku dále zaznamenává "poraženeckou náladu", ale neříká, kdo jí podléhal. Chci ho ujistit, že reformátoři v každodenním těsném spojení s masami to nebyli. Zato se jako poraženci a panikáři projevili ti, kdo v dřívějších poměrech, díky stranické příslušnosti získali funkce a v nových podmínkách na ně nestačili. Dále ti, kdo nedovedli pochopit změnu atmosféry v demokratizačním procesu a oněměli tváří v tvář probuzenému a svobodně promluvivšímu lidu.

Žel, malomyslností propadali i někteří stráničtí činitelé, kteří šli zpočátku s programem obrody socialismu, hlasovali pro Akční program, podporovali demokratizaci, souhlasili s ekonomickou reformou včetně onoho spojení plánu a trhu. Jakmile narazili na vlnu názorových střetů, emocí a kritiky, která postihla i některé z nich, polekali se. Demokracie se jim přestala líbit a náhle se jim jevila jako "buržoázní liberalismus". Ekonomická reforma s uznáním zákona hodnoty jim zaváněla "kapitalismem". Boj proti byrokracii a ztrnulému dirigismu jim připadal jako "demontáž socialismu". Hledání svébytných řešení v podmínkách naší země se jim zdálo "nacionalismem". Zavržení dogmatismu a přihlédnutí k realitám

bylo pro ně "opuštěním marxismu - leninismu". Prostě zhroucení svých zastaralých představ o socialismu a propadnutí svých ideologických stereotypů vydávali za konec sociakismu vůbec.

Kdo se jen trochu vyzná v psychologii vedoucích kádrů, dokáže tuto mentalitu a jí odpovídající jednání pochopit. Pro publicistu je ovšem katastrofou, jestliže se v zákonitostech sociální a osobní psychologie příliš nevyzná a slovní proklamace si plete se skutečným myšlením a chováním jednajících osob. Právě ti, kdo propadli poraženectví a utekli od reforem socialismu prohlásili se "zdravým jádrem strany" a dokonce našli mocnou zahraniční podporu a ochranu, třebaže celý národ je považoval za konzervativce a zpátečníky, jimiž opravdu byli.

Když Kozlov hledá viníka situace roku 1968, jak ji sám účelově a falešně vyličil ve svém článku, nachází jej v inteligenci. Je to prostý trik oddělovat komunistické intelektuály od dělnické třídy a podkládat jim "netřídní" přístupy v politice, jakmile tvůrčím myšlenkovým procesem dojdou k popření překonaných schémat a k potřebě progresivního rozvoje společnosti. Pro tvrdošíjné konzervativce jsou intelektuálové rušiteli jejich klidu v mocenských křeslech a vyježděných kolejích. A když se ti intelektuálové nedají a své poznání prosazují do praxe - hned jsou z nich "intelektuální povýšenci", kteří pro své "ambice" pořád o čemsi "spekulují" a troufají si "popírat socialismus" nebo šířit "anarchii". Přesně tak uvažuje i Kozlov.

Nechci být jízlivý, ale přesto se ptám: Považuje rozzlobený autor článku v Nové době také současnou sovětskou přestavbu za výplod netřídních přístupů intelektuálních povýšenců, akademiků a vědců všech oborů, kteří se zasloužili o množství analýz, studií a nových poznatků o reálném stavu sovětské socialistické společnosti? Pokud je známo, M. Gorbačov a další přední činitelé KSSS se svými poradci a týmy specialistů ze všech oborů lidské činnosti patří bezesporu k intelektuální elitě soudobého SSSR. Ani naši klasikové, Marx, Engels, Lenin, se nevymykali kvalitám své vědecké erudice. Neustále zkoumali proměnlivost života a vyvozovali z ní politické závěry, platné potud, pokud trvala poznaná realita, ale korigované nebo i radikálně změněné, pokud se život posunul dále a jinak .

Rád bych věděl, z čeho Kozlov usoudil, že čs. reformátoři 60. let byli naivní hlupáci, neschopní správně analyzovat stav a podmínky vývoje své země a dojít k samostatným závěrům, formulovaným pak v Akčním programu.

Proč je urážlí drzým výmyslem, že brali své rozumy kdesi v "bur-

žoázním arzenálu"? Troufl by si říci něco podobného o tvůrcích programu perestrojky v SSSR? A přece, pokud to neví, "uvítali" naši domácí konzervativci první vystoupení M. Gorbačova jako "revizionistická" a srovnávali je s naším obrodným procesem z r. 1968.

Napřed doufali, že to "dlouho nevydrží" a všechno se vrátí ke starým poměrům. Když viděli, že tomu tak není, že "rok 1968" v SSSR přišel a hodlá definitivně zůstat, připustili oprávněnost perestrojky a nesměle přiznali, že je potřebná i v Československu. Aby lidem popletli hlavy, vymyslili si legendu o tom, že sice reformy 1968 a reformy nynější jsou si podobny skoro jako vejce vejci, ale tehdy to reformátoři všechno pokazili a vlastně chtěli socialismus zničit, zatímco dnes se to nestane a dosavadní konzervativci nové reformy provedou lépe a ve prospěch socialismu. Ach, ty svatá prostoto!

Kozlův tuto pohádku o protikladnosti reforem téhož rodu přijal za svou. Dokonce má zato, že srovnávat procesy r. 1968 s dnešními je "nebezpečné". Pravda, žijeme dnes v jiných podmínkách a problémy se jeví někdy odlišně, ale v tom žádná nebezpečnost není. V čem je skutečná nebezpečnost tohoto srovnávání je možnost odhalit konzervativce usvědčené dějinami socialismu z obrovských škod, způsobených jejich takřka dvacetiletým vládnutím bez reforem a proti reformám. Je přece nad slunce jasné, že k potřebě reforem nás donucují a vždy budou donucovat nikoliv "nepřátelské centrály ideové diverze", nýbrž rozpory, vlastní socialismu a jimi zplozené krizové jevy, jestliže je včas nerozpoznáme nebo nemáme odvahu je řešit.

Díky nové pobitice KSSS a díky dozrálým podmínkám pro reformy v celém socialistickém společenství budeme uskutečňovat přestavbu i u nás. Pro její zřetel však nejméně ze všeho potřebujeme, aby nám někdo hanobil minulé reformní pokusy/třeba nedokončené/, očerňoval to či ono období národních dějin a kategoricky nám kázal jak máme hodnotit tu či onu politiku, tu kterou historickou etapu, tu kterou politickou osobnost. Stačí, že se o to usilovně pokoušejí naši domácí konzervativci a vysluhují si přitom stále větší odpor a posměch lidu. - A ještě něco: Útoky na čs. reformy r. 1968 se mi jeví jako nástroj maskovaného odmítání také soudobých reforem, včetně sovětské perestrojky. Je obtížné říci rovně a jasně: Jdem proti přestavbě! Avšak nenávistně pomluvit náš obrodný proces s jeho demokratizací a hlubokou ekonomickou reformou je zatím snazší a chytrý čtenář si analogii udělá sám. Vždyť stačí trochu demagogie,

špetka polopravd a dávka lží, aby se demokratizace změnila v "buržoázní liberalismus", ekonomická reforma v "návrat ke kapitalismu", proces obrody v "kontrarevoluci".

Vězte, vážení soudruzi, máme u nás raději pravdivé a trvalé poučení, než konjunkturální a účelové pamflety. Umíme přiznat fakta a ctít pravdu.

Váš

Čestmír Císař

Luboš K o h o u t :

Poznámky k programovým a politickým iniciativám po lednovém plénu ÚV KSČ r. 1968 /proti novým legendám a mýtům čs. vládních propagandistů/

Konzervativní konstantou v činnosti čs. vládních propagandistů zůstává nadále zdůrazňování plné platnosti neblahého "Poučení..". Nicméně lze zaznamenat nejen určité změny v akcentu na jeho jednotlivé obsahové partie, ale dokonce i prvky revize některých jeho příliš rigorózních pohledů. Upozorňují na nejdůležitější, zejména poukazem na některé formulace J. Fojtíka.

- Více než v "Poučení.." se vyzvedává pozitivita Ledna 1968. Chválí se ti "opravdoví marxisté -leninovci", jako údajně lidé moudře koncepční, kteří disponovali jakýmsi uvážlivým programem pozitivních společenských i vnitrostranických proměn. Jestliže kupř. Hoření v rozhovoru s moskevským listem ponechává čtenáře na pochybách, zda není míněn Akční program KSČ, Fojtík naopak v rozhovoru s dvěma jugoslávskými listy v rozporu s objektivní pravdou prohlašuje: "My jsme v lednu 1968 přijali dalekosáhlé závěry o nezbytnosti demokratizace naší společnosti a možnostech rozvoje socialismu v Československu. Další rozvoj nectil tyto závěry, nýbrž je popírá, a to jako následek politiky, kterou ve straně prováděli pravíci oportunisté a revizionisté, A. Dubček, J. Smrkovský, F. Kriegel, O. Šik a jiní".- Fojtík se mj. dostává do rozporu s dávnějším A. Indrou, který si v R.P. z 24. 9. 1969 postěžoval, že jsme v lednu 1968 "na další vývoj nebyli připraveni ani teoreticky, ani prakticky". Takže J. Fojtík při obhajobě mýtů v "Poučení.." vytvořil nyní nový mýtus.

Ovšem Fojtík modifikuje i pohled na Akční program. V uvedeném jugoslávském rozhovoru přiznává, že byl též jeho spoluautorem, tvrdí, že definitivní text A- programu byl výsledkem kompromisu /tedy už to není veskrze "revizionistický" dokument, jak tvrdí, jistě bez důkazů "Poučení.."/ Dle Fojtíka Akční program vlastně nikdo/?/ nepřijímal /další to legenda, neboť tehdy se k němu hlásil kdekdo/. Prý ti jedni - rozumí se "kontrarevolucionáři" - Fojtík uvádí Literárky- v něm spatřovali mrtvě narozené dítě a ti druzí "věrní marxisté -leninovci" tváří v tvář povstávající a mohutnící "kontrarevoluci", v něm nešpatřovali základnu pro úspěšný zápas s touto "kontrarevolucí" /pilný mýto- a legendotvorce tak vytváří ještě třetí legendu - vždyť věrnost polednové politice, vyjádřené především

Akčním programem KSČ hlásají dokonce ve svém "zvacím" dopisu i nejmenovaní straničtí, vládní a parlamentní funkcionáři; hlásí se k němu ještě po svém zvolení do funkce i G. Husák, nejméně ještě v dubnu a květnu 1969/.

Za zaznamenání ještě stojí, že do pozadí ustupuje dosavadní globální kritika ekonomické reformy šedesátých let, dokonce se přiznávají některá její pozitiva, avšak zejména ideologové setrvávají u kritiky, konkrétně "šikovského revizionismu" v ní.

x x x

Přistupují nyní k podrobnějšímu pohledu na problematiku polednových programových a politických iniciativ.

Skupina členů Předsednictva a tajemníci ÚV, kteří vystoupili prpti Novotnému, neměli zpracován ani náznak nějaké nové linie nebo taktického postupu. Jak soudí M. Vaculík, "domnívali se pouze, že odchodem Novotného se uvolní prostor, aby mohl být takový postup zpracován... Osobní boj o moc plně potlačil péči o obsah politiky a taktické postupy, odpovídající současnému stavu společnosti a jejím potřebám". Podobně A. Dubček, který posouvá otázku do-taktické polohy, když na dubnovém plénu ÚV 1968 konstatuje, že v lednu "vedení strany nemělo a nemohlo mít nějaký konkrétní postupový plán, jak tyto události rozvíjet"/Rok 1968 v rezolucích a usneseních ÚV KSČ, Svoboda 1969, str. 66/. - Nicméně právě u Dubčeka lze již na sklonku r. 1967 zaznamenat dva prvky, jež možno nazvat s jistou nadsázkou programovými: jeden v poloze česko-slovenských vztahů, druhý v otázce vnitrostranického uspořádání a společenské úlohy strany. Podnět k ostrému střetnutí představovalo stanovisko Dubčeka, zastávané zřejmě již na předsednictvu ÚV před říjnovým plénem 1967 a přednesené na tomto plénu. Za nejzávažnější považují dvě myšlenky:

"Musíme zásadně přejít od nahrazování, jak to uvádějí teze, doslova k politickému vedení výstavby a rozvoje socialismu... strana společnost neřídí, ale vede"... a dále: "Je přirozené, že se ve straně i společnosti bude odehrávat střetnutí starého s novým, ^{nu} pokrokového s konzervativním a vžitým. Nositeli jednoho i druhého jsou vždy konkrétní lidé a zdůrazňují proto, že je třeba vyjasnit vztahy práce v ústředních orgánech, ujasnit si, jaké kladou další požadavky na ústřední výbor, vypracovat dlouhodobý program strany, zaujmout stanovisko ke kumulaci funkcí v nejvyšších stranických orgánech, vlády, Národního shromáždění a národního hospodářství vůbec." J. Hendrych, jeden z pozdějších pěti "opozičníků", stojí ještě na říjnovém plénu 1967 plně na Novotného straně, když proti

Dubčekovi zvedá varovně prst: "Strana řídí, ne vede, jak říká soudruh Dubček...bez většího zdůvodnění žádal principiální změny v činnosti strany, v její podstatě.."

V plénu ÚV KSČ byli stoupenci radikálních reforem nejen strany, ale i politického systému společnosti zřetelně v menšině oproti konzervativcům, hájícím "status quo" a oproti stoupencům mírných reforem řídící činnosti strany. Činnost a politicko-morální profil mnoha odpůrců režimu osobní moci A. Novotného byly angažovanému stranickému aktivu i politicky aktivní veřejnosti natolik známy, aby nemohly nevzbuzovat podezření, že lednové plénum 1968 není ničím jiným, než jistou výměnou garnitur, která nepřinese podstatnější kvalitativní změny ani ve vnitrostranickém životě, ani v poměru strany a společnosti. Z toho potom se rodil tlak na vedení strany, který akcentoval změny institucionální, politicko-systémové a spolu s tím i radikální změny kádrové. Za vskutku programové možno na lednovém plénu označit pouze vystoupení O. Šika. Není však bez významu, že se ve směru závažných politicko a ekonomicko-systémových změn napřelo úsilí mnoha dalších členů tehdejšího ÚV /ze všechny jmenuji Kriegla, Smrkovského, Šimona, Kadlece, Vodsloně, Slavíka, Kabrnu, po návratu z Rumunská Císaře, Jankovcovou, Sedlákovou, Přehlíka, Hájka, Borůvku, Špačka, Starého, Colotku aj./ V průběhu měsíců únor- duben i později patřili k upřímným stoupencům hlubokých systémových reforem z vedoucí skupiny i Dubček, Černík, Piller, ba i Kolder /ten ovšem postupně ohracel a k době výměny dopisů s "varšavskou pětkou" stál již zřetelně v táboře konzervativním/.

Mezi funkcionáři nečleny ÚV se za hluboké reformy zasazovali zejména Miroslav Galuška, Edvard Goldstücker, Jiří Hanzelka, Gustáv Husák, Milan Hůbl, Jan Křen, Jaromír Litera, Zdeněk Mlynář, Laco Novomeský, Miro Kusý, Josef Pavel, František Pavlíček, Radovan Richta, Ludvík Svoboda, Věnek Šilhán, Antonín Šach, Miloš Hájek, Jaroslav Helge, Robert Kalivoda, Karel Kosík, Josef Kotrč, Vojtěch Mencl, Miloš Němčanský, Jiří Pelikán, Ludvík Pacovský, Zdeněk Hejzlar, Igor Kratochvíl, Lubomír Sochor, Jaroslav Šabata, František Šamalik, Pavel Machonin a mnozí jiní. V průběhu polednového pohybu se předpokládalo, že někteří z nich budou kandidovat do ÚV KSČ, jiní do ÚV nově konstituované české strany.

K některým podstatným aktivitám radikálně reformních sil po lednovém plénu.:

Za začátek obrodného procesu v radikálnější směru považují dopis 175 předválečných komunistů významnějších jmen /Švermová, Zápotocká, Reimann, Vodsloně, Smrkovský, Pavel a další/. Po něm

následuje rozhovor delegace předválečných komunistů s Dubčekem. Tito soudruzi požadují další demokratizaci společnosti, zdůrazňují naléhavost rehabilitace nevinně odsouzených, větší stranickou informovanost.

21. ledna, přes odpor vedení ÚRO /Pastyřík, Kozelka, Krček, Valenta/ vychází v "Práci" článek J. Smrkovského "Oč dnes jde". Autor zde velmi zřetelně napadá podstatné: byrokraticko-centralistickou diktaturu stranického aparátu. Zejména tam, kde se vyslovuje proti zasahování aparátu do správy státu a do nezadatelných práv parlamentu, jako zdola voleného reprezentanta lidové vůle. Dle autora musí všude přestat nahrazování a komandování volených orgánů aparátem. Respektovat ústavu a tam, kde zastarala, ji měnit. Smrkovský útočí i proti dosavadnímu tabu: proti přímému řízení zájmových politických organizací, parlamentu a vlády stranou a proti jejich degradaci na "převodové páky vůle strany".

Neméně pronikavý vliv nejen na Slovensku, ale i v Čechách měly demokraticky odvážně laděné články Gustáva Husáka v "Kulturném životě", nepřetržitě po sobě následující v týdenních či čtrnáctidenních intervalech v lednu a únoru /V sebraných spisech autora je ovšem postrádáme/. Dle názorů G. Husáka je páteřním obsahem našich dějin boj proti národnostnímu, sociálnímu a mocenskopolitickému útlaku. Myšlenkový pochod autora vrcholí: "Dnešní evropský člověk chce vedieť, o čo v jeho štáte ide, chce tomu rozumieť, chce do toho hovoriť, chce spolurozhodovať o svojom osude, o životných podmienkach, chce si svoje vedenie voliť a potom podľa činov chváliť, aj kritizovať či odvoláť. Slovom, chce ústavné zásady, že ľud je zdrojom všetkej moci - premeniť v každodennú konkrétnu prácu" /Kulturný život č. 2., 12. ledna 1968/.

První zamýšlení nad "dělnickou politikou" představuje článek V. Slavíka v "Práci" z 12. ledna o potřebě socialistické samosprávy.

31. ledna navazuje na dopis předválečných členů KSČ jejich aktiv v Ústavu dějin KSČ. Krieglovo vystoupení zde upevňovalo spolupráci pokrokových špiček ÚV s inteligencí a mládeží. Vůdce sloňův příspěvek zásadně kritizoval stranický byrokratický aparát a byrokratický centralismus. Smrkovský, Goldstücker a Rattinger spojovali akcentem na rehabilitaci nevinných pokrokovou stranickou inteligenci s předválečnými členy strany.

O den později na VII. sjezdu JZD, formuluje Dubček poprvé v precizní podobě před veřejností nové pojetí vedoucí úlohy strany:

"Základní úlohou naší společné činnosti je plněji otevřít pro-

stor pro aktivitu všech sociálních skupin naší společnosti bez rozdílu generačního členění či národní příslušnosti. Aktuálnost této politické společenské úlohy vyplývá z principu, že nositelem socialismu i jeho dalšího rozvoje je a musí být nejširší okruh pracujících a že vedoucí politická síla, KSČ, její orgány a představitelé chtějí nadále stát plně ve službách tohoto společenského rozvoje jako avantgardní organizátorská síla růstu angažovanosti lidí ve směru společenského pokroku." /R.P. 2. 2. 1968/.

Pozdější oficiální projev A. Dubčeka v souvislosti s výročím Února 1948 zdůraznil zejména potřebu celonárodního usmíření a společného úsilí o vybudování takové socialistické společnosti, která by rozvíjela všechny individuální i kolektivní demokratické svobody, lidská a občanská práva. Všichni ortodoxové tím byli dotčeni: dle posrpnových "svědectví" Bileka i jiných byl prý tento projev pro "netřídní" přístup a "liberalismus" nelibě přijat vedením stran a států varšavské "pětky", jmenovitě L. I. Brežněvem.

K výraznému a dynamickému urychlení tempa společenských pohybů dochází v březnu. Nejvýraznějšími projevy a etapami toho bylo:

- Šejnova aféra a diskreditace a podlomení zbývajících pozic Novotného;
- Šikovy veřejné obhejby ekonomické reformy, které rozptylovaly obavy dělníků z jejích následků a získávaly je pro obrodný proud. Obdobný vliv měla na rolníky zvláště vystoupení Borůvkova;
- Televizní a rozhlasové vystupování Goldstückera a jiných pracovníků oblasti teorie, která se zamýšlela nad hlubším smyslem a cíli polednových přeměn;
- Rozhlasové a televizní besedy, v nichž se střetaly konzervativní názory s progresivními /funkcionáři z Tesly- Milan Weiner- Záruba a j./ ;
- odstoupení konzervativního vedení ÚRO;
- Rezignace min. vnitra Kudrny po kritice, již byl podroben, dokonce i na schůzích strany v StB a SNB;
- Zřízení komise pro zhodnocení činnosti předsednictva a členů Národního shromáždění;
- Požadavek mimořádného sjezdu ČSM a odvolání Zavadila a jiných zdiskreditovaných funkcionářů z ÚV ČSM;
- Společná schůze CZV KSČ v SONP Kladno a ČKD Praha, výrazně podporující progresivní proud ve straně a společnosti;
- Masové mítinky, nejvíce mládeže ve Slovanském domě a v Parku kultury a oddechu J. Fučíka, ze účasti předních představitelů pokrokových stranických sil;
- Obdobná shromáždění studentů vysokých škol za účasti Šika,

Kriegla, Hájka aj. na právnické fakultě;

- Kádrotvé změny ve Slovenské národní radě, zejm. rezignace Chudíka na funkci předsedy;

- Celý proces v této první etapě vrcholil odstoupením A. Novotného i z funkce presidenta republiky a volbou Ludvíka Svobody na tuto nejvyšší státní funkci.

Charakter změn v politicko systémové oblasti, jak byly proponovány progresivními silami KSČ a později vtěleny do Akčního programu KSČ, jakož i nepřekročitelné meze progresivního vývoje brilantně, špatra, ozřejmil na velkém mítingu v PKOJF Edvard Goldstücker: "Dneska se nás svět ptá více než kdykoli dosud, co uděláme za situace, která nám připadla v úděl, jak se v ní zachováme, jak ukážeme, že jsme zralí na úkoly, které jsme dostali do vínku.. odpověď bude záležet na tom, zda se nám podaří veliká, v historii dosud nebyvalá věc, vytvořit účinné kontroly moci v režimu, jehož vedoucí silou je jedna strana.. Otázka ~~nové~~ garancí proti zneužití moci, otázka účinných kontrol moci, se kladé poněkud jinak, než ve společnostech, rozdělených na antagonistické třídy. A my dneska máme hledat cesty, jak v tomto socialistickém zřízení...zajistit účinné kontroly moci při tom, že by revoluční strana, která revoluci provedla, která má program jejího dokončení, zůstala vedoucí stranou. Tento problém se dá vyřešit. Dá se vyřešit především důkladnou demokretizací KSČ v jejím vnitřním životě a za druhé demokratizací a plným uplatněním všech státních institucí, které sem patří, jako parlament a vláda, všech organizací, které máme a které si ještě naši spoluobčané vytvoří...."

Josef Smrkovský zde zdůvodnil všestranně socialistický charakter proměn vnitřních, jakož i neměnitelnost spojeneckých svazků republiky v rámci Varšavské smlouvy a RVHP. Gustáv Husák obe hlavní řečníky plně pochořil a jejich argumentace rozvinul a hlouběji zdůvodnil.

Ve shodě s Goldstückerem vystoupil Smrkovský lapidárně a z dnešních hledisek smutně prorocky: "Vytvořit nový, nadějný, našim podmínkám a tradici odpovídající demokratický typ socialismu, to je věc, o níž dnes jde. Dokázat to, to je naše povinnost vůči lidu naší země i přímo vůči lidstvu. K tomu máme dnes velkou šanci. Uvědomujeme si to dobře a stále, uvědomujeme si ale také, že tuto šanci nesmíme promarnit, nemá-li to být našlouho šance poslední. /podtrhl L.K./ - A své expoé doprovázel poukazem na mapu Evropy s dramatickými gesty sobě vlastními. Není nejdůležitěj-

ší, že se při té zeměpisné lekci srdečně zasmáli někteří studenti, kteří při majáles volali: Ať žijí rudí bratři, ale ve svých rezervacích!" Daleko důležitější je kupř. to, že při jednáních byli představitelé rodící se sociální demokracie komunistickými mluvčími /Kriegel, Šimon, Smrkovský a další/ direktně varováni, že založení této strany může být signálem pro otevřenou vojenskou intervenci SSSR a nad varováním mávali pohrdavě rukou, asi na úrovni těch "studentíků".

A v prvním čísle obnovených Literárních listů dostal Goldstücker na svůj úvodník odpověď neméně politicky lehkomyšlnou a neprozíravou. U Goldstückera si mj. přečteme: "jsme naplněni blaživým vědomím, že jsme se z bludných stezek vrátili na správnou cestu, že nyní stojí za to věnovat všechny síly průkopnickému, a tudíž ne snadnému proklešťování této cesty o krůček dál, než se podařilo proniknout komukoliv z našich předchůdců. Přál bych si, aby má slova vzbudila v mysli mých čtenářů prožitek jedinečnosti této chvíle, šance, kterou historie dává nám, abychom zase jednou po přežití vichřice hněvu poprvé v dějinách podnikli pokus spojit ve věrném manželství to, co nerozlučně k sobě patří: socialismus a svobodu. Domnívám se, že šanci tak reálnou neměla ještě žádná revoluce v dějinách a že to, co se nyní stalo naším údělem, staví před největší zatěžkávací zkoušku nás, dědice dějin této země, abychom ukázali, zda svěřené dědictví dovedeme rozhojnit. Chtěl bych přenést na své čtenáře pocit naléhavosti úkolu, a tzárroveň je varovat před přílišnou netrpělivostí, která přirozeně prýští z vědomí krátkosti našeho života, a která nás často vede k tomu, že nás spíše trápí pomalost božích mlýnů, než utěšuje jejich jistota."

Goldstücker apeluje na o d p o v ě d n o s t demokratů, na to, abychom se nedali opít dosaženou svobodou.

A čtenář zalistoval v tomtéž prvním čísle a přečetl si v anketě: Odkud, s kým a kam Alexandra Klimenta: Svobodné volby, Fungující parlament s opozicí. Rehabilitaci veřejného mínění. Aktivní ne-utralitu. A Ivana Svitáka: "Od totalitní diktatury k otevřené společnosti, k likvidaci mocenského monopolu a účinné kontrole mocenské elity svobodným tiskem a veřejným míněním. Od byrokratického řízení společnosti a kultury "hrdlořezy oficiální linie"/Wright Mills/ k uplatňování základních lidských a občanských práv, alespoň v rozsahu buržoázně demokratického Československa. S dělnickým hnutím bez jeho aparátníků, se středními vrstvami bez skupin ochotných kolaborantů a s inteligencí v čele."

Na stránkách i dalších čísel "Literárek" se odehrával zápas

mezi demokraty: demokraty, uvažujícími politicky a demokraty, řídicími se Svitákovým oblíbeným: "Buďme realisty, chtějme nemožné!", demokraty "an sich"!

Smrkovský, Goldstücker, Husák, byli spolu se stejně smýšlejícími reformními komunisty ve dvojím ohni: na jedné straně museli čelit neodpovědným radikálům, nedbajícím geopolitického postavení Československa a vysmívajícím se základní poučce o politice, jakožto "umění možného" a jakožto "mocenského vztahu", na druhé straně vytýkal obsah jejich vystoupení Dubčekovi v Drážďanech faktor v tomto prostoru nejmocnější: stranicko- státní vedení SSSR v čele s Brežněvem, jako nepřipustné a nebezpečné kacířství. x/

x/ G. Husák byl v ústních projevech daleko radikálnější než v projevech písemných. Jako příklad uvádím, že po skončení mítingu v Parku kultury přistoupili k předsednickému stolu přemnozí, mezi nimi i mladý Šling, syn popraveného funkcionáře KSČ v procesu se Slánským a druhy. Šling, obracející se na Husáka, říká, že se to, co ti tři soudruzi říkali, hezky poslouchalo. On ale že má obavy: jedni páni z funkcí odejdou, jiní páni do funkcí přijdou a věci v Československu se budou vyvíjet postaru. Husák na to: To se soudruhu Šlingu velice mylíš. Zajisté, že jde i o to, aby lidé neschopní a nehodní, morálně deklasovaní, byli vystřídáni lidmi vzdělanějšími, schopnými, morálně čistými. Ale zdaleka nejde jen o to. Především jde o nahrazení toho stalinského, nedemokratického modelu modelem opravdu demokratickým, modelem, který tybučuje co nejdokonalější kontrolní vazby, modelem, ve kterém nikdo, ani na tom nejvyšším špičce společenského řízení nebude moci říci: na mne nikdo nemůže!- A budeš plnit vůli lidu, budeš ve funkci. Nebudeš plnit vůli lidu, lid sám řekne: z hrušky dolů!... Hezky se to tenkrát poslouchalo. I já jsem byl Husákovými názory nadšen... Šling mu za výklad dojatě poděkoval. Za nějaký ten roček ho krátce zavřeli a potom mu dali volbu: buď ti tu tjurmou prodloužíme na roček nebo na dva nebo se vystěhuj za maminkou do Anglie. Nedovolil jsem si vůbec toho vyhozeného studenta právnické fakulty agitovat, aby zůstal ve vlasti. Takže další komentář k Husákovým vystoupením tehdy není snad potřebný. Z hlediska pozdějšího vývoje by snad stačilo dodat, že asi v tom hloučku tenkrát byl nějaký ten hoch bystrých uší, či dobrých naslouchacích zařízení a že informoval soudruha Brežněva o Husákových výrocích před Drážďanami. Takže soudruh patřil k "odepsaným". Ale už Zdeněk Mlynář uvádí v "Mráz přichází z Kremlu", že k němu Kosygin promluvil asi v tom smyslu, že soudruh Husák je dobrý soudruh. My jsme ho dosud neznali, ... To po skončení moskevských jednání v srpnu 1968....

V procesu vzrušených měsíců leden- březen se rodilo vrcholné dílo strany- její Akční program.

Dávno před Lednem, lze říci, že nejméně od sovětského XXII. sjezdu v r. 1961 a našeho XII. sjezdu 1962 se rozvíjelo intenzivní společenskovední myšlení, které se stalo dobrým základem pro celkový obsah, zaměření, duch Akčního programu. Ještě před lednem pracovaly z rozhodnutí stranického vedení plodně rozličné vědecké týmy, z nichž nejznámější byl tým vedený Radovanem Richtou k problematice vědecko-technické revoluce i Mlynářův tým k problematice poli-

tického systému. Postupně se realizovaly již dříve formulované pokrokové ekonomické reformy, jak v oblasti průmyslu, tak v oblasti zemědělství - Zásady ekonomické reformy formulovali mj. soudruzi Šik, Kadlec, Šilhán a přemnozí jiní v rozličných týmech ve vědeckých ústavech a na vysokých školách. To vše umožnilo, aby hlavní kontury Akčního programu strany byly vypracovány poměrně velmi rychle, již ku konci února!

V tezích mohl být předložen k diskusi již výročním členským schůzím KSČ, nejpozději okresním konferencím.. Ve straně mohl probíhat diferenciativní proces na základě poměru k jeho ústředním tezím. Nestalo se tak, nepochybně ku škodě dalšího vnitrostranického i celospolečenského pohybu.

V čele komise pro program stanul D. Kolář, v čele komise pro vypracování nových stanov strany A. Indra. /revizionisté? Pravice? oportunisté?/ Na vypracování programu i stanov se podílely početné pracovní skupiny, mezi nimi funkcionáři ÚV KSČ a KSS, některých krajských výborů strany, ústřední kontrolní a revizní komise KSČ a KSS, Vysoké školy politické ÚV KSČ, Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda, Ústavu dějin KSČ, Historického ústavu ČSAV, Ústavu státu a práva ČSAV, právnické fakulty Karlovy univerzity, Hlavní politické správy čs. lidové armády, ministerstva vnitra a slovenských politických a vědeckých pracovišť.

Samozřejmě v tak širokých, početných týmech pracovali lidé později vylučovaní ze strany /asi jich tam bylo nejvíce /statistika neexistuje/, neboť zůstali věrni pravdě Akčního programu, i lidé, kteří později své vlastní dílo jako "revizionistický" výplod poplivali, ba dokonce, jako prototypový Fojtík, byli předními autory neblahého "Poučení". Jako prototypové chameleony k němu přidávám Richtu nebo Filipce /jenž proslul výrokem, že si nechce zopakovat Aritmu Vokovice, ať si ji zkusí jiní/. Fojtík svým tvrzením, že Akční program byl nakonec dílem "kompromisu" chce navodit dojem, že moudré partie hájili dnešní vlastníci červené knížky a ty revizionistické oni, kteří o rudou knížku přišli. - Zejistě, že v přípravných týmech probíhaly diskuse k jednotlivým formulacím, avšak všichni bez rozdílu se shodovali v názoru, že musí být zpracován program a stanov vy hluboké demokratizace strany a společnosti. x/

x/ Ostatně pravdivá historie nám poskytuje mnohá překvapení jiná. Před městskou pražskou konferencí KSČ "odstřeloval" kupř. ještě Kolář "věrné marxisty-leninovce" z původního předsednictva MV KSČ na obz. konferenci KSČ Praha 5; nebo: první odmítnutí dopisu z Vsršavy přivezl do Prahy vedoucí tajemník ÚV KSS V. Bilak jménem ÚV slovenské KS. -

Jiná je otázka zákulisních jednání těchto i jiných se sovětskými představiteli nebo jejich chování při oficiálních jednáních /Smrkovský dosvědčuje, že již v květnu v Moskvě a tím více v Černé vystupoval Bilak spíše z pozice dalšího člena sovětského předsednictva, než z pozice člena předsednictva ÚV KSČ/.

Dubnové plénum ÚV KSČ jednomyslně schválilo program /stejně tak jednomyslně schválilo dopis- odmítavou odpověď do Varšavy na červencovém plénu za účasti delegátů nastávajícího sjezdu/. - Plénu předložila návrh Akčního programu komise ÚV ve složení Kolder, Černík, Pastyřík, Sabolčík, Koucký, Štrougal, Jankovcová, Smrkovský, Šorm, Hoffmann, Bilak, Šik, Špaček, Šimon, Macek, Hájek, Minář, Auersperg, Pecho, Richtr, J. Němec, z nichž podtržení se později představili jako horliví "normalizátoři". Tři z nich jsou členy dnešního předsednictva ÚV. Bilak se při odvolávání Akčního programu zapotil před aktivem východoslovenského KV KSČ /a zesměšnil/ výmluvou, že tenkrát nebyl čas to prostudovat/4/ a tudíž odhalit ďábla!

Tvárci "Poučení" označili Akční program za revizi generální linie strany /dnes už, ó, jaký to pokrok!, to Fojtík neříká!/ a spolu s návrhem nových stanov za nástroj přeměny strany v reformistickou stranu sociálně demokratického typu. x/

x/ V té souvislosti nemohu opominout malý příspěvek k životopisu A. Indry: na lednovém plénu ÚV zvedá varovně prst proti Brežněvovi, aby se do našich věcí nemíchal, pak v čele komise pro stanovy souhlasí s tím, aby se strana přeměnila v reformistickou stranu sociálně demokratického typu, při jednání s přípravným ÚV sociálně demokratické strany říká po boku Kriegla Smrkovského svým oponentům, že budeme bojovat proti založení sociálně demokratické strany výlučně politickými a ne administrativními prostředky, schvaluje odmítavou odpověď do Varšavy. A za měsíc poté je Smrkovský a druzí /viz jeho vzpomínky/ zatýkáni jménem revoluční dělnicko-rolnické vlády v čele s Aloisem Indrou! Nechtějí si trpělivý čtenář představit, že podobné životopisy by se mohly sestavit vůči skoro všem těm, kteří dnes stojí na špičce našeho stranicko- státního vedení! - Škoda, že stále sklouňujeme ve všech pádech ono proslulé Majakovského, že strana, toť rozum, čest, svědomí doby!

Je-li Akční program KSČ opravdu revizí generální linie strany, pak kdo jsou všichni tehdejší členové ÚV KSČ, kteří jej jednomyslně schvalovali?

Kdyby tomu tak doopravdy bylo, pak zůstává otázkou, proč "moudré" marxisticko- leninsky zocelené "zdravé jádro" nedokázalo, ba ani se nepokusilo, kromě sabotáže praktických realizačních opatření, cokoli oficiálně, až do podzimu 1969 namítnout proti Akčnímu programu KSČ, zejména pak pokud jde o jeho v y h r a n ě n ě s o - c i a l i s t i c k ý c h a r a k t e r !.

Generální linie strany- výstavba socialismu podle podstatných marxovských principů- zůstala po "Lednu" nedotčena. Radikální pro-

gram ovšem nutně směřoval proti zastaralým /a společenským vývojem a praxí překonaným/ ideologickým dogmatům a organizačním schématům. Politická struktura neměla být, pokud v ní byly skutečně socialistické prvky, destruována, nýbrž radikálně, v demokratickém směru rekonstruována. Zahraniční orientace státu a strany neměla být změněna, nýbrž měly v ní být upevněny prvky evropanství, prvky rovnoprávnosti a vzájemných výhod.

Dnešní oficiální členění tehdejšího ÚV KSČ a strany jako celku na "marxistický zdravý proud" a na "antisocialistický, protistranický,, revizionistický" proud opomíjí podstatné, že se tehdejší strana jako celek i její vedení představilo probouzející se společnosti jako stoupenec a prosazovatel demokratizace, právě na bázi Akčního programu.

- Jak má občan tohoto státu uvěřit v poctivost dnešních vládních prohlášení o vůli spojovat to, co k sobě nerozlučně patří- demokracii a socialismus, - když ví, že k němu promlouvají lidé, kteří nejen v teorii, ale také v hrůzné praxi již jednou rodící se československou demokracií zdeptali a nemilosrdně, ve vlastním mocenském a materiálním zájmu likvidovali! Na dlouhou dobu dvaceti let! Lidé, kteří by bez sovětské intervence 1968 z vůle suverénního lidu nikdy nebyli zastávat jakoukoli politickou funkci!

Ona část straníků - jednalo se asi o třetinu nejaktivnějšího členstva a funkcionářů tehdejší strany - dnes pronásledovaná a persekovaná, chápala tehdy krizi strany jako hlavní příčinu a zároveň součást všestranné krize společenské a současně si byla vědoma toho, že potřebné změny ekonomického a politického systému, jakož i celkového společenského klimatu mají odpovídat nové, díky předchozímu vývoji pozitivní struktuře tříd a vrstev společnosti.

Každá moc, má-li být opravdu pevná a zdravá, musí usilovat o společenský konsensus. KSČ tak činila v době protinacistického odboje za války i v prvních letech po válce, kdy usilovala o získání většiny pro svoji politiku, kdy získávala i maloburžoázní vrstvy, rolníky, živnostníky, úředníky, řemeslníky. Ve shodě s marxismem /a v rozporu s lasellovstvím/ je nepovažovala za reakční element. Naopak, sektářská politika padesátých let, zejména teoretické a praktické přijetí Stalinovy teze o zostřování třídního boje úměrně úspěchům v budování socialismu, zvláště pak byrokratizace a hierarchizace strany, vedla ke ztrátě tohoto konsensu, ke krizi společnosti a strany.

Pokrokový proud byl pokrokový právě a především tím, že nezdůrazňoval úlohu represivních mocenských orgánů, nýbrž usiloval cestou rozvoje demokratických práv člověka a demokratizací politic-

kých institucí znovu o získání tohoto ztraceného a promarněného konsensu. Z tohoto zorného úhlu vidění byla jeho politika v tom nejlepším smyslu marxistická, socialistická. Naopak ti "novotnovci" i "antinovotnovci", kteří nadále spatřovali, vzdor deklarování "věrnosti" principům Akčního programu KSČ záruku síly socialismu a KSČ především v mocenských aparátech, představovali objektivně regresivní sílu, mařící zhovudosažení konsensu.

Je pochopitelné, že z myšlení lidí nemohla po "lednu" vymizet nedůvěra ke KSČ, především jako nedůvěra k těm politikům, kteří byli předními nositeli neblahé deformační politiky minulosti. A ti všichni ještě několik měsíců po "Lednu" nadále zaujíмали místa poslanců NS a SNR, ministrů, a hlavně, nerezignovali na členství v ÚV KSČ, tedy v centru rozhodování nejen o osudech strany, ale i celé země! - Důvěru těžko mohli získávat i ti politikové, kteří jako Indra, Bilak, Švestka, Kolder a jiní, ač patřili k rozhodným kritikům Novotného, nepřešli a nechtěli přejít od kritiky osob k teoretické a praktické kritice a reformě toho politického systému, který plodil despoty a umožňoval jim činnost. Sami, byť váhavě a stydlivě, občas zapráskali bičem/někdy nahajkou/.

Když byli konzervativní politikové, držící se svých funkcí a prebend zuby nehty, více tlakem lidového rozhořčení, než z iniciativy nového stranického vedení, těchto funkcí zbavování., pak prohlašovali, že jejich pády jsou ohrožením socialismu, intrikovali nadále v ÚV, kde je pokrokový proud nedokázal P přesvědčit" o potřebě rezignace právě v zájmu strany, v zájmu socialismu a jeho pokrokové reformy bez vážných společenských otřesů.

Plnou a největší odpovědnost a vinu za nepochybný vznik a působení některých odstředivých tendencí, někdy i antikomunistických, ve společenském polednovém pohybu nesou ti, kdož v mocenských orgánech, a především v ÚV KSČ, a také svými zahraničními zakonspirovanými iniciativami zabraňovali tomu, aby KSČ vždy a v každém momentě aktivně programově i akčně předcházela a vedla v pokrokovém směru společenský pohyb, aby byla opravdovou společenskou avantgardou.

Tím nesou ovšem vinu i za vojenskointervenční "řešení" čs. problematiky a jeho trvajících neblahé společenské důsledky. Jednak v té poloze, že svými postoji vyvolávali vznik a tozvoj oněch společenských proudů, jejichž existence a působení se stalo záminkou /či důvodem?/ intervence, jednak že k uchování svých pozic tuto intervenci uvítali- a v horší poloze - o ni požádali!

Odpovědnost radikálně reformního proudu za "Srpen" ovšem není

rovněž zanedbatelná. Nespátřuji ji v tom, že vnesl programové myšlenky "Pražského jara" do širokých vrstev národa a tím dle dogmatiků vyvolal v život "protisovětské a protisocialistické síly"/ó, jak je tento názor "marxistický"- příčiny krize jsou ve vlivu záluďných intelektuálů a nikoli v objektivních společenských rozporech a v široké nespokojenosti, již tyto neřešené rozpory vyvolávají. "Materialisté" se proměnili v idealisty!/ Daleko více ji spatřuji v tom, že nepropracoval, nesledoval a tedy i důsledně nerealizoval- situaci adekvátní- strategicko- taktický postup, a to jak vůči regresivním silám v KSČ a jejím vedení, tak i vůči těm, kteří chtěli usměrnit polednový pohyb v antikomunistickém nebo snad- to určitě daleko méně - v antisocialistickém směru.

Snad přísný kritik tohoto zamýšlení neodmítne v závěru tohoto textu úvahu na téma "co by, kdyby ", tolik odmítanou puritánskými pozitivistickými historiky, ale snad přece jen poučnou pro možné budoucí podobné situace, jako byle v r. 1968 v Československu.

Přesný a jednozně přijímaný a prosazovaný taktický plán mocenského polednového zápasu a demokratizace strany a společnosti, který ovšem neexistoval, vyžadoval od radikálních reformních sil:

1/ Rychlé, a co nejvíce vyčerpávající informování celé strany o průběhu a výsledcích říjnového, prosincového a lednového pléna ÚV KSČ 1967 a 1968, o základních střetajících se na něm tendencích a jejich nositelích. To mělo být doprovázeno nikoli dithyramby na odstupujícího prvního tajemníka, nýbrž tlakem na mocenské pozice přímých stoupenců "režimu osobní moci", v ÚV zejména. V souladu se stanovami a tím, jak byl teoreticky vykládán "leninismus", měla být již na plénu prosazena podrobná informace celé straně, odhozena stalinská veteš o potřebě "monolitní jednoty" řídicího centra a celé strany.

2/ Do poloviny února mohly a měly proběhnout výroční členské schůze, kde měly být podány co největším počtem nejprogresivnějších členů ÚV i členů nižších orgánů a aktivistů základní informace o deformacích vnitrostranického života a o deformacích politického systému, v tom i o nejhrůznějších z nich - politických soudních procesech a nedokonalých rehabilitacích. Současně bylo možné nato-lik mobilizovat společenskovední pracovníky, aby se výroční schůze mohly názorově i v politickotaktickém ohledu sjednocovat alespoň kolem rámcových tezí pozdějšího akčního programu, když již koncem února byly jeho hlavní teze formulovány. Souběžně s tímto procesem v ideologických i politickotaktických rovinách měl od led

ledna do konce února probíhat intenzivní mocenský zápas o hlavní mocenské články: aparáty politických organizací, armádu a zápas o bezpečnost. V březnu mohl být dokončován, nikoli teprve pod tlakem veřejností nestranické a tudíž po ztrátě předstihu, začínán.

3/ Na začátku března, jak se ostatně stalo, mohly proběhnout okresní a na konci března krajské konference, v podstatě s těmitéž výsledky, jak tomu doopravdy bylo; ovšem docílenými skoro výhradně na základě vnitrostranického pohybu. Na krajských konferencích by byli zvoleni delegáti na celostátní konferenci, jež by schválila /v době na ~~rozhraní~~ března a dubna, kdy se konalo fakticky dubnové plénum / současně Akční program i nové složení ÚV a předsednictva, resp. výměnu části členů ÚV /na to má stranická konference podle stanov právo: vyměnit až 40% členů ÚV/.

V novém, či reorganizovaném ÚV by sice nutně, vzhledem k časové tísní v diferenciaci, byli zastoupeni nejen radikálně demokratičtí, nýbrž i umírněně reformní členové, avšak nebyli by zde již starokonzervativci. "Jedy neoptimálnějším řešením byla taktika "postupně krájeného salámu"!

K této době se na základě výsledků konference mohla proměnit i vedení zájmových organizací a vláda, jak se ostatně stalo, ale nikoli převážně na základě tlaku z mimostranických řad, nýbrž na základě vhodné kombinace vnitrostranického i mimostranického tlaku s prioritou prvého. Asi by i kádrové změny ve vládě byly radikálnější, než jak dopadly ve skutečnosti po dubnovém plénu. Neprodleně se měla rušit některá nedemokratická nařízení a zákony, aby národ viděl, že "nové koště nově a dobře mete". A samozřejmě neprodleně začít s demokratizací institucí.

4/ O všelidovou podporu mohly progresivní síly v KSČ požádat přibližně ve stejné době, jak se v polovině března i stálo, ale už s kreditem rozhodující vůdčí složky ve straně i ve vládě, které mají za sebou již nikoli pouze první demokratické sliby, ale i demokratické činy.

Nad veřejnými mítingy měly na jednotlivých pracovištích, zejména ve velkých závodech, spíše převládat veřejné stranické schůze /vůbec stojí za zmínku poznámka, že vnitrostranicky se progresivní příliš drželi zaběhnutých kolejí a netradiční byli ve veřejných vystoupeních, přičemž opak byl žádoucnejší./.

5/ Souhlasím s Mlynářem, že v celém tomto období od začátku dubna neměla být totálně odstraněna cenzura, jak se fakticky o něco později i formálně právně stalo. Měly být zejména ponechány ty

její stránky, které se týkaly vnějších spojeneckých vztahů s SSSR a těch principů vedoucí úlohy strany, jak byly formulovány Akčním programem.

- V otázce cenzury se Mlynář dostal do sporu s mnohem liberálnějším Černíkem a Husákem a tenhle spor prohrál - dodávám, že ke škodě věci pokroku. Černík tenkrát prohlásil: "Jednou se zde v předsednictvu přijaló politické rozhodnutí, že cenzura bude odstraněna. Vláda se nenechá vmanévrovat do pozice, jakoby ona toto rozhodnutí brzdila, aby se na ni pak vrhla celá ta armáda novinářů". - Zajisté měla být zaručena plná svoboda bádání a profesionální diskuse historiků. Ale současně s tím se nemělo připustit, aby nepro-
věřené hypotézy a neprodiskutovaná fakta i závěry z nich/prototypová byla diskuse o okolnostech smrti Jana Masaryka/ se dostaly do hromadných sdělovacích prostředků. Neváhám poznamenat, že i pravda o temné minulosti měla být pro nejširší veřejnost opatrně dávkována, byť nikoli do té míry, jak tomu bylo v Novotného éře. Asi by to paralyzovalo některé zbytečné emoce, které potom spojenci obrátili proti nám. - Dokonce i nepochybný demokrat a socialista, rakouský politik Bruno Pitterman vyslovil pochybnosti nad politickou vhodností náhlého zrušení cenzury ve složitých společenských podmínkách a bez patřičných tradic svobodného tisku a novinářů. - Hromadné sdělovací prostředky a Komunisté v nich pracující, měli mít ovšem k dispozici maximum informací. Zejména pak/od drážďenské schůzky počínaje/ měli být odpovědnými progresivními vůdci péřma - nentně informováni o všech možných limitech a ostnech zahraniční provenience, hrozících pokrokovému vývoji, jakož i o cestách, jež vedení strany a státu zvolilo, aby jim čelilo. Ku konci března, v období konání konferencí OV a KV KSČ zajisté převažovala v roli hromadných sdělovacích prostředků pósitivní tendence. V pozdějších měsících sice tato převaha trvala, avšak narůstaly prvky negatívni /nejvíce se to týká zahraniční problematiky, kde přibývalo zbytečných a škodlivých protisovětských ostnů. Z vnitřní pak bych vytknul nejvíce přílišnou propagaci "volné hry" politických sil, některé prvky antikomunismu/Student/, vytrhávání některých negativních a černých stránek z celkového kontextu nedávných dějin.

/Zde ovšem postrádáme příslušnou potřebnou kritickou monografii o činnosti tisku v polednovém období/.

6. A znovu souhlas s Mlynářem, pokud za závažnou chybu označil odklad voleb až do jara 1969. Pro přesnost souhlasně cituji: "Sjezd se mohl, kdyby se o věci bylo rozhodlo počátkem března, sejít v květnu a zvolit nový ÚV strany. Původně na květen plánované volby do národních výborů a na léto plánované volby do parlamentu bylo

možno spojit a konat v červnu. Tím by do léta byla vyměněna celá garnitura funkcionářů ve volených státních orgánech - od obecních až po parlament... V takové atmosféře by byly nově zvolené stranické a státní orgány získaly potřebnou autoritu jak k prosazení celkové koncepce reformy po volbách, tak také k tomu, aby se mohly účinně postavit proti extrémním snahám, jež místo o postupnou demokratickou reformu celého systému usilovaly o rychlou destrukci některých jeho článků, bez ohledu na to, zda a jak to bylo možné sloučit s reformou vcelku. Z hlediska jednoho z hlavních problémů reformy - aby se tudíž v první fázi jako aktuální politický požadavek nenastolovala otázka vzniku opozičních nekomunistických stran, měl zmíněný postup také velkou výhodu.

Volby by proběhly tak rychle, že by se tento požadavek nedal ani realizovat.... Také z hlediska mezinárodních faktorů, t. j. případného zásahu Moskvy do vnitropolitického vývoje, dávala rychlá regulérní výměna osob ve stranických a státních funkcích všechny trumfy do rukou reformní politiky. Výměna stalinských a Moskvou ovládaných kádrů by byla - podle stanov strany a podle zákonů státu - provedena dříve, než by Moskva proti tomu zorganizovala účinný odpor.... A po stranickém sjezdu by Moskva byla už úplně ztratila naději, že se jí podaří sestavit z části stranického vedení "revoluční dělnicko-rolnickou vládu", že "skupina činitelů" zaujímajících legální funkce, údajně pozve spojenecká vojska k záchraně socialismu. - Nebyl jsem sám, kdo zastával takovýto názor na optimální politický postup. Velmi mnoho organizací strany žádalo urychleně svolat mimořádný sjezd, dvě nebo tři krajské organizace tento požadavek předložily dokonce oficiálně ÚV - Plně souhlasím!

Zajisté, že by takováto cesta moudře taktickými momenty podmíněné "dávkové demokracie", limitů, nedovedla, alespoň v prvních měsících, k tak velké aktivitě nestranické masy. Současně by však brala zahraničním i domácím kritikům demokratizace vítr z plachet, pokud by nemohli poukazovat na rušivé, protikomunistické či protisocialistické prvky v lidovém pohybu a v činnosti nově vznikajících politických organizací a proudů, jako na "kontrarevoluci" a ohrožení socialistických vymožeností.

Zajisté, že by i uvnitř strany takovýto postup nevedl k větší a rychlejší diferenciaci stupenců pouhých vnitrostranických reforem a stupenců hlubokých reforem celého politického systému, což by ovšem mohlo být obsahem následující fáze, jejímž mezníkem by byl mimořádný sjezd.

Také by to ovšem neuspokojilo některé radikálnější stoupence politického pluralismu ve stranických řadách, zejména mezi částí stranické inteligence.

Ovšem dosáhlo by se toho hlavního: postupu věci autentického socialismu a demokracie v Československu bez srpnové intervence a po ní následujících dvaceti let "normalizace" s přetěžkými následky pro život národů naší země.

x x x

18. října 1987

Zdeněk J i č í n s k ý

Rudolf S l á n s k ý

Jan Š t e r n

Ke stanovisku Tassu k Pražskému jaru 1968

Počátkem ledna 1968 zveřejnila agentura TASS, která zpravidla vyjadřuje oficiální sovětská stanoviska, komentář A. Kondrašova o událostech v Československu před dvaceti lety.

Autor komentáře v nich neshledává žádnou podobnost se současnou sovětskou přestavbou. Nebudeme se o tom s ním přít. Trápí ho, když se říká, že Dubčekovo vedení o dvacet let předstihlo KSSS při realizaci hospodářských reforem a demokratizaci. Je to směšný spor, protože pravidla demokratického provozu a samosprávy mají svou historii, sahající až ke starým Řekům a nebyla objevena ani Pražským jarem ani "perestrojkou". Není ovšem nikdy pozdě dát se jimi inspirovat a vést.

Nehodláme se rovněž přít o to, zda Pražské jaro bylo nadějí socialismu nebo jeho ohrožením. Pro ty, kdož se domnívají, že socialismus je kasárenský dvůr. bylo ohrožením. Pro ty, kteří ještě nezapomněli, že socialismus může být cestou k větší svobodě člověka a občana to byla naděje.

Ale budiž. I komentátor TASSu má právo na své osobité hodnocení čs. vývoje v r. 1968. Jsou však věci, o nichž by v současném světě nemělo být sporu. Pro všechny bez výjimky musí platit stěžejní pravidla mezinárodního práva, nemá-li potřetí a naposled dojít ke světovému konfliktu. Lze jen souhlasit s tvrzením M. Gorbačova, že "všeobecný systém bezpečnosti je zároveň systémem všeobecného právního řádu, který zajišťuje primát mezinárodního práva v politice." Opakujeme proto: nemáme nic proti tomu, aby A. Kondrašov hodnotil čs. pokus o socialismus s lidskou tváří posvém. Upíráme mu však právo, aby si svévolně vykládal mezinárodní právní normy a nazýval nevyprovokovaný vojenský zásah "internacionální bratrskou pomocí."

Zopakujme si proto, co se před dvaceti lety stalo. V noci z 20. na 21. srpna 1968 vstoupilo do Československa víc než půl milionu vojáků Sovětského svazu a čtyř dalších zemí varšavské smlouvy, aby násilně přerušili uskutečňování demokratických reforem. Stalo se tak proti vůli obyvatelstva, bez vědomí a proti vůli všech ústavních orgánů a proto v rozporu s mezinárodním právem-. Šlo o agresi proti spřátelené a spojenecké zemi. Stanovisko čs. ústavních orgánů bylo a je z hlediska mezinárodního práva

platné a nelze je dodatečně změnit.

Srovnáme s holou skutečností srpnové intervence tato slova M. Gorbačova, jimiž uzavírá svou knihu o přestavbě: "Principiálním základem všeobecné bezpečnosti v naší době je uznat právo každého národa na volbu vlastní cesty společenského rozvoje a zřeknout se vměšování do vnitřních záležitostí jiných států". Jsou to rozumná slova. Nelze je však hlásat "urbi et orbi" a přitom se nedostancovat od politiky svých předchůdců, kteří tyto zásady v případě Československa pošlapali.

V mezinárodních vztazích nemohou platit dva standardy - jeden pro Západ, druhý pro Východ. Nemohou platit různé normy pro vztahy mezi zeměmi, příslušejícími k různým vojensko-politickým seskupením nebo stojícím mimo ně. Nové myšlení a nová politika platí buď pro všechny nebo neplatí vůbec. Buď jsou míněny upřímně a pak mají univerzální platnost, nebo jde jen o novou taktiku pro momentální situaci a pak z nových přístupů zůstanou jen staré imperiální praktiky. Pokud se SSSR nerozejde nejen slovy, ale i činy s dědictvím Brežněvovy éry, a to nejen v Afganistanu, ale i v Československu, těžko si získá v minulosti tolik otřesenou hodnověrnost.

Nikdo v Československu nechce, aby Sovětský svaz za nás řešil naše vnitřní problémy, dosazoval a sesazoval politická vedení. Jedna intervence nám stačila a další nepotřebujeme. Máme však právo očekávat, že nové Gorbačovovo vedení bude jednat v souladu s mezinárodním právem a s vyhlášeným "novým myšlením" a distancuje se od těch činů, jimiž Sovětský svaz své závazky v minulosti hlubě porušil.

Rok 1988, rok dvacátého výročí Pražského jara bude proto důležitým testem důvěryhodnosti nového myšlení a nových přístupů v sovětské zahraniční politice.

Praha 10. 1. 1988

Praha dne 13. ledna 1988

Praha 6

Pevnostní 6

Vedení TASSu v Praze

V Rudém právu ze dne 8. 1. 1988 byl otištěn článek A. Kondrašova, komentátora TASSu o událostech roku 1968 v Československu a odmítnuta v něm jejich podobnost se současnou přestavbou v SSSR. A. Kondrašov má přirozeně právo zastávat názor, jaký v článku zaujal. Otázkou však je, je-li článek psán objektivně, se znalostí a respektováním konkrétních historických skutečností, o kterých píše.

Neznám A. Kondrašova, nevím, jak je starý, zda byl v roce 1968 v Československu, zda skutečně zná hlavní dokumenty z té doby apod. Jeho článek svědčí o tom, že např. o Akčním programu KSČ z počátku dubna 1968 zřejmě neví, jinak by nemohl odpovědně určité věci tvrdit. Základní problém je však v tom, že A. Kondrašov i nadále píše o vojenské intervenci z 21. 8. 1968 jako o bratrské internacionální pomoci, což nemůže obstát, konfrontujeme-li vojenský zásah SSSR a dalších 4 jeho spojenců z 21. srpna 1968 se základními normami mezinárodního práva, principy Varševské smlouvy a s požadavky nového myšlení a přestavby v mezinárodních vztazích, o kterých mluví a píše M. S. Gorbačov.

V rámci "glasnosti", která předpokládá otevřené diskuse i o nepříjemných věcech a publikování i jiných stanovisek, než jen oficiálních vám posílám svůj kritický rozbor uvedeného článku A. Kondrašova.

Prof. Dr. Zdeněk Jičínský Dr Cs

Praha 1., Pařížská 120/12

Zdeněk Jiřínský :

Ke statí A. Kondrašova : Žádná podobnost s přestavbou v SSSR"

Pod tímto názvem uveřejnilo Rudé právo 7. 1. 1988 článek, ve kterém A. Kondrašov, komentátor agentury TASS, v souvislosti s hodnocením událostí v Československu se podjál úkolu dokázat, že tu neexistuje žádná podobnost čs. reformního procesu z r. 1968, známého ve světě jako "Pražské jaro" a současné přestavby.

Argumenty, jimiž A. Kondrašov dokládá svá tvrzení, jsou nepřesvědčivé, protože jsou nepravdivé. Vážná společensko-vědní analýza prokazuje, že mezi oběma procesy existuje nejen podobnost, ale přímo podstatná shoda, pokud jde o povahu čs. obrodného procesu a sovětské přestavby a jejich orientaci. Zároveň tu ovšem jsou i četné difference, vyplývající z rozdílnosti zemí a společností, v nichž se tyto pokusy o obrodu socialismu uskutečnily, resp. uskutečňují. V obou případech jde o složité sociálně politické procesy, které přirozeně lze hodnotit různě, podle toho, z jakých hledisek, z jaké hodnotové škály se vychází a pod. Z toho zcela logicky plyne, že tak jako existuje široká škála názorů a hodnocení od nadšeně a nekriticky kladných až po zcela záporné při posuzování Pražského jara i sovětské přestavby, tak lze vyvozovat i různé závěry při srovnávání obou procesů..

I při uznávání nutné rozdílnosti názorů a závěrů o obou reformních procesech platí, že ne každý úsudek má stejný význam a hodnotu z hlediska historické pravdy, protože existují jistá vědecko-teoretická kritéria a pravidla, která umožňují rozlišovat. Vztáhnou-li se na to, co píše A. Kondrašov, ukáže se, že mu nejde o poznání pravdy, které se sám dovolává /nikdo přece sám o sobě neprohlašuje, že lže!/, ale že sleduje velmi utilitární, pragmaticko-mocenské cíle. Toto jeho snažení je konformní se současnou oficiální čs. kampaní proti Pražskému jaru a svědčí zřejmě o koordinovaném postupu obou stran.

Pokud se mají brát vážně výzvy M. S. Gorbačova k novému myšlení v mezinárodních vztazích, jeho úsilí o jejich přestavbu, pak uvedené snahy A. Kondrašova i čs. propagandy jsou s nimi v příkrém rozporu. Jsou typickým projevem starého myšlení, projevem sovětského hegemonismu, obhajobou imperiální praxe a jako takové je třeba je kategoricky odmítnout.

Základním problémem ovšem není, zda tu existuje, či nikoli rozdílnost Pražského jara a sovětské přestavby, jakkoli je to téma zajímavé a teoreticky i prakticky velmi významné. Základní otázkou, kterou statí A. Kondrašova přechází, která však vyžaduje od sovět-

ské strany jasnou odpověď je vojenská intervence SSSR a jeho 4 spojenců do vnitřních čs. záležitostí z 21. 8. 1968.

Je to velmi kyselé jablko a není příjemné do něj kousnout. Pro- to také M. S. Gorbačov při své návštěvě Československa v dubnu 1987 se v oficiálních projevech vyhnul jakékoliv zmínce o tzv. interna- cionální bratrské pomoci, jak se v duchu Orwellova roku 1984 ozna- čuje onen brutální vojenský vpád do Československa s cílem násilně přerušit a potlačit jeho reformní vývoj.

A. Kondrašov znovu vydává tuto akci za internacionální pomoc. Ve svém textu ve snaze dokázat to, co si předseřezal, porušuje základ- ní pravidla novinářské etiky, která by měl každý profesionální žurnalista respektovat. Proto tvrdí jasné nepravdy, srovnává nesro- vnatelné a uchyluje se ke "krátkým spojením"; vždyť pro něho zřej- mě účel světí prostředky. Jak jinak posuzovat jeho konstatování, že "závěry lednového pléna zůstaly v podstatě na papíře, neboť tehdejší pravicově oportunistické vedení KSČ nedokázalo vypracó- vat reálný akční program v ekonomice, sociální sféře a kultuře".

Ví vůbec A. Kondrašov o tom, že ÚV KSČ přijal počátkem dubna 1968 pod názvem Akční program komplexní program reforem čs. státu a společnosti a seznámil se s ním, než napsal tento článek? Kdy- by tomu tak bylo, jak by mohl - bez vlastního kritického komentáře - převzít nepravdivý závěr stati Rudého práva z 5. 1 1987 o tom, že pravicově revizionistická skupina ve vedení strany usilovala o změnu zahraniční orientace ČSSR, když příslušné pasáže Akčního programu i konkrétní akty čs. zahraniční politiky svědčí o pravém opaku. Kdyby čs. vedení v čele s A. Dubčekem v té době postupovalo tak, jak tvrdí zmíněný pasá- z R.P., jehož se dovolává A. Kondra- šov, proč by např. souhlasilo s konáním štátního cvičení ozbro- jených sil Varšavské smlouvy na jaře 1968 na čs. území?

A. Kondrašov dále píše: "Srovnejme i to, jak se přestavba v SSSR odrazila na vztazích se socialistickými zeměmi. Nesporně se upevnily a byly obohaceny novým obsahem.... To vše nápadně kontrastuje s omezováním zahraničně politické, stranické i kultur- ní spolupráce ČSSR s jejími spojenci a přáteli v r. 1968. Nyní lze ocitovat desítky prohlášení vedoucích stranických a státních představitelů socialistických zemí, v nichž podporují úsilí SSSR o obnovu společnosti. Co to má společného s projevy znepokojení a obav o sám osud socialismu, které mnohokrát vyjadřovali tehdejší- mu vedení ~~SSSR~~ KSČ vedoucí představitelé bratrských zemí při se- tkáních a návštěvách v r. 1968?

Při čtení těchto řádků se nechce věřit vlastními očima. Lze něco

takového vůbec vážně napsat? Lze zcela vykloučit soudnost čtenářů těchto řádků?

Je-li něco vskutku nesrovnatelné, pak je to reálné postavení a mocenský vliv SSSR ve Varšavské smlouvě i v RVHP s kterýmkoli jiným jeho členem, včetně ČSSR, což platilo v r. 1968 i v r. 1988. Konzervativní brežněvovské vedení SSSR - spolu s obdobným vedením v PLR a NDR - v r. 1968 odmítalo reformní čs. proces a dělalo vše ch-
no, aby zcela paralyzovalo jeho vliv uvnitř socialistické soustavy a aby jej zmařilo uvnitř Československa. A svým mocenským působením toho dosáhlo. - Současné vedení v SSSR právě svou celkovou vahou dosahuje toho, že se - ašpoň verbálně - jeho spojenci ve Varšavské smlouvě a v RVHP, i přes ev. vnitřní odpor, většinou pozitivně staví k sovětské přestavbě. Přehlíží-li A. Kondrašov tuto skutečnost, sám se jako novinář charakterizuje a diskvalifikuje. x/

x/ A. Jakovlev na poradě vedoucích pracovníků sovětských sdělovacích prostředků prohlásil mj. : "Otázka mravnosti je základní otázkou přestavby. Bez své duchovní stránky není přestavba možná." /R.P. 7. 12. 1987/. A. Kondrašov a ti sovětští žurnalisté, kteří píší obdobně jako on v duchu starého myšlení, prokazují přestavbě vpravdě medvědí služby.

Sovětská přestavba ve vnitřních i vnějších vztazích, jak ji formuluje nové sovětské vedení v čele s M. S. Gorbačovem, znamená i ve vztazích mezi KS i socialistickými státy něco nového, co tu v r. 1968 nebylo a být nemohlo. Proto také tehdy došlo k vojenskému zásahu proti ČSSR. A. Kondrašov jako pracovník oficiální agentury TASS, se jistě hlásí k přestavbě, měl by se tedy snažit vysvětlit, v čem je rozdíl mezi zahraniční politikou brežněvovského vedení v r. 1968, jejímž důsledkem byla intervence v srpnu 1968, a politikou M. S. Gorbačova a z toho hlediska kriticky posoudit, co se tehdy dělo a proč, z jakých důvodů - v čs.- sovětských vztazích. Logickým důsledkem takového rozboru, který ovšem není pro sovětské vedení politicky nikterak snadný a jednoduchý, je závěr, že za poškození čs.-sovětských vztahů v té době a za vojenský vpád do Československa nese odpovědnost brežněvovské vedení SSSR. Tímto zásahem zmařilo nejen čs. reformní proces obgrody socialismu se všemi negativními, dodnes nepřekonanými důsledky v Československu, ale neobyčejně poškodilo prestiž socialismu a Sovětského svazu v celém světě. x/

x/ Tehdy užívanou argumentací sovětské strany, která je vyjádřena i v čl. 1 smlouvy mezi vládou ČSSR a SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR /č. 11/1969 Sb. / že tato vojska jsou v ČSSR "za účelem zajištění bezpečnosti zemí socialistického společenství před silícími revanšistickými snahami západoněmeckých militaristických sil" nelze - po časovém odstupu -

brát vážně. Její účelový charakter je více než zřejmý - žádné takové ohrožení reálně tehdy - ani později - neexistovalo a neexistuje.

V dalším budou uvedeny některé myšlenky M. S. Gorbačova k základním otázkám vztahů mezi národy a státy včetně států socialistických, k otázkám mezinárodní bezpečnosti a mezinárodního práva, k vytváření společného "evropského domu" apod. Bude jich zmíněno více z různých jeho projevů, aby se ukázalo, jaký význam M. S. Gorbačov jim přikládá a aby se zároveň, i když povaha těchto myšlenek to sama vylučuje, čelilo možné námitce, že to jsou citace vytržené z kontextu apod. Nechť čtenář sám konfrontuje s těmito myšlenkami a postuláty vojenskou intervencí 5 . států Varšavské smlouvy proti Československu v srpnu 1968.

Každá země má právo svrchovaně si volit vlastní typ uspořádání a nezávisle rozhodovat ve vlastním domově, ... Když by nebylo uznáváno svrchované právo každého národa, každé země, nastal by v mezinárodních vztazích chaos. "/Rudé právo, 15. 7. 1986/- "Dokonce i když se národ smýlí, musí sám najít východisko. To je jeho právo". /M. S. Gorbačov: "Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět", Praha Svoboda 1987 str. 191/. "Uznání práva každého národa na svrchované rozhodování o cestách a formách jeho rozvoje je nezbytnou podmínkou mezinárodní bezpečnosti. To platí i o právu na sociální status quo. I to je výhradně vnitřní záležitost. Je třeba vyloučit veškeré pokusy - přímé i nepřímé - ovlivňovat vývoj jiných zemí a zasahovat do něho." "Jsme přesvědčení, že všeobecný systém bezpečnosti je zároveň systémem všeobecného právního řádu, který zajišťuje primát mezinárodního práva v politice". /M. S. Gorbačov v článku pro listy Pravda a Izvestija, R. P. 17. 9 1987/. - "Principiálním základem všeobecné bezpečnosti je uznat právo každého národa zvolit si vlastní cestu společenského vývoje, zřici se vměšování do vnitřních záležitostí jiných států, mít úctu k jiným a přitom objektivně a sebekriticky pohlížet na svou vlastní společnost." /M. S. Gorbačov, cit. kniha str. 126/.

Tyto principy jsou obecné a nutně se vztahují i na vztahy mezi socialistickými státy a jejich ~~KSx~~ komunistických stran. M. S. Gorbačov ve svém projevu k 70. výročí VŘSR zaujal kritické stanovisko k některým momentům sovětské zahraniční politiky, odsoudil v něm "domýšlivou vševědomost", která je vlastně strachem z neschopnosti zvládnout nové problémy" a pod. V jeho závěru prohlásil, že "získané zkušenosti dovolují lépe budovat vzájemné vztahy mezi socialistickými zeměmi na všeobecně uznávaných zásadách."

Je to bezvýhradná a naprostá rovnost. Je to odpovědnost vládnoucí strany za záležitosti ve svém státě i vlastenecká služba svému lidu. Je to péče o společnou věc socialismu. Je to vzájemná úcta, seriózní přístup k tomu, čeho přátelé dosáhli a co vyzkoušeli, i dobrovolná mnohotvárná spolupráce. "/Projevy M. S. Gorbačova, R.P. 3. a 4. 11. 1987/. - Přestavba vztahů mezi socialistickými státy vyžaduje, "aby celý systém politických vztahů mezi socialistickými státy byl budován na základě plné samostatnosti.. Samostatnost každé strany, její právo svobodně rozhodovat o otázkách své země a její odpovědnost vůči vlastnímu lidu, - to jsou naše bezpodmínečné zásady." /M. S. Gorbačov, cit. kniha str. 196/. - potvrzeno Z.J./

Srovnejme s těmito zásadními stanovisky nejvyššího sovětského představitele postup vedení KSSS i dalších států Varšavské smlouvy vůči Československu v období Pražského jara, jakmile se začaly formulovat nové koncepce a kontury dalšího čs. socialistického vývoje,

Na základě čeho si SSSR spolu se svými spojenci osoboval právo kategoricky posuzovat, co je a co není socialistické apod., a na základě toho pak odsuzovat vnitřní čs. vývoj a zasahovat do něj. Uveďme tu drážďanskou schůzku vedoucích představitelů KS z března 1968, moskevské jednání v květnu 1968, varšavské setkání 15. 7. 1968, které se změnilo v tribunál, odsuzující reformní politiku KSČ a celé Pražské jaro, červencovou schůzku vedení KSSS a KSČ v Čierné pri Čope a bratislavské setkání 3. 8. 1968, na němž byla přijata známá rezoluce, z níž pak SSSR vyvozoval své právo intervenovat do vnitřních čs. záležitostí.

Toto neustálé vměšování SSSR do čs. vývoje v době Pražského jara vyvrcholilo 21. 8. 1968 vojenským vpádem 5 států Varšavské smlouvy do Československa.

Vojenská intervence SSSR a dalších čtyř států Varšavské smlouvy z 21. 8. 1968 do vnitřních čs. záležitostí popřela, jak prohlásilo PÚV KSČ téhož dne, základní normy mezinárodního práva i zásady vztahů mezi socialistickými státy. Byla nevyprovokovanou agresí proti svrchovanému a nezávislému státu, agresí z morálně politického hlediska o to horší a neospravedlnitelnější, že se týkala spojence, který se nijak nezpronevěřil svým zámyslům a který slovy i činy prokazoval svou vůli jim dostát a důsledně je plnit.

Nejvyšší státní orgány ČSSR, prezident republiky, vláda i Národní shromáždění vojenský zásah z 21. 8. 1968 kategoricky odsou-

dily- stejně jako PÚV KSČ v prohlášení z 21. 8. 1968 - axtoto jejich stanovisko bylo mezinárodněprávně i politicky relevantní. Žádný pozdější akt jakéhokoli čs. politického a státního orgánu němohl toto odsouzení agrese změnit v bratrskou internacionální pomor, za níž se ji - marně z hlediska čs. i světového veřejného mínění pokoušeli vydávat ti, kdo se jí dopustili .

Nová zahraniční sovětská politika se touto neřilou záležitostí dosud nemusela zabývat, protože jde o událost starou téměř dvacet let, která nemá již v mezinárodní politice ten význam, jako vojehská intervence v Afganistanu z konce r. 1979. V souvislosti se 70. výročím VŘSR se však i v Moskvě ukázalo, že ani sovětská intertence do Československa ze srpna 1968 není zcela zapomenuta a že právě probíhající sovětská přestavba je neobyčejně aktualizuje - stejně jako aktualizuje i reformní proces Pražského jara. Tím více se tento problém bude dostávat do popředí, jak se bude blížit 20. výročí Pražského jara a sovětské vojenské intervence z 21. 8. 1968.

Tato mezinárodní pozornost je zcela přirozená a je nesmyslné prohlašovat ji, jak to činí A. Kondrašov a Rudé právo, za nějakou kampaň západního pravicového tisku. Vždyť v r. 1968 rozhodující většina levicových a demokratických stran a sil /téměř všech KS se širší členskou základnou a socialistických stran/ vojenský zásah do Československa odsoudila a svůj negativní vztah k němu nezměnila. Proto bude právem očekávat, jak se nová sovětská zahraniční politika a nové myšlení, které ji inspiruje, dokáže vyrovnat s tímto tíživým dědictvím brežněvovské éry. M. S. Gorbačov rozváděje svůj přímer v "celoevropském domě", napsal, že SSSR by nechtěl aby si dvéře "kdokoli otevřel kopancem a usedl do čela stolu v cizím bytě". /M. S. Gorbačov, cit . kniha, str. 188/.

To však právě, mírně řečeno, učinil SSSR spolu se 4 spojenci svým vpádem do Československa v srpnu 1968 a i M. S. Goryačov to musí vědět.

Sovětská zahraniční politika v době přestavby dosáhla nemalých úspěchů díky tomu, že se oprošťovala od ideologických předssdků, že překonávala četné stereotypy a ztrnulé postoje z dřívějšího období, že byla ochotna ke kompromisům a ústupkům, které po dlouhá léta odmítala /např. požadavek mezinárodní kontroly při provádění odzbrojovacích opatření apod./ To jí jistě získává větší kredit u mezinárodní veřejnosti i u vedoucích představitelů mnoha států bez ohledu na jejich politickou orientaci. Zároveň však ne-

lze nevidět, že tento proces je v samých začátcích, že je stále ještě velmi slabý a vratký. Fenomen sovětské hrozby není pouhým výmyslem protisovětské propagandy na západě, ale reálně působící politickou skutečností, jež má své některé kořeny i v někdejších ideologických výzvách a aspiracích i politických akcích sovětské zahraniční politiky v období po II. světové válce. Její vliv a účinnost v Evropě právě neobyčejně zvýšily takové akty sovětské zahraniční politiky, jako byla intervence do Maďarska v r. 1956, do Československa v r. 1968 a v r. 1979 do Afghánistanu i tlak na Polsko začátků 80. let v době působení Solidarity. Dále je to i sovětská vojenská převaha, jež vyvolává zejména v západní Evropě pocit ohrožení /viz např. důsledky instalace sovětských raket SS 20 a j. / a je zdrojem i odpovídajících postojů západoevropských vlád, zvláště Velké Británie, Francie a NSR.

Sovětská zahraniční politika nebyla nikdy chudá na četná prohlášení a odzbrojovací návrhy, které však mívaly často převážně propagandistický charakter. Nezískala si z řady důvodů potřebnou důvěryhodnost a proto i v současnosti při strážlivém přístupu - i za předpokladu, že nová Gorbačovova politika bude úspěšně pokračovat - nutno počítat jen s pomalým překonáváním existujícího stavu nedůvěry. A v tomto procesu mnohem více než obecná prohlášení o principech vztahů mezi národy a státy působí jednotlivé konkrétní kroky a opatření, která účinně odstraňují existující bariéry a obnovují, resp. vytvářejí důvěru. V tomto ohledu bude tedy postoj sovětské zahraniční politiky k vojenské intervenci SSSR a čtyř jeho spojenců do Československa v srpnu 1968, k tomuto flagrantnímu porušení mezinárodního práva a zásad vztahů mezi socialistickými státy, významným a zároveň účinným testem opravdovosti nového myšlení a důvěryhodnosti sovětské přestavby a s ní spojené nové zahraniční politiky. Bylo by si přát - z hlediska zájmů čs. společnosti i celého mezinárodního společenství - kdyby v této zkoušce obstála, i když článek A. Kondrašova je tu varovným znamením, o síle starých přístupů a minulosti.

11. 1. 1988

Antonín Benčík :

K článkům "Leden a dnešek" a "Žádná podobnost s přestavbou v SSSR"

V článku "Leden a dnešek" /RP 4. 1. 1988 se L. Skalický zamýšlí nad událostmi před dvaceti léty, po zasedání ÚV KSČ 3- 5. ledna 1968. Jistě. Lednové zasedání a vše, co po něm následovalo si opravdu zasluhuje seriózní zamyšlení. Avšak po přečtení tohoto článku ~~ž~~ každý, kdo prožil rok 1968 v Československu, komu nebyl a není lhostejný osud socialismu v této zemi, každý, kdo ctí pravdu a respektuje historická fakta se musí zeptat, zda autora přinejmenším "nebolela hlava", když tento článek psal, respektive když opisoval svá tvrzení z tzv. "Poučení ..." z roku 1971, tedy z účelového materiálu, který završoval a "cementoval" vítězství konzervativního, o brežněvovský režim opřené křídla KSČ nad křídlem reformním, dubčekovským. Je dávno známo, že "ležení" na stanovisku "Poučení" /mohu-li parafrázovat klasika/ zbavuje marxismus síly. A věčné, společnost zbytečně provokující opakování tézí z let vypjatého politického boje nepřispívá k dnes tolik potřebnému sjednocení a aktivizování socialistických sil, znavených léty normalizace a toužících po opravdu "novém větru".

Článek L. Skalického /psal jej opravdu on?/ tedy nic nového nepřináší a tolik potřebný krok nečiní, ale naopak. Nechci jej však rozebírat celý, ale - jako pars pro toto- pouze jednu jeho "nespornou pravdu".

Autor zde mj. uvádí, že zvláště závažné bylo, že po, Lednu 1968, kdy se aktivizovaly tzv. pravicově oportunistické síly, "nebyl na základě rezoluce lednového zasedání vypracován konkrétní postup, který by odpovídal novým podmínkám, navazoval na dosažené výsledky a na základě hluboké analýzy poměrů vytyčoval jasné cíle dalšího rozvoje společnosti v jednotlivých oblastech - v ekonomice, v sociální sféře, kultuře atd. Tento požadavek nemohl uspokojit Akční program, přijatý na dubnovém zasedání ÚV KSČ v r. 1968. Odrážel sice snahu dát polednovému vývoji ve straně i společnosti programový rámec, avšak v oblasti teoretické, politické i organizační obsahoval některé nemarxistické formulace."

V zajímavé shodě, jen o dva dny později /na stejnou objednávku?/ přichází i komentátor TASSu A. Kondrašov v článku "Žádná podobnost s přestavbou v SSSR"/RP 6. 1. 1988/ s tvrzením: "... závěry lednového zasedání však v podstatě zůstaly na papíře, neboť tehdejší pravicově oportunistické vedení KSČ nedokázalo vypracovat reálný akční program v ekonomice, sociální sféře i kultuře". A dá-

le pak opakuje ničím nedoložená tvrzení z článku Skalického, aby pak vyvodil mj. závěr, že nelze v žádném případě srovnávat Pražské jaro s perestrojkou.

Jistě. Není totéž, když dva dělají totéž. V jiných podmínkách a v jiné době bylo zahájeno Pražské jaro a v jiných podmínkách a v jiné době perestrojka. Avšak uvedená tvrzení obou autorů nelze označit jinak, než jako nejhrubší překrucování skutečností takových, jakých jsme byli svědky v padesátých letech, v období exkomunikace Jugoslávie z řad socialistických zemí, v období nezákonných procesů, v období stalinismu...

Neboť fakta jsou taková: Rezoluce lednového pléna ve skutečnosti zveřejněna nebyla, především pro odpor zbylých a dosud vlivných představitelů byrokraticko dogmatického proudu ve vedení strany. Avšak závěry lednového pléna byly v krátké době tří měsíců propracovány v Akčním programu KSČ, který byl jednomyslně schválen na plenárním zasedání ÚV KSČ 5. 4. 1988. A tento program se stal ideově politickou a organizační platformou rozhodujícího proudu ve straně, platformou stoupenců dubčekovského vedení KSČ. Neboť to byl program hluboké demokratizace všech stránek života strany i celé čs. společnosti. Byl to a je to marxistický program budování vskutku humánního socialismu, ano, socialismu s lidskou tváří, respektující nové mezinárodní i vnitřní čs. podmínky, zkušenosti a tradice. Byl to první program budování socialismu, respektující podmínky a možnosti vyspělé moderní industriální společnosti.

Nikdo netvrdí, že byl dokonalý. Ostatně, jsou snad nynější dokumenty perestrojky neměnná dogmata, která nebude nutné doplňovat, opravovat, podle získaných zkušeností a měnících se podmínek při jejich realizaci? Přesto však i dnes, po dvaceti letech můžeme s klidem prohlásit, že Akční program v mnohém předjímá to, o čem dnes usiluje nové vedení KSSS v perestrojce. Tuto skutečnost vidí i řadový český člověk/vítající M. Gorbačova v Praze mj. právě proto/, nevidí ji jen ten, kdo opravdu vidět nechce. A nejen to. Bylo by možné uvést i řadu obdobných problémů, jež doprovázely reformní hnutí Pražského jara 1968 a doprovázejí i nynější perestrojku. Stačí uvést jeden příklad: Když zcela nedávno - na setkání s vedoucími pracovníky sovětských sdělovacích prostředků, ideologických institucí a tvůrčích svazů - mluvil M. Gorbačov mj. o těžkostech a problémech perestrojky, poukázal /mimochoodem s úplně obrácenými pojmy "zprava" a "zleva" než jak to označuje u nás Poučení.."/ jednak na kritiku perestrojky zleva, na levičácký

radikalismus, tak i na kritiku perestrojky ze starých byrokratických pozic, t.j. zprava. "Z této strany se ozývají hlasy div ne o "podkopání základů" socialismu. Je namístě otázka: čím jsou podkopávány? Tím, že lid rozvíjí iniciativu, zvedá hlavu, aby se pustil do díla v zemi, kde je hospodářem? Naopak, socialismus nejenže neslábn~~ě~~, ale naopak sílá a politickou a sociální aktivitou lidu plněji realizuj~~ě~~ svůj potenciál"/RP. 13. 1. 1988/.

V této souvislosti je ovšem nutné dát za pravdu A. Kondrašovovi, že v daném bodě je opravdu mezi Pražským jarem a nynější perestrojkou jeden velice podstatný rozdíl. A to v tom, že zatímco pravice/dle terminologie M. G./ odpůrci perestrojky sotva mohou spoléhat na přímou podporu spřízněných duší v ostatních socialistických zemích, těm, kdož v čs. reformním hnutí v r. 1968 viděli především ohrožení základů socialismu či dokonce kontrarevoluci, se této podpory dostalo měrou vrchovatou a řádově od stejných lidí, s nimiž dnes musí o perestrojku bojovat M. Gorbačov.

A pokud jde o Akční program.

Může snad autor článku "Ledem a dnešek" seriózně doložit, jaké nemarxistické formulace tento program obsahuje? Kdyby L. Skalický a stejně A. Kondrašov přistupovali ke svým "zamyšlením" opravdu seriózně, museli by vědět, že až do 21. srpna 1968, ba ještě dlouho i po intervenci armád pěti socialistických států v Československu, nebyla proti tomuto programu vznesena žádná zásadní kritika a to dokonce ani ze strany odpůrců dubčekovského vedení KSČ uvnitř strany.

Měli by vědět, že až dosud nikdo - kromě obecných odsudků ze strany autorů či apologetů "Poučení" - žádnou kritickou marxistickou analýzu tohoto programu neudělal. O Akčním programu se zatím oficiálně spíše velice "cudně" mlčelo....

A nejen to. Oba autoři by neměli zamlčovat, že dokonce i ti čs. straničtí a státní činitelé, kteří údajně v srpnu 1968 požádali SSSR a ostatní socialistické státy o vojenskou pomoc na "záchranu" socialismu v Československu, se jednoznačně přihlá-

sili k tomuto programu a k jeho zachování, a to již podzahájení ozbrojené intervence, jak je to zřejmé i z prohlášení TASSu z 21. srpna 1968: "Základní občanská práva, která byla vždy bytostně s spjata s představami našeho lidu o demokracii a humanitě, byla znovu obnovena v myšlenkách a progresivním duchu Akčního programu KSČ, v této dlouhodobé platformě našeho socialistického vzestupu což se setkal s nebyvalou širokou ~~širokou~~ podporou našeho lidu.

Především tato masová podpora vyjádřila oprávněnost, sílu a přitažlivost naší nové cesty".

Zde novežují za nutné doplnit tuto zásadní skutečnost o následu-

jící vysvětlení: Citované prohlášení TASSu bylo prezentováno jako stanovisko těch členů ÚV KSČ, vlády a NS - ovšem nikdy nejmenovaných - kteří údajně požádali KS a vlády socialistických zemí o pomoc. A toto prohlášení - co do poměru k Akčnímu programu - se vcelku shodovalo s frakční poradou menší skupiny členů ÚV KSČ 21. srpna 1968 v hotelu Praha /Mestež, Nový, Piller, Jakeš, Bílak, Indra, Kolder, Barbírek a další/ která potvrdila, že nepřipustí návrat do předlednových poměrů a vzala za základ činnosti strany Akční program.

Vraťme se však k diskutované otázce .

26. srpna 1968 vyšlo první číslo Rudého práva, jehož redakce na rozdíl od redakce dosavadního, oficiálního, se přihlásila k odpůrcům mimořádného 14. sjezdu KSČ a ke stoupencům názoru o nebezpečí "podkopávání základů socialismu", nebezpečí kontrarevoluce. Avšak i tato redakce se ve svém prohlášení jednoznačně přihlásila k Akčnímu programu: "Naší politickou platformou je důsledná realizace lednového pléna ÚV KSČ a Akční program strany.."

Je zcela zřejmé, že ani na čs.-sovětském jednání v Moskvě, konaném ve dnech 23- 26. srpna 1968 za zcela mimořádných okolností - kam byli vedoucí čs. představitelé strany a státu, tj. 1. taj. ÚV KSČ A. Dubček, předseda vlády O. Černík a předseda NS J. Smrkovský dopraveni po svém zatčení 21. srpna - nebyla vznesena nějaká zásadní výhrada vůči Akčnímu programu. Jinak by se sotva po návratu z Moskvy většina čs. účastníků porady k tomuto programu opět veřejně hlásila. Zcela záměrně zde nebudu citovat Dubčka, Smrkovského, Černíka a další.

Postačí, uvedu -li názor prezidenta republiky Ludvíka Svobody , který ve svém rozhlasovém projevu k národům Československa po návratu z jednání v Moskvě mimo jiného prohlásil: "Ve smyslu lednového, dubnového a květnového pléna ÚV KSČ chceme dále rozvíjet socialistický společenský řád, posilovat jeho humanistický a demokratický charakter, jak je to vyjádřeno v Akčním programu KSČ a programovém prohlášení vlády."

Zvlášť důležitá je také skutečnost, že také jednání listopadového pléna ÚV KSČ v roce 1968 i jeho závěry v plné míře vycházely z Akčního programu.

Pochopitelně jiná je otázka, proč se vedebí KSČ tohoto programu zřeklo. Stalo se tak nejen proto, že z něho byl vyhnán A. Dubček a další představitelé a stoupenci Pražského jara, ale zejména proto, že v něm rozhodující pozice a vliv získali představitelé

nejkonzervativnější části KSČ, kteří šli dál /do prava či doleva?/
než původně samotný G. Husák. A teprve poté bylo také sepsáno
"Poučení..", s nímž - v zájmu alespoň dodatečného zdůvodnění
opodstatněnosti srpnové intervence i rozsáhlé represe proti
stoupencům čs. reformy, jakož i v zájmu restituce a "z konzervo-
vání" starého stagnačního, ne-li postalinského režimu - vzal za
své i program socialistické reformy, Akční program KSČ.

A tak se při pročtení článků Skalického a Kondrašova a také
některých dalších autorů vnucuje - a nejen mně - neodbytná otázka :
Není to spíše kamuflovaný, avšak koordinovaný útok konzervativních
sil /zprava/ na perestrojku, útok, vedený přes kritiku základního
dokumentu Pražského jara?

Leden 1988

Luboš K o h o u t :

Poznámky k mýtotočinné aktivitě čs. propagandistické mašinerie

K dosavadním početným lžím, legendám, mýtům, polopravdám i "pravdičkám", vytrhávaným z kontextu jiných pravd podstatného rázu, přibýly v souvislosti s 20. výročím nezapomenutelného obrodného procesu v Československu nové. Nejvýznamnější z nich se vztahuje k charakteristice hybných sil "Ledna", k lednovému plénu ÚV zvláště a v té souvislosti k významu Akčního programu.

Akcentem na rezoluci lednového pléna 1968 se vytváří nová legenda o "skutečných mužích ledna", "opravdových marxistech-leninovicích"/ve všech vládních statích ovšem pouze incognito vystupujících/, kteří údajně statečně po celou dobu polednového vývoje bránili "správnou linii Ledna" proti silné koalici pravicově-opportunistických živlů ve stranickém vedení i ve stranickém aktivu, -pracujícím v tisku, televizi, rozhlasu-s otevřeně kontrarevolučními silami. ~~K naplnění kapitalistických porádek.~~ Proti přesile kontrarevoluce neuspěli a proto musili povolát/opět incognito/ na pomoc sovětskou bratrskou internacionální vojenskou pomoc, jež umožnila happy end: 18 let trvající "normalizaci" !

V jinak jednotném propagandistickém pěveckém sboru to ovšem v té souvislosti poněkud zaskřípalo, neboť publikovaní autoři sovětští vytýkají celému tehdejšímu stranicko-státnímu vedení, že nemělo vůbec žádný program reforem, popírajíce tak v souladu s Hegelovým "tím hůře pro skutečnost" očividný fakt Akčního programu strany; a naopak, naši autoři si pochvalují, že takový program reforem v podobě rezoluce lednového pléna existoval, že však jej /dle Fojtíka/ "pravice" záměrně zamlčela a nahradila Akčním programem jenž/opět dle Fojtíka v jugoslávském interview /byl dílem kompromisu rozličných politických sil ve straně a /dle Skalického/ "obsahoval některé /které?/ nemarxistické formulace".

U Skalického čteme: " Závažnou skutečností, která sehrála negativní úlohu v dalším vývoji, bylo, že nebyla zveřejněna rezoluce lednového zasedání /byla poprvé publikována až na stránkách Tribuny v r. 1969 !/, že strana a veřejnost nebyly včas a podrobně informovány o průběhu lednového zasedání ústředního výboru. To umožnilo pravicovým silám šířit vlastní interpretaci událostí. Informace, která byla do základních organizací zaslána až v březnu 1968 už nemohla průběh událostí ovlivnit, tím méně ovlivnit svévolný výklad toho, co pravice vydávala za "program ledna".

/R.P. 4. 1. 1988/

Fojtík Skalického podporuje, rozvádí a konkretizuje přímými obviněními "pravice": "ti, kteří se pasovali na "muže Ledna", kteří si přisvojili monopol na výklad Ledna, snažili se tyto závěry zmařit. Vždyť ani nepřipustili, aby rezoluce lednového pléna, jednomyslně ústředním výborem přijatá, v níž se na rozdíl od Akčního programu z dubna 1968 jasně ukazovalo, co dělat pro rozvoj socialismu a upevňování přátelství s SSSR i dalšími socialistickými zeměmi, skutečnou obnovu socialismu, byla zveřejněna"... "Ti, kdo se za ni postavili, kdo žádali, aby obrodný proces probíhal pod kontrolou strany, v návaznosti na revoluční odkaz Února, aby se v něm upevnila autorita strany jako skutečné avantgardy, aby se v něm posílalo hegemonné postavení dělnické třídy, která na svých bedrech nesla hlavní tíži socialistických přeměn a byla zárukou socialistického vývoje, kdo dělali o to, aby tento proces vedl k prohloubení bratrských vztahů se Sovětským svazem a dalšími zeměmi socialismu, ti všichni byli zesměšňováni jako mějáci troglodyti, "dogmatici" a "konzervativci", kteří nechápou "potřeby vývoje", nejsou s to držet krok s dobou, zaujímat "progresivní postoje". /RP. 11. 1. 1988, předtím Hospodářské noviny č. 1/.

Vpravdě talentovaný pohádkář je J. Fojtík, tajemník ÚV KSČ, kandidát předsednictva ÚV KSČ a in spe jeho člen /dost reálné/. Pravda je přesně opačná! Při jejím zdůvodnění budu na rozdíl od něho, či Skalického a jiných konkrétní.

A/ Říjnové a prosincové plénum ÚV KSČ 1967, jakož i historické ledňové plénum 1968 nutno chápat v obsahové jednotě. Již na plénu říjnovém projevil jasnou programovou iniciativu vedoucí tajemník ÚV KSS a člen předsednictva ÚV soudruh Alexandr Dubček, jak jsem ukázal v předchozí studii. Narazilo-li jeho vystoupení na velmi tuhý odpor a protiofenzivu dogmatických sil /Novotný: u nás máme demokracie ažaž!/, pak na prosincovém plénu, kde se mocenský poměr sil začal již výrazně naklánět na stranu progresivistů, bylo možné, aby Dubčeka velmi důrazně podpořili další členové ÚV. Byl to Ota Šik, známý progresivní národohospodář, jeden z předních tvůrců koncepce ekonomické reformy, kdo formuloval některé páteční body toho, do by měl program v politicko- systémové poloze zdůraznit. x/

x/ Vůbec nechápu, jak si mohl Fojtík dovolit tak nekvalifikovaně zaútočit na Šika a jeho úctyhodné vědecké dílo v době, kdy v důsledku zavržení ekonomické reformy- ta nebyla jen Šikova, na její tvorbě se podíleli i jiní a schválilo ji celé tehdejší vedení zmoudřevší strany - jsme klesli, jak správně uvedl soudruh Dubček v nedávném interview, z první desítky nejvyspělejších zemí na konec první dvacítky! "Klasikové", mezi nimi i Lenin, by Fojtíka

rozhodně nepochválili! Kdyby i pravda byla, je to možné, že se Šik již nehlásí k marxismu, neznamená to, že si můžeme dovolit ignorovat "třetí cestu" mezi beznadějně zkrachovávajícím a v hluboké krizi se nacházejícím starým ekonomickým modelem socialismu/otázka je, zda ho nemáme raději než marxistickým označovat za stalinistický/ a soudobým kapitalismem s jeho negativy a krizovými jevy. Ti "klasikové" totiž vždy a stále čerpali poučení a zdroje pro svá díla ve vědecké produkci rozličných ekonomických a politických směrů a "škol". Fojtíkovi by mělo být známo, že nejoblíbenějším Marxovým bylo "De omnibus dubitandum" a že se ironicky posmíval rozličným nedoukům, kteří se prohlašovali za marxisty a ve smyslu toho, co píše výše, odmítal rozhodně prohlašovat se za "marxistu", neboť marxismus není dogma, nýbrž návod k jednání, není to jednou provždy uzavřený systém, nekorespondující s novými vývojovými skutečnostmi.

Pokud jde o Skelického, nevím, kde vzal troufalou drzost k všeobecně formulovanému tvrzení o "revizionistických" partiích Akčního programu. Dnes, kdy v SSSR M. Gorbačov i jiní směle /a moudře/ revidují zastaralá dogmata, jejichž realizace vedla k dlouholeté brežněvovské stagnaci a regresu nejen SSSR, ale i jej kopírující "soustavy socialismu", měli by naši autoři typu Horák, Boudových, Čadů, Matoušů, Fojtíků, Bilaků, Hoffmannů i jiných přece jenom, i v zájmu uchování vlastních pozic, nasazovat uzdu svým telmudismům a dogmatismům. Aby pak na ně historie opravdu nehleděla jako na beznadějně "troglodity"!

Jen mimoděčně poznamenávám, že programovou iniciativu projevoval mimo ÚV KSČ /již v Rumunsku/ svými dvěma texty z druhé poloviny r. 1967, jež bezprostředně po Lednu zaslal A. Dubčekovi i jiným členům nového vedení Čestmír Císař.

Patřím k těm nepočetným, kteří pročetli ty tlustospisy diskuse na všech třech plénech 1967-68, ale také si udělali potřebné výpisky.

Direktně proti Šikovi vystoupil jen beznadějný slovenský "troglodit", tehdy Novotnému věrný a na Slovensku nenáviděný člen předsednictva ÚV Michal Chudík /pro mladší: nic společného se znamenitým hercem/.

Místopřísežně prohlašuji, že "věrný marxista-leninovec" dneška Vasil Bilak na těchto plénech, včetně lednového, jako "troglodit" nevyšel! Byl tehdy velice rozhodným stoupencem Alexandra Dubčeka. x/ Z členů pléna ÚV a jeho předsednictva se x/ Ten pro něj nebyl pouhým Sašou, nýbrž Sášenkou, asi jako kdysi Gottwald se Slánským si říkali a psali "milý Klémo" a "milý Rudi" Chartističtí křesťané se pousmějí a poznamenají, že takhle je velmi stará historie: Kristus a Jidáš; nu a ti reformovaní k tomu přidají ještě Hus a Páleč!

tehdy zasazovali za formulování Akčního programu a hluboké změny stranické politiky zejména Smrkovský, Kriegel, Vodsloň, Slávik, Černík, Špaček, Borůvka, Prchlík, Jankovcová, Šimon, Cílotka, Sádovský, Sedláková, Való, Málek, Macek, Šorm, Kladiva, Kabrna, ale i Štrougal, Piller, Hendrych, Koucký, Švestka, Lenárt/na led-

novém plénu byl ještě konzervativní/, Rigo, Barbírek, Kolder, Indra a mnozí další, kteří pak po Srpnu prožívali i prudké vzestupy a ještě prudší pády.

Z nečlenů ÚV se ve veřejnosti brzy stali oblíbenými propagátory nového kurzu mj. Goldstücker, Husák, Novomeský, Hanzelka, Kohout, Procházka, Švermová a další.

Z dnešního předsednictva ÚV se nenašel nikdo, kdo by stavěl rezoluci lednového pléna proti připravovanému Akčnímu programu. Nechť pilný mýtotvorce Fojtík prokáže opak! V předchozí studii jsem jmenoval členy ÚV, kteří tvořili návrhovou komisi, předkládající plénu ÚV v dubnu 1968 návrh Akčního programu ke schválení. Byli v ní tři lidé, kteří jsou členy dnešního předsednictva: Bilak, Hoffmann, Štrougal!

Nejen v průběhu celého Pražského jara, ale ani po Srpnu, dokonce ani po vyloučení obrovské plejády soudruhů z ÚV a ze strany, ba dokonce v průběhu ostudných skandalizačních kampaní let 1970 až současnost se nenašel v celé straně nikdo, kdo by vznesl požadavek publikování rezoluce lednového pléna 1968 jakožto moudré stranické programové linie, odporující Akčnímu programu.

Bezpečně víme, že se prosincové a lednové plénům vyjedřovalo k rezoluci, připravené tehdejší předsednictvem ÚV. V knize "Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ, vydané 1969 a již na podzim 69 stahované ze všech knihoven a zabávané při domovních prohlídkách se v podrobnější informaci z 4. III. 1968 /zpracoval Hendrych a schválilo tehdejší předsednictvo ÚV KSČ, včetně Bilaka/ o průběhu jednání a názorových střetech na minulých třech plénech ÚV mj. uvádí: "Značná obecnost rezoluce předsednictva ÚV i úvodního slova, kritické posuzování návrhu na řízení a uspořádání vztahů centrálních orgánů, neinformování o práci předsednictva nad závěry z říjnového pléna, informace, které pronikly z jednání předsednictva mezi členy ÚV i do veřejnosti, to vše vedlo ústřední výbor k tomu, že si vyžádal, aby jednotliví členové a kandidáti předsednictva a tajemníci ÚV vystoupili v diskusi a podali plénu zprávu o svých stanoviscích" /ustr. 11 cit. knihy dokum./

Z uvedeného lze vyvodit buď: a/ k návrhu rezoluce se sice diskutovalo, ale nehlasovalo, nebo b/ diskutovalo, rezoluce byla přijata, avšak plénem ÚV KSČ v lednu jednomyslně rozhodlo, že k informování veřejnosti postačí pouze "Zpráva o plenárním zasedání ÚV KSČ z 3- 5. ledna 1968" /viz cit kniha str. 5- 6/.

Je přirozené, že angažovaná stranická i nestranická veřejnost, dozvídaající se neoficiálními cestami o ideových střetech na plé-

nech ÚV se touhle lakonickou zprávou nemohla spokojit a doslova bombardovala stranické vedení požadavky, aby byla publikována celá diskuse na plénech, zejména pak jmenovitě vystoupení předních a veřejnosti známých vůdčích politiků. Po publikování nějaké všeobecné rezoluce, zakrývající skutečné názorové střety, nevolal nikdo... Se Skalickým vyslovují plný souhlas, že bylo chybou, pokud podrobnější informace putovala do stranických organizací až 4. III. Ale i tak sehrála pozitivní roli: poměrně přesně, i když ne jmenovitě, charakterizovala dva základní střetající se proudy a pomohla tak "tříbení duchů" na okresních a obvodních konferencích. Zejména v druhém týdnu konferencí jednoznačně vítězili ve vplbách nových okresních výborů stoupenci pokrokových názorů, jež se staly nedílnou součástí Akčního programu KSČ v hrubých obrysech zpracovaného již k polovině, či ku konci února. V této době byl program v hrubých rysech schválen předsednictvem ÚV, což je v informaci ze 4. III. výslovně uvedeno.

Citují z ní charakteristiku dvou táborů v diskusi na důkaz zřetelné kontinuity pokrokových názorů na lednovém plénu s myšlenkami Akčního programu: "V diskusi na zasedání pléna se projevila stanoviska, obhajující současný stav... Důslednější prosazení vedoucí úlohy strany vůči státním a hospodářským orgánům a institucím i jednotlivým vedoucím pracovníkům doporučovali dosáhnout ještě důraznějším uplatňováním metody přímého direktivního řízení... Demokracie ve straně a společnosti je podle nich dostatek /viz výše - Novotný/- pozn. L. K./ . Domýšleno to znamená pokračovat v direktivním řízení strany a společnosti, které ve skutečnosti nepočítá s aktivitou lidí a výzvy k iniciativě jsou v podstatě formální". /nepodobají se tyto názory jako vejce vejci názorům a jednání normalizačního režimu dneška?- pozn. L.K./ Naopak, názory, hledající nové způsoby uplatňování vedoucí úlohy strany charakterizuje uvedená informace takto "...řada obecných opatření, která měla vytvořit podmínky k prohloubení socialistické demokracie, zůstávala v důsledku direktivního řízení spíše v proklamaci a nevytvářela prostor pro rozvoj iniciativy. Byrokratický vztah k potřebám a zájmům lidí, často uplatňovaný v rozporu se základními limity strany, omezená možnost vyjádřit své zájmy a názory na politické a veřejné otázky nepodporuje rozvoj iniciativy a aktivity pracujících, ale stává se jeho vážnou brzdou.

Hlavní cesta k nové aktivitě strany a široké veřejnosti vede přes důslednou demokratizaci strany a rozvoj socialistické demokracie v životě celé společnosti"/str. 13- 14 cit. knihy dokum./

Tahle slova kritiky, vyslovené vůči poměrům před dvaceti léty, zní, žel, stále stejně aktuálně i v pohledu na stav společnosti dnešní. Jenom to ekonomické zaostávání za vyspělými zeměmi se proti tehdejší době prohloubilo, a hlavně: nedozírných hloubek dosáhla nedůvěra pracujících k těm lidem na špičkách stranicko-státního řízení, kteří se zapřísahali věrností Akčnímu programu KSČ, rozvíjejícímu pokrokové myšlenky lednového pléna, potom existénčně, ba i soudně pronásledovali všechny jeho pevné stoupence, aby se nyní znovu vehementně přihlašovali k obdobným myšlenkám sovětské "perestrojky", tvrdíce při tom současně, že ty nemají s teorií a praxí obrodného procesu "pražského jara" nic společného.

Nepublikování rezoluce z rozhodnutí lednového pléna ÚV KSČ 1968 nebylo zcela určitě motivováno žádnými ideologickými důvody, tím méně Fojtíkem prohlašovanými snahami "pravice" pokroutit skutečný průběh a výsledky pléna. Vše to, co o obsahu rezoluce píše Horák v Tribuně, či Skalický a Fojtík v R. P. svědčí o plné shodě s Akčním programem KSČ /návažnost na výsledky XIII. sjezdu, orientace na demokratizaci strany a společnosti, neměnnost zahraniční politiky, orientované na spojenectví a přátelství s SSSR a ostatními zeměmi socialistického společenství./.

Fojtík se ve výše citovaném pokusil - neohrabaně, jako, vyjádřeno košatou staročeštinou "vrdlouhající sedmilhář" - postavit velice obecné teze návrhu rezoluce, předložené tehdejším předsednictvem ÚV KSČ do role programového dokumentu zásadní povahy, kterým byl pouze Akční program KSČ.

A více: svou statí /podobně jako ostatní oficiální autoři/, postrádající jakoukoliv pramennou oporu, se pokusil o konstrukci legendy, dle níž prý ve straně existoval nějaký významný proud "opravdových marxistů-leninovců", který proti polednovému kurzu strany prý statečně, otevřeně, byť neúspěšně bojoval.

V téhle legendě je jinotaj: nejsou jmenování, ale "chápatý" /a ovšem naivní/ čtenář legendy si má domyslit, že jsou to přesně ti, kdož skoro v neměnné sestavě řídí osudy země a strany po dlouhou dobu asi osmnácti let/jako Brežněv SSSR - a se stejně katastrofickými výsledky/.

Myslím, že bude na místě a ku prospěchu věci dějinné/~~PRD~~/ P R A V D Y, pokud budu následující text věnovat pohledu na fakticky prokázané jednání předních politiků dneška, kteří jimi byli i před dvaceti lety. Jak v předlednovém, tak posrpnovém období.

Za nutný však považuji přednostní pohled na otázku, zda tu snad

přece jen v polednovém období a před srpnovou invazí vojsk "Varšavské pětky" neexistovali rytíři, bojující s otevřeným hledím proti nové, demokratizační politice KSČ. Ano, e x i s t o v a l i, i když jich bylo velice málo! Většinou starších ročníků. V rámci rozhlasu, televize, v tisku existovala tehdy opravdu veliká "glasnost", takže své konzervativní myšlenky zde mohli nerušeně hlásat. Do dějin Pražského jara nesporně patří takoví lidé jako Mestek, Famíra, Jodas, Uchytil /jeden z autorů proslulého dopisu "99 Pragováků"/, Záruba, bývalý člen předsednictva MV KSČ A. Černý a další. x/

x/ Trpělivý čtenář promine, že chci-li být hodnověrný, musím být alespoň částečně i memoárový. Černý kupř. na dubnové konferenci KSČ Prahy obcházel delegáty a agitoval pro škrtnutí všech, kdož a/ měli před jmény a za jmény ty odborně vědecké "ocásky", b/ ty, kdož se dostali nějak do konfliktu s odstupujícím městským vedením, c/ židy /neboli NSDAP se smrtí Hitlera zdaleka nezahynula!/. Já měl jen ty první dva "hříchy" a tak proti mně asi ze 630 delegátů hlasovalo něco přes 70. Věnek Šilhán, přítel, který zastupoval ve funkci do Moskvy odvěčeného A. Dubčeka, měl jen ten "hřích" za a/; tož ztratil jen kolem padesátky hlasů a prof. Rattinger z právnické fakulty dopadl nejhůře - neboť disponoval všemi třemi "nežádoucími" kvalitami, tedy minus asi 170 hlasů.

Většina těchto lidí, jimž se stručně říkalo dost všeobecně "konzervy", ovšem veřejně nevystupovala. Zabývali se tvorbou letáků na všelijaká antidemokratická, antisemitská, nacionalisticky protislovenská /proti Husákovi a Dubčekovi zejména, ale i proti Bilakovi!/ a primitivně talmudisticky prosovětská temata. To byli ti Fojtíkovi "trogloditi".

Fojtík sám k nim pochopitelně nepatřil. Byl to šaživý soudruh, vzdělaný, s více než uspokojivým IQ. Jen mě žere pochybnost, zda při pilném studiu antiky nevzal za své životní credo ono "cuius potestas, eius veritas" /čí moc, toho pravda/, ač moralista, lhotejno, zde pohanský, křesťanský či marxistický a leninský by rozhořčeně poznamenal, že by ~~to~~ mělo být obráceně! - Tož jak přiznává na jaře 1987 v interview s dvěma jugoslávskými listy, participoval hodně horlivě na tvorbě Akčního programu, ovšem spolu se stovkami jiných, kvalifikovanějších a potom na tvorbě "Poučení z krizové situace", tentokrát již jako jeden z hlavních autorů. A to zase Akční program pomlouval jako revizionistický dokument! - Inu, co z někoho neudělá to pilné studium antiky /dodávám: a také "Dějiny VKS/b/ při autorství samotného velkého a geniálního J.V.S./ !

Jakohsi přechodnou sortu mezi tímto "zdravým jádrem" a "konzervami", maskujícími se slovním souhlasem s polednovou politikou,

politikou představovali někteří funkcionáři masových zájmových organizací, druhých politických stran, poslanci Národních výborů a Národního shromáždění, vesměs lidé, kteří buď již byli z vůle členstva nuceni rezignovat na své funkce nebo s jistotou čekali, že ve volbách nemají nejmenší šanci znovu se do funkcí dostat. Samozřejmě k nim patřili i nejkonzervativnější z členů ÚV KSČ. Oficiálně sice pro přijímané dokumenty a rezoluce hlasovali, ale jinak i na oficiálních fórech více méně otevřeně je napadali.

Prakticky je při jakékoli příležitosti torpedovali. Jen pro příklad poznamenávám, že "konzervy" sedící v Národním shromáždění využily novou stranickou politiku, jež nevyžadovala předem zavazovat komunistický parlamentní klub k jednánímu postupu a škrtili nenáviděného jimi Smrkovského při volbě předsedy Národního shromáždění. Horší bylo, že když se nouzově a provizorně formovala Česká národní rada z vůle Národního shromáždění, znemožnili zvolení Hanzelky a Kohouta, v mase komunistů i nekomunistů tehdy oblíbených, kteří by v řádných volbách zcela určitě prošli.

Těšili se snad tihle lidé zjevné podpoře oněch již tehdy vlivných členů ÚV dodnes nám "milostivě" panovetí ráčících? N i k t e r a k ! Ti sice v rámci svých politických kalkulací jejich aktivitu vnitřně uvítali, avšak hlásíce se, někdy okázale, ovšem jen s l o v y , k polednové politice, spatřovali v počínání tohoto "zdravého jádra" počínání pošetilců a politických primitivů, kteří na své hlavy sami svolávají blesky lidového hněvu a odvracejí tak pozornost od velké politiky jejich, skutečných nepřátel reformy, kteří se potajmu, ale velice cílevědomě snažili reformu u spojenců pomluvit a přimět je, zejména zveličováním politické role ultraradikálů, k vojenské intervenci do československých záležitostí v jejich prospěch ! Proto se připojovali tehdy, v r. 1968 k těm početným komunistům a nestrašákům, kteří s "konzervami" polemizovali.-

x/ Za zaznamenání stojí, že žádný z dnešního vedení se těchto lidí otevřeně nezastal, dokonce ani tehdy ne, když se dělnický a lidový hněv proti nim, zejm. po publikování textu "99 Pragováků" obrátil, často s nekontrolovatelnými a nebezpečnými emocemi. Do "jámy lvové", na závody, tehdy neputoval ani Bilák, ani Jakeš, ani Hoffmann, ani Indra, ale realističtějším pohledům a zklidnění emocí napomáhali výlučně "renegáti", u mne vážení soudruzi, Smrkovský, Šilhán, Čísar, před hodně křičícím davem, podníceným neodpovědným hecem sociologa Jodla, který těch 99 na stránkách Svobodného slova vyzval, ať vandrují do SSSR, když

se jim tu nelíbí. V zájmu objektivního pohledu na tu rušnou dobu poznamenávám, že redakce Svobodného slova, předjímající počínání dnešních našich vládců, odmítla moji polemickou stat proti demagogii Jodlově otisknout!

Ani po Srpnu tihle prvoborci "zdravého jádra" žádné velké sinekury nezískali. Sem tam nějaké ministerské křeslo /Hrbek- školství, Němec- spravedlnost, Soňa Pennigerová předsedkyní Sněmovny lidu - brzy o to přišli, když udělali nějakou "stínovou vládu", starý pán je z funkcí povyházeli/až na Němce/ a tak snad nejvíce přispěli k té "pravé normalizaci" /když si odmyslíme, že nejvíce ze všech řádili v prověřkových komisích /až posmrtně: po Jodasovi a Famírovi byly pojmenovány dvě libeňské ulice- a - hlavně - nejvíce posloužili, konkrétně ti "Pragováci", páně Fojtíkovu a Bilákovu "Poučení", jež praví, že snad těch "zvestelů" vojsk byly stovky, ba snad tisíce. A také pomohli k alibi těm dnešním špičkám, které byly tehdy, v srpnu, více než podezřívány, že právě ony ta vojska pozvaly. Především oni jsou ti incognito členové ÚV, vlády, Národního shromáždění, jak se praví ve "zvacím dopise" v ČSR /upozorňuje Dubček/ nikdy nezveřejněném. Tenkrát, v srpnu- září 1968 všichni členové ÚV, NS a vlády se slavnostně zapřísahali, že oni nepozvali....

Naději na vítězství v nastávajících volbách nového ÚV KSČ na XIV. sjezdu k polovině září 1968 tihle "otevření konzervativci" neměli žádnou. Svědomitá /a na dobré odborné úrovni zpracovaná/ zpráva informačního oddělení ÚV KSČ, vedeného dr. Janem Kašparem pro předsednictvo ÚV konstatuje, že skrytí i otevření konzervativci mezi delegáty sjezdu představují maximálně 10% !!!

Musím poopravit mezi dnešními nonkonformisty dost rozšířený názor, že pozice těch, kdož se "proslavili" jako přední "mužové srpna 1968" a po něm následující "normalizace" byly již v předsrpnové době slabé a že byli odsouzeni na XIV. sjezdu k porážce. Oni totiž byli příliš chytří, než aby přímými srážkami s těmi, kterým dnes nadávají "kontrarevolucionářů", ztráceli svoji dosavadní prestiž. Byli rádi, že do skrumážních situací jdou jiní: Smrkovský, Císař, Šimon, Litera, Lis, Durman, Jísl, moje maličkost a jiní . x/ x/ Zase účelový memoár: poté, kdy se doc. Durmanovi, prof. Drozdovi a mně podařilo na filosofické fakultě University Karlovy zabránit výlučně ideovými prostředky masovému podepisování přihlášek do sociální demokracie, klepali mi konzervativci v městské kontrolní a revizní komisi KSČ, jejímž jsem byl členem, na ramena a vyslovovali mi blahopřání šéfa ústřední komise M. Jakeše. Byl jsem nevrlý a povídám, že bych ho tam byl rád viděl a že jsem tam nezpracoval proto, abych udržel sinekury papalášům příkrčným a tetelícím /asi jsem byl sprostější/ se strachy ve svých kancelářích...

Uvádím nesporně zajímavé výsledky průzkumů oblíbenosti tehdejších předních politiků mezi občany i mezi delegáty XIV. sjezdu.:

Pohyb názorů občanů na důvěru ve funkcionáře z oblasti politiky

	p o ř a d í			
	28.3	30. VI.	14. VII.	Slovensko 12. VI.
1/ Dubček	1	1	1	1
2/ Smrkovský	2	5	5	4
3/ Svoboda	3	2	4	2
4/ Císař	4	4	2	7
5/ Husák	5	8	6	3
6/ Šik	6	3	3	-
7/ Goldstücker	7	7	9	-
8/ Hanzelka	8	9	8	-
9/ Novomeský	9	-	-	9
10/Lenárt	-	10	12	8
11/Černík	-	6	7	5
12/Bílak	-	-	10	6
13/Pavel	-	-	11	Dzúr

Názory na popularitu funkcionářů uvnitř strany

	p o ř a d í			
	delegáti ČSSR /OV KSČ/	delegáti ČSSR /sjezdová/	české OV,	slov. OV
1/ Dubček	1	1	1	1
2/ Císař	2	3	2	6
3/ Šik	3	2	3	8
4/ Černík	4	4	4	3
5/ Husák	5	5	6	4
6/ Špaček	6	7	5	-
7/ Lenárt	7	6	9	2
8/ Smrkovský	8	9	7	9
9/ Bílak	9	8	10	5
10/ Mlynář	10	10	9	-

Barbírek 7

Sádovský 10

Z uvedených tabulek /publikovaných ve výše uvedené informační zprávě pro předsednictvo ÚV KSČ vyplývá, že i někteří z dnešních členů předsednictva ÚV se těšili velké přízni jak nestranické, tak stranické veřejnosti. Ovšem výlučně proto, že se jí jevíli jako rozhodní stoupenci politiky tehdejší strany, vyjádřené nejprecizněji jejím akčním programem. Rozhodně se nejevili takovými, jakými se ukázali být buď již v době srpnové vojenské inva-

ze nebo *již* po Dubčekově politickém pádu a po zformování husákovského vedení. Již od květnového pléna 1968, spíše ovšem jen v českých zemích, začala prudce poklesat popularita V. Bileka, neboť do veřejnosti pronikaly zprávy - ukázalo se, že pravdivé - že se při moskevských vrcholných jednáních choval spíše jako další člen sovětské delegace, než jako člen delegace naší. Podobně se choval při jednáních v Čierné nad Tisou. Důvěru široké stranické, tím spíše nestranické veřejnosti definitivně ztratil v souvislosti s faktem, že spolu s A. Indrou a D. Kolderem vyjednával se sovětským velvyslancem Červoněnkem o zformování nové, "dělnicko-rolnické vlády" a "revolučního tribunálu", který měl krvavými represemi potříti tzv. kontrarevoluci v Československu. Nesmírně stoupla naopak popularita Ludvíka Svobody, který - potvrdil to dvěma vystoupeními na plénu ÚV týden po invazi - rozhodně ustavení takovéto "vlády" odmítl a reklamoval neopak návrat do Moskvy násilně odvedených soudruhů do jejich funkcí. Sjezd slovenské KS zvolil namísto Bileka prvním tajemníkem ÚV KSS dr. Gustáva Husáka, přičemž Bilek nezískal odvahu vůbec se sjezdu účastnit... Také Husákova autorita v masách straníků i nestraníků nesmírně stoupla, mj. i na základě toho, že se jednoznačně na sjezdu vyslovil pro pokračování polednové politiky, reprezentované v čele strany A. Dubčekem. Stojí za citování:

" Sú dnes pochybnosti, či nezrádzame, alebo nezradíme cestu, na ktorú sme sa dali v januári tohto roku, či sa nerútime nejako do päťdesiatych rokov, do nejakých kultov a represálií, či sa nechystáme na krok späť vo vývoji našej strany, našich národov. To, čo sa u nás dialo od januára bolo v širšom slova zmysle revoltou proti všetkým tým deformáciám, prehmatom, proti všetkému, čo v ľudoch, v ich svedomí a rozume narážalo na nepochopenie alebo aj odpor. išlo o očistenie myšlienky socializmu, komunizmu, marxizmu. išlo o to, ako túto myšlienku v našich podmienkach realizovať, vytvoriť slobodnejšiu situáciu pre život našich ľudí, a získavať pre tieto myšlienky široké vrstvy našich národov. Hľadali sme za tých osem mesiacov, ako tieto myšlienky realizovať. Tých osem mesiacov vo vývoji našej strany a našich národov je veľké a svetlé obdobie. Chcem povedať, že všetci súdruhovia, najmä vedúci naši súdruhovia, s ktorými som v Moskve poledné dni rokoval, boli jednoznační v tom, že sa nevzdávame ničoho z tohto veľkého zápasu o novú náplň socialistickej demokracie a že len za tejto podmienky hľadáme východisko z terajšej situácie... Všetko to pozitívne, čo bolo v uplynulých mesiacoch, čo sa od januárového pléna tohto

roku cez ostatné pléna ÚV KSČS a náš akčný program k nám, do našej verejnosti, do našich rozumov dostalo, to všetko chceme uchovať, chceme to prehĺbovať a chceme to znovu do našej spoločnosti presadzovať. " /Pravda 29. srpna 1968/

V srpnových dňoch sa zvýšila prestíž ďalšieho z dnešných členů Předsednictva ÚV KSČ Lubomíra Štrougala, zejména na tom základě, že v zastoupení odvláčeného Černíka jako místopředseda vlády podepisoval spolu s Věnkem Šilhánem za nové stranické vedení a spolu s Valčem, zastupujícím Šmrkovského požadavky, adresované do Moskvy, aby okupační vojska byla z ČSSR odvolána, zajatci propuštěni a mohli nerušeně pracovat ve svých funkcích.

Naopak, prudce poklesla autorita dalších tří členů dnešního předsednictva A. Indry, M. Jakeše a K. Hoffmanna /ten přikázal rozhlasu nevysílat usnesení předsednictva ÚV z osudové noci, odsuzující agresi jako akt porušující hrubě mezinárodní právo: prohlášení rozhlas vysílal, mj. péčí Šmrkovského/.

Mezinárodně právní stránku srpnové invaze velice přesně charakterizoval v polemické stati proti komentátoru TASSu A. Kondraševovi dr. Jičínský.

Navazují naň pohledem na mezistranický a vnitrostranický aspekt invaze pod zorným úhlem předtím přijatých dokumentů mezinárodního dělnického komunistického hnutí a pod zorným úhlem tehdy platných /tedy ne návrhu nových/ stanov KSČ.

Moskevský protokol představuje hrubé porušení především v dokumentech uznávaného principu nevmešování do vnitřních věcí bratrské komunistické strany, principu rovnoprávnosti všech stran, velkých i malých a principu odpovědnosti každé strany za vývoj ve vlastní zemi.

Především zneuznáním výsledků XIV. mimořádného sjezdu strany, zabráněním tomu, aby se v regulérních podmínkách znovu sešel - dle protokolu má k sjezdu dojít až bude situace v ČSSR normalizována, přičemž směrodatný je sovětský a ne československý výklad "normalizace" ! Totéž v otázce svolání ustavujícího sjezdu českých zemí.

Českoslovenští komunisté poprvé v historii poválečné strany operávu svobodně, dle principů demokratického centralismu., zdola nahoru volili tehdy svá okresní, krajská i ústřední vedení.

Iniciativa těch, kdož chtěli instalovat "revoluční dělnicko-roľníckou vládu" a dokonce fyzicky likvidovat většinu členů dosavadního nejvyššího stranického vedení představuje nejhorší z možných variant protistranického frakcionářství. Nejhrubší z možných variant pošlapání principů vnitrostranické demokracie

pak představuje úsilí - posléze zdařilé - těch, kdož vstřícně napomáhali snaze brežněvovského vedení KSSS zabránit svolání stranického sjezdu za účasti oněch delegátů, kteří byli již na stranických krajských konferencích řádně zvoleni.

V následujících prověrkách, které probíhaly již od sklonku r. 1969 a kulminovaly v r. 1970 byla mimo statisíců jiných komunistů vylučována ze strany většina členů řádně zvolených okresních, krajských orgánů i většina delegátů mimořádného XIV. sjezdu. Až na výjimky představovali delegáty sjezdu "normalizované" strany úplně noví, starými nedemokratickými cestami "volení" lidé, především z okruhu předsrpnového i posrpnového "zdravého jádra". Znásilněna tak vůle drtivé stranické většiny. V interview s italským komunistickým listem "Unita" upozorňuje správně soudruh Alexandr Dnbček, že pokud byla asi třetina straníků - 468 tisíc lidí, ze strany vyloučena, neznamená to, že zbývajících asi 1, 200 tisíc tehdejších straníků souhlasili s tehdy s normalizačním kurzem, vyjádřeným ve známém "Poučení"... Nezjistitelný, ale nesporně obrovský počet z nich potlačil v zájmu zachování zaměstnání své přesvědčení pod sugestivním tlakem všemocných prověřkových komisařů - prim mezi nimi hráli opět představitelé "zdravého jádra", předsrpnoví i mnozí posrpnoví, někdy hodně zčerstva se přebarvující ze Šavlů v Pavly.

A tahle morální škoda je naprosto nevystižitelná, ale nesmírná. V tomto kontextu je třeba hodnotit i činnost tehdejší Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ v čele s dnešním generálním tajemníkem M. Jakešem. Nejenom že nemírnila a netrestala horlivost prověřkových komisařů, ale naopak, stála v čele stanovám strany odporujících prověřkových aktů. Jejich představy o "nutném" počtu ze strany vyloučených a vyškrtnutých daleko překračovaly onu fakticky ze strany vytlačenou třetinu členstva. Byly tu nakonec přece jen nerealizované představy, že stranu má tvořit 300- 500 tisíc příslušníků "zdravého jádra".

Nový generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš na zasedání ÚV KSS prohlásil: "Naše stanovisko a poučení, které jsme vyvodili, je neměnné..."

Sdílím názor Č. Císaře, že "V reálné politice bývá v důsledku společenských procesů málo co neměnné. Dějiny o tom podávají nespočet důkazů".

Ovšem novému genseku by mělo být jasné, že ta asi osmnáctiletá "neměnnost" stanovisek stranicko- státního vedení přivedla zemi a

komunistickou stranu v její dnešní podobě do všestranné ekonomické, politické a morální krize z níž bez změny stanovisek v zásadních otázkách hodnocení minulosti není východiska. Slovní přihlášení se k myšlenkám sovětské přestavby nedoprovázené potřebnými reformními činy, praxí, tuto hlubokou krizi nevyřeší. Veřejnost neuvěří nikdy v poctivost úmyslů těch, kdož slibují nyní rozvíjet socialistickou demokracii, ač ji po dlouhou dobu svého osmnáctiletého panství rdousili a i nadále pomlouvají velké obrodné hnutí, zahájené iniciativou tehdejšího stranického vedení v čele s Alexandrem Dubčekem na historickém ledňovém plénu ÚV KSČ roku 1968.

Praha dne 25. 1. 1988

František Š a m a l í k :

Fantom plurality

V rozhovoru pro RP. /21. 1. 1988/ profesor Zdobinský z právnické fakulty UK řekl: "Rozhodující pro fungování socialistické demokracie je řádné fungování vnitrostranické demokracie. Můžeme říci, že jaká je demokracie uvnitř strany, taková je v celém státě a společnosti."

Vyjádril /svým způsobem/ všeobecně známý fakt, že u nás všechno závisí na straně. A poněvadž je opravdu těžké hledat v našem politickém životě reálně fungující demokratismus /sovětská televize vysílá pořád "Učíme se demokracií"/ není to s vnitrostranickou demokracií - v souladu s uvedenou logikou - také slavné. Z historie ostatně víme, že Leninovy demokratizační podněty zanikly jeho smrtí a že i Chruščovův pokus o jejich renesanci /"rotace kádru" atd./ se rozplynul. Jen jednou se u nás strana a společnost sblížily v demokratismu a dodnes se z důsledků tohoto "poblouznění" nevzpamatovaly: jedni se radostně odklápěli od demokratizace, jiní a vzpurnější byli odklopováni. Kam? Samozřejmě k té opravdové "socialistické demokracii", která ideologicky existovala v každém momentu, i v časech stalinského centralismu a teroru. "Lidový" charakter moci byl v této sofistice podstatnější, než institucionální formy a záruky demokracie. Společnost ovšem musela být dobře vyladěna na určující tendenci, musela se orientovat v tom, které povzbuzující heslo má jen ornamentální význam, takže je rizikové nechat se jím strhnout /ne náhodou "objevují" nyní v Sovětském svazu přestavou právní zásadu "co není zakázáno je dovoleno": je to zásada iniciativní a na zákonnosti založené společnosti./

Naše situace/úbytě demokracie tu i tam/ je tedy chmurná. Lze to sice všelijak proteplít poukazy na "stav společnosti", který nedovolil rychlejší "prohlubování" demokracie, neboť z "přeskokování etap" by mohlo vzejít "ohrožení socialismu" /proto je tak důležité negativní hodnocení "obrodného procesu"/, ale vzhledem k zcela reálnému a všem viditelnému ohrožení - k extenzivnímu monstru s neprůstřelnou byrokratickou skořepinou - je tato ~~argu~~ argumentace jen podpůrná. Nemůže osvobodit od skutečně zásadní sebekritiky. Teorie o "ohrožení socialismu" zbytky svržených tříd, ideologickou diverzí atd. má ostatně nepatrný respekt už uvnitř společenských věd, nemluvě o společnosti /zrušení Kondelíků ukázalo význam jejich ekonomické funkce; dosud nebyla adekvátně nahrazena;

nynější uvolnění "individuálního podnikání" je z hlediska oné teorie "hrou s ohněm"; vysazujeme Kondelíky do bílých míst naší ekonomiky podobně jako kytky a tetřevy do míst, z nichž zmizeli, obojí je "rizikové" /. To, co z těchto ohrožení existuje, sotva překračuje rozsah policejní sféry natolik, aby tím byla rozhodně ovlivněna celá politická struktura, t. j. udržována "extrémní forma politické společnosti", nedemokratismus či pseudodemokratismus.

Naše mizerie /z hlediska včasné a účinné korekce politicko-ekonomických rozhodnutí/ je v tom, že vedoucí politická síla, které jsou všechny orgány odpovědné, je sama - v ústavním smyslu - neodpovědná. Existují jen všeobecné politické principy a normy, které mají kultivovat a "držet na uzdě" její orgány a členy /"čelem k masám", "skromnost", "kritičnost a sebekritičnost" atd./ jež jsou ovšem také v její výlučné dispozici - pokud ovládá situaci. V závislosti na sociálněpolitickém vlnění jedno nebo druhé aktualizuje /nekritizovatelnost - kritizovatelnost, utajení - veřejnost.../. Ať se tato "neodpovědnost" vysvětlí jakkoli, legitimita této "vedoucí síly" zůstane neurčitá a spíš "metafyzická", neboť jistota a nezvratnost socialistických principů a perspektiv - jak to vyplývá z této koncepce - není dovršena jejich fakticitou a jejich ústavněprávním zakotvením, nýbrž teprve touto privilegovanou existencí a funkcí strany. Zatím z toho ani u nás ani jinde nic plodného pro demokracii nevzešlo, tuto ~~zkušenost~~ ~~ni~~ jak neničí nynější programy přestavby. Je zřejmé, že demokracie nemůže záviset na ~~díle~~ takto neurčitě odpovědné, nýbrž na reálnosti demokratických institucí a jejich kompetenci a odpovědnosti. A na jejich kompletnosti, zajišťující nezbytné korekce, kontrolu a zákonnost státní činnosti /ústavní soud, správní soudnictví, nezávislá justice atd./

V souhrnu - jde o prostor pro ~~politickou~~ společenskou iniciativu, odpovědné občanství, občanskou rovnost /v Ústavě je zakotvena, ale v prozaickém životě mohou vysocí funkcionáři upírat celým skupinám občanů účast na veřejném životě. Takto kontradiktorní jsou i "kádrové pokyny", založené na kategoriích "partijní-bezpartijní: občanská rovnost tu ustupuje stranické privilegovanosti/. Prostor přesně vymezený právem a v každém případě /"neutrálně"/ chráněný autoritou státu. Není to ještě demokracie, takový prostor zajišťoval v minulosti i vrchnostenský /suverenitu lidu neuznávající/ "právní stát". Pro nás by to ovšem bylo velkým pokrokem, neboť stále tu ještě máme jako stalinské dědictví /příslušně umírněné/ "extrémní formu politické společnosti", kte-

rá si podrobila demokratické instituce a zvrátila směr jejich kompetence a odpovědnosti. Proto také, máme-li na mysli reálné poměry nemůžeme s dobrým svědomím mluvit o "prohlubování" či "zdokonalování" demokracie, nýbrž o její "obnově".

Co nastane, je neprůhledné, konečně "dějinným posláním" strany je sociální, politická a lidská emancipace člověka. Je-li v tom naznačen příští trend vývoje, dojdeme k "právnímu státu" i k tomu, že "všeobecná závislost" směrem nahoru" /direktivnost/ bude vystřídána autonomií, regulovanou normativním, pro všechny závazným systémem. Obnoví se "dobrý poměr" /Gramsciho termín/ mezi státem a společností, nebo-li zanikne ona extrémní "péče" o společnost a její kontrolu, která opravňovala úvahy o "totalitnosti" komunistických režimů. Začíná se autonomizací ekonomické sféry, což spolu s jinými důsledky prohloubí sociálněekonomickou emancipaci organičtějším uplatněním společenského vlastnictví /a silou antirovnostářství zvýší prestiž osobního vlastnictví./

Praktický problém/mnozí nevěří, že se s tím komunistické režimy vyrovnají/ je v tom, že dává-li se něco jedném, druhým něco ubývá. Mění se struktura prestiže, podmínky sociálního vzestupu, rozšiřuje se prostor nezávislosti, zužuje se závislost. Tyto sociální důsledky jsou vpravdě revoluční a revoluce probouzí vášně, útočné a obranné. Neboť "autonomizace" /odstátnění/ uvolňují jednotlivé složky, aby samostatněji a odpovědněji určovaly svůj vztah k res publica. V úvodu citovaný státoprávní expert konstatuje s poukazem na to, že demokracie je třídně historickou kategorií: stále znovu "musíme zdůrazňovat, že v podmínkách socialismu demokracie přestává být prostředkem boje o politickou moc. Není a nikdy nemůže být demokracií pluralitní v buržoázním pojetí."

Je to logické v onom myšlení, které fakticitu "socialistické společnosti" bez specifické strany považuje za neúplnou, vratkou: Boj o politickou moc je tedy alespoň latentně bojem za zvrat sociálně politických poměrů, opozice musí být antisocialistická: jak se dovídáme od J. Fojtíka, nejen lidé, nýbrž "historie" odvrhla některý šedesátého osmého roku. Misijní výlučnost se prostě neobejde bez sklonů k mysticismu.

Zajisté, demokracie je "třídně historickou kategorií", ve své moderní podobě je dílem buržoazie. Je ovšem demokracií tím, že každému přiznává rovná občanská práva bez ohledu na jeho sociální atd. statut. Marx proti této "pouze politické emancipaci"/tj. proti redukci kvalitativních určení člověka na abstraktní, nivelizu-

jící pojem "občana"/ kladl program "lidské emancipace", program totálnějšiho osvobození člověka včetně jeho osvobození od "demokracie", která, - jako stát - také limituje jeho svobodu. Z těchto radikálních pozic podrobil "buržoázní demokracii" /jejíž dějinně osvoboditelský význam samozřejmě uznal a osvětlil / neľistné kritice, jejíž dnešní použití musí vzít v úvahu jak změněnou situaci, tak to, že Marxovu "lidskou emancipaci"/t.j. společenství bez státu/ dnes nikdo neklade do tak blízkého času, jako on. Kritika z pozic "lidské emancipace"/která se od nás tak svéhlavě vzdaluje/, pokud má mít váhu praktických pokynů a nikoli s strategického, konečného cíle, připomíná bláhové počínání člověka, který diskredituje své nynější nezbytnosti v naději, že zítra výhrou v loterii skočí do jiných poměrů.

Kdyby měl poukaz na "třídně historický" charakter demokracie znamenat, že v určité etapě není možná univerzálnost občanství, byl by to jen poukaz na neexistenci či okleštění demokracie. Bylo by to sice možno smazat jinou definicí demokracie, ale tím by se věc/nestejná distribuce práv a svobod, posun od rovného statutu k odstupňovaným privilegiím/ nezměnila. Důvody mohou být naprosto přesvědčivé, ale žádný z nich nemůže proměnit okleštění ve vymoženost. Bohužel právě tuto inverzi stalinismus povýšil na zásadu, jejíž oprávnování - předem prohrané - zpusťošilo a spálilo mozek společenských věd, včetně státoprávních.

V buržoázních demokraciích naproti tomu vedly soubory různých procesů k tomu, že se principy buržoázního demokratismu /formy, procedury a jejich humanitní základ/ staly- odmyslíme-li si právě i levé extrémy- obecně uznanými principy. Původní koncepty demokracie nebyly založeny na pluralismu stran, nýbrž na jednotném občanském statutu, na "individualismu". Faktické rozdíly vedly ovšem k různění, z něhož nakonec vykrytalizovaly politické strany, s nimiž klasické teorie demokracie /a individualismu/ nepočítaly. Prošly krizí a musely být korigovány v souladu s touto novou podobou občanství. "Boj o politickou moc" je tu bojem o možnost realizovat své představy o potřebách společnosti a státu, přičemž trvání politické moci určité skupiny závisí na souhlasu občanů/prověrkou konsensu jsou všeobecné, přímé a tajné volby/ a její výkon je trvale pod kontrolou stran a seskupení, která "nejsou u moci". Povýšení "moci" na superhodnotu, jejíž dějinné příkazy může splnit jen určité /vyvolené/ politické seskupení, které proto všechna jiná významná ohniska považuje za škodlivá a nebezpečná, je s demokracií neslučitelné /představuje její previcovou negaci/. Neboť

systém soutěže o občanský souhlas a jeho periodické prověřování sklání k tomu, aby se "moc" představila jako racionální, k podstatným potřebám vnímavé vládnutí.

Vášnivost a "iracionálnost" volebních zápasů nemůže zastřít fakt hluboké příbuznosti /sociální atd./ určitých okruhů stran a organizací: na jejím základě Gramsci používal shrnující pojem "organická strana". V socialistických zemích je sociální struktura zjednodušena /je, jak se říká, zbavena antagonismu, ale neantagonní konflikty přetrvávají/, prostor pro takovou příbuznost /pro "organickou stranu"/ je tu mimořádný. Nepříznivě ovšem působí vzpomínky na minulost /např. v nechuti k organizaci "rolnictva" byl a je citelný strach z agrarismu, i když na bázi zkolektivizovaného zemědělství s jeho nároky na strojírenství, chemii atd., a jak ukazují dynamické "agrokombináty", by dnes bylo nanejvýš obtížné i oživení industriálního a entiměstského "ruralismu"/. Ale i ty jsou méně podstatné, než dědictví stalinismu: v jeho éře byla radikálně popřena nejen příbuznost dělníkorolnických stran /totální diskreditace sociáldemokratismu/, ale i plurálních proudů uvnitř stalinské strany.

"Moc" úplná a jediná, neobtěžovaná "frakcemi", "opozicí" atd., se stala superhodnotou a vlivem tohoto odkazu je představa "organické strany"/pluralismu/ v nejužším sousedství "kontrarevolučního ohrožení". Logicky se ocitla před soudním tribunálem /citace z procesu s protisovětským pravičácko-trockistickým blokem 1938: Bucharin: "uvnitř země bylo naším skutečným programem sklouznutí do buržoázně demokratické svobody, do koalice, protože z bloku s menševiky, esery a j. vyplývá svoboda stran a koalice vyplývá úplně logicky z vytváření bloku k boji, protože přibereme-li spojence ke svržení vlády, budou patrně příštího dne po eventuálním vítězství podílíky na moci. Sklouznutí nejen na koleje buržoázně demokratické svobody, ale v politickém smyslu na koleje, kde jsou nepochybně prvky cézarismu. - Vyšinskij: Řekněte to jednoduše- fašismu"- Nemusím připomínat, že Bucharin tlumočí tuto železnou logiku "kontrarevoluce" podle režijního scénáře procesu/.

Přitom i prostý "zdravý rozum" pochopí, že k tak masivnímu nakupení těžkostí, byrokratických bariér, stagnací, provizorií atd., jež nám nyní o něm vyprávějí mass media, by nemuselo dojít, kdyby podstatné problémy a potřeby mohly být/bez rizika/ včas formulovány a účinně - v procesech rozhodování - zastupovány; kdyby se pluralnost naší společnosti promítla do politické sféry ne jako "boj

o moc", ale jako "účast na vládě", jako "vliv na vládu", jako předpoklad její racionálnosti a pružnosti. "Zdravý rozum" není ovšem chycen v pavučinách supermocenského /prostěji privilegovaného/ myšlení, které na noční obloze politiky rozeznává neko - nečně víc ohrožujících strašidel a démonů. Je přízemnější, vidí je tam, kde skutečně straší a překážejí.

Nejde o abstraktní teoretický problém, ten by se dal odsunout, ale o fakt, že potlačení autonomie /plurality/ nakupilo ve všech socialistických zemích velká napětí, zanedbané oblasti, neřešená provizoria. Funkce extrémní formy politické společnosti - likvidovat konflikty, zajistit dominaci "obecného zájmu" - nepřinesly očekávaný efekt. "Třídně historická" podstata socialistické společnosti se dusila v mocensko- byrokratických sítích: proto demokratizace začíná osvobozováním, autonomizací ekonomiky, společenských organizací. Obrací všechny státní a společenskoekonomické organizace "čelem k masám" a k jejich potřebám nejen politickou výzvou, ale vnitřní logikou ekonomicko- politických a právních institucí.

Strana jako "kollektivní vladař" se v souladu s tímto procesem vnitřně i ve vnějších vztazích proměňuje. Bez respektu k pluralitě/o její formě tu neuvažují/ demokracie prostě neexistuje, ani buržoazní, ani socialistická. A je-li zřetel k ní předpokladem opravdové demokratizace, je na pováženou, že na začátku této strastiplné a nejisté pouťi k demokracii nás státoprávní věda straší tím, čím je třeba začít a čím se opravdu začíná. Neboť už větší samostatnost ekonomické sféry je otevíráním pluralismu. Mění proporce moci a vlivu a nemusíme pochybovat o tom, že se někde pracuje i na tom, aby tento vklad byl co nejmenší.

Arogance či ignorance?

Milen H d b l

/Co soudí Roy Medvědév o "pražském jaru 1968" v komentáři k Dubčekovu interview v L 'Unita/

"Pražské jaro nelze oddělit od jména A. Dubčeka stejně tak, jako nelze oddělit XX. sjezd od postavy Nikity Chruščova, současnou přestavbu v SSSR od M. Gorbačova, čínskou kulturní revoluci od Mao- ce- tunga, velký teror 30 let od Stalinova jména," řekl Roy Medvědév, aby pokračoval: "Podle mého názoru máme v československých událostech co činit s odvahou a současně politickou slepotou, entuziasmem i euforií, odmítáním dogmat i stereotypů Gottwalda i Novotného, ale současně i s odmítnutím uvážlivých a přesných předpokladů i prognóz beroucích v úvahu mezinárodní postavení Československa a jeho pozici uvnitř socialistického tábora"/Politika, Varšava č. 5, 1988, str. 2/.

Roy Medvědév není žádný šmok a la Kozlov/Novoje vremja/ s jehož názorem nestálo za to polemizovat. Medvědév je mezinárodně vážený autor studií o sovětských dějinách. Proto mě udivuje a zaráží, že i on místo snahy objasnit složitý historický jev se snaží skutečnost zatušovat vytáčkami. Nebylo snad příčinou konce "pražského jara " především to, že tehdejší Brežněvovo vedení nebralo v úvahu vnitřní podmínky života v Československu dané jeho historií, politickými tradicemi demokracie, dosaženým stupněm civilizačního a kulturního rozvoje a především nerespektováním jeho suverenity a práva čs. lidu, aby sám rozhodoval o tom, jakými cestami chce uskutečňovat politické, demokratizační i sociální změny ve vlastní zemi.² A potom teprve může být posuzováno to ostatní, co říká Medvědév, teoreticky by to naštěstí zdůvodněno dokonce i u Lenina.

R. Medvědév mne nedávno zaujal svým interview o nutnosti plné rehabilitace Bucharina /Spiegel č. 52, 1987 /. Toto přání se mu nyní konečně naplňuje - byť 50. let po Bucharinově popravě. V Československu došlo po XX. sjezdu, zejm. po XXII. sjezdu KSSS k hnutí za rehabilitování obětí stalinských represí z padesátých let. Medvědév s politováním říká, že se Chruščově nepodařilo prosadit rehabilitaci Bucharina pro odpor, který tomu kladl Suslov a většina politbyra KSSS. V Československu byly právě v té době naopak učiněny velmi podstatné kroky k revizi politických procesů z padesátých let. Na rozdíl od Barákovy komise, která rehabilitaci zesabotovala, v r. 1963 pracovala nejdříve tzv. komise Kolde-rova, která učinila podstatné kroky k občanské rehabilitaci mnoha odsouzených, byť před politickou rehabilitací se zalekla. Poté

následovala tzv. barnabitská komise, která se speciálně zabývala obviněními ze slovenského buržoázního nacionalismu a přes urputný odpor některých členů komise /V. Bilak, B. Laštovička, P. Auer-sperg a d./ dotlačila svou zprávu před plénum ÚV KSČ a přes některá okleštění ji prosadila. Tak byl učiněn první průlom v rehabilitacích. Byť za cenu toho, že několik pracovníků bylo vyhozeno z práce. V r. 1968 byly práce na rehabilitacích obnoveny v tzv. Pillerově komisi, která připravila souhrnnou zprávu o porušování zákonnosti v minulosti, včetně procesů s nekomunisty i s příslušnými návrhy na opatření na vytvoření institucionálních záruk, aby k opakování takových nezákonností již nikdy nemohlo dojít. To vše však bylo zmařeno vojenským zákrokem ze 21. srpna 1968. Naopak, nastal čas, kdy mnozí z těch, kdo se po léta zasazovali za rehabilitace byli nyní vyloučeni, zbaveni možnosti pracovat podle své kvalifikace a někteří z nás vystaveni novým represím. A teď bychom se měli ještě kát, že jsme nedbalí - jak říká Roy Medvědčev "mezinárodního postavení Československa a jeho pozice uvnitř socialistického tábora"? Proč si raději neklade otázku, jak napravit minulé křivdy nejen v případě Bucharinově, ale i těch, kdo se stali jejich obětí v Československu i jinde. Nebo jsou snad dva metry: jeden pro doma a druhý pro gubernii? I když ve světě existuje jednotná metrická soustava? Neměl by si Medvědčev porovnat svůj metr, norma je mezinárodní?

Bylo snad tak velkou politickou slepotou, když Pasternakův dr. Živago vyšel knižně v Československu na jaře 1969 slovensky a české vydání šlo do stoupy. Je vůbec slušné, aby nám za to sovětský nezávislý autor četl levity, když konečně vyjde i v SSSR?

Není zvláštní, že ani Andrej Sacharov, ani nikdo jiný nepovažoval dnes, devatenáct let po sovětské okupaci naší země čs. otázku za natolik důležitou, aby například požadovali v některém ze svých projevů, interview či článků stažení sovětských vojsk z Československa nebo politické řešení čs. otázky? /F. Janouch, Lísty č.6 1987, str. 31/. A žel, ani Roy Medvědčev není s to vztáhnout perestrojku a glasnost na náš případ.

Chaos vytýkat čs. vedení v r. 1968 je přece tak snadné, když tam bylo 17 mládežnických organizací. Zatím co dnes je - podle Pravdy - v SSSR na 30 tisíc různých sdružení neformálního rázu. Přitom v Československu z těch několika sdružení, která se vlastně ani nestačila zformovat, žádné nemělo tak reskční černosotněnský program jako Paměť, bojující proti sionistickému i zednářskému spiknutí. Nic takového se v tehdejší "chaosu" neobjevilo. Na-

opak, po vstupu vojsk to byla tzv. bílá kniha a později brožura "Pozor sionismus" přeložená z ruštiny, které argumentovaly jako nyní "Paměť "sionisticko- zednářským spiknutím v Československu." A k obvinění ze sionismu stačila přehláška ve jménu /jako u mne přehlasované ů, a to nejpikantnější: navzdory mému- sorry- arij- skému původu).

Snižuje snad význam XX. sjezdu to, že mezi sovětskými intelektuály byl otřes vystřídán reformistickou euforií a že se vytvářely a aktualizovaly levé intelektuálské proudy na "základě dosti naivních idejí" ? /B. Storoževskij, Listy č. 6, 1987 str. 19/. A je to tak velká závada na dnešní perestrojce a glasnosti v SSSR?, když se přitom mezi sovětskou inteligencí projevuje - jak konstatuje B. Storoževskij - jistý úpadek analytického myšlení? Když si kládou spisovatelé v SSSR otázku nad minulostí, kdo je vinen, odpovídá Rasputin, že za všechno může evropská civilizace a urbanizace, Astafjev spatřuje kořen zla v židech a Ajtmatov dokazuje, že se za tím vším skrývá ruka ďáblová.

Přes všechny názorové nevyjasněnosti v r. 1968 se nenašel v Československu jediný tvůrce, který by propadl takovému tmářství jako Rasputin nebo rasismu jako Astafjev. Proč tedy mají mít naši tvůrci stále ještě nasazenou psí hlavu, zakrývající jejich lidskou tvář? Na rozdíl od Roye Medvěděva jiný sovětský autor byl k tvorbě českého umělce, tvořícího převážně v zahraničí, mnohem citlivější: "Nedávno na mne učinil obrovský nezapomenutelný dojem, větší než Pokání Formanův film Přelet přes kukaččí hnízdo. Je jako vytesaný z jednoho kvádru." /Scéna 1., 1988 str. 6/. Proč uměl sovětský spisovatel a scenárista Sergej Kozlov skromně přiznat, že Formanovo dílo je umělecky silnější a myšlenkově pronikavější, než Abuladze a Roy Medvěděv jen přemílá jako modlíci mlýnek lamaistů staré floskule o r. 1968 v Československu a navíc to činí prvním tónem nadutosti? Je to u něj jen z neznalosti nebo i ze zaslepené pýchy, nechtějící přiznat, že někde mohli být jiní dříve na stopě tomu, jak se vymanit ze zkamenělé strnulosti a nehybnosti? Ať to bylo z těch či oněch důvodů, není to dobré počínání. Stejně tak nečiní dobře polská Polityka, když takové názory zase nekriticky otiskuje jako to činil polský tisk v r. 1968. Nebo snad snaha o překonání "bílých míst" se týká jen některých a tuto "černou skvrnu" na našich vztazích můžeme dále nechat lpět, protože nejde o polský "horor"?

Takový postoj není ani moudrý, ani prozíravý. Jsme sice ve střední Evropě zvyklí na příběhy o lidech bez vlastností i bez stínů, ale v životě nelze čekat vždy znovu padesát let, než se svět dozví pravdu. Československo není Bucharin, aby muselo na pravdu o své minulosti čekat až do příštího tisíciletí.

Zdeněk Jičínský :

Poznámky na okraj některých hodnocení Pražského jara 1968.

M. Kundera ve své knize "Nesnesitelná lehkost bytí" píše o tom, že v životě, stejně jako v historii se nemůže nic opakovat. Rozhodnout se, jak postupovat v určité situaci, lze jen jednou, proto nelze ani různá rozhodnutí srovnávat.

V roce 1618, když se čeští stavové rozhodli revoltovat proti Habsburkům a zehájili tak vlastně třicetiletou válku, která vedla téměř k totálnímu zničení českého národa, potřebovali Češi více opatrnosti než odvahy? Odpověď se zdá prostá, ale není.

"O třistadvacet let později, v roce 1938, po Mnichovské konferenci, se celý svět rozhodl obětovat tuto zemi Hitlerovi.... Opačně, než si počínali v r. 1618, ukázali tu Češi více opatrnosti, než odvahy. Jejich kapitulace znamenala začátek Druhé světové války, která skončila definitivní ztrátou jejich svobody jako národa na více desetiletí nebo na více staletí.... Potřebovali tehdy více opatrnosti, než odvahy? Co bylo třeba dělat?"

Kdyby se česká historie mohla opakovat, byla by jistě zajímavé zkusit pokaždé druhou eventualitu a potom srovnat oba výsledky. Protože tato zkušenost chybí, všechny soudy o tom zůstávají jen hypotézami. Einmal ist einmal. Jednou se nepočítá. Jednou je nikdy. Historie Čech a historie Evropy jsou dva náčrtky, které nakreslila nezkoušenost lidstva". x/

x/ M. Kundera: L'insoutenable legereté de l'Étre Gallimard, Paris 1984 str. 279- 280. Autor měl k dispozici jen francouzský překlad; musel proto znovu překládat zpět do češtiny; omlouvá se proto za ev. jazykovou neobratnost, kterou je třeba přičítat nikoli M. Kunderovi, ale autoru těchto řádek. I za tuto cenu se mu však zdálo účelné tu tyto myšlenky uvést jako předznamenání dalšího textu.. Autor se dále omlouvá, že se na několika místech prohřešil proti zásadám normální práce s prameny, když některé citoval, resp. odvolával se na ně "po paměti", protože neměl - a nemohl mít - všechny publikace stále k dispozici. Zmíněná nenormálnost má svůj původ v této dosti běžné čs. "normálnosti"

Tyto úvahy lze vztáhnout i na posuzování Pražského jara 1968 a jeho různých, až protichůdných hodnocení, která se ani po uplynutí již řady let od jeho potlačení vnější vojenskou intervencí nesblížila, spíše naopak. Nová dějinná zkušenost období tzv. normalizace a konsolidace, ať již je zažívána a reflektována zevnitř, či pozorována zvenčí., vede někdy k tomu, že se v zájmu akcentování vlastní koncepce, vlastní interpretace motivů a dějů mění a posouvají reálné historické dimenze tehdejších historických procesů i jejich aktérů, že z pozdějších rozhodnutí, která byla důsledkem přímého či nepřímého vynucení a tlaku okupační moci, se vysvět-

vysvětlují postupy a děje předchozího období i motivy a záměry, které k nim - přímo či nepřímě - vedly a ovlivňovaly je.

Nepochybně tu takové vnitřní souvislosti a vztahy existují, jsou však mnohem rozpornější a komplikovanější, než se jeví v takovýchto exegezích. Nebylo by třeba se k nim vracet, kdyby se neprojevovaly i v současných úvahách, rozbořech a sporech o nejrozdílnějších otázkách soudobé problematiky českého národa a čs. státu, o krizi národní identity, o "smyslu českých národních dějin", o tom, "jací jsme", o koncepcích žádoucího a možného vývoje českého národa a čs. státu v dohledné i pozdější budoucnosti, a to jak vzhledem k vnitřnímu uspořádání, tak i k mezinárodnímu začlenění.

Promítá se to i v diskusích o tom, zda uplynulých 40 let novodobé čs. historie bylo jen obdobím temna, hrůz, zda - což je jen pendant oficiálního soudu o skvělých úspěších tohoto období - které lze charakterizovat jen černými a v nejlepším případě černošedými barvami /viz V. Černý v knize Paměti, d. IV/ nebo zda i tu byl tento obraz složitější a v barevné struktuře pestřejší - i při uznání rozporu mezi ušlechtilými a krásnými /utopickými/ představami, pokud i samy tyto představy o možném lepším uspořádání společnosti podle socialistických představ se nepovažují za dábelskou lest a každodenní přizemní a často přímo ubohou a podlou praxi, která je nezřídka zvracela v jejích protiklad,

Pražské jaro 1968, které bylo vnitřně velmi složitým a rozporným procesem, skýtá tu rozsáhlé možnosti takovýchto různých interpretací a ani v současnosti není bez teoretického a praktického významu se k nim vracet. Zastavíme se podrobněji u několika výkladů známých autorů, zastupujících různá pojetí, právě proto, že jejich názory, byť mají typicky individuální autorskou pečť, nicméně vyjadřují, čí reflektují postoje určitých skupin a jsou tedy více než jen hlasem izolovaných jedinců, který, třeba jakkoliv pronikavý, nemá žádnou sociálněpolitickou resonanci.

P. Tigrid a reformní proces roku 1968

P. Tigrid, jemuž nutno přiznat, že měl k Pražskému jaru 1968 a reformním snahám tehdejšího vedení KSČ od počátku velmi kritický a skeptický přístup x/ prokezoval, že tento reformní proces ne-
x/Projevilo se to již v názvu jeho práce "Nezadržitelný pád A. Dubčeka", který byl zřejmě inspirován názvem Brežněvovy hry: "Zadržitelný vzestup A. Uie". Toto stanovisko zdůvodňoval i v různých dalších publikacích o tomto období moderních čs. dějin.

může být úspěšný, že Sovětský svaz nemůže v Československu - a v žádné zemi, spadající do jeho mocenské sféry - takové strukturální změny připustit. Zároveň tvrdil, že "podle Akčního programu

/ a ničeho jiného/ nárpě/kelý, kdo by se ho na cokoli ptal!/ by dnes spojojehe pochodoval nejkratší cestou k socialismu zaručeně tuzemské výroby. Spíše ovšem k zaručeně špatnému konci."

Při posuzování podkladových dokumentů pro XIV. sjezd KSČ z léta 1968 k problematice politického systému a možným eventualitám jeho vývoje v nejbližším období, v nichž se dokazovalo, že pro přechodné období /do nové ústavy/ je vyloučeno, aby nový politický systém v ČSSR se stal otevřeným politickým systémem ve smyslu "volné hry" politických sil, napsal: "Z této ukázky/jedné z mnohých/ politického myšlení patrně těch nejradikálnějších a nejliberálnějších reformistů ze srpna 1968 je patrné, že ani jim základní zásady parlamentní demokracie do krve nepřešly, ba že usilovně hledali proti nim antibiotika na regálech různě dávčkových represí." x/

x/ P. Tigrid: Politická emigrace v atomovém věku, Index, Köln 1974, str. 109 a n.

Tento logický vnitřní rozpor v argumentaci, který bude ještě dále doložen, lze zřejmě vyložit pouze z celkově negativního přístupu k jakémukoliv komunismu, jehož stoupencům je upírána možnost vývoje a změn, které by přesáhly jeho politickou a ideologickou podobu, kterou se vtiskl ve 20. stol. po Říjnové revoluci v Rusku do běžného povědomí evropské a světové demokratické veřejnosti. Proto i skeptický až negativní postoj ke koncepcím eurokomunismu, které se jeví kritikům tohoto druhu nikoli jako zásadní změna některých základních koncepcí marxistického socialismu, ale jen jako povýtce oportunní taktické manévry, od kterých lze snadno ustoupit, kterým proto nelze nikterak věřit, když mezinárodní komunistické hnutí "prokázalo v různých dobách a v různých podobách, že představuje krajní nebezpečí pro svobody a práva občanů, tak jak jim demokraté a socialisté rozumějí" /str. 113/. - Uvedený Tigridův úsudek a odsudek však neodpovídá autorovým závěrům, že vnitřní politické změny uvnitř sovětského bloku se nemohou uskutečňovat proti základním zájmům Sovětského svazu a tak, aby se narušila existující mocenská rovnováha /NATO a Varšavská smlouva/ v evropském měřítku. "Příklad Československa 1968 byl nejen aplikací Brežněvovy doktriny o omezené suverenitě, ale rovnal se přijetí této poučky také druhou stranou....Horší je, že beztrestnost celé operace a její časově velmi omezený nepříznivý dopad mezinárodní daly zelenou agresi proti spojencům také kdykoli v budoucnosti, pokud by ovšem takovéto "ratifikace" vzniklé situace nezvrátily supervelmocenskou rovnováhu"./str. 118/.

Další závěry pak vyvozuje z analýzy sovětského politického

systemu a vztahů uvnitř sovětského bloku, když píše: "Paralelně vyplývá ze struktury sovětského systému, že sovětský systém vše - mi prostředky a v zárodku ničí pokus o jakoukoli změnu ve své zájmové oblasti, jež by v jeho optice "oslabila socialismus a mezinárodní komunistické hnutí, jak zní základní formulka. To platí o všech zemích, jež jsou dnes v nesporné oblasti jeho moci.. a o všech interních reformních pokusech, jež by sebou nesly nebezpečí strukturálních změn režimu... Ze stávající situace tyto pokusy jsou určeny k mocenské likvidaci, nadto mezinárodně beztrestné" /str. 119- 120/

P. Tigrid ve výše uvedené kritice materiálů pro XIV. sjezd KSČ neposuzoval správně ani existující politicko- mocenské poměry, jejichž zřejmě limitované transformace v demokratickém smyslu, pokud byla v existujícím mezinárodním rámci vůbec možná, se mohlo dosáhnout pouze postupně, v jednotlivých etapách přechodného období, nikoli totální změnou, náhlým zvratem, který by nemohl vytvořit demokratickou strukturu politického systému společnosti. Katastrofické změny nejsou, jak svědčí politická historie, příznivé pro demokracii.

Přitom P. Tigrid sám věcně dokazoval, že vývoj v zájmové mocenské oblasti sovětů ve střední a jihovýchodní Evropě je sevřený do dvou striktních limitů. "Horní určuje rozměr prostoru, v němž strany a vlády zemí sovětského bloku mohou v jistých oblastech /v sociální politice, kultuře, a zejm. v ekonomii/ postupovat relativně autonomně. A jekkoli tato autonomie/"různé cesty k socialismu"/ je často marginální a na okamžitou výpověď, přece jen usnadňuje lidu těchto zemí život, činí jej důstojnějším a někdy i svobodnějším.

Dolní hranici tohoto prostoru tvoří spojené zájmy sovětské supervelmoci a jejích mocenských špiček, které v zemích sovětského bloku vládou . Tyto zájmy jsou ohroženy, jakmile lidový tlak žádá víc, než domácí mocenská pyramida může povolit, aniž se zhroutila a než sovětská moc může tolerovat."/str. 228/.

Možná, že P. Tigrid a kritikové jeho druhů měli pravdu v tom, že pokus čs. reformních komunistů byl již předem odsouzen k neúspěchu. V politickém vývoji společnosti se nejednou stává, že dochází k zápasům, které jsou neúspěšné, jak se později prokáže. Na jejich začátku a v jejich průběhu se však situace jejich aktérům vždy takto nejeví, a i když se jim tak i třeba jeví, přesto do tohoto zápasu z nacionálních, mrevních a jiných motivů vstoupí a vstoupit musí, protože v rámci volby, před níž jsou

postavení, nemají jinou možnost. I kdyby jej však takto posuzovali, pak stejně nebyl logický a odůvodněný závěr, který najednou chtěl od reformních komunistů nemožné, aby vyhlásili pluralitní politický systém, parlamentní demokracii a sami dobrovolně předali politickou moc jiným politickým silám, když ty vlastně ještě ani neexistovaly a byly teprve in statu nascendi, přičemž věděli, že Sovětský svaz sleduje nepřátelsky i jejich jen reformní snahy.

V tomto ohledu se jejich teoretický i politický postoj k Pražslému jaru lišil od postoje lidí, jinak shodných nebo blízkých názorů, kteří žili v Československu, jak bude podrobněji uvedeno později. Jejich postoj byl logický a konsekventní. Jestliže měli negativní postoj ke komunismu vůbec a zvláště k čs. komunismu, jehož vítězství v únoru 1948 je přinutilo k emigraci stě., nemohli pozitivně hodnotit vývoj, který se jevil jako úspěch tohoto ideologicko-politického systému, byť reformovaného. Kdyby tento proces reforem inspirovaných v r. 1968 v Československu komunistickou stranou uspěl, popřela by se správnost jejich vlastních koncepcí a tak vlastně učinila pochybnou celá jejich dosavadní aktivita. Reformní proces v 1. polovině 1968, pokud v něm KSČ měla vedoucí úlohu, nevytvářel žádnou politickou demokracii, žádný politický systém srovnatelný se systémy západoevropských zemí, které jsou z jejich hlediska optimálními politickosociálními systémy. Zároveň však jejich pozice, že posuzovali čs. vývoj v r. 1968 zvenčí, aniž do něj byli přímo osobně začleněni a v něm zaangażováni, jim často umožňovala lépe a přesněji odhadnout reálný poměr sil, vidět rizika a úskalí tohoto procesu, jež se záhy ukázala nepřekonatelná.

Je však zajímavé- a potvrzuje to pravdivost soľdu, že nikdo nemůže překročit vlastní stín- že tento střízlivý přístup opouštěl kritiky tohoto druhu při posuzování jiného procesu, který rovněž usiloval o změnu existujícího sociálně-politického systému, totiž rozvoje odborového hnutí "Solidarity" v Polsku. Protože tu šlo vskutku o masové dělnické a posléze celospolečenské hnutí, které se vytvořilo a rozvinulo mimo oficiální politické struktury, vedle nich a stále více proti nim, hodnotili je jednoznačně pozitivně a optimisticky a přehlíželi reálné vnitřní i vnější limity a nebezpečí, které se tomuto hnutí a prosazení jeho cílů, pokud bychom je považovali za programově ujasněné a realizovatelné, stavěly do cesty. Prání tu bylo otcem myšlenky. I v tomto případě

však stále existovaly ty hranice a bariéry pohybu usilujícího o změny sociálněpolitického systému v zemích střední a východní Evropy, které P. Tigríd sám obecně formuloval; hranice a bariéry, které ani polská Solidarnosc, bezesporu nejrozsáhlejší hnutí dělnické třídy, které v tomto období vzniklo nejen v těchto zemích, ale v celém světě a které zachvátilo prakticky celou polskou společnost, nebylo s to překonat a odstranit.

V postoji části čs. emigrace, která se aktivně zajímá o čs. problematiku, se projevuje jistý vnitřní rozpor.

Z výše uvedených důvodů význam Pražského jara a celého reformního hnutí, jehož rozhodující silou byli tehdy reformně orientovaní komunisté, snižuje a bagatelizuje. Je to z jejího hlediska pochopitelné, vždyť neučinilo - a ani si to nekleslo ze cíl - zázrak; nevytvořilo, tím méně přes noc, pluralistickou politickou demokracii podle osvědčených liberálních představ a vzorů - jako by se někdy takové zázraky děly a jako by již samo Pražské jaro takové, jaké bylo, nebylo "zázrakem". Při takovémto hodnocení je ovšem těžko vysvětlitelné, proč čs. společnost a zvl. český národ po potlačení tohoto reformního procesu vnější vojenskou intervencí 21. 8. 1968 a v jejím důsledku nastolenou politikou tzv. normalizace se dostaly do tak hluboké krize, zachvátivší všechny sféry sociálního života, když se vlastně tolik nestalo, vždyť povaha politického systému byla a je stále stejná.

Přitom v různých souvislostech, když posuzují ty či ony jevy v soudobém Československu 70. a 80. let, i kritikové této orientace sami musí konstatovat veliký rozdíl mezi úpadkem, který je např. v umění a kultuře, ale i v hospodářství v tomto období, a rozvojem, resp. významnými výsledky a úspěchy v těchto oblastech, jimiž se vyznačoval nejen rok 1968, ale - v té či oné míře - i léta předchozí.

Nelze přirozeně požadovat od těchto kritiků, aby se vzdali své hodnotové škály a akceptovali celé hnutí či organizace, které jsou jim cizí, s nimiž ze zásadních důvodů nemohou souhlasit. V tomto smyslu je jejich obecný negativní soud o r. 1968 logický. Není však již odůvodnitelný v závěrech, které jsou nadto neprokazatelné, protože vojenský zásah 21. 8. 1968 znemožnil jejich verifikaci, že totiž realizace Akčního programu by vedla k horším koncům, než byl stav před Pražským jarem. Takový závěr je výsledkem jejich vnitřní nechuti, antipatie k tomuto reformnímu procesu, nikoli výsledkem jeho věcného rozboru. Jinak by vlastně museli v té době čs. lidu doporučovat, aby se tohoto hnutí vůbec nezúčastnil, aby se od něj

distancoval, aby nedával průchod své nespokojenosti s dosavadním byrokraticko- centralistickým systémem personifikovaným A. Novotným, když věděli, že snaha o jeho reformu povede jen ke zhoršení stavu, v němž se čs. lid nachází a když přece věděli, že žádoucí cíle, t.j. politická svoboda a demokracie v liberálním smyslu už vzhledem k rozdělení Evropy a začlenění ČSSR do sovětské mocenské sféry nejsou momentálně dosažitelné. Předpokládáme-li právem, že měli na mysli zájmy čs. lidu, že jim šlo o to, aby se podmínky jeho života nezhoršovaly, pak by museli preferovat jeho zdrženlivost a nikoli vyslovit nespokojenost s tím, že cíle reformního procesu nepřekračovaly obecné hranice systému atd.

Takovýto vztah k Pražskému jaru však většina čs. občanů neměla; spojovala s ním naději na to, že přinese zlepšení oproti tomu, co tu bylo až dosud. Pro každodenní život lidí v čs. socialismu /platí obecně/ není lhostejné, jaký konkrétní režim existuje a jak funguje, i když jde stále o jeden a týž sociálně politický systém. Tyto reálné difference jsou pro lidi důležitější, než zásadní rozdíl mezi různými sociálně politickými systémy, protože je neprožívají bezprostředně ve svém běžném životě, jako pociťovali rozdíl mezi režimem, zosobňovaným A. Novotným a A. Dubčekem.

Sám P. Tigríd v posledních letech, když zvláště v souvislosti s činností Charty 77 se v nonkonformních kruzích hodně diskutuje o tom, co má vůbec smysl dělat v soudobém Československu, lze-li se vůbec nějak bránit postupující demoralizaci, bující lhostejnosti a pod., když se v novém historickém kontextu znovu objevil požadavek "drobné práve", argumentuje způsobem, který je v rozporu s jeho výše uvedenými obecnými závěry ve vztahu k Pražskému jaru. Dokazuje totiž oprávněně, že "lidé si nemohou stěžovat jen na režim a vymlouvat se na něj, aby odůvodňovali svou netečnost, pasivitu ve věcech veřejných, ale že lidé, kterým ještě o něco jde, mají se spoléhat spíše na sebe, než na "ně", t.j. na režim, že občanská péče a angažovanost má smysl. Tam, kde režim zpustošil zem, prostředí i lidské vztahy, tam "my"-bez zábran a bez rizik - můžeme vytvářet prostředí pro všechny snesitelnější, utěšenější, lidštější, než je to dnešní. Nič tu nestojí v cestě, oni tu nemají co říct. Jen ~~my~~ my." /poznámky k událostem, Svědectví, č. 75/85, str. 533- 534/.

I když základní myšlenka je nesporně správná a pozitivní, vyhodnocení protikladu "my" a "oni", tj. společnosti a režimu, jako by obe existovaly a mohly existovat odděleně, neodpovídá skutečnosti a je opět jen projevem výše již zmíněné nechuti či odporu autora k režimu. Nejde tu o to, vytýkat P. Tigrídovi, že má k režimu tento vztah, ale že jej občas zavádí k závěrům, které nejsou prů-

kezné a pravdivé. Svého času v diskusi o tzv. paralelních strukturách a jejich působení poukazovali někteří autoři právě, že možnosti vzniku i dosahů činnosti těchto paralelních struktur jsou limitované. Ve vztahu k Tigridově názoru lze říci, že možnosti takového smysluplného působení občanů, které postuluje, jsou v tzv. komunistickém systému variabilní a že byly neporovnatelně větší a bohatší v reformním procesu r. 1968 než za vlády A. Novotného, když již je nesrovnáváme s obdobím tzv. normalizace. V tomto smyslu nezáleží tedy jen na "nás", na každém občanovi, co se může skutečně v sociálních vztazích - nikoli tedy jen v osobním životě - smysluplně dělat, ale záleží i na "nich", na konkrétním režimu a jeho fungování, jak se k takovéto aktivitě lidí chová. Zda ji zcela paralyzuje nebo ji v určitých sférách toleruje nebo dokonce podporuje a stimuluje, a to ani, což P. Tigrid sám jinde konstatuje, v komunistickém režimu není zcela stejné. I čs. zkušenosti z poválečného vývoje potvrzují, že vnější podmínky a možnosti, které vytváří, či stanoví moc, se měnily - a z hlediska každodenního života čs. občana dosti významně, i když základní rámec - t. j. politický systém, zůstával svou podstatou stejný.

Jde o to, z jakého hlediska se čs. realita posuzuje a hodnotí, co se s čím srovnává. Pro většinu lidí, kteří v Československu prožili ten "zázračný a šílený rok 1968"/Škvorčický/ je asi rozhodující konkrétní srovnávání toho, co tu bylo a co tu mohlo být s tím, co tu je, bezprostřední osobní prožívání existující sociální skutečnosti, v níž je tento rozdíl obsažen, nikoli racionální komparace různých sociálně politických systémů, která je pro ně přece jen více či méně abstraktní.

Ivan Sviták a Pražské jaro

Z jiných východisek a hodnotových hledisek analyzuje a kritizuje Pražské jaro Ivan Sviták.

Ve svých četných statích věnovaných této problematice - v jejích vnitřních i mezinárodních souvislostech vždy vysoce hodnotil jeho historický význam nejen národní, ale i mezinárodní, který spočíval i ve vytvoření "teoreticky fundovaného programu socialistické demokracie". - Masové hnutí za základní občanská a lidská práva zde dokázalo téměř neuvěřitelnou věc - rozložit mechanismus byrokratické diktatury, vynutit na mocenské elitě monopolní strany dalekosáhlé koncese a spojit národy Československa k odporu proti sovětskému imperialismu. Záseh zvenčí znemožnil uskutečnění jedinečného programu socialistické demokracie, jenž se objevil na světovém horizontu a jenž zde trvá jako veliká naděje navzdory okupaci"/Ivan Sviták, Dialektika pravdy. Index Köln 1984, s. 39

"Hlasům reformních komunistů a českých intelektuálů by měli pozorně naslouchat všichni, kdo nechtějí opustit vizi budoucí socialistické Evropy, protože pro ně má rozhodující význam. Ačkoliv čeští intelektuálové - ani reformní komunisté ani nereformovaní demokraté - nedokázali rozmontovat systém byrokratické diktatury a učinili řadu základních chyb, právě jejich chyby jsou velice cenné pro budoucnost Evropy". - Čím větší je časový odstup od Pražského jara, tím jsou Svitákovy sondy o reformním komunismu a jeho představitelích v Československu obsahově kritičtější a tvrdší a v literárním výjádření výsměšnější a jízlivější.

"Co dnes zbývá jako heroická stránka v českých dějinách není reformistická ideologie a revizionistický záchvat komunistické strany, ale fakt, že živelné akce daleko přesahovaly teorii i praxi institucí reformismu, které měly lidové iniciativy udržet ve snesitelných mezích.

Avšak reformističtí marxisté - ať čeští "otevření" nebo západní - nedokázali zkrotit věčnou žízeň po svobodě oněch mas, které s háměsíční jistotou směřovaly proti institucím svého zotročení a tím ovšem proti reformistickým apriorním hranicím demokratizace, jak v teorii, tak v praxi. Tento jev má prvotřídní význam: nové demokratické, nejen demokratizační hnutí, sotva slučitelné s teorií konvergence v ekonomice i politice a s bujejícím spotřebitelstvím v životním stylu, je hlavním poučením z Prahy a nadějí budoucnosti."

Vycházejí z těchto základních soudů a postulátů I. Sviták rozebírá základní vnitřní rozpor čs. reformismu v r. 1968, který byl mezi požadavky lidu na jedné straně a požadavky Velkého bratra na druhé straně. /V této analýze se vcelku shoduje s výše uvedenými, byť obezřetně formulovanými myšlenkami P. Tigrida/. - Reformisté zde úpadají do pastí své vlastní logiky. "...Nemůžeme říci, že rozpory samy se vymykají jak jejich moci, tak jejich autoritě. Jestliže jsou rozpory autentické, Moskva je nepovolí; jestliže je Moskva povolí, nejsou reformistům nic platné. Rozporná aporie? Zajisté. Ale národ, nikoli reformisté, zapletí její "výsohou" cenu. Reformisté "buď přijmou demokratické zásady a opustí diktaturu proletariátu", to jest monopol své byrokratické moci anebo musí opustit reformy a přidržet se biče." - Podle Svitáka pak "v rozpacích nad touto volbou se českým reformistům zdálo nejlepším řešením zavést demokratizaci, tento kulatý čtverec, který mátl všechny, lidi i Kreml, přátele i nepřátele, konzervativní i progresivní křídlo."

"Čeští příznivci reformy si nedovedli představit, že by jejich demokratizační program vyžadoval změnu charakteru komunistické strany a také o ni vůbec neusilovali. Neuvědomovali si, že právě zamlčený předpoklad - změna charakteru KSČ v "občanskou stranu - učinila jimi zamyšlenou změnu úsilím o kvadraturu kruhu" x/

x/ Podle I. Svitáka "KAN, sociální demokraté a spontánní iniciativa anonymních patriotů nabídla totiž v národní krizi východisko - neutrální Československo - nikoli jen reformistický názorový guláš a bezradný brekot vůdce na televizní obrazovce" /Ze statí "Kan-kán 1968", Západ č. 5/1984, str. 21, 24.

Sám Sviták však svého času psal něco jiného: "KSČ byla na cestě k legalizaci frakcí, chystala dalekosáhlé institucionální změny, neslučitelné se sovětským pojetím demokratického centralismu - prováděla revizi stalinismu. V sovětském hledisku se tyto změny jevily jako nepřijatelná revize "leninského" pojetí strany - a revize to byla - což bylo tím nebezpečnější, že na zářijovém sjezdu hrozila institucionalizace zásad, podle nichž se připouští veřejná kritika strany a svobodný tisk"/Dialektika pravdy", str. 73/.

"Hlavním problémem byl jejich postoj k demokratickým zásadám, čili jejich ambivalentní postoj k vůli lidu, k masám, které nechtěli připustit k žádnému závažnému politickému rozhodování.". V závěrech se ovšem Sviták s Tigridem rozchází.

"Reformisté neprohráli proto, že zdánlivě flirtovali s liberálním parlamentarismem - to je opravdu pomluva - prohráli proto, že nepoužili přímé demokracie, vůle lidu jako obrany proti Velkému Bratru, že nemobilizovali dělníky a intelektuály a že sklerotická komunistická strana se nedokázala postavit do čela této neporazitelné národní koalice. Její krach tedy nebyl krachem pokusu o jakousi obnovu liberální demokracie, byl to krach daleko horší - krach pokusu zradit socialistickou demokracii. "

"Poslední past reformistické praxe je nejhorší, ačkoli si jí během euforie Pražského jara" málokdo všímal. Nejmoučnější nepřítel pokroku a reformy je byrokratizace současného světa a jeho rozdělení na sféry vlivu. Všechny technokratické elity mají zájem na globálním míru a na pokračování spolupráce velmocí, protože v dynamických procesech dnešních sociálních transformací a populačních explozí, supervelmoci jsou jakousi zárukou, že konflikty budou lokalizovány a že se tak zabrání nejhoršímu - atomové válce... Chápeme-li však Sovětský svaz jako novou vykořisťovatelskou společnost, v podstatě daleko konzervativnější a represivnější, než kapitalistický Západ, pak perspektiva reformy v rozděleném světě je pramalá, právě proto, že supervelmoci se brání reformám jako oslabení vlastní pozice v rovnováze moci. Zde je konečná past

Pražského jara, které by po vítězství reformistické frakce bylo degenerovalo stejně rychle jako polský Říjen 1956. V roce 1978 bychom byli na oslavách desetiletého výročí Pražského jara museli oznámit totéž, co řekl L. Kolakowski na oslavách polského Října v r. 1966, totiž že není co oslavovat. Máme litovat výsledku roku 1968, jestliže reformní komunisté byli jedinou alternativou? Žijeme ve světě nové svaté aliance konzervativních konzumních společností, zaručovaných supervelmocemi, jež zachovávají status quo v politice a životním stylu jako poslední cíle konzumního ráje".

V tomto kontextu kladu otázku, zda "právě reformy neupevňují daný status quo? A jestliže neupevňují, k čemu vůbec jsou? Odpověď na tuto otázku ovšem nevyplyvá z žádných premis, protože dějiny jsou daleko méně důsledné, než jakými by je chtěli intelektuálové mít. Čím je pocit stability silnější, tím spíše můžeme očekávat výbuch; čím více triumfují technokratické elity ve světě konzumu, na Západě i na východě, tím pohotovější bude příští masový odpor vůči vládě spotřeby; čím je rozsáhlejší pavučina multinationální byrokracie, omotávající globus, tím jsou slabší pavouci. Vzpomínáte si na ospalou středoevropskou zemi v r. 1967? Tam, že měla být revoluce za dveřmi? Jaký extrémistický nesmysl!" /podtrženo Z. J./

Citace obsáhlejších pasáží ze syntetické Svitákovy ~~práce~~ studie "Propasti reformního komunismu", uveřejňované na pokračování v Právu lidu v r. 1984, i z dalších jeho statí byly účelné - a snad i nezbytné, aby se ukázaly zřejmé přednosti a současně i slabiny jeho analýz. Je jistě intelektuálním zážitkem číst názory autora, který s břitkostí sobě vlastní, s filosofickou erudicí a zároveň i s literární lehkostí a elegancí traktuje všechny základní problémy tohoto nejvýznamnějšího období moderní čs. historie.

I. Sviták je brilantní dialektik a polemik, který rád formuluje provokativní teze a závěry, který je však zároveň ochoten pro nově formulovanou myšlenku/ ideologickou tezi/ přehlédnout fakta, nebrat na vědomí skutečnost. V této souvislosti nejde o to polemizovat s výše uvedenými Svitákovými soudy a konkluzemi, ale jen poukázat na některá východiska a závěry / v podstatě ideologického rázu/, které neměly a nemají opory v existující /tehdejší i současné/ realitě.

I. Sviták byl v době Pražského jara ideologem radikální nekomunistické levice a z jejích hledisek a pozic posuzoval reformní proces a jeho protagonisty. Proto vyvracel výtky, které na adresu reformních komunistů adresovali jejich kritikové obecně demo-

kratické orientace, a prokazoval, že nejsou adekvátní tehdejší historické realitě.

Svitákovy kritické analýzy rozporů reformního komunismu jsou v mnohém průnikové, nicméně jsou v určitém ohledu schematické a abstraktní. Přehlízejí mj. zejména vnitřní strukturovanost KSČ a jejího reformního křídla samého a dále i evoluční proces, který v něm probíhal zvláště rychle a intenzivně v době Pražského jara. V tomto období prudce akceleroval předcházející vývoj, jehož významným impulsem byl XX. sjezd KSSS a který se mocně rozvíjel v průběhu 60. let. /I. Sviták se ho sám svého času aktivně zúčastnil/ Výrazem těchto změn se měly stát - vedle Akčního programu - i nové stanovy KSČ, na jejichž návrhu se tehdy intenzivně pracovalo a jejichž význam Sviták sám oceňoval. Vzhledem k tomu není tu ani na místě konstatování o "ospalé středoevropské zemi". Je užito spíše jako literární obrat, který má vystihnout kontrast proti božstvivému roku 1968, ale ve skutečnosti takový protiklad tu nebyl. S tímto vývoje v 60. letech, jak I. Sviták sám dobře ví i z vlastních zkušeností, byly spjaty závažné změny ve všech sférách především duchovního života čs. společnosti, zvláště českého národa, které vytvářely předpoklady ve vládnoucí straně i ve společnosti k přijetí a uskutečnění hlubokých reforem i v oblasti sociální a sociálně politické. I když Pražské jaro bylo se stalo začátkem nového vývojového stadia čs. společnosti, kdyby nebylo násilně ukončeno vnějším vojenským zásahem, bylo zároveň dovršením předcházejícího dlouhodobého procesu, v němž jeho základní myšlenky vzklíčily a postupně zrály, což právem konstatuje V. Havel ve svém eseji "Moc bezmocných".

Sviták tu operuje s pojmem lid jako obecnou, vnitřně nestrukturovanou kategorií, ačkoliv právě v průběhu Pražského jara se všechny sociální struktury i sociální vrstvy a skupiny dostávaly do pohybu a nebylo lze nadále mluvit o jednoduché dychotomii - strana - lid nebo aparát t. j. vládnoucí elita a ostatní jako ovládaná masa, protože to neodpovídalo měnící se sociální realitě. Nejen KSČ, t. j. nejen její vládnoucí orgány a aparát, ale i její členstvo, které samo tvořilo významnou, politicky aktivní část národní společnosti, byly vtahovány do věru tohoto vývoje, který trhal předivě sterých sociálně- politických a institucionálních vazeb, takže politické vztahy ve společnosti se začaly výrazně měnit a řídit se jinými kritérii, než byla až dosud platná.

Bylo-li lze právem konstatovat, že tíhnutí směrem k politické svobodě a demokracii bylo leitmotivem tohoto pohybu, pak ovšem nutno zároveň uznat, že i tu šlo o velmi diferencovaný proces s

různými představami o jeho obsahu a postupu, ale i s různou mírou zájmu a ochoty se v něm přímo angažovat.

I. Sviták sám psal, že v ČSSR neprobíhalo jedno demokratizační hnutí pod vedením KS, ale že politické dění bylo mozaikou různých zájmů a cílů tří politicky odlišných tendencí. "První politickou tendencí představovala oficiální reformní politika mocenské elity-komunistického stranického aparátu, druhou představovala inteligence, stále více vyjadřující mínění národa a konečně třetí tendencí bylo radikálně demokratické spontánní socialistické hnutí nové levice.

Cílem první tendence byla ekonomická reforma a změna politického vedení, tendence druhá byla zaměřena k socialistické demokracii a ke změně politického režimu, zatímco třetí tendencí představovali lidé, žádající integrální strukturální reformy. Za těmito tendencemi nestály jen různé organizace, ale také různé sociální vrstvy, různé skupinové zájmy. "- Důležité je v tomto kontextu i další Svitákovo konstatování: "Demokratizační hnutí bylo střechou rozmanitých protikladných tendencí, často velmi neujasněných, ale nikoli protisocialistických, antikomunistických a antisovětských sil. Komunisté byli vedoucí silou tohoto procesu a tolerování opozičních názorů bylo spíše výrazem jejich síly, než slabosti." /Dialektika pravdy, str. 62- 3/.

V jiné souvislosti Sviták sám dokazoval, že na jaře 1968 "linie komunistů byla shodná se zájmy nestraníků. Radikální studenti příležitostně překračovali tento všeobecně přijatý rámec, ale zůstává faktem, že společná politika svedla dohromady až do té doby přísně oddělené skupiny straníků a nestraníků. Zpočátku byly mezi nimi vážné rozdíly, ale ty mizely, jak jaro pokračovalo a jak se politika stávala radikálnější a jak se program demokratizace stával stále více programem samých členů strany." /tamtéž str. 76- podtrženo Z. J./

Proto pozice radikálně orientované levice, jež sdílela hlavně část- ale i tu jen část- studentstva, jež reflektuje ideologicky nynější Svitákova úveha jako pozice "lidu", nebyly vůbec obecnou pozicí, kterou zaujímala většina čs. společnosti. x/

x/ I. Sviták byl tehdy nadšen Pařížským májem 1968, vystoupením nové radikální levice, v podstatě studentské provenience, v zemích západní Evropy, zvl. ve Francii, které "dočasně vytvořilo onen obrovský mocenský potenciál, jaký představuje jednota dělníků a intelektuálů. Základní tendence tohoto hnutí - spojení dělníků a inteligence - je nejproduktivnější ideou poválečné politiky, dosti silnou, aby překonala okrajové negativní jevy jako propagaci násilí, taktiku provokací a programovou bezradnost." /Dialektika pravdy, str. 38 aj./

I. Sviták zůstal v zásadě svým idejím z tehdejší doby věren, ne však většina z těch, kteří v květnu vyhlásili v Paříži heslo: "Jsme realisté, chceme nemožné." Ti namnoze své původní ideály opustili a přešli na druhou stranu. Heslo antibyrokratické revoluce rozhodně nebylo praporem, pod kterým by se shromažďoval v r. 1968 čs. lid. Stejně tak ani přímá demokracie - Sviták neříká, jak si konkrétně představoval její uplatnění v r. 1968 - nebyla s to zachránit čs. politickou svobodu a suverenitu proti vnější vojenské intervenci.

Netrvalo dlouho a představy o významu tohoto nového fenoménu, který se tehdy jevil stejně relevantní na Západě jako Pražské jaro na Východě, se ukázaly iluzivní. Proklamovaná jednota dělníků a inteligence měla krátkodobé trvání a to, co se Svitákovi jevilo jako okrajové negativní jevy, vystoupilo do popředí a hnutí nové/nekomunistické/ levice se rozložilo.

S. Hoffmann ve svém rozboru situace francouzské společnosti o tom píše: "Od poloviny 70. let se francouzští, zvl. pařížští intelektuálové stále více vzdalují od marxistických či levicových dogmat, která mezi nimi převládala od osvobození v r. 1944, a v květnu 1968 byla zdánlivě ještě posílena. Při pohledu nazpět se však nyní květen 1968 jeví jako jeden z hlavních faktorů likvidace staré ortodoxie. Z mnohých nekomunistických levičáků roku 1968 se stali rozhodní antikomunisté, kteří znovu objevili liberální hodnoty a seskupili se k obraně lidských práv.... Dnes je tato inteligence sjednocena kolem společných témat: kolem antitotalitarismu a kolem odsuzování zla, ztělesněného v SSSR a komunismu /mnozí dodávají: v marxismu jako takovém/; v zahraniční politice se klásí k proamerikanismu - Mitterand versus Francie, 50.000 slov, IV. /85, 10, str. 152.

Lze tu nacházet jisté paralely a analogie mezi myšlenkovým vývojem určitých vrstev inteligence ve Francii a v Československu po r. 1968. Nepochybně tu existují i jisté společné příčiny tohoto vývoje, o kterých hovořil např. V. Havel ve svém projevu "Politika svědomí" na universitě v Toulouse, v krizovém stavu západní kultury a civilizace. Zároveň však nelze přehlížet ani významné difference, některé odlišné kořeny těchto změn.

Požadavky většiny lidí - a to z různých vrstev společnosti - byly v něčem jednodušší, ale zároveň i komplexnější, než uvádí I. Sviták, která, jak je často u intelektuálů běžné, podceňuje jejich elementární materiální zájmy, i když je abstraktně uznává jako základnu politických hnutí a zápasů.

I v průběhu Pražského jara šlo většině občanů o to, aby se jim, krátce řečeno, lépe žilo - a to ve všech sférách života společno-

sti. Autor tu souhlasí s R. Seluckým, který říká: "Jakkoliv budeme chtít teoreticky zobecnit zkušenost této klidné revoluce a ne - klidné reformy, vždy se asi dostaneme k tomu, že onen přijatelný socialismus, všeobecně chápaný jako rozumná míra svobody, sociální jistoty a všeobecně přijatých pravidel Fair play v systému solidního ekonomického výkonu a otevřené lidové participace na společenském řízení, to byl onen nevyslovený, ale masově tušený alternativní model socialistické demokracie jak k marxistické utopii, tak i k leninskému reálnému socialismu." /Československo 1968, Polsko 1981 a krize sovětských systémů /sborník mezinárodního semináře v Paříži 1981, Index Köln 1983, str. 196- 7/.

Požadavky většiny lidí nebyly motivovány jejich antikonzumní orientací a ideami antibyrokratecké permanentní revoluce. V tomto směru tehdejší demokratický socialismus, který I. Sviták oceňoval jako příklad i naději do budoucna, byl méně ideologický - aspoň v tom smyslu, jak si toto obecné heslo pro sebe dešifrovali ve své většině čeští a slovenští občané. V tomto pojetí a v tomto očekávání, protože byli v situaci, že mají co ztratit - a ztratit to nechtěli - se stavěli pozitivně k reformnímu kurzu KSČ, který v té či oné míře vycházel vstříc těmto jejich elementárním pocitům a tužbám.

I. Sviták, jak již řečeno, pronikavě a po literární stránce vtipně analyzuje a kritizuje vnitřní rozpory ideologie a politiky reformního komunismu v době Pražského jara a oprávněně dokládá odpovědnost jeho vedoucích představitelů za rozklad a opuštění reformní politiky po 21. 8. 1968. V tomto celkovém soudu má Sviták pravdu a autor s ním nechce polemizovat.

Bylo by možné rozvíjet tu spekulaci o tom, co by se stalo, kdyby čs. představitelé v Moskvě nepodepsali tzv. moskevský protokol. Možná, že by se vytvořila situace, kdy by osud reformně angažovaných osobností a skupin čs. společnosti byl horší - ve srovnání s jejich údělem za tzv. normalizace, jež byla důsledkem přijetí a plnění požadavků výše uvedeného protokolu; celkový osud českého i slovenského národa by však asi horší nebyl. Kdyby hlavní protagonisté Pražského jara odmítli v Moskvě kapitulovat a podepsat program postupné likvidace reformního procesu, zřejmě by tím nezabránili, vzhledem k nerovnosti sil obou stran v tomto vztahu, uskutečňování nějaké formy politiky "normalizace" v Československu zaštitěné přítomností intervenčních armád. Za takového stavu však snad nemuselo dojít v čs. společnosti, zvl. v českém národě k takovému procesu demoralizace, jaký tu skutečně nastal - v nemalé

míře jako důsledek toho, že reformní proces byl opouštěn a potlačován i řadou těch, kdo se účastnili jeho programového i praktického prosezování. Je to ovšem jen hypotéza a nelze vyloučit ani že by důsledky i v této sféře mohly být ještě horší, než jsou. x/ x/ Zároveň nelze v této souvislosti pominout významnou dějinnou zkušenost, kterou v té době učinily oba národy, zvl. český, i když již předchozí léta výstavby socialismu podle sovětského modelu ji tu v mnohém připravovala, totiž celkovou zásadní změnu poměru k Sovětskému svazu. Dřívější pozitivní vztah, který byl po r. 1945 více než jen součástí utopických představ nemalé části společnosti o socialistickém vývoji v Československu, byl v něčem přímo jejich zdrojem, když navazoval na silné tradice "slovenského bratrství" /oživení myšlenek nového slovanství za II. světové války/ se v celé čs. společnosti obrátil. Vztah Čechů k SSSR /a Rusku/ se po r. 1968 již podstatně neliší od tohoto vztahu Poláků, Maďarů i dalších národů středo a východoevropských států v sovětské sféře vlivu. Tato tvrdě placená zkušenost byla nezbytná k tomu, aby české politické myšlení se mohlo oprostít od těchto "pověr a iluzí" při přemýšlení o dalším možném vývoji českého národa a v úvahách o tom, co se má v tomto směru dělat.

Při posuzování reformistické ideologie KSČ a Pražského jara 1968 nelze ovšem ztrácet ze zřetele, že určité rozpory, které se specificky obrazy v této ideologii a politice, byly a jsou reálnými rozpory poválečné čs. společnosti /i společnosti v dalších středo- a východoevropských státech/ a že se dosud nenašel žádný uspokojivý způsob či prostředek, jak je pozitivně a v souladu s vůlí většiny národa řešit a vyřešit. To obecně konstatuje a uznává i P. Tigrid a jak plyne i z citovaných názorů I. Šviták sám také. Tyto reálné rozpory reflektoval i on ve svém výkladu, byť je interpretoval jinak než tehdejší reformní ideologie KSČ; pokud její koncepcí řešení těchto rozporů byly utopické, jeho byly utopické na druhou.

Otázka byla, zda se měl A. Dubček s ostatními reformně orientovanými představiteli vedení KSČ pokusit, když se vytvořila, resp. zdálo se, že se vytvořila jedinečná příležitost k pokusu o celkovou reformu systému, jí využít nebo nikoli, či zda měl pokračovat s jistými modifikacemi - v dosavadním politickém kurzu. Rozhodnutí k němuž tito členové vedení KSČ postupně dospěli, t. j. pokusit se o celkovou změnu, postup k socialismu, který by více odpovídal konkrétním čs. podmínkám, politickým a kulturním zvyklostem a tradicím českého a slovenského národa, se setkávalo s příznivou reakcí nejen uvnitř KSČ, ale u většiny čs. společností, která tyto snahy vedení dále stimulovala. Prosté, bezkonfliktní pokračování v politice A. Novotného - bez A. Novotného bylo sotva možné, vzhledem k intenzitě krize, v níž se strana i společnost nacházely. Takový byl vnitřní kontext čs. vývoje v době Pražského jara, ve

kterém je nutno jeho průběh posuzovat.

Pokud jde o vnější rámec této evoluce, lze jistě vytýkat tehdejšími představiteli vedení KSČ, že ve snaze o adekvátnější řešení rozporu mezi požadavky a zájmy čs. lidu na jedné a zájmy velkého bratra na druhé straně nebo aspoň o zmírňování stupňujícího se napětí mezi nimi, kolísali, dělali chyby apod. Základní problém však v době Pražského jara nebyl v těchto subjektivních chybách a omylech, ale v tom, jak již dříve ukázalo vojenské potlačení maďarského povstání v r. 1956 a znovu pak 13. 12. 1981 polské Solidarity a vyhlášení válečného stavu v Polsku, že SSSR až dosud nenesl a nepřipustil žádnou podstatnou reformu sociálně politického systému v evropských zemích, které se po II. světové válce dostaly do sféry jeho moci. Proto se také žádný pokus o takovou změnu, ať k němu došlo kdekoli a jakkoli, nepodařil. Slova o tom, že vůdcové KSČ měli mobilizovat lid a armádu, dělnické milice k ochraně státu, opřít se o podporu lidu a rozvinout přímou demokracii a tak ubránit státní suverenitu před zásahy zvenčí, zní sice krásně a odhodlaně, ale jsou to bohužel jen slova. Strážlivá, věcná analýza stavu čs. armády, její bojové připravenosti a pod. prokazuje, že vnitřními silami nebylo možno zabránit vojenské intervenci pěti států V- smlouvy do vnitřních čs. záležitostí a překonat tak negativní důsledky, jež vyplynuly pro ČSSR z existujícího blokového rozdělení Evropy. Stejně tak nebylo reálné to východisko v národní krizi, o němž mluví I. Šviták, totiž neutrální Československo. Pozice neutrálního Rakouska, i když by zřejmě byla většině Čechů a Slováků blízká a žádoucí, byla - a to nejenom v r. 1968 - pro Československo nedosažitelná. Proto neutralitu ani tehdy odpovědní političtí představitelé nevyhlašovali a uznávali existující čs. mezinárodní závazky vč. příslušnosti k V- smlouvě. Je zvláštní, že I. Šviták tu zcela opomíjí čin maďarské vlády, vedené I. Nagyem v r. 1956, která ohlásila vystoupení Maďarska z V- smlouvy, a to, co potom následovalo. Nikterak také neříká, jak by ČS. této neutrality mělo dosáhnout, kdo by ji měl garantovat, když SSSR byl rozhodně proti - a ani druhá supervelmoc nebyla ochotna se prakticky angažovat za změnu existujícího rozdělení Evropy, což i Šviták sám zaznamenává.

Možná, že I. Šviták je stále přesvědčen, že jím doporučovaný postup mohl zabránit vojenské intervenci pěti států V- smlouvy 21. 8. 1968. Sám ovšem svého času psal po tomto tragickém datu, že "hře o socialistickou demokracii je v neřešitelném patu a východisko v ČSSR nelze najít ani hledat, protože tam nastane jen přesta-

vování figur, avšak žádná změna. Godot nepřijde. Jako se zhroutil program demokratizace vnějšími příčinami, pak opět jen vnější změna může navodit zlepšení vnitřních čs. poměrů". /Podtrženo Z.J.- Dialektika pravdy str. 58/.

Konečně uznává to i svým konstatováním, že "žijeme ve světě nové svaté aliance konzervativních společností, zaručovaných supervelmocemi - jež zachovávají status quo v politice", t.j. i existující rozdělení Evropy, jež až dosud znemožňovalo každou snahu o systémovou změnu v zemích střední a východní Evropy. Tyto objektivní vnější limity nebyl ani čs. pokus v r. 1968 s to překonat.

I Sviták rád, je to přímo typický rys jeho myšlení, přehánění a problém vyhrocuje tak, aby odpověď musela znít buď - anebo. Tím se ovšem stávají jeho soudy a závěry často značně abstraktní, reálná situace nebývá vždy, spíše jen výjimečně, tak vyhrocená, aby tu nebyla možná různá zprostředkující řešení a postupy a pod. Tak i v konkrétní realitě Pražského jara, zvl. když se měla začít důsledněji uplatňovat demokratická pravidla a metody - v rámci Svitákova "kulatého čtverce" proponované demokracizace - nešlo o krajní řešení, o protikladné alternativy, ale právě o hledání přijatelných kompromisů, o vyvažování různých rozporných zájmů atd. Nová politika, kterou se pokoušely a snažily praktikovat politické a státní orgány a instituce v době Pražského jara, potřebovala ověřovat své postupy a řešení souhlasem většiny občanů, resp. těch jejich skupin, jichž se týkala. V tomto smyslu to byla politika, která se učila být empirickou, překonávat dosevadní vrchnostensko-byrokratický charakter, který byl až dosud odůvodňován v duchu socialistické utopie oficiální ideologií.

Stejně tak i dialektické obraty, jako je formulace "čím je pocit stability silnější, tím spíše můžeme očekávat výbuch" a jiné podobné zní sice zajímavě a intelektuálně provokují. Sotva jsou však výsledkem střízlivého rozboru současné čs. evropské i světové reality a nemohou být teoretickým základem a východiskem pro koncipování politických rozhodnutí a postupů. Jsou to spíše jen literární obraty, které mají aspoň poněkud překlenout propast ve skutečnosti však jen vytvořit zdání takového překlenutí, která zeje mezi pronikavostí analýzy těch či oněch sociálních procesů a abstraktností či až utopičností závěrů, které z ní vyvozuje autor pro budoucnost, pokud nechce sám zůstat jen u velmi skeptických soudů o možném budoucím vývoji, jež vyplývají z jeho vlastních rozborů. To samozřejmě není pouze specifický Svitákův nedostatek,

ale je to jen jednotlivý projev obecného jevu, že většina soudobých, jakkoli hlubokých analýz různých stránek existující sociální reality poskytuje jen málo poznatků, pokud vůbec, jak skutečně zabránit dosavadnímu negativnímu vývoji, jak dosáhnout - v té či oné sféře - pozitivní změny či dokonce obratu ve vztahu k existujícím globálním problémům. V této relaci to znamená prokázaných poznatků o tom, jak konkrétně v dohledné perspektivě uskutečnit "antibyrokratickou revoluci", resp. pluralistickou socialistickou demokracii v Československu a v ostatních středo a východoevropských zemích, jak vytvořit "neutrální, nezávislý, svrchovaný český stát s demokratickým politickým systémem a socialistickým hospodářstvím", který I. Sviták formuluje jako programový politický cíl pro český národ. x/ Bez toho ovšem zůstává takový

x/ Relativní hodnocení těchto procesů moderních čs. dějin dosvědčuje skutečnost, že I. Sviták, který rozhodně odmítá reformní komunismus a na něj navazující západoevropský komunismus, je sám určitými představiteli čs. emigrace pokládán za eurokomunistu a z tohoto důvodu kritizován pro příliš kladný poměr k socialismu, pro kritický postoj k USA a jejich oficiální politice. a pod.

V tom se s ním v řadě analytických přístupů a závěrů shodují i další nonkonformní autoři, zvl. ti, co píší do Dialogů, zejm. J. Tesař. Ke kritice jejich kritiky viz stať L. Kohouta "Je regresivní společenský vývoj Československa nevyhnutelný?" z konce r. 1984.

cíl, jakkoli se jeví krásný a žádoucí, jen utopií, se všemi důsledky, jež z toho v soudobé po všech zkušenostech velmi antiutopicky orientované čs. společnosti plynou. I. Sviták je rozhodný odpůrce byrokratické diktatury v ČS. a kritizuje i byrokratizaci demokracie na Západě.

Jak již bylo řečeno, jeho rozbory jsou působivé tím, jak prokazují negativní důsledky působení byrokratické diktatury ve všech sférách života společnosti. Jsou silné v negativitě, v kritickém rozboru fungování byrokratických struktur a jeho důsledků, jsou však - aspoň soudě podle toho, co měl autor možnost číst - velmi abstraktní v proponování budoucí socialistické demokracie a zejména ve stanovení cest a prostředků k jejich dosažení, a to jak vzhledem k čs. skutečnosti, tak i obecně. x/

x/ Různé návrhy modelu samosprávné socialistické demokracie /např. studie J. Suka/, podrobné propracování modelu samosprávy v různých druzích organizací, které svého času v Listech popisoval A. Rušek, se zdají - aspoň autoru těchto poznámek - po všech dosavadních zkušenostech značně utopické, zejména teoreticky nepřipustně abstrahující od určitých, především ekonomických vztahů, které jsou - rebus sic stantibus - determinující z hlediska reálného obsahu fungování různých organizačních struktur.

Jistě každý, kdo se hlásí k myšlenkám demokratického socialismu je i stoupencem myšlenky samosprávy. To však není v rozporu s tím,

že v rámci existujících sociálně- ekonomických vztahů, čímž se myslí i jejich věcná a technicko- organizační stránka, jsou možnosti uplatnění samosprávy, i kdyby tu nestály v cestě žádné politické a byrokraticko- policejní bariéry, z povahy reálných společenských procesů limitované. Potvrzují to jak zkušenosti z praxe výrobní samosprávy v SFRJ, tak i z praxe tzv. práva spolurozhodování a pod. institutů v některých západoevropských zemích. Tyto výhrady nesměřují přirozeně proti principu samosprávy jako takovému, ale proti nekritickému přeceňování jeho možností v reálné praxi i proti naivním či demagogickým představám o možnosti bezprostředního vytvoření samosprávné demokracie v Československu v r. 1968.

Politické systémy v zemích tzv. reálného socialismu jsou byrokraticko- centralistické diktatury, které negují politickou demokracii, pro kterou se jinak aspoň v některých těchto zemích vytvářely příznivé předpoklady uskutečněnými změnami v sociálně ekonomických vztazích a strukturách. Proto každé významnější hnutí v těchto zemích, které usiluje o změnu daného stavu, směřuje, tak či onak, . proti monopolu této byrokratické moci, usiluje o to podrobit ji demokratické kontrole, vytvořit demokratické mechanismy, kterým by byrokracie byla podřízena, resp. které by omezovaly imanentní tendenci byrokracie k hypertrofii jejího vlivu a působení atd. V tomto směru i Akční program z r. 1968 /obdobně i program Solidarity z r. 1981/ obsahoval komplex opatření tohoto druhu. Pojem antibyrokratické revoluce, pokud má mít racionální a reálný obsah, neznamená boj proti byrokracii jako takové, ale boj za radikální překonání systému, ve kterém je negována politická demokracie a moc má určitá byrokratická struktura "nová třída", jak ji charakterizoval M. Djilas/. I při fungování politické demokracie s plným uplatněním samosprávy tu nutně bude existovat byrokracie.

Vždyť i samo širší uplatnění principu samosprávy znamená i nárůst jistých administrativních prací, spojených s fungováním samosprávných orgánů, které musí zajišťovat profesionální aparát, t.j. byrokracie. Požadavkem proto nemůže být boj proti byrokracii jako takové, protože bez ní není fungování moderní, i demokraticky spravované společnosti možné, ale aby byrokracie pracovala pod účinnou veřejnou kontrolou a aby to byla byrokracie odborně kvalifikovaná a efektivní. x/

x/ V tomto kontextu není od věci ocitovat N. Bobbia, který ve stati "Šest nedodržovaných slibů" se zabývá vnitřními rozpory demokracie a píše, že stát demokratický a byrokratický jsou historicky mnohem těsněji spojeny, než by se zdálo předpokládat vzhledem k jejich protikladnému charakteru. Všechny státy, které se staly de-

mokratickými, staly se zároveň více byrokratickými, protože proces byrokratizace byl ve značné části důsledkem procesu demokratizace. Důkazem je, že v současnosti odbourávání pomáhačického státu/l'Etat assistentiel/, opírajícího se o byrokratický aparát, jaký tu nikdy nebyl, zastírá záměr, omezit ve velmi přesných hranicích demokratickou moc.... Sociální stát, stát pomáhačící, byl, ať chceme nebo ne, odpovědí na požadavek vzešlý zdola: požadavek v plném smyslu demokratický, - "Six promesses non tenues" /Lettre Internationale NO. 3, 1984- 85 str. 16- 17/.

V jiném sociálním systému se dovolávají hesel boje proti byrokracii za omezování moci státu ti, kteří propagují a prosazují politiky liberálního neokonzervatismu. Požadavky tzv. minimálního státu, omezování státních zásahů, snižování státních výdajů, daní a pod. znamenají omezování sociální politiky v širokém smyslu slova, rozšiřování existující sociální nerovnosti, volnější prostor pro působení moci peněz, zisku, jež bylo činností tzv. sociálního státu moderováno.

Tomu je ovšem byrokracie v zemích tzv. reálného socialismu velmi vzdálena. /Autor v této souvislosti záměrně abstrahoval od důsledků tzv. IV. průmyslové revoluce, spojené s neobyčejně prudkým rozvojem elektroniky a na její bázi rozvíjené výpočetní techniky a informatiky a jejich uplatňování v různých sférách života společnosti, které i v této oblasti mohou mít vskutku revoluční účinky, ale zatím je nelze přesněji charakterizovat. Země tzv. reálného socialismu jsou však tu značně zpět za světovým vývojem, takže v nich jsou dosud určující výše uvedené problémy./

Může se zdát zbytečným připomínat tu tyto banální poznatky. Pokud se tak přesto stalo, pak proto, že někteří stoupenci "antibyrokratické revoluce" přehlížejí jisté zatím nepominutelné skutečnosti sociálního života a stávají se hlasateli "nové utopie". Vzhledem ke skutečnostem., které čs. společnost získala v poválečném období včetně r. 1968 z nezdaru pokusu o uskutečnění socialistických představ a vizí se zvěstování nové utopie nejeví nejenom činností politicky nadějnou, ale ani společensky prospěšnou. Počet stoupenců těchto ideologických koncepcí je v Československu i mezi mladými lidmi nízký a ohlas těchto tezí malý, což nelze vysvětlovat ani převážně konzumní orientací většiny společnosti, ani její demoralizací, ale hlubšími sociálně psychologickými příčinami, z nichž vyplývá nechut společnosti vůči nějaké nové sociální utopii- po ztroskotání předchozí, resp. po její přeměně v realitu, s jakou téměř nikdo není spojojen.

Pokud tedy I. Sviták vystupuje se závěry tohoto druhu, nezískal

by pro ně ani v Československu větší počet těch, kteří by je byli ochotni aktivně podporovat. Pokud však odůvodňuje, protože jeho závěry nejsou nikterak jednoznačné, správnost programových cílů sociální demokracie, získaly by tyto cíle, kdyby čs. občané se mohli svobodně rozhodovat, zřejmě dosti širokou podporu čs. veřejnosti.

V. Benda o "socialismu s lidskou tváří"

V kontextu různých hodnocení Pražského jara je vhodné alespoň stručně se zastavit u některých formulací V. Bendy, jež jsou obsaženy v jeho dopise z ledna 1985 konzervativně orientovanému britskému profesoru R. Scrutonovi a jež se vztahují, byť v abstraktním vyjádření, negativním soudem k tehdejšímu úsilí o "demokratický socialismus" v Československu.

V. Benda po výkladu svého pojetí sociální spravedlnosti píše: "Tím se dostáváme k problému socialismu. K nelibosti řady svých přátel a úzkých spolupracovníků se celkem ztotožňuji s Vaším míněním, že i "socialismus s lidskou tváří" je hrůzným monstrem, že se zde zápasí o věc špatnou a dávno ztracenou. Neshledávám na socialistických myšlenkách ani zrunko dobrého, ba čím více se v některých ohledech podobají některým jiným a lidsky oprávněným myšlenkám či pocitům, tím jsou nepříjemnější a zhoubnější: celkový koncept je totiž natolik zvrácený, že jakékoliv prvky pravdy stejně naprosto znehodnotí, využívá však jejich přitažlivosti k oklamání méně zkušených myslí a nejistějších srdcí... Musím-li již pro nedostatek místa volit také nějaký slogan, formuloval bych svoji pozici asi takto: neúnavně a zcela nesmiřitelně oponovat všem socialistickým myšlenkám a smyšlenkám, zvláště pak preventivně odhalovat každou kamufláž, která by jim mohla umožnit nové povstání z popela - chovat se však co nejšetrněji a nejtolerantněji vůči všem socialistům /nemám zde ovšem na mysli náhončí či dozorce Gulagu/...celosvětově je duch socialismu /žel, zatím nikoli zbraně a mocenské možnosti, označené tímto známenkem/ na nezdržitelném ústupu a snad bude brzy požno toto bludné vykročení lidského rozumu definitivně odepsat. Nikdy však nesmíme odepsat miliony a stamiliony bližních, kteří tomuto bludu v té či oné míře podlehlí - boť o jejich duše bude tou méně viditelnou, ale patrně rozhodující součástí našeho společného úsilí". /Podtrhl Z.J./

V. Benda je myslitel důsledný a ve svém přesvědčení a závěrech, které z něj vyvozuje, neobyčejně pevný. Nemělo by proto smyslu

pokoušet se tu racionálně vyvracet jeho niterné přesvědčení o socialismu jako "bludu", bylo by to marné a svým způsobem i komické počínání. Budiž v této souvislosti jen řečeno, že toto jeho pojetí socialismu není ani mezi katolíky obecně přijímáno a sdíleno. Jsou katolíci a křesťané vůbec, jak prokazoval svého času právě v 60. letech i v Československu probíhající dialog marxistů s křesťany, kteří pojmají socialismus nikoli jako zlo, jako dílo ďáblové, ale jako eticky oprávněnou ideu lidí, kterým není lhostejný osud druhých, zvláště pracujících,

Jako příklad jednoho z mnoha uveďme tu názor polského kněze J. Tischnera z knihy "Etika solidarity". "Jak vypadá vztah etické inspirace socialismu vůči inspiraci křesťanské? Touto otázkou dojdeme k nejhlubším zdrojům doktriny.

Je třeba zdůraznit: existuje hluboký rozdíl, ale nikoli rozpor. Co to znamená, že neexistuje rozpor? To znamená: Máme co dělat s dvěma různými etickými postoji. Není to ale tak, že by jeden zastupoval "zlo" a druhý "dobro". Nesmíme ztotožňovat dva druhy rozdílu: tj. rozdíl mezi etickým a neetickým a rozdíl mezi etickým na jeden a etickým na druhý způsob."

J. Tischner dále uvádí, v čem je filosofický rozdíl mezi pojetím socialismu a pojetím křesťanství a uzavírá: "Jak vidíme, přístupy jsou různé. Různé přístupy otevírají možnosti vzájemného obohacování. Při všech rozdílech převažuje to, co je společné.: jedni i druhí chtějí učinit člověka šťastným. Není paradoxní, že až dosud setkání těchto dvou etických koncepcí lidského štěstí přineslo lidem více smutku než radostí? Kdo byl v těchto situacích zrádcem svého étosu"?

Odpověď na tuto otázku přesahuje rámec těchto poznámek. Zřejmě v určitých situacích těmito zrádci byli stoupenci obou koncepcí a míru této zraedy či viny lze sotva nějak objektivněji měřit a srovnat. O to však v této souvislosti nejde. Vzhledem k Bendově charakteristice pokusu o "socialismus s lidskou tváří" z r. 1968 lze jen říci, že Pražské jaro - a změna společenského vzduší s ním spojená - nejen např.. v Akčním programu deklarovalo, ale opravdu reálně měnilo vztahy politické a státní moci k věřícím i možnosti věřících k svobodnému vyznávání víry a náboženského života vůbec.

Protože oficiální dokumenty z té doby jsou již většinou čs. společnosti neznámé a nedostupné, ocitujeme tu ještě příslušný pasus z programového prohlášení první vlády ČSR z ledna 1969: "V oblasti církevní politiky zajistí vláda každému občanovi ústavou ze-

ručené právo vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a občanské rovnoprávnosti různých církví a osob bez vyznání. Bude usilovat, aby si stát a církve vzájemně rozuměly a důvěřovaly. V souladu s platným právním řádem bude vláda pokračovat v odstraňování pozůstatků represivních zásahů z minulosti a bude cestou jednání optimálně řešit dosud otevřené otázky. Vláda očekává plné pochopení a podporu i ze strany církví."

Nešlo tu jen o nové prohlášení dobrých úmyslů, i když o prohlášení v té době nebyla nouze, ale těmito deklaracím odpovídala měnící se společenská praxe. Ti, kdo si tu dobu pamatují, vědí, že nebylo tehdy zavřených a pronásledovaných kněží a občanů z důvodů vyznání náboženské víry a provádění náboženských úkonů; žádnému knězi nebyl tehdy odňat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti; jednalo se o obnovu náboženské výchovy dětí těch rodičů, kteří si to přáli ve školách, projednávalo se obnovení činnosti různých náboženských řádů, v nesrovnatelně větším množství a reprezentativnějším výběru se počala vydávat různá náboženská literatura a pod. Zvláště však bylo důležité, že opadávání strachu v nové společenské atmosféře umožňovalo lidem, aby se, pokud měli to či ono náboženské vyznání, k němu bez obav hlásili a i veřejně se chovali v jeho duchu. Náboženská víra přestávala být překážkou přístupu k různým zaměstnáním atd.

Ve všech těchto oblastech a směrech nešlo snad o pouhý taktický, okolnostem vynucený ústup z dosavadních pozic, ale o principiální nový přístup k lidem nábožensky věřícím, který vyplýval z nového promyšlení a zhodnocení důvodů existence náboženské víry a z jejího významu v životě socialistické společnosti a vztahu státu k věřícím občanům. Dokladem toho bylo i jmenování dr. Eráky Kadlecové do čela Sekretariátu pro věci církevní v ministerstvu kultury v květnu 1968. Dr. E. Kadlecová byla jednou z předních osobností, které v Československu organizovaly v r. 1967 v Mariánských Lázních známý dialog marxistů s křesťany, zabývala se filosoficky a sociologicky náboženskou problematikou a měla i z tohoto důvodu důvěru v církevních kruzích v ČSSR, což posilovalo naději v úspěšný průběh jednání státních orgánů s nimi a v uskutečňování vládního programu v této sféře.

Snad i V. Benda a ti, kdo smýšlejí podobně jako on, i když tyto skutečnosti jistě nemohou změnit výše citovaný obecný závěr, uznají, že tehdejší situace byla pro lidi, kteří se hlásí k té či oné náboženské víře, mnohem pozitivnější a příznivější z hlediska jejich možností žít plným náboženským životem než tomu bylo a je v

pozdějším období tzv. normalizace.

Z jistého hlediska nepochybně se hodnota víry osvědčuje v protivenstvích, kterým je vystavena, ve schopnosti a odhodlání těch, kdo se k ní hlásí, pro ni i přinášet oběti a trpět. To je však již jiná stránka či poloha problému. V této relaci nejde o vnitřní vztah lidí k náboženství, ale o vnější podmínky pro uplatňování č. 18 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, o právu na svobodu myšlení, svědomí a náboženství, které se vytvářely v r. 1968 v rámci úsilí o "socialismus s lidskou tváří" a v pozdějším období tzv. normalizace, kdy bylo toto "hrůzné monstrum" a vše, co s ním bylo spojeno i ve sféře náboženského života v Československu likvidováno. Tyto rozdílné možnosti, které jsou z tohoto hlediska podstatné, vyplývají i z dalšího srovnání. V období tzv. normalizace požadavky týkající se aktů proti jednotlivým věřícím či skupinám věřících, které jsou obsaženy např. v dokumentech Charty 77, zůstávají státní mocí^{ne}oslyšeny. Nejen že na ně přímo vůbec nereaguje, ale chová se jako by reálně neexistovaly, jako by tu bylo všechno v pořádku. Podle oficiální argumentace v této oblasti žádné problémy neexistují. Kritiky jsou odmítány jako nepravdivé, jako pomlouvačné výmysly a akce různých vnitřních i vnějších nepřátel "reálného socialismu" v Československu.

V roce 1968 žádná Charta 77, která by na tyto problémy upozorňovala, neexistovala, protože k jejímu vzniku a existenci nebylo důvodů. O všech tehdy existujících problémech se svobodně veřejně diskutovalo a jak již řečeno, nejenom diskutovalo, ale různé nedostatky a otevřené problémy se počaly postupně řešit ve vzájemné spolupráci státních i církevních orgánů.

Filosofický soud V. Bendy o socialismu přirozeně na těchto skutečnostech přímo nezávisí, vychází z jiných zdrojů a předpokladů, proto výše uvedená argumentace se jej přímo netýká. Stoupenci tohoto názoru i jeho odpůrci mohou v tomto ohledu vést nekonečné spory, aniž jsou s to jedni druhé přesvědčit. Mohou však také vést vzájemný smysluplný dialog, pokud uznávají univerzální platnost základních právních hodnot, vyjádřených v mezinárodním paktu o občanských a politických právech, o tom, zda a jak je či není ze strany moci svoboda svědomí a náboženství respektována a garantována, dochází-li či nikoli k jejímu porušování, jaké reálné možnosti mají věřící k uplatňování své víry atd., pokud považují za nutné vystupovat na obranu občanských práv, ať jsou porušována kým.

koli, jakkoli a kdekoli.

Vzhledem k tomu, co říká V. Benda o svém vztahu ke konkrétním spoluobčanům, kteří se hlásí k myšlenkám socialismu, je možné na této základně vzájemně spolupracovat. Potvrzuje to koněčně i sama Charta 77 a působení V. Bendy v ní spolu s těmi, kdo nesdílejí je ho negativní vztah k socialismu, v duchu vzájemné tolerance a uznávání práva každého jednotlivce na vlastní filosofický a politický názor a postoj.

Pražské jaro a polská Solidarity r. 1980- 1981

V současnosti je význam Pražského jara a jeho programových požadavků i praktických zkušeností i v tom, v čem jsou univerzální a i nyní platné, ve vědomí čs. společnosti silně zastřen a zeslaben. Tato skutečnost není jen prostým důsledkem potlačení reformního procesu vnějším vojenským zásahem, ale má složitější síť kořenů, z nichž vyrůstají sociálně psychické postoje a reakce různých sociálních skupin.

V tomto ohledu je zajímavé i srovnání rozdílného průběhu a důsledků Pražského jara 1968 a hnutí polské Solidarity z let 1980- 81, i když oba pokusy o reformu či změnu existujícího sociálně politického systému byly neúspěšné a byly potlačeny.

V Československu v době Pražského jara 1968 reformní síly v KSČ a v celé společnosti měly velkou převahu nad silami konzervativními a ve státně politickém mechanismu včetně jeho vojensko policejních složek. Žádná konzervativní skupina ve stranicko státním vedení se v něm nemohla zmocnit moci ze pomoci vojensko- policejního aparátu. Postup a le Jaruzelski, použitý o 13 let později v Polsku, byl tu v r. 1968 nemožný a nepoužitelný. Reformní síly ve straně byly tak silné a měly podporu velké většiny společnosti, že chtěly a mohly své záměry realizovat na bázi tohoto sociálního konsensu. Nebylo žádného důvodu, aby postupovaly tehdy násilně ~~proti~~ proti vůli širokých sociálních vrstev. Proto potlačení tohoto reformního, vpravdě celospolečenského a celonárodního /byť vnitřně rozporného/ procesu nebylo možné zevnitř, ale pouze zevnějšku, cizí vojenskou intervencí.

V Polsku široké hnutí dělnické třídy a postupně i ostatních tříd a vrstev polského národa, inspirované a organizované Solidarností, mělo své centrum mimo existující politicko- státní strukturu. Ta jím byla sice vnitřně narušována a rozkládána, nicméně nebyla jako celek imobilizována a ~~niz~~ ztratila schopnost vnímat společnost svou vůli vojensko- policejními prostředky a metodami.

Protože se pak nepodařilo- otázka je, zda to vůbec bylo možné a zda o to obě strany skutečně stály- dosáhnout mezi existujícími politicko-státním vedením a Solidaritou dohody o dalším vývoji, existující mocenská mašinerie klasickým, v historii socialistických států však zatím takto nepoužitým způsobem, když se moci chopila armáda a vyhlásila válečný stav, reformní hnutí reprezentované Solidaritou potlačila. Když se vládnoucí strana pod tlakem tohoto masového hnutí vnitřně rozkládala a stávala ne schopnou udržet moc ve státě a nad společností, nastoupila jako rozhodující komponent moci armáda, aby vyhlášením mimořádného stavu dosáhla- v zásadě- obnovení statu quo ante. Polský proces změn z let 1980-81 byl tedy zastaven a zlomen - v rámci a na základě intenzivního vnějšího tlaku se strany Velkého bratra - vnitřními polskými silami.

Z rozdílné povahy obou těchto procesů vyplynuly nejen různé způsoby jejich potlačení, ale i různé společenské konsekvence po jejich likvidaci.

V Československu se vnějším vojenským zásahem podařilo donutit tejdější politicko- státní vedení ke kapitulaci a k přijetí podmínek postupného odbourávání výsledků reformního procesu v průběhu tzv. normalizace. V důsledku toho se vnitřně rozložila KSČ jako vedoucí síla Pražského jara. Po rozsáhlých kádrových změnách ve všech vedoucích orgánech a po masové čistce svého členstva se stala v 70. letech organizací bez vlastního vnitřního života, bez organického spojení s národním společenstvím. Stala se hlavní silou a instrumentem byrokraticko - policejního ovládání společnosti za tzv. normalizace. V tomto ohledu se změnil vztah této strany ke společnosti - oproti předchozímu období - a zároveň se změnil i vztah čs. společnosti /její většiny/ k ní. Vzhledem ke kapitulaci svého vedení a k této změně a následkům, které z toho vyplývaly, ztratila KSČ a ideologie, kterou hlásala, ideovou a politickou přitažlivost. Tlak normalizace vedl k tomu, že po krátkém a opojném období r. 1968 - víře v možnost "obrody socialismu", v demokratický socialismus, když hlavní síla této regenerace přestala existovat, v čs. společnosti hluboce upadla. Reformní proces v ČSSR trval velmi krátce, proto se občanská společnost nemohla dostatečně emancipovat a vytvořit si vlastní autonomní instituce a organizace, které by v ní pevně zako^tvily. Ty, které se nově vytvářely v r. 1968 byly již v začátcích normalizace zrušeny, ty z existujících, které se počaly probouzet k vlastnímu/ nikoli o vedoucí úlohy KSČ odvozenému/ životu, byly opět umrtveny. Čs. společnost, český a

a slovenský národ nemají žádné instituce, které by ztělesňovaly jiné ideje, jiný program, než má existující moc. Většina společnosti je dlouhodobě ve stavu politické apatie a letargie, který moci umožňoval, aby v rámci nepsané "společenské smlouvy" vládla podle svého.

V Polsku, i když hnutí Solidarity bylo po vyhlášení mimořádného stavu potlačeno, zůstala občanská společnost autonomnější a v politickém ohledu vlivnější. Je to zejména důsledkem zcela výjimečného postavení katolické církve a jejího vlivu v národě a souvisí to i s existencí rozsáhlé malovýroby, především v zemědělství. Vojenský režim i vzhledem k mimořádné závažnosti a složitosti hospodářských a sociálních problémů nemohl nepočítat s touto situací, s psychikou polského národa, se vztahem jeho většiny k vnitřní moci, k "reálnému socialismu" i k Sovětskému svazu a nemohl ani, i kdyby chtěl, situaci v Polsku "pacifikovat" takovým způsobem, jako se stalo v ČS. začátkem tzv. normalizace. Protože těžiště úsilí o změnu v Polsku bylo ideologicky i politicky mimo oficiální mocenskou strukturu, neměla jeho porážka, i když byla způsobena vnitřními silami, takové nepříznivé politicko-morální důsledky v polském národě. Solidarity ve vědomí a v životě polského národa nepřestala ještě působit, i když přirozeně její politické a organizační možnosti jsou omezené a zužují se. Její předseda L. Vałęsa je stále uznáván za vůdce dělnické třídy, za významnou osobnost s nepopiratelnou morální autoritou v širokých vrstvách polského národa. V tomto ohledu Solidarity a její program z r. 1981 /v širokém smyslu slova, nikoli konkrétní požadavky tehdy vznášené/ jsou v Polsku stále - a zřejmě i v dohlednu budou - živou působící silou, s níž moc musí počítat....Občanská společnost v Polsku je - oproti Československu - mnohem diferencovanější a rozvinutější i v různých institucionálních formách, které se ani po 13. 12. 1981 moci nepodařilo zcela rozrušit a podříditi státně-stranické struktuře. Je v tomto ohledu hlubším a silnějším pramenem potenciálních změn; je s to vyvíjet intenzivnější tlak na existující moc, i když to znamená třeba vyhrocování konfliktů /kupř. mezi státem a církví/, takže polský národní život - přes hlubokou ekonomickou krizi- je bohatší a rozvinutější, zvl. ve srovnání s jeho úpadkem v Československu.

Co zůstává platné z požadavků Pražského jara?

Zajímavou myšlenku o tom, proč program Pražského jara nepůsobí v čs. společnosti atraktivně, formuloval svého času Zb. Mlynář v diskusi o vývoji Charty 77 ve Frankenu v r. 1979. Po vysvětlení

rozdílu mezi ideovou koncepcí Ch. 77 a představami reformních komunistů r. 1968 prohlásil: "Něco jiného je, že- alespoň podle mého přesvědčení - národu by se žilo dnes mnohem lépe, kdyby byl býval uskutečněn i ten omezený Akční program KSČ, než se mu žije nyní, kdy sice Ch. 77 deklaruje nedělitelnost lidských práv, ale režim vypadá- jak vypadá. Ale nemá smysl o tom uvažovat. Nestalo se tak a snad se to ani stát nemohlo. - Snad je to s programem Pražského jara tak, že byl málo pragmatický a realistický pro situaci roku 1968, ale příliš pragmatický a příliš omezený s ohledem na realitu režimu po r. 1968. Jinak řečeno, : reformátoři r. 1968 byli málo přizpůsobeni pro úspěch mocenských kalkulů a sovětského hegemonismu , proto proti nim vyjely tanky. Byli však příliš vázání ohledy na postupnou, ohleduplnou reformu systému a proto jejich myšlenky po deseti letech nemohou nadchnout a mobilizovat lidi, kteří nejsou v jejich poštavení, v jejich kůži a tehdejší roli. " /Podtrhl Z. J./

Z. Mlynář vyslovil tento soud v závěru diskuse, Proto je zkrazkovitý a má tuto záměrně paradoxní povahu. Vystihuje vnitřní rozpor Pražského jara a jeho programu, ať již jím rozumíme Akční program KSČ nebo i další požadavky formulované ostentními politickými institucemi, shromážděními a jinými proklamacemi včetně "2000 slov", ~~rezolucemi, shromážděními a jinými proklamacemi, včetně "200 slov"~~ rozpor, který byl mezi požadavky vyjadřujícími potřeby a zájmy - nebo jím aspoň ve značné míře odpovídajícími - velké většiny čs. společnosti, zvl. českého národa, a tím, co bylo v dané době reálně politicky dosažitelné a proveditelné. V jiné verzi: pokud reformní proces, nazývaný symbolicky Pražským jarem, neměl přestat být tím, čím být chtěl, nebyl- rebus sic stantibus - realizovatelný; pokud by se vzdal svých základních požadavků, nemohl se stát Pražským jarem, hnutím, uvádějícím do pohybu ve směru reform postupně celou čs. společnost, ale zůstal by omezen jen na změny a posuny uvnitř stranické politické struktury s relativně malou společenskou odezvou, pokud by existující vnitrostranická i společenská krize toto řešení tehdy umožnily.

V téže diskusi J. Medek konstatoval v polemice s některými kritiky reformního procesu v r. 1968 z řad tehdejší čs. emigrace, že "jaro 1968 vzbudilo v mnoha lidech pocit, že se jedná o pokus, který stojí za to i při veškerých principiálních výhradách i při vědomí, že se pohybuje v určité struktuře dané mezinárodními souvislostmi, nezávislými na čs. individuální situaci. Vedoucí role

KSČ zůstávala stále vyznačena v ústavě, ale byla myšlenkově zpochybněna mnohými samotnými komunisty, kteří připouštěli, že je minimálně vzato o ni třeba usilovat, aniž by byla dána předem. V tomto okamžiku se lidem z nekomunistických nebo vysloveně protikomunistických skupin zdálo, že stojí za to do toho jít, i když je to riskantní." x/

x/ Před touto volbou stáli i mnozí členové KSČ, kteří si také uvědomovali, že je to riskantní, ale i oni většinou dospěli k závěru, že stojí za to do toho jít. Vědomí úskalí a rizik tohoto procesu bylo u některých z nich zdrojem jisté rezervovanosti vůči některým požadavkům, které se jim jevily z těchto důvodů příliš radikální.

Protože byli přímými účastníky tohoto procesu, nemohli jej posuzovat jako nezařatí pozorovatelé zvenčí, ale byli do něj - i přes všechny rozumové výhrady a námitky - vtahováni emocionálně, celou tou zvláštní atmosférou té doby, k níž nikdo, kdo v ní žil, nemohl zůstat lhostejný a netečný. ...Cítili se organicky spjati s národním společenstvím, jemuž se otevírala možnost k lepšímu a svobodnějšímu životu, a proto se zařazovali - tak či onak, v té či oné formě - do proudu živé účasti na obrodném procesu. Většina čs. občanů, bez ohledu na politické přesvědčení - neposuzovala reformní proces v r. 1968 jen jako dílo a záležitost KSČ, ale - v té či oné míře - jako záležitost celonárodní, celospolečenské, která má význam pro všechny.

V tom byl také zdroj k vysvětlení rozdílu mezi přístupem k tomuto procesu různých jeho kritiků z emigračních kruhů a postoje nekomunistických účastníků tohoto procesu doma, kteří cítili, že každý krok ve směru požadovaných a prosazovaných reforem, i když se nerovná dosažení cíle podle jejich představ, je pokrokem, zlepšením, vzhledem k tomu, co tu bylo, a vytváří lepší podmínky k životu celé národní společnosti i jednotlivých lidí v ní.

Jsou-li revoluce svátkem dějin, jak se aforisticky vyjádřil K. Marx, pak nepochybně "ten úžasný, úžasný a do třetice úžasný rok 1968"/A Lustig/ byl slavným svátkem čs. lidu, zvláště českého národa, který tvoří nejsvětější stránku poválečné čs. historie. Aniž se pod vlivem provinciální iluze o světodějnosti toho, co se v ČS. děje, přeceňuje jeho význam, lze říci, že bylo jednou z mála událostí těchto dějin, která měla mezinárodní význam a dosah - to pozitivní /na rozdíl od Února 1948/ a inspirující pro budoucnost.

Stanoviska a postoje nejvýznamnějších osobností národní kultury /např. J. Seiferta, předsedy Svazu čs. spisovatelů v r. 1969, J. Wericha, D. Tatarky aj./, které se ztotožnily s tímto obrodním procesem, se snahou uskutečnit "socialismus s lidskou tváří", byly

v té době opravdu výrazem svědomí národa. x / Svědčily o tom, že x/ J. Seifert napsal tehdy v červenci 1968 tyto verše: "Chtěl jsem však do té vřevy vychrlit/pár zajímavých slov./ Aby už něčí ruka smetla strach /z těch lidských očí, které čekají/, protože chci uvěřit, že přišel čas /kdy bude možno říci vraždě do tváře: / Jsi vražda.

Ničemnost, třeba s vavřínem, /zas bude ničemností/, lež opět lží, jak bývala/. A pistole v ruce už neotevře/ nevinné dveře.

Chtěl jsem však příliš mnoho /v tomto století a v této zemi/kde kvetoucí strom přeludu/ rychle se mění v písek".

Z básně "Pražský hrad" ze sbírky Halleyova kometa.

D. Tatarka v knize "Sám proti noci" vzpomíná na tu dobu a píše:

" V období Pražského jara snil jsem a psal s velkým ohlasem o boží obci, o Republice jako obci obcí, o obcování, spolupráci, - spolužití, svobodné, nezištné výměně věcí, myšlenek, děl a vzájemném působení. Slova, představy, pojmy, jako obchod, spolupráce, družnost, byly pro mne příliš všední, racionalistické, nevzrušovaly mne, dotýkaly se jen vrchních, mladých vrstev povědomí; podvědomí, dávnověkost, nepaměť v člověku nechávaly nehybnými. Obcovat znamenalo pro mne i oběť, obětovat se, neboť jsem byl přesvědčený, že každá společnost, a rozumí se i moje mladá socialistická republika může rozkvést přispěním všech, vždyť to přeci občané činili, dokonce z vlastní iniciativy skládali své prsteny a rodinné šperky na zlatý poklad republiky. Moderní formou obcování byly mně dělnické samosprávy a prevdaže, také mítinky, shromáždění. Národ si vybíral své politiky, své vedoucí a kladl jim spoustu nejrozumnějších otázek. ..To byla i pro mne vrcholná životní chvíle. Byla a zůstala a nemohu ji odvolat."

Tento proces snahy o organickou syntézu demokracie se socialismem vyvěral ze základních potřeb života a vývoje čs. společnosti, zejména českého národního společenství, že odpovídal požadavkům většiny občanů na spojení svobody se sociální spravedlností, i na výraznější uplatnění čs. suverenity.

I dnes člověk,, začte-li se do novin, časopisů a publikací z tehdejší doby, nemůže se od četby odpoutat. Je zaujat nejen bohatstvím myšlenek a názorů, jež se jeví dnes jakoby z "jiného světa" a také to byl jiný svět, protože v čs. tehdy opravdu "rozkvetly všechny květy", ale je přímo stržen zvláštní nepopsatelnou atmosférou spontánního nadšení, radosti a nadějí, které ze všeho stále vyzařují. Je jen logické, že normalizační režim záhy zakázal pří-

stup k těmto informačním pramenům, které byly prohlášeny za "libri prohibiti" a staly se pro čtenáře v knihovnách nedostupnými.

Chyby a slabiny tehdejšího politicko- státního vedení i ostatních aktérů tehdejšího reformního procesu mohou a musí být předmětem přísné kritiky. Ať jsou však její závěry jakékoli, nemohou, podle autora, změnit nic na tom, co bylo výše napsáno o celonárodním a celospolečenském charakteru Pražského jara, o univerzálním významu jeho základních myšlenek a požadavků, který nepozbyl platnosti ani v průběhu tzv. normalizačního vývoje čs. společnosti - i při uznání skutečnosti, že se po jeho potlačení všechno podstatně změnilo. Byla to neopakovatelná jednota obecného a zvláštního, jež tvoří onu jedinečnou podobu Pražského jara; zároveň však obecné požadavky po politické demokracii a svobodě i po sociální spravedlnosti a rovnosti, které byly výrazem základních potřeb a túšených, třebaš dříve přímo nevyslovených přání širokých vrstev národního společenství, nepozbyly na své relevanci tím, že soudobá moc je neguje a potlačuje.

Jednoznačné zdůraznění tohoto základního pozitivního charakteru Pražského jara a jeho významu pro českou národní historii - spolu s Tatarkovým líčením pocitů, jimiž vnímal a prožíval tuto dobu - se tu jeví nejen účelným, ale přímo nutným. V průběhu 70. let někteří autoři, kteří se zabývají novodobým vývojem českého národa, včetně tohoto období, se nezřídka přímo oddávají, řečeno slovy G. H. Shillinga "orgiím sebekritiky, sahající až k národnímu sebehanobení". "Trýznění pocitem opakovaných neúspěchů, líčí český národní charakter v silném emocionálním zanícení a v moralizujícím duchu těmi nejčernějšími barvami". Pražské jaro se pak jeví jako zřetězení chyb, omylů, naivity, krátkozrakosti, malosti i přízemních praktik těch či oněch představitelů vedení KSČ a pozitivní dějinný význam tohoto celospolečenského procesu je bagatelizován, jako by ani neexistoval."

V průběhu doby, která od Pražského jara uplynula, se vzhledem ke všemu tomu, co se stalo a změnilo, změnily i uvnitř čs. společnosti představy o uplatnění základních požadavků, které tvořily ideově politický obsah reformního procesu r. 1968, o politických a právních formách jejich realizace a zřejmě se i diferencovala závažnost, kterou jednotlivé vrstvy a složky společnosti těmto jednotlivým požadavkům přikládají.

I při vědomí dosahu základní skutečnosti, že historicky zvláštní situace r. 1968, kdy KSČ si opravdu získala souhlas a aktivní pod-

poru většiny čs. společnosti pro reformní proces "obrody socialismu", se již nemůže opakovat, nelze přehlížet, že v r. 1968 byly zpracovány významné dokumenty - a není tu míněn jen Akční program - to podle Svitáka a dalších kritiků, "mrtvě narozené dítě" - ve kterých byly zpracovány návrhy změn prakticky ve všech sférách státního a společenského života. Každá skutečná změna v kterékoli oblasti čs. společnosti v dohledné budoucnosti musí se vyrovnávat s problémy, na něž se již v r. 1968 hledalo řešení a formulovaly návrhy na ně.

Ti, kdo v současné době přemýšlejí o problémech čs. společnosti a cestách k jejich řešení, by měli zhodnotit i to, co se tu již svého času udělalo a to nejen jako teoretické analýzy a programové návrhy, ale ~~již~~ i jako již připravené projekty praktických /legislativních, organizačních a j./ opatření k bezprostřední realizaci. Přitom ti, kteří nesekceptují tehdejší politicko- ideologický obsah těchto proponovaných opatření a reforem, by se tím neměli nechat odradit, protože v různých těchto projektech byla zpracována, lze-li to tak říci, i věcná, organizačně technická stránka řešení, která nezávisí zcela na politicko- ideologických intencích. Vztahuje se to nejen na návrhy nového systému řízení národního hospodářství, ale i na koncepce a projekty ve sféře školství a kultury, v oblasti legislativní regulace práv a svobod občanů a jejich institucionálního zajištění včetně návrhů na organizaci bezpečnosti, prokuratury a justice, na úpravu vztahů státu a církví a platí to i o návrzích na vytvoření nebo posílení kontrolních systémů, pokud jde o vlastní výkon moci. x/

x/ Srovnají-li se požadavky dokumentů Pražského jara 1968 a požadavky polské Solidarity z r. 1981, lze - i při respektování základního rozdílu v povaze obou těchto procesů - zjistit značnou shodu v řadě jednotlivých návrhů ve sféře politicko- právní i sociálně ekonomické. Jinak tomu ani nemůže být, vždyť počet určitých řešení není neomezený.

Přirozeně, že žádný z tehdejších návrhů, kdyby se hypoteticky připustila možnost jeho praktické realizace, nelze bez dalšího uskutečnit, protože se mezitím změnilы poměry, na které by se měl vztahovat a změnilo se i poznání této problematiky, což obojí by se mělo projevit v nových návrzích řešení.

Skutečný vývoj postupuje jinak, než si lidé představují a přejí. Dochází v něm často k tomu, že se znovu objevuje to, co již dříve bylo objeveno, ale buď to nebylo známo, protože s tím přišli např. ideoví a političtí odpůrci, je to nepřijatelné a jeví se to jako něco jiného atd. Takovýchto zákrutů poznání a reálného sociálního

vývoje je bezpočet. Ani tu tomu zřejmě nebude jinak, ale snad aspoň ti, kteří kriticky přemýšlejí o současné čs. politické realitě, ať již vycházejí z jakékoli ideové motivace, by ve svých úvahách o žádoucím a možném vývoji čs. společnosti a řešení těch či oněch problémů měli zhodnotit i ty projekty, které byly již v r. 1968 "předpracovány" a připraveny k realizaci a posoudit i ty dílčí zkušenosti z jejich uplatňování, které byly tehdy získány, i když k celkovému jejich uskutečnění po 21. 8. 68 dojít nemohlo.

Plačduje-li se pro potřebu rozvíjet v českém národě politické myšlení, když se již neužije příliš pateticky znějících slov o národní hrdosti, o českém vlastenectví, která v dnešní době připadají mnoha lidem jako relikty dávné minulosti, pak kritické studie a rozborů tohoto druhu mohou k tomu přispívat, i když jejich aktuální pozitivní význam je a bude zatím spíše teoretický. Přinejmenším mohou být aspoň jeáním z východisek rozborů a kritiky opatření současné moci a jejích záměrů do budoucna. Budou-li pak mít kdy a jaký význam praktický, je otázka, kterou v současnosti nelze spolehlivě odpovědět. x/

x/ I dosti střízlivé a věcné rozborů a úvahy z poslední doby, jako je Laureatovo "Rozcestí pochyb a nadějí" a "Čs. národní hospodářství je těhotné reformou"/autor Economicus/ jsou v určitých ohledech nerealistické, protože vycházejí z předpokladů, které vzhledem k politice čs. režimu nejsou dány, resp. aspoň autora těchto poznámek se zdá, že se podmínky postulovaných změn dosud nevytvořily a neexistují.

I když bezprostřední výhled čs. vývoje se jeví spíše pesimističsky, zbývá tu přece jen historicky opodstatněná naděje, že budoucnost v sobě obsahuje různé možnosti vývoje a že časem mohou zesílit a snad i převládnout pozitivní momenty i v evoluci čs. společnosti.

K charakteristice současné čs. politiky

Reformní ideje Pražského jara v současném období v čs. společnosti nikterak významně nepůsobí. Není to jenom z důvodů, které uvádí Zď. Mlynář. Není to ani proto, že už více než polovinu čs. společnosti tvoří příslušníci mladých či mladších generací, kteří toto období zažili jako lidé příliš mladí /nebo vlastně jako mládež či děti /, než aby se mohlo nezapomenutelně vtisknout do jejich paměti. Není to ani proto, že oficiální ideologie využívá všech prostředků, aby skutečný průběh tohoto období vymazala z paměti národa a aby upravila minulost podle potřeb současnosti. I když se jí to zcela zdařit nemůže, nelze negativní dosah tohoto dlouhodobého permanentního "vymývání mozků", resp. ideologické inkoktrinace podceňovat; možnosti poznávat novodobou minulost vlastního národa jsou pro většinu jeho příslušníků velmi omezené.

Všechny tyto vlivy a důvody tu existují a působí, ale nejsou rozhodující. Jestliže tomu tak je, jak tomu je, a myšlenky reformního hnutí r. 1968 v čs. společnosti po delší dobu již nikterak nerezonují, je to především proto, že tato společnost se nachází ve stavu hluboké krize, z níž není vidět východisko. Schopnost její pozitivní sociální aktivity je paralyzována a žádné společenské vrstvy či složky nejsou s to vyvíjet účinný tlak na mocenské struktury k prodávání změn; ve společnosti zatím neexistují síly, které by chtěly a byly schopny tuto krizi řešit.

V průběhu tzv. normalizace se v čs. společnosti /u většiny lidí/ upevnily zvláštní životní návyky a zvyklosti, specifická mentalita do níž patří i pocit obavy ze změn; změny by, taková je elementární zkušenost lidí v čs. reálném socialismu, mohly být k horšímu, mohly by je připravit v tom či onom ohledu o to, co mají. Lidé si ve své většině nechtějí připustit, že již to, že se po delší dobu naléhavé sociálně ekonomické problémy neřeší, ohrožuje jejich současné jistoty, životní úroveň a pod., a spoléhají se na to, že k horším nemusí dojít. Košile je bližší než kabát, tato známá "pravda" se projevuje v převládajícím pocitu ve společnosti, která preferuje bezprostřední zájmy x/

x/ Švejkovo heslo "To chce klid" je široce užívanou parolou zvl. v českém národě, která odpovídá těmto základním pocitům lidí, jež se rozcházejí příkře s oficiálním optimismem vyhlašujícím perspektivu jasné a šťastné budoucnosti lidu pod vedením strany.

Přirozeně tu jde o sociální pocity, o pocity celých skupin a vrstev společnosti a ty nejsou nikdy jednoznačné a určité. Není proto v rozporu s předchozí charakteristikou převládajícího klimatu v čs. společnosti, ale je jejím logickým doplněním, když se zároveň konstatuje, že existující nehybnost, pasivita, bezperspektivnost vyvolávají u mnoha lidí, zvláště mladých, pocity protikladné. Stávající situace se jim jeví nesnesitelně a protože v možnosti její změny nevěří, snaží se osobně řešit tento problém emigrací.

V jistém ohledu lze říci, že tu existuje nikoli nevýznamná shoda mezi tímto pocitem značné části čs. společnosti a pozicí straníko-státního vedení, které si jako *raison d'être* své politiky vytlo uchování statu quo. I ono se obává, že každá skutečná změna by z jeho hlediska, z hlediska udržení moci a ovládnutí společnosti mohla být k horšímu. ~~Děsax~~ - Tato základní pocitová shoda, jakkoli rozdílně motivovaná, na každé straně, je jedním z důležitých momentů existujícího konsensu, o který se moc opírá. Je to stav, který vystihuje obecná formulace K. W. Deutsche, že "politika, stejně jako hospodářský život, je závislá na lidské spolupráci, založené

na koordinovaných očekáváních...a jsou to hlavně koordinované zvyky spíše než hrozby, které udržují věci v pohybu. "/Deutsch: Nervy vlády, Praha SNPL 1969 str, 208- 9/

Stranicko- státní vedení, které je svým politickým osudem spojeno s 21. 8. 1968 a s politikou tzv. normalizace, si dosud celým svým postupem, zvláště ideologickou činností v širokém slova smyslu, uzavíralo cestu, aby se mohlo stát - jako se stal J. Kádár v Maďarsku- protagonistou opravdových sociálních změn. Tak dlouho vydávalo všechno, co bylo spojeno s reformním procesem r. 1968 včetně ekonomické reformy za kontrarevoluční, že každá významnější změna v kterékoli sféře života společnosti se jeví ve světle "Poučení z krizového vývoje,..", které stále prohlašuje za základní politicko- ideologický dokument, jako podezřelá, jako- přímo nebo v důsledcích- kontrarevoluční revizionismus a reformismus. Proto je v tomto ohledu vedení semo imobilizováno.

Ideologie přirozeně ani tu neurčuje politiku. Moc může i tu něco jiného dělat a něco jiného hlásat, to je konečně i pro fungování tohoto systému příznačné, zároveň však tento rozpor mezi ideologií a praktickou politikou má své meze, protože ideologie má v tomto systému své specifické místo a roli. Významnější změny pokud se mají uskutečnit, potřebují, takový je už ustálený rituál, i ideologické zdůvodnění a začlenění do celkové evoluce systému podle známého schématu; dřívější politika strany byla správná a nutná vzhledem k tehdejším podmínkám, protože se však podmínky změnily chce strana provést ty či ony změny, které jsou opět stejně správné a nutné - jako to, co dělala dříve.

V současnosti jsou vzhledem k celkovému stavu čs. společnosti i změny v národním hospodářství a systému jeho řízení - jako nejnaléhavější- sotva možné "čistě " v ekonomické sféře, ale mají své sociálně-psychické a tím nutně i politické implikace. Proto se jim až dosud existující moc bránila a pokud možno je oddalovala, resp. snažila se je realizovat zvláštní kombinací byrokraticko- technokratických postupů /viz např. Soubor opatření.../, které měly odstranit nebo aspoň zmírnit některé nejzjevnější nedostatky dosavadního systému, ale nikterak neumožnily skutečné řešení velkých a těžkých problémů vývoje čs. národního hospodářství.

Z výše uvedených důvodů moc žádnou skutečnou změnu v kterékoli oblasti života čs. společnosti po celou dobu tzv. normalizace nepřipustila.

Celý státně-politický systém i jemu podřízený systém řízení národního hospodářství v průběhu tzv. normalizace natolik zbyrokra-

tizovaly, ztěžkopádněly a zformalizovaly se, že opravdu znemožňují čs. společnosti život, z něhož by organicky plynuly impulzy k pohybu, ke změnám, k inovačním procesům. Jejich fungování zajišťuje sice vládnoucí elitě její moc, ale společnost, její sociálně ekonomický a kulturní život přitom ohředne, stagnuje a zaostává.

Při posuzování oficiální politiky v Československu nelze pomíjet ani skutečnost, že vládnoucí garnitura není nacionálně jednotná a že v ní slovenská reprezentace má, ne-li rozhodující, tedy velmi vlivné postavení. Nástup k potlačení reformního procesu r. 1968 a k politice tzv. normalizace byly s touto mocenskou skupinou spojeny. Toto konstatování nechce přirozeně svalovat vinu za existující stav na Slováky, protože česká složka vládnoucí mocí učinila v tomto ohledu sama dost, aby tento stav byl takový, jaký je. Bylo by však opakováním dřívějších chyb, když se význam česko-slovenských vztahů a rozporů mezi nimi podceňoval, kdyby se tato sociálně - politická realita a její důsledky nebraly v úvahu v politologických rozborech. Lze mít důvodně za to, že tato složka mluví, i když nikoli jen proto, že jejím výrazným představitelem je V. Bilák /ani tato slovenská skupina není přirozeně homogenní/ bude i v dohledné budoucnosti prosazovat pokračování dosavadního politického kursu, který se jí jeví - a v jistém smyslu opravdu je - pro Slovensko výhodný a bude se stavět proti hlubším změnám. x/

x/ Jediná významná reforma z reformního roku 1968, která se uskutečnila, je federativní uspořádání čs. státu. V průběhu tzv. normalizace, kdy ostatní reformy byly potlačeny a zrušeny, dostalo toto uspořádání tu konkrétní podobu, v níž existuje až podnes. Jeho původní smysl a obsah jako výraz a garancie demokratizace ve vztazích mezi národy byl negován; zůstala jen do značné míry prázdna forma, ještě nedůsledně realizovaná v politicko- státní sféře /zejména asymetrická struktura KSČ, kdy sice existuje KSS se svými ústředními orgány, ale žádná česká KS se svým vlastním vedením/. Soudobá ideologie prohlašuje, že federalizace se osvědčila a není na ní třeba nic měnit. - V tomto kontextu je třeba, po časovém odstupu a získaných zkušenostech, zabývat se i původními koncepcemi federalizace z r. 1968, které jsou v mnohém stále platné pro rovnoprávné, demokratické uspořádání česko-slovenských vztahů, pokud se i v budoucnu považuje za účelné a žádoucí jejich společné státní soužití a důvody a důsledky její proměny v pozdějším období. Kromě Císařovy "České otázky" autor nezná žádnou práci, jež by se věnovala problematice česko-slovenských vztahů v dočasném období, nechájí-li se stranou současné apologetické studie V. Plevzy a dr.

Charakterizuje-li se politika stávající mocí jako konzervativní a statická, neznemá to nikterak, že nechce vůbec žádné změny a že není schopna žádného pohybu, ale vystihuje se tak její povaha, či podstata. Z toho vyplývá, že i změny, které je - z těch či oněch důvodů - ochotna a schopna provádět, jsou chápány jen jako prosté pokračování toho, co tu bylo a je, že nemají překračovat existující rámec a hranice dosavadní politiky, nemají je v ničem podstatném

korigovat.

Politika M. Gorbačova v SSSR je v současnosti ve stadiu, kdy se teprve začíná vytvářet, získávat si opory spod. Lze však říci, že oproti dlouhodobé brežněvovské linii, kterou Andropov nestačil rozrušit, je to politika, která se snaží vnést do sovětské ekonomiky a společnosti opět dynamiku.

Může přímo nebo zprostředkovaně ovlivňovat názory a postoje různých členů a skupin naší vládnoucí elity a působit na čs. stranickou a státní politiku.

Lze soudit, že bude pokračovat a prodlužovat se ta základní situace, v níž se čs. společnost nachází již delší dobu, se svými vnitřními rozpory, jejichž tíživé působení a zostřování se bude snažit moc zmírňovat různými opatřeními s variabilní mírou účinnosti, jak prokazuje existující zkušenost, aniž bude ovšem s to tímto způsobem zabránit další stagnaci a zaostávání čs. společnosti za vývojem vyspělých evropských států.

Lutoš K o h o u t :

K studii J. Sládečka- Petra Pitharta "OSMAŠEDESÁTÝ" - kriticky.

Práce vyšla v zahraničí již k 10. výročí obrodného procesu. Žel, nenásledovalo publikování jakéhokoli kritického komentáře z pozic "reformně komunistických", které si vzal tento, kdysi též "reformní komunista" ve svých úvahách "na mušku". Později vyšlo doslova kapesní vydání téhož. Nyní, k 20. výročí byla studie publikována po třetí. Tentokrát konečně pod vlastním jménem autora.

Zamýšlím se, odkud pramení ta nemalá zahraniční péče o vydávání a propagování úvah, které vyžadují- hleděno očima objektivního historika- pronikavé kritické hodnocení, rozhodně nikoli nekritické velebení. A odkud pramení ono houževnaté zahraniční ignorování jejich kritiků?

Proč kupř. Poláci vydali doma /1981/ legálně v dvacetitisícovém /ilegálně v mnohonásobně větším/ nákladu /podobně Jugoslávci/ Zdeňka Mlynáře : "Mráz přichází z Kremlu" a náš exil naopak téhle memoárové práci, s objektivní pravdou o Pražském jaru výborně korespondující, věnoval jen zlomek pozornosti oproti úvahám P. Pitharta, očividně přehnaně politicky tendenčním a dávajícím před podstatnými prověřenými fakty a příčinnými souvislostmi přednost umělým konstrukcím, spekulacím, emotivním soudům a jednostranným, nespravedlivým odsudkům dle sterofórního "cum ira et studio"?

Považuji za svoji povinnost a samozřejmé právo znovu se s dvacetiletým odstupem od událostí r. 1968 k Pithartově práci vyslovit.

Pokud si čs. exil nárokuje právo na objektivní hodnocení našich nejnovějších dějin v protikladu ke krajní neobjektivitě oficiální historiografie v Československu, neměl by ke kritice jiných i ke kritice mé přistupovat, jako až dosud, cenzurně, tedy ve stylu čs. vládní politické historizující propagandy. Objektivní PRAVDA o obrodném procesu r. 1968 se může vyjevit jen na základě pramenně podložené k o n f r o n t a c e vyhraněných stanovisek, argumentací rozličných individuálních i skupinových aktérů tehdejska i historiků dneška.

Pokud zahraniční editoři preferují tendenční práce typu Pithartova znevažování a zkreslování tehdejšího úsilí o hluboké strukturální politicko-systémové reformy, zasazují nejen políček objektivní historické vědě, nýbrž- v důsledcích - představují torpédo jakéhokoli d n e š n í h o úsilí o uchopení celistvé dějinné PRAVDY, jež napomáhá moudřejší politice dneška. O takové historické poznání, jež představí vědu historickou jako potřebnou a v jistém smyslu nenahraditelnou MAGISTRA VITAE - .

x x x

P. Pithart patří, spolu s jinými, filosoficky vyjádřeno, do

tábora i n d e t e r m i n i s t i c k é h o . Dost početní autoři tohoto směru vesměs ignorují, či podceňují vývojové determinanty/které v případě československém, kdy jde o osudy dvou malých národů, vklíněných v exponované střední Evropě mezi velmoci, byly mimořádně silné/ a přeceňují možnosti tvořit pozitivní dějiny obou našich národů moudrou a odvážnou politikou jeho vůdců.

V jejich studiích nacházíme nadmíru kritiky toho, co se mělo, či nemělo dělat, ale málo pozornosti věnují zkoumávaní a poznávání o b j e k t i v n í s i t u a c e , jež dovoľovala jedno a nedovoľovala druhé. Konstatujme rovněž, že spekulativnost a malá úcta k často podstatným faktům, ba jejich časté ignorování, komolení, zamlčování a zkrucování, což je rovněž typické pro jejich práce jsou právě hodně determinovány jejich profesí filosofů, politologů /nemají-li náhodou "mlynářovské" štěstí, že jsou současně i politiky/, nikoli profesionálních historiků. /Nehistorik Pithart se kupř. vůbec neobtěžuje uváděním a kritickým hodnocením pramenů a z literatury libovolně vybírá, co se mu hodí pro ilustraci ke svému apriornímu schématu dění "osmašedesátého"/ . Typické je pro tyto autory zaujetí, ba fascinování vlastním "modelem" společensko-politické přestavby, a současně s tím opomíjení, ba bagatelizování mocenskopolitických poměrů, za nichž by chtěli své vize realizovat. Pokud se jejich "teoretizující", "spekulativní", "psychoanalytické" vidění střetává s viděním konkrétně historickým a politickým, jež proti nim stavějí jiní, zpravidla praktičtí politikové nebo historikové, vědomí si podstatných a neodstranitelných faktů, mocenských vztahů, poměrů, pak proti nim zaútočí jako proti "kompromisníkům" nebo dokonce "zbabělcům" či konjunkturálním zběhům od původně zastávané myšlenky. Jako proti lidem, spjatým pupeční šňůrou /ideologickou či dokonce sištnou - touha po moci a jejím uchování především / se starým, konzervativním. Při nezdaru společně vedeného boje obviní z něho výlučně "politiky" a vlastní odpovědnost, lépe řečeno, neodpovědnost, povýší naopak na soubor ctností, které nebýt toho, že byly zneuznány a mařeny politiky mohly zajistit jiný, zdárný výsledek.

Studie i tohoto autora, žel , přes některé nesporné kvality, nedokázala výše uvedená negativa překonat, naopak, násobila je.

Autor sugeruje čtenáři dojem : výlučnou a neodpustitelnou odpovědnost za porážku obrodného procesu r. 1968 nesou reformní komunisté ve dvou polohách: reformně komunistické špičky stranicko-

státního aparátu a dále komunistická humanitní inteligence.

Z práce vyplývá logický politický závěr "pro futuro": cesta reforem komunismu a tzv. socialistické soustavy je nemožná!

Již zmíněný indeterminismus autora se objevuje markantně ~~že i~~ v pohledu na starší/naše dějiny, tedy na sklonek 19. a počátek 20. století. Plně přejímá letmou/a nedomyšlenou/ poznámku A. Ostrého /Československý problém/. Spolu s ním pesimisticky konstatuje, že všechny naše zahraniční dosevaďní orientace ztroskotaly: Palackého rakouská, Masarykova a Benešova "dohodová", gottwaldovsko- dubčerkovská "moskevská". Autor neuvádí pro každou ze zmíněných dob jiné možné varianty, ani nezkoumá, zda tu v různých dějinných obdobích nějaké příznivější varianty existovaly. Rouze se pokouší vzbudit u povrchního čtenáře dojem, že naše politické špičkové garnitury všech dob byly beznadějně z a o s t a l é; měly údajně rozličné možnosti, pokud jde o zahraniční orientaci národa a/státu, ovšem využily vždy tu špatnou! Výsledný dojem z autorovy argumentace /je-li vůbec jaká / je, že i do budoucnosti máme vlastně více- méně variantní volbu a bude záležet výlučně na kvalitách politiků, zda zvolí onu variantu nejoptimálnější!

Proti oběma autorům soudím, že všechny zmíněné orientace vycházely z objektivního a vyváženého pohledu na geopolitické postavení českých zemí a Československa.

Palacký, jak známo, přechází od známého "kdyby nebylo Rakouska, museli bychom je stvořit", až k neméně okřídlenému: "Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm".

Ze první světové války, podobně jako sousední polští bratři, měli jsme několik "želízek v ohni", několik orientací, což ostatně dělá a musí dělat každý malý, moudrý a opatrný národ, a nejvíce ten, o němž "železný kancléř" Bismarck řekl, že kdo má Čechy má celou Evropu. - Byla tu oficiálně posvěcovaná "věrnost trůnu habsburskému", byla tu koncepce šmeralovská, tedy demokratické, federalistické, socialistické přetvoření Rakouska. Durych odjel v intencích Kramáře do Ruska a orientoval se na "napojení carských kozáckých konů z Vltavy". Masaryk, Beneš, Štefánik vsadili na západní dohodové státy - a takhle varianta vyšla!

Dohodová orientace první republiky, doplněná později třístannou sovětsko- francouzsko- československou dohodou, nebyla nesprávná a nereslistická. Úsilí Beneše o kolektivní bezpečnost bylo takovou orientací, která by při větší prozíravosti politiků sjeneckých velmocí mohla vést buď k odvrácení války a vnitřnímu z zhroucení evropských fašismů nebo k vítězství nad nimi ve válce, daleko dřívějšímu, než se stalo a s méně negativními následky. Kritikovi kladme otázku: jednali snad polští bratři moudřeji,

když opustili Dohodu a myšlenku kolektivní bezpečnosti, inklinovali k Německu, dosáhli "zisku"- Těšínska na jepičí dobu několika měsíců? Aby pak pozbyli v kratičké válce všechno?

A také za druhé světové války tu opět byla benešovská orientace, převážně západní, ale opět s vírou - nakonec potvrzenou - v obnovu předválečné koalice proti fašismu a vedle ní "moskevská" orientace čs. komunistů. Přechod Beneše na převážně "moskevskou" orientaci byl determinován tím, že po kurské bitvě bylo jasné, že SSSR bude rozhodující mocenskou silou i ve střední Evropě. Byl ale i výrazem moudrosti "reálpolitika", který vsázel na kartu, jež byla skutečnou, reálnou variantou evropského poválečného vývoje a jež za jiných okolností, při větší moudrosti představitelů velmocí mohla vyjít/ kartu trvající poválečné spolupráce mezi demokratizujícím se sovětským socialismem a socializujícími západními demokraciemi. / Gottwaldovo pojetí "specifické cesty k socialismu" "národní a demokratické revoluce jako přístupové cesty k socialismu bez diktatury proletariátu" bylo velmi blízké Benešově "demokracii socializující". Beneš si byl vědom i druhé, nežádoucí možnosti, jež, žel, nakonec proti objektivním zájmům sovětským, americkým, našim a vůbec celosvětovým vyšla: v "Pamětech" o tom píše: "A půjde tento vývoj dále, až ke konečnému násilnému vyvrcholení, anebo jej obě strany, přestavše se holedbat svou revoluční silou nebo atomovými pumami, jakož i zdůrazňování skutečných nebo jen předpokládaných slabostí svého odpůrce, samy, navrátilivše se k politice tak státnicky prováděné za těžké doby války, zastaví a obrátí jej ve směr pro obě strany nutný a příznivý? Ne-li, pak běda, běda bez rozdílu všem nám! Neboť od zodpovězení této fundamentální otázky závisí dnes opět mír a všekeren osud celého světa a jeho rozumný nebo násilný a nešťastný další vývoj."

Pithart tuto orientaci Benešovi a představitelům stran, které byly partnery komunistů v Národní frontě, ostře vytýká, jako téměř kolaboraci s komunisty, jako krátkozraké a scestné vidění věcí. Prosovětská a "národněfrontovská" orientace nekomunistických stran a Beneše figuruje u Pitharta jako div ne hlavní příčina "vítězného Únoru" 1948. Bez povšimnutí ponechává fakt, že v sousedním Polsku, dříve než v Československu, skončila katastroficky nikoli národně frontovská politika Mikolajczyka a v sousedním Maďarsku, rovněž dříve než u nás, utrpěla katastrofickou porážku jak "národněfrontovská" politika F. Nagyho malorolnické strany, tak opoziční politika Barankoviszovy a Pálffyovy strany. Vždy na základě mocenského poměru sil ve prospěch Moskvy a tamních komunistů!

Proti této orientaci staví údajnou možnost "neutralizace" rakouského typu nebo alespoň "finlandizace". Rakouský vzor si opatruje tak dokonale, že v jeho prospěch fálšuje historii. Je známo, že Rakousko bylo rozděleno do okupačních zón, včetně Vídně která byla též rozdělena na zóny, podobně jako Berlín. Rakouskou neutralitu nezajistilo údajné pozdvižení občanstva proti chystané výměně vlády sovětskou okupační správou, nýbrž velmocenská dohoda z r. 1955. U favorizování "finlandizace" zřejmě autor nezaregistroval zcela odlišné geostrategické postavení okrajového Finska proti Československu, jež má pro SSSR klíčový strategický význam, podstatně rostoucí při nástupu a rozmachu studené války padesátých let. Přepych demokretického vnitřního režimu finského si může SSSR klidně dovolit, protože ovládá Severní i Baltské moře až k dánským a norským hranicím dokonale, včetně celého finského prostoru.

Bez ohledu na odlišnosti se maďarské a polské "únory" konaly ještě v druhé polovině r. 1947. Stejně tak rumunský. Bulharský "únor" tu byl již v r. 1946 a o jugoslávském nemůžeme vůbec mluvit, protože nám splývá s vítězstvím národně osvobozenického boje, vedeného komunisty.

O vývoji střední a jihovýchodní Evropy nerozhodla také čí onská politika ne - a protikomunistů, ba dokonce ne vždy /v jugoslávském případě ano/ ení politika domácích komunistů.

Podstatné bylo, že se bipolární svět na obou stranách konec konců přiklonil k té nežádoucí z možných variant, k politice studené války. /Z hlediska námi zkoumané otázky je skutečně sekuďární, či vina byla větší a v čem spočívala/. A konec konců i k striktnějšímu, také vnitrorežimnímu rozdělení zájmových sfér.

Autor odsuzuje Beneše jako "pouhého" diplomata a vytýká, že nebyl "politik". Nebudu se sporovat o míru velikosti Beneše jako politika, ale v podstatném odporuji: předválečná i poválečná Benešova orientace byla jednáním daleko vidoucího politika, který se přikláněl vždy k optimální a též reálné a realizovatelné variantě vývoje světa a naší země v něm. Ovšem byl politikem malého národem jenž neměl sílu, aby vždy ta optimální varianta /pro velmoc i malé/ zvítězila. Pokud zvítězila varianta jiná "mnichovská" či "moskevská", pak tu vždy v pořadí odpovědnosti na prvním místě musí být činnost představitelů velmocí a teprve na místě druhém činnost těch či oněch politických sil vnitřních a jejich reprezentantů.-X

V té souvislosti odmítám autorovu otázku, koho že měl u r. 1968 kritizovat místo reformních komunistů: Brežněva snad? Zajisté, že

právě jeho na prvním místě! Teprve na místě druhém s ním spojenou domácí vládní garnituru a teprve v souvislosti s touto kritikou ukázat na chyby a prohry domácích pokrokových sil. To je přístup globální, oproti autorovu přístupu "reflektorávnímu".

V pohledu na rok 1938 by samozřejmě autorova logika vedla k tomu, že bychom eliminovali odpovědnost hitlerovského Německa, západních velmocí, pochybené politiky Kominterny a SSSR z let nástupu Hitlera k moci, roli domácí sudeťácké "páté kolony", politických sil, snažících se o změnu orientace zahraniční politiky na Berlín, a nakonec by nám zbyl jediný viník Mnichova - "benešovští mnichované". Ostatně autor jde v tomto případě logicky až sem, když lakonicky konstatuje, že Dubček si může podat ruce s Benešem!..

Ovšem mimořádná odpovědnost za regresivní vývoj v padesátých letech patří gottwaldovskému vedení KSČ v poněkud jiné oblasti. Pokud by totiž vedení KSČ a státu po únoru 1948 směřovalo k užší mezistátní semknutosti mezi poválečnými lidovými demokraciemi, jak postupovali zejména Dimitrov a Tito, což byla reálná vývojová varianta v rámci "moskevské" orientace "lidových demokracií", pak mohlo dojít alespoň k "tiplizaci", tedy k spojeneckému svazku těchto zemí se SSSR na poněkud rovnoprávnějších základech, než se pak skutečně vyvinul. Snad by vznikla možnost i vnitřně liberálnějších režimů než jak se formovaly k padesátým létům a konzervovaly i dlouho potom. Masová, o poměrně silnou ekonomiku a politicky vyspělé obyvatelstvo s vyhraněně socialistickými názory se opírající KSČ, mohla za jistých okolností získat v této koalici lidově demokratických států klíčové postavení. Pokud se Gottwald rozhodl pro "věrnost soudruhu Stalinovi", byl to asi rozhodující jazýček na váze, který rozhodl, že "Československo nebude novou Jugoslávií" a/ne i ostatní lidové demokracie/ a jugoslávský pokus zůstal toržem.

Dubčekovská promoskevská orientace byla jen jasnou kontinuitou vlastními silami nezměnitelného geopolitického postavení Československa. Pithart nastavuje čtenáři podivně nelogickou tvář: na jedné straně reformním komunistům vytýká, že nedokázali nikdy překonat svou "odvozenost" od Moskvy; na druhé straně se rozčiluje, že v r. 1968 na tuto "odvozenost" zapomněli a národ klamali, jako by tu ani nebyla.

Ve skutečnosti tu to vědomí determinant čs. vývoje bylo stále přítomno, alespoň u odpovědných špičkových představitelů reformních komunistů. Jestliže autor hovoří o možnosti mírnějšího i

rychlejšího vývoje po lednu 1968, bez jediného konkrétního důkazu pro druhé /ze důkaz nepovažují rady "co se mělo dělat"!/ , pak základní devizou reformně komunistických politických špiček bylo, že jiná než rozvázná a p o s t u p n á varianta společenské reformy není možná. Že politické /Varšavská smlouva/ i ekonomické /RVHP/ svazky republiky v rámci socialistického tábora nesmí být v zájmu reformy nikterak narušeny, ba mají být novou , rovnoprávnou politikou spolupráce a vzájemných výhod p o s í l e n y . Že na rychlou a k případné roztržce se "spojenci" vedoucí cestu nejen že nemáme síly a prostředky, ale volba takovéto cesty by byla neodpovědným hazardem s národními a státními osudy.

Proti tomu se zpravidla namítá, že pak se měl nechat Novotný na pokoji a vůbec nedělat "Leden", protože jakmile Brežněv pohledne jen trochu nevrle na vývoj v Československu, musí se odtroubit. Toto je ovšem nesprávné. Proponovaný , svým způsobem Národní frontou a novým pojetím strany omezený a uzavřený pluralismus, pokud by se těšil realistické podpoře všech rozhodujících politických sil a směrů v zemi, by zejistě vyvolal- a vyvolal už, když se rýsovaly v akčním programu KSČ první jeho výhonky- jistý hněv či podezření a averzi spojenců, avšak pokud by nepřibývalo otezníků i nad touto nově chápenou vůdčí rolí strany a nad zahraniční politikou Československa, těžko by se hněv proměnil v tankový a letecký pohyb, protože zisk by byl neúměrný ztrátám.

Proč jsme se nemohli orientovat na roztržku, což spolu s Píthertem doporučují i někteří jiní autoři , zejména exiloví? Proč nemohou ani tehdejší , ani dnešní stoupenci roztržky nalézt jediného odpovědného státníka Západu jakékoli politické orientace, který by tehdy radil k roztržce? /to na rozdíl od některých neodpovědných západních publicistů té doby/

Československo k té době bylo již d v a c e t l e t svázáno s "táborem" socialistických států, který měl jednotnou zahraniční politiku, stejně jako politiku ekonomickou, politický systém a základní kodex kulturních, etických a jiných "nadstavbových" hodnot. Tuto politiku určovalo jednoznačně vedení KSSS. Třináct let jsme byli součástí Varšavské smlouvy, se všemi z toho plynoucími důsledky pro míru suverenity země, ať již tu byla stále přítomna jen domácí a nikoli cizí vojska /Píthart v této souvislosti naprosto nerealisticky uvažuje o tom, že jsme mohli v osmašedesátém odmítnout manévry!/ - Také síť státobezpečnostních orgánů - což je mimořádně důležité - prolínala jako jednotná všemi zeměmi "soustavy".

Především na těchto determinantách, vlastními silami nezměnitelných, na faktu velmocenského rozdělení Evropy do zájmových sfér /J. Hájek uvádí rozhovor s Kissingerem, který mu naprosto nedvojnásobně potvrdil, že Západ se do čs.- sovětských vztahů, jakožto vztahů uvnitř "cizí sféry vlivu" nikterak nebude vměšovat. Johnson těsně po invazi 21. srpna odjel pokojně trávit víkend na svoji farmu, stavy vojsk na československých hranicích ze západní strany nebyly zvyšovány a vojska nebyla vůbec uvedena do stavu nejvyšší pohotovosti a j./ byla založena orientace reformních komunistů uvnitř strany, kterou ještě jednoznačně neřídili, orientace na postupnou, ale pronikavou socialistickou demokratizaci a nikoli na otevřeně pluralistickou klasickou západní demokracii. Byla to orientace lidí odpovědných, vědomých si povinností vůči národům země, vůči socialismu, vůči pozitivnímu vývoji světa. To představovalo nesporný progres, nikoli však takový, jenž by vzbudil averzi spojenců takové intenzity, že by se realizovala do rasantního nástupu proti reformě, proti němuž bychom neměli obrany.

Pithart s vervou tuto orientaci napadá. Útok vede z pozic nesporně demokratických a etických, ale bez jakéhokoli, byť jen zárodečného, pohledu politického. Vyslovuje přitom mnohé nesporné /a pro čtenáře líbivé/ pravdy, ovšem bez přihlédnutí k historickému a geopolitickému kontextu /příklady: "nejspolehlivější garancie proti zneužití moci může poskytnout jen vícestranná vzájemná, i volební soutěž", "vedoucí role KSČ, ať jakkoli progresivně chápána, znemožňuje občanskou rovnost v právech", "svoboda je nedělitelná", "sociální demokracie byla násilně rozbita, část včleněna násilně do KSČ", "míra demokratičnosti KSČ a poctivost jejích úmyslů je v poměru k sociální demokracii", "celá pravda o procesech a justičních vraždách bude řečena teprve tehdy, když se řekne plná pravda o pronásledování a vraždění nekomunistů a mnohé jiné/. V té souvislosti se autor rozhořčí tu nad "nemorálním" či "nestoudným" Smrkovským, který si dovolil sociálním demokratům nabízet politické sinekury, když nebudou znovu zakládat stranu, tu nad ortodoxním Goldstückerem, který neodsuzuje teror proti nepřítelům socialismu, tu nad "krobiánským" Kriegelem, který vyhrožoval, že založení sociální demokracie zabrání třeba s nasazením lidových milicí.

Na rozdíl od šéfredaktora "nejpluralističtějšího" listu roku 1968- Studenta, Alexeje Kusáka konzervuje Pithart ve své studii a patrně dodnes své názory z doby před dvaceti léty, jež vyjadřo-

val jak v komisi pro politický systém, tak zejména ve statích na stránkách "Literárek" i ve veřejných vystoupeních.

Kusák, rozumí se posrpnový, exilový, řeší otázky politického systému diametrálně protikladně oproti právníkům Bystřinovi či Pithartovi včerejška i dneška. /studie "Iluze české politiky"- str. 141- 148, sborník "Systémové změny", asi 1971 ?/, Svůj názor na klíčové problémy "pražského jara" vyslovuje jako "homo politicus" trpce poučený vývojem, přihlížející nejen k problematice politicko-systémové, ale vyslovující se především k problematice politiky, jakožto mocenského vztahu. Tedy se táže nikdoři z pozice "co bylo nejžádoucnější", ale klade otázku, co progresivního /v dané mocenské konstelaci vnitřní i zahraniční/ bylo možné, realizovatelné. Tím ovšem postupuje i v protikladu k A. Kusákovi, šéfredaktoru "Studenta". Citují podstatné /s souhlasím/ : "Při volnějším tempu vývoje čs. reforem byla ovšem naděje, že zapadnou do vývoje sovětského, směřujícího od konce r. 1968 k rychlejšímu uvolnění se Západem, jednak že se stanou součástí rozsáhlejších změn uvnitř bloku/polské události 1970, maďarská liberalizace". Tento zadržovaný vývoj by samozřejmě nepřinesl v první fázi hoto- vou demokracii, ale míra občanských svobod by narůstala a mohla by být východiskem pro emancipační snahy za výhodnějších podmínek. Úsilí o radikální přeměnu totalitní diktatury /Sviták/ skokem znamenalo v podstatě popření jakéhokoli úsilí o postupné reformo- vání a restrukturování společnosti při zachování základní supers- truktury, z níž tak jako tak nebylo úniku. /podtrhl L.K./

Tato nereálná politika se nejzřetelněji projevila v heslu: ne- chceme demokratizaci, chceme demokracii! Na první pohled to bylo heslo lákavé a logické. Heslo vyvolalo dojem, že takový posun je snadný a reálný. ...Demokratizace byl dosti přesný pojem pro tako- vý proces proměny politické moci, v němž zdůrazňujeme postupnost, neukončenost a zároveň nemožnost ho za daných podmínek dokončit.

Heslo demokracie v dané souvislosti odmítalo procesualnost a vzbuzovalo iluze, že je možné rovnýma nohama skočit z diktatury do občanské společnosti se všemi atributy klasické demokracie. Zdůrazňovala se čistota nového, tedy etika a odmítala smíšenost přechodného, tedy politika. Tím, že se vyřadilo z uvažování o demokracii vědomí superstruktury /podtrhl L.K./ stávala se z demokracie takto pojaté, utopie...Heslo demokracie - pojmově ne- sourodé s demokratizací- se ukázalo být /brzdou při rozvíjení sku-

tečné politické aktivity, stávalo se naopak prostředkem pro rozvíjení aktivity náhražkové, iluzivní.

Politika se tak nestávala sama sebou, ale ocitla se opět ve službách ideologie, jenže tentokrát demokratické...

A tak s významnou přestávkou Masarykova realismu byla česká politika dosud disciplinou značně nesamostatnou, odvozenou. U Palackého byla derivátem z historie, u Beneše aplikací vědy, u Gottwalda a druhů služebníci mocenské ideologie, u kritických intelektuálů "pražského jara" směsí utopie a vědy...

Odvozenost české politiky se tak stala znakem její struktury, a proto můžeme ve všech epochách zaznamenat její podobné reakce, podobné postoje českých politiků, podobné soudy veřejnosti. Absence skutečné politiky, jak ji znají vyspělé národy, vede tak národ vždy znova až na samý kraj záhuby. I to je ovšem "politika", přihrávající však těm druhým.

V souladu s takovýmto pohledem /s nímž se zcela ztotožňuji/ formuluje exilový Kusák i nový pohled na přípravné výbory sociální demokracie, které jím řízený časopis po lednu 1968 tolik propagoval. Stojí za citaci, neboť jak Bystřina, tak Pithart se k otázce staví přesně opačně:

"Právě tak abstraktně byl ovšem vysloven požadavek na rozšíření počtu politických stran v r. 1968. Nebral se ohled na to, že právě tento požadavek je pro superstrukturu moci, jak ji představuje blok socialistických států, svázaných Varšavskou dohodou, naprosto nepřijatelný a jeho bezohledné prosazování může mít pouze ty nejhorší následky. Bylo zřejmé, že socialistický blok se obává takové institucionální plurality politické moci, neboť v něm vidí nebezpečí pro fungování států v té podobě, jak vstoupily do Varšavského paktu....

Prosazování radikální změny politické struktury bylo tedy nereálné, bylo výsledkem abstraktního posuzování politické scény. Tento abstraktní způsob souzení se bohužel projevil i při posuzování změn uvnitř existující struktury moci. Přitom měly, jak se ukazuje právě tyto změny reálnou historickou perspektivu a pro skutečnou emancipaci Československa význam daleko větší, než jaký jim přikládali i největší optimisté. Kritičtí intelektuálové však tyto přesuny uvnitř politické struktury ignorovali nebo bagatelizovali. Výměna osob uvnitř systému byla považována za revoltu, která nemá valného významu. "Varianta revolty je nám srdečně lhostejná. Nemáme důvod k nadšení nad změnami osob"/Sviták, Student č. 15/

Jakmile ovšem řeknu, že to, co probíhá je revolta, puč, kte-

rý nic nemění, pak v této perspektivě ztrácí svou emancipační hodnotu vše, cokoliv se stane, i kdyby došlo k uskutečnění hodnot, za něž jsem bojoval - a marně- dvacet let...Zdá se, že politické změny pomocí změn kádrů a při zachování současné struktury politické moci bylo maximum, kam se delo dojít, když se vycházelo z impulsu, daného pražským jarem. Jiná je otázka, kam by se mohlo dojít později, kdyby se vycházelo z impulsu, daného výměnou kádrů".

Pohlédneme-li na věc Československa roku 1968, ale i dnes nikoli Pithartovými brýlemi "svůdného demokratického mámení", nýbrž z pozice reálného a odpovědného politika, pak musíme všechny jeho politickosystémové i etické postuláty nikoli pouze do minulosti, ale i do dohledné budoucnosti, odmítnout. Znovu opakuji, nikoli z pozic teorie, tím méně z pozic etických, nýbrž z pozic politických jako nečasové, neschopné konkrétně historického vidění věcí, jako totálně apolitické.

V závěru studie totiž Pithart požaduje jinou orientaci, než dosavadní "moskevskou", na základě ničím nedoloženého, spíše falešného než reálného předpokladu, že do dohledné budoucnosti, nejméně do r. 2000 nebude SSSR nejmočnějším faktorem v Evropě, přinejmenším na východ od Labe a Alp, tedy i v prostoru obývaném národy Československa. Apriorně tím zavírá nejreálnější možné budoucí strategicko-taktické postupy čs. ~~reformních~~ nonkonformistů, politické opozice, a naopak, za reálné vydává nepravděpodobné vývoje - vé trendy/a přitom je ani nenastihuje/. Mimo jiného to spatřuji tam, kde soudí, že se opozice v ČSSR má spojovat i s protisovětskými silami, aniž by to uškodilo demokratickému pohybu uvnitř soustavy i v Československu. Myslím, že Hájek v interview v Arbeiterzeitungu již dávno vyjádřil věc přesně a přijatelně: spojovat se se všemi, kdo upřímně spojují ve své činnosti úsilí o zmírnění mezinárodního napětí a mírovou spolupráci všech s bojem za prohlubování lidských a občanských práv ve všech zemích kontinentu.

Chybný pohled autorův spatřuji i v tom, že vyslovuje - mimo historický a geopolitický kontext jistě správnou- myšlenku, že socialismus lze úspěšně budovat bez Sovětského svazu, ba proti jeho vůli a představám, a že je to vlastně nutné. To se hodí jako reálná perspektiva pro Francouze či Italy dneška a zítřka. Naopak, v souvislosti s reformami v SSSR pod Gorbačovovým vedením, je zapotřebí využívat jich k tlaku na reformní pohyb u nás! Podobně nerealistická je pro dohlednou dobu autorova orientace na neutralitu.

Tím a některými jinými aspekty se stává tato studie jako návod

k jednání "pro futuro", alespoň pro dohledné futuro, nepoužitelnou. Konec konců nemůže podněcovat úspěšnou politickou aktivitu; spíše může stimulovat zklamání nad opakujícími se prohrami při úsilí o dosažení velkých cílů a nakonec vést k bezmocnému očekávání "velkého a slavného dne" /který se nedostaví!/. Obávám se, že takto by nám mohlo uniknout mnohé, co představuje třeba jen "skulinku" pro úspěch dílčích, zpočátku až neznatelných reforem, co podněcuje k uvážlivé a realistické činnosti "štěrbinky" rezevírající. Očekáváním "velkého dne", který pro autorovu i moji generaci sotva přijde, bychom se mohli unavit až natolik, že bychom se přiklonili k dnešní celospolečenské apatii, k tomu nejhoršímu a masovému spiknutí, - spiknutí lhostejných.

Naše orientace - ať se nám to líbí, či nikoli - je na dlouhou dobu určena. Uznává to i prakticky ctí dokonce první velmoc na druhé straně rozděleného světa. Podtrhuje to atomový a jiný zbrojení pat v militarizovaném světě.

Nejsme totálními deterministy. Manévrovací prostor uvnitř určení tu jistě je, ale není velký. A ze zemí "tábora" je v současné době v Československu nejmenší.

x

x

x

Zkoumaný autor ovšem občas zapochybuje o svém indeterminismu a v příhodném momentu vmete reformně komunistickým politikům /dokonce citací Smrkovského v mottu na začátku kapitoly o invazi/ do tváře výčitku, že buď o těch ~~xp~~/ determinantách věděli, měli o nich národu hovořit, a zel, nic neřekli, nebo o nich nevěděli a pak byli krátkozrakými politiky- diletanty. Zvláště silně kritizuje, že se nepoučili z maďarských tragických dějin na podzim 1956. Podobně jako se Maďari dali uchláchnout proslulým prohlášením sovětské strany z 30. října o tom, že tu vskutku byly v minulosti nerovnoprávné vztahy a chyby sovětské strany, že se chyby budou napravovat, a potom byli překvapeni 4. listopadu nástupem sovětských tanků, právě tak prý Čierna uchláchnula naše komunistické reformátory, aby pak se slzami v očích/Dubček/ přijali zprávu o přistávání sovětských letadel a vstupu tanků do Československa ze všech strategicky důležitých směrů.

Především k první autorem vytyčené otázce. O determinantách našeho polednového vývoje reformní komunisté věděli a mnohokrát o nich národům země i představitelům nově vznikajících zárodečných opozičních organizací říkali. Pithart vytrhl citát ze Smrkovského z daného kontextu, kdy Smrkovský po pravdě konstatuje, že při žádných vrcholných jednáních sovětská strana vojenským vpádem

přímo nevyhrožovala. Na druhé straně byl to právě Smrkovský, kdo vůbec první, již na mítingu v PKOJF direktně varoval před katastrofickými následky nedbání geopolitického a geostrategického postavení Československa. Podobně Goldstücker a Husák tamtéž, nesčetněkrát Dubček, zejména v rozhovorech s novináři, i další. Viz kupř. též stranické vyjádření k pokusům o znovuzaložení sociální demokracie, či k "2000 slov", k pokusům o zrušení Lidových milicí a mnohé jiné/. Kupř. B. Šimon, tehdejší vedoucí tajemník MV KSČ v Praze, direktně varoval Bečhyněho, že by založení soc. dem. mohlo vyvolat otevřenou sovětskou vojenskou intervenci. Ten ovšem pohnal rukou s poznámkou, že dle zpráv, jež má přímo od Labour Party, se Sověti do čs. věcí vojensky vměšovat nebudou...Iniciátorům znovuzaložení soc. dem. se dostalo i mnoha veřejných varování, která dodnes nepozbyla na aktuálnosti v probíhající polemice mezi historiky "pražského jara". Bývalý sociální demokrat Jaroslav Havelka píše v Práci 14. VII. 1968 mj.: Jsou již oprávněné obavy, že by se obnovená sociální demokracie stala soustředěním těchto protikomunistických sil, které by zde viděly svou příležitost a šly by i přes hlavu těch, kteří věc začali. Ale i kdyby se tak nestalo, velká část dělníků a komunistů by nyní, za současné napjaté situace, nutně cítila takový krok jako otevřený nástup protikomunistických sil, který míří k mocenské srážce. Komunistická strana by patrně nakonec svoje postavení obhájila, vedení by k tomu bylo i donuceno členstvem a některými jeho skupinami, svoji mocenskou pozici by neztratila - ale takový krok by zároveň měl velmi nepříznivý, možná osudový vliv ve straně samotné. Dogmatické síly by opět získaly půdu, dostaly by podporu početných skupin a přešly by k nástupu a zároveň by mohla být strana tlačena k používání starých mocenských a administrativních metod....To by nás připravilo o v š e c h n y n a d ě j e, o celý velký společenský pokrok, dobytý na lednovém plénu a po něm. Znamenalo by to porážku nejen pro nás, ale pro pokrokové síly v celé Evropě. Není třeba problém přeceňovat a drammatizovat, nejde o výhrůžky. Současná chvíle je v š a k t a k v á Ź n á a j d e n y n í o t o l i k, že musíme dobře vážit každý krok a dělat všechno, a bychom dosáhli dalšího postupu obrodného procesu, bez kterého bychom nemohli žít a dýchat"/vše podtrhl L. K./

Co k tomu dodat? Snad jen to, že ~~xxx~~ Havelka neříká - na rozdíl od interních rozhovorů s předáky obnovované soc. dem. - ani slo-

vo o zahraničních faktorech, ovlivňujících čs. vývoj. Avšak zdůrazňuji, že píše stať v polovině července, ve chvíli, kdy se hýbají vojska a z Varšavy přichází výzva k nástupu našich do "Cannosy". Mělo to tehdy každému politicky myslícímu občanu, tím spíše s honosným přídomkem "intelligence" říci, kde jsou exaktní hranice, jež nemůžeme v polodnovém obroďném procesu překročit, aniž by došlo ke katastrofickému vyústění vývoje věcí. Našli se tenkrát slepí a hluchí. Je s podivem, že se ještě i dnes tací najdou mezi autory, polemizujícími o vhodnosti tehdejšího ožívání sociální demokracie.

Ovšem neustálé veřejné opakování nebezpečí sovětského vojenského vměšování, jak postuluje ve své studii Pithart, by jen přilévalo oleje do ohně a urychlilo by sovětskou vojenskou intervenci. Indirektní varování a boj proti odstředivým tendencím a jejich nositelům musely nutně převažovat nad varováními/direktivními.

Autor studie permanentně šermuje údajnou "neodpovědností" reformních komunistů. Ale kdo projevil větší neodpovědnost vůči osudům národů země? Ten, kdo nechtěl pohřbít vlastním násilným aktem rodící se československou socialistickou demokracií, kdo apeloval na politický, racionální přístup, kdo viděl situaci nikoli jako "kontrarevoluční" a doufal, že ke stejnému vidění věcí přivede velmoc, nesporně v našem prostoru suverénně rozhodující o všem podstatném, nebo ten, kdo tuto velmoc přímo k násilné akci provokoval, dával jim k ní tu pádnější, tu méně pádné záminky? Kdo současně provokoval i možný domácí pohřeb reformy silami samých komunistických reformátorů?

K otázce druhé, "poučení" z Maďarska 1956. Začneme obecnou kritickou poznámkou. Pouští-li se autoři do historických paralel, měli by všechny základní fakty a příčinné souvislosti znát podrobně a nikoli povrchně, jako právník a nehistorik Pithart.

Tehdy, na podzim 1956 se sovětská vojska, dislokovaná v Maďarsku od konce války, vmísila, poděšena vývojem a po výzvě Gerőho do ozbrojených šarvátek. Poté, kdy se zformovala vláda I. Nagye, uvítala i moskevská "Pravda" v redakčním článku tento vývoj. Zdálo se že se maďarská situace posléze stabilizuje na zhruba "polské rovině" té doby. /Tedy na rovině pro Sověty velmi nežádoucí, ale ještě přijatelné/. Současně byly sovětská strana a vláda ostře kritizovány čínskými politickými představiteli. Po této kritice

se Chruščov a ostatní rozhodli stáhnout z Maďarska vojska a vydali proslulou deklaraci z 30. října 1956 o nevměšování, chybách v minulosti, o zahájení jednání o plném odsunu vojsk ze země, je-
jíž lid a komunistické vedení si ta vojska nepřeje. Tato vari-
ante se zdála sovětským představitelům, jistě po váhání, přijat-
elnější a objektivně prospěšnější, než varianta vojenské násilné
okupace. K definitivnímu vojenskému řešení se rozhodli teprve
1. listopadu, tehdy, když kardinál Mindszenty vmetl novému vedení
strany a státu do tváře výzvu ke svržení socialistických pořádků,
když se zformovala koslíčnická vláda, sice za předsednictví I. Nagy-
ho, ale s Annou Kéthlyovou za sociální demokracii ve vládě, kde
již komunisté byli v menšině. Poté, kdy byli vyvražďeni lidé, z-
dlící na městském výboru MSP v čele s /pokrokovým/ I. Mező.

Pro naše úvahy je podstatné to, že ze sovětské strany nešlo
vydáním dokumentu z 30. října o pouhý taktický manévr k "uchlácho-
lení" bdělosti Maďarů, ale o pokus volit vhodnější variantu řeše-
ní maďarského problému, než byla ona nakonec zvolená, krvavá.

A u nás, ? Jistě že varianta vojenského invazního řešení se tu
rýsovala jakožto možnost již od května, zcela jistě od červenco-
vého dopisu z Varšavy. Vojska byla asi již schopna úspěšné inva-
ze k dubnu 1968. To však neznamená, že byla již zvolena za jediné
možnou variantu řešení čs. otázky. Ani na Čiernou nelze výhradně
hledět prizmatem autora kritizované studie. Naši představitelé se
domnívali, že vojenská varianta nebude použita proto, že naše si-
tuace se d i a m e t r á l n ě l i š í o d m a ě a r s k é.
Zejména tím, že tu nejsou žádné, byť jen málo významné protisoci-
alistické síly, i tím, že strana má dosti politických prostředků
k zvládnutí jistě početných exhibicionismů, antikomunismů i anti-
sovětismů, vytýkaných sovětskou stranou/viz naše odpověď na do-
pis z Varšavy/. Zdá se, že sovětská strana dlouho neviděla v dobře
již technicky připravené vojenské variantě ideální řešení. Ovšem
k Čierné asi byla přesvědčena, že KSČ pouze politickými prostřed-
ky nemůže pacifikovat situaci. Jednání tudíž chápala jako posled-
ní tlak ze své strany, aby reformně komunistické vedení spáchalo
haskiri "potřením kontrarevoluce", administrativními, snad vojen-
skými opatřeními/ a la Jaruzelski v r. 1981?/. Poté, kdy se "dubče-
kovci" podle jejich požadavků neřídili, volili dle svého vidění
věcí nejnežádoucnější, vojenskou variantu. x/

x / V té souvislosti poznámku k naprosto pochybené interpretaci
rozhovoru Dubček- Kádár na komárenském mostu 16. srpna 1968, vž-
den, kdy Politibyro KSSS rozhodlo o datu invaze P. Pithartem: Dle

něho Kádár údajně Dubčeka varoval proto, aby ho přiměl k vojenské obraně proti připravenému sovětskému vpádu. Opak je pravdou. Kádár neléhal na Dubčeka aby vzal věci pevněji do rukou a sám administrativně proti konkonformním silám zasáhl, dříve než tak učiní Sověti. A upozorňoval, jak měl zpočátku svázané ruce pro reformy, když byl jen sovětským místodržitelem, jenž musel plnit sovětské direktivy. A aby si Dubček vážil toho, že má dosudne zcela svázané ruce a jistou svobodu pro manévrování a zhora řízenou a dávkovanou "demokratizaci".

Za nejpravděpodobnější můžeme uznat dvojí možné vidění špiček sovětské politické reprezentace:

1/ V Československu se, jistě v porodních bolestech, rodí nový, pro socialismus v našem pojetí velmi nebezpečný politický systém, či model socialismu. Nové vedení KSČ bude po sjezdu, kde se zformuje, schopno zvládnout těžkosti a odpor ledva se rodících a ještě slabých opozičních sil, mimo jiného i na základě popularity samostatnější zahraniční politiky i popularity demokratizačních pozitivních opatření. Naše dosavadní pozice v mocenských orgánech, ve stranickém aparátu, v armádě, ve složkách min. vnitra budou eliminovány. Je tedy velmi výhodné, že tu ty "kontrarevolucionáře" máme; můžeme s poukazem na jejich sílu, nebezpečnost, zálučnost, na "maďarský" příklad /nejdřív kontrarevoluce s tužkou, potom s puškou/ donutit "revizionisty" v Praze ke ztrátě popularity mocenský ~~u~~ potřebám "kontrarevolucionářů" ještě před sjezdem a sjezd bude "náš". Pokud tak neučiní, obsedíme, byť by to bylo sebe nepříjemnější pro nás a pro naše evropské postavení, zemí vojensky, dokud tu ty "totální plurelisty" máme, jako vítaný argument a záminku.

Vojenské obsazení země nebo zásah "revizionistů" proti "kontrarevoluci" musí být provedeno ještě před sjezdem. Po sjezdu by bylo pozdě!

2/ I reformní komunisté již ztratili naději na možnost poklidného zvládnutí situace. "Totální pluralisté" již politicky zvítězili a pokud reformní komunisté nechtějí /nebo nemohou/ toto vítězství zvrátit mocensky, musíme tak nolens učinit my, abychom předešli maďarskému vývoji.

Odpověď na to, které variantě možného sovětského vidění čs. problematiky "dát přednost" nemůže dnes nikdo odpovědný podat. Nemá k tomu podklady. Oficiální stranické dokumenty sovětské i naše, publikované a všeobecně známé, favorizují jednoznačně druhou variantu. Poražení reformátoři neopak prvou. Ale není nedůležité konstatovat, že ne- a protikomunisté nesou v tomto mimořádně důležitém bodu odpovědnost těch, kdož poskytli buď vítanou

z á m i n k u nebo d ů v o d k zvolené variantě, variantě "tan-
kové". Mimořádná odpovědnost reformních komunistů za vývoj až k
hořkému konci je mj. v tom, že brzy po lednu, zejména v březnu až
v květnu nedokázali nalézt/ač byly k dispozici!/ takové prostředky
politického působení, které by zabránily vzniku a dpozt vlivnému
působení oněch sil, jejichž existence a činnost byla sovětským
polizickým vedením využita a zneužita jako záminka pro resantní
vojen~~sky~~ zásah.

Indeterminismu⁵/P. Pitharta se projevuje zejména v pohledu na
polednové manévrovací ~~schéma~~ možnosti KSČ, resp. "dubčekovců"
v jejím vedení. Podle něho měli a mohli klidně odmítnout cestu
k "raportu" do Drážďan, měli a mohli odmítnout manévry cizích
vojsk na čs. území, a ne teprve zdlouhavě vyjednávat o jejich
stažení. Měli zavčas mobilizov~~at~~ vojska i veřejnost k vojenské ob-
raně a vyhlásit vůli bránit se. Měli hledat a nalézat spojence
/třeba v Číně - k tomu poznamenávám, že bychom tu měli sovětská
vojska ještě dříve, než by náš vyjednávač doletěl do Pekingu, ne-
m~~luvě~~ o tom, že by byl každý politik, který by takový úmysl jen
vyslovil, okamžitě přehlasován a potom by následovalo ještě něco
horšího/. x/

x/ Neméně bujnou fantasií prokázal o dvanáct let později v době
nástupu Solidarity v Polsku J. Kuroň, jenž snil o tom, že troufne-
li si Sovětský svaz vojensky v Polsku intervenovat, bude poražen
spojenými silami čínské a polské armády. Probuzení bylo drsné-
Číňané si vcelku pochvalovali, že zásah polské armády, kontrolované
Jaruzelskim, znemožnil růst sovětského vlivu v Polsku....

Vzhledem k mocenskému poměru sil ve vedení a k mezinárodnímu
postavení Československa se museli reformní komunisté ~~stát~~ při každém závažnějším rozhodování neustále ohlížet: 1/ na dopad
vůči stranické i nestranické veřejnosti, 2/ na jeho vliv na
mocenské pozice jednotlivých proudů ve vedení, 3/ Na reakci Moskvy.

Pokud by "reformní komunisté" ve vedení chtěli zvolit Pithartem
postulované postupy, pak by jen definitivně a již v zárodku pohřbi-
li ledva dosažené vlastní mocenské pozice a tím i jakoukoliv nadě-
ji na objektivní progres společenský i vnitrostranický.

Na několika místech vytýká autor studie, vždy velmi důrazně,
reformně komunistickému vedení, že neorganizovalo vojenskou obra-
nu proti možné a potom i faktické sovětské vojenské intervenci.
Nikde ovšem neuvádí jediný konkrétní faktor, který by takovýto
krok činil reálným, možným. Spíše zdůrazňuje jiné "vzory" - jugo-
slávský, rumunský, albánský, vietnamský, izraelský. Současně s tím
zcela bez pramenné či m~~o~~moárové opory tvrdí, že prý plán obrany

předložil gen. V. Prchlík, pročez byl odstraněn ze zastávané funkce. Asi se opřel nekriticky o fantazie jednoho anglického autora, přednesené na readingské konferenci 1971 a zveřejněné tuším v jednom "Svědectví". Ovšem tento text odmítli mnozí, mezi nimi i gen. Prchlík jako čirý výmysl. *(třez rozhovoru se mnou)*.

U otázky možnosti branného odporu se zastavíme poněkud podrobněji, protože názory, shodné s Páthartovými jsou dost početné.

K této mimořádně závažné otázce se zajímavě vyslovuje v situační srovnávací úvaze k vojenskému ohrožení Rumunska v srpnu 1971 nazvané "Také poučení" J. Pokštefl, dříve v exilu. Ten se domnívá, že ohrožení Rumunska spojenci, ohrožení země s tuhým "klasickým" stalinským modelem, vyvrací názor, že napadení Československa v r. 1968 lze zdůvodnit obhajobou "socialismu" třeba jen v jeho stalinském pojetí.

Ze druhé soudí, že odhodlání Rumunska klást případné vojenské invazi ozbrojený odpor, ukazuje, že i v budoucnosti musí být jakékoli podstatné reformy politického systému v kterékoli zemi ve sféře sovětského vlivu hájeny i se zbraní v ruce, resp. musí být potenciálnímu útočníku vyjevena vůle k vojenskému odporu, doprovázená adekvátními praktickými opatřeními. Pokštefl kritizuje rovněž ony názory, že v současné konstelaci mocensko - politických sil je jedinou možností, jedinou alternativou, jak úspěšně dokončit reformní proces a nevyvolat intervenční reakci stalinského politického centra, jeho pozvolné, opatrné provádění. K podpoře Pokšteflovy argumentace s Rumunskem 1971 se obvykle - ještě častěji - přičleňuje úspěšný mnohaletý odpor Jugoslávie proti vojenskému ohrožení Sovětským svazem a jeho spojenci v padesátých letech.

Tyto závažné myšlenky, společné více autorům, nepochytně zasluhují poznámky. První a nejzávažnější, protože obecně platná: historické paralely jistě nelze apriorně v práci historika odmítat. Mohou přispět k "uchopení objektivní pravdy". Avšak jen tehdy, když se prozkoumá nejen společný rys srovnávaných historických realit, ale též a především vše zvláštní a odlišné! A to právě žádný z autorů, v našich poznámkách uváděných, nedělá. Všechny tři státy - Jugoslávie, Albánie, Rumunsko, se vyslovily pro branný odpor proti možné invazi ze jiných, vesměs příznivějších objektivních, ale i subjektivních podmínek, než tomu bylo v případě Československa.

Je asi nevyvratitelné, že Sovětský svaz vedly k vojenské

invazi do Československa především "imperiální" zájmy. Ale nedomní-
vám se, že je správné stavět je do protikladu k druhému zájmu-
uchovat nedotčen a nepřipustit narušení či přeměnu stalinského po-
litického systému v systém demokratického socialismu-. V sovět-
ském pohledu na náš vývoj se prolínaly oba zájmy: zájem o to, aby
nebyla narušena monolitnost a centrální řízení veleříše i zájem
o to, aby čs. příklad vnitřně antibyrokraticky "neinfiltroval" o-
statní země a snad i samotný SSSR .

Proč nedošlo k vojenskému napadení Jugoslávie v letech 1948- 53
či Rumunska po r. 1968 ? /Ponechávám stranou Albánii, protože
autorovi námi zkoumané studie by mělo být jasné, že za svoji bez-
pečnost a samostatnost vděčí jugoslávskému, řeckému a přes moře
italskému sousedství, které ji odděluje od zemí V- smlouvy/. Pok-
šteflavo i jiných jednoznačné vysvětlení tím, že představitelé
obou zemí projevíli vůli k vojenskému odporu, nestačí; musíme
se též tázat, jaké faktory jim u m o ž n i l y projevit tuto
vůli a jednat v souladu s ní.

Podobně jako Rumunsko dneška, představovala i Jugoslávie po
r. 1945, a ještě v letech 48- 50 , v mnohém však i po jistých se-
mosprávných proměnách, svým vnitřním režimem daleko větší podobu s
klasickým stalinským modelem, než kterýkoli jiný režim tehdejších
"lidových demokracií". Konflikt Stalin- Tito byl především vyjádře-
ním snahy prvního přimět k poslušnosti vzpurného vzzela a snahou
druhého nepřipustit či vymenit se z podřízenosti. Mocenské orgány
v Jugoslávii nehyřily v těžké situaci strany a země demokratis-
mem a benevolencí vůči opozici z jakékoli strany. /Jeden jugosláv-
ský politik mi to vyjádřil lapidárním: jedni si "tam" četli "Otáz-
ky leninismu", druhí bibli/. Velmocí si zájmové sféry v Jugoslá-
vii rozdělily v poměru 50: 50. V Československu, jistě bez písem-
ných, ale též bez ústních dojednání byl mlčky uznáván poměr 100: 0
v sovětský prospěch /i když toto uznání se dalo ze strany Západu
nerado a postupně/. V porovnání s námi měla Jugoslávie i nesporně
příznivější geopolitické postavení. Pro Západ bylo v případě so-
větsko- jugoslávského konfliktu snadnější pohrozit válkou, či ji
dokonce vést, protože měl stále ještě převahu v atomové zbraní-.
Naopak, v době čs. jara již existoval atomový "pat". Jugoslávie
ještě nebyla členem integrovaného vojenského uskupení v čele se
Sovětským svazem/nejtěživější bylo pro ni "jen" to, že v armádě
i národním hospodářství působili sovětští poradci. Konflikt právě
začal v otázce poradců/. Československo již bylo členem V- paktu,
jeho mocenské ozbrojené složky /jak ostatně dobře uvádí i autor

studie/ byly proltnuty lidmi dvojího platu. Jugoslávské stranické vedení vzniklo a formovalo se v průběhu partyzánské osvobozovací války na vlastním území. Čs. politické vedení se naopak po léta utvářelo pod přímým kádrovým vlivem a "bdělým okem" Moskvy.

Před dozráním roztržky se jugoslávská strana sice nevyhýbala rozhovorům se sovětskými vedoucími představiteli, avšak vzhledem k uvedeným faktorům si mohla dovolit nezavazovat se k ničemu, co by se týkalo vnitřních, zejm. kádrových otázek jugoslávského vývoje. Naše vedení si nic obdobného dovolit nemohlo, především pro vnitřní nejednotu a nerozřešení vnitřního mocenského zápasu.

Jugoslávská veřejnost se plně seznamovala s podstatou sporu a mohla zaujmout a zaujala stanovisko rozhodné a bezvýhradné podpory vlastního vedení. Čs. reformní komunisté měli z mnoha důvodů svázané ruce v otázce zveřejnění podstaty sporu a podpora veřejnosti jejich politice, zejména "uzavřeného pluralismu", nebyla zdaleka bezvýhradná. Upozorňuji i na rychlost jednání Jugoslávců. První konfliktní dopis začal 27. březnem. V květnu odmítli Jugoslávci bukureštskou Cannosu a již tehdy se konal V. sjezd KSJ, který v celém průběhu přenášeny tlapači do ulic, získal plnou stranickou a lidovou podporu titovskému vedení KSJ.

Stalin volil zpočátku ekonomický a propagandistický tlak, vojenské řešení/příprava/ následovalo až po krachu předchozích dvou, tedy od poč. r. 1949. Brežněv připravoval vojenský vpád prakticky současně s jinými variantami, asi od dubna- května 1968, možná poučen Stalinovou porážkou z let 1948- 53.

Z opatření jugoslávského vedení byla nejdůležitější dvě:

- 1/ pozatýkání a zavření cizích agentů, sloužících hlavním světovým velmocem a jejich spojencům,
- 2/ mobilizace branných sil k vojenskému odporu v případě invaze /stavy jugoslávské armády se pohybovaly v letech roztržky nejméně nad půl milionu mužů/.

Za zmínku stojí, že výše uváděný informační demokratismus byl doplněn striktní cenzurou, která nedovolovala jediný výpád proti sovětskému politickému systému, či proti Stalinovi /do r. 1949/, aby se k intervenci nedávala záminka.

Tito jednal tudíž /resp. odmítal se podrobit/ se Stalinem z pozice nikoli slabého: dosáhl názorové i akční jednoty vedení strany, členstva i lidu země. Vnitřní režim v Jugoslávii zůstá-

val stalinsky ortodoxní .

"Dubčekovci" jednali naopak z pozice totálně slabého: antireformní /skryté i otevřené/ síly ve vedení ovládaly významné mocenské pozice. Byly stále schopny a připraveny vrazit dýku do zad tomu, kdo by jen pomyslel na roztržku s SSSR. V takovém případě byl SSSR zcela jistě v květnu schopen okamžitě ostře zasáhnout. Vše objektivně antikomunistické v mimostranickém společenském pohybu znemožňovalo reformátorům hájit rozhodně totalitu čs. vnitřního pohybu. Celá čs. radikálně reformní levice, pokud vůbec připouštěla možnost sovětského vojenského vpádu /tedy i generalita, Prchlík/ si byla vědoma toho, že v takovém případě půjde o tragédii, které čelit vojenským odporem nelze, právě proto, nebo také proto, že srovnávala postavení Československa a KSČ s postavením Jugoslávie a KSJ v letech roztržky.

Rumunsko nebylo v r. 1968-71 i později vojensky napadeno nikoli pouze proto, že projevvalo vůli se vojensky bránit. Vnitřní rumunský režim nepředstavuje pro vnitřní režim sovětský ani v nejmenším nebezpečí "rozkladného vzoru". Zahraniční politická orientace Rumunska nesleduje roztržku s SSSR. Vzájemné vztahy obou zemí jsou neporovnatelně lepší, než byly v padesátých letech vztahy zemí "tábora" k Jugoslávii. Rumunsko spíše balancuje mezi SSSR a Čínou s prioritou orientace na SSSR, což je vyjádřeno mj. trvajícím členstvím Rumunska ve V- paktu, kdy se již znovu konají i manévry na rumunském území, a také v RVHP. Rumunští představitelé stále zdůrazňují, že při snaze uchovat nezávislost země, nechtějí rušit spojenecké svazky . Geopolitické postavení Rumunska /obklopeno ze všech stran zeměmi, kde je KS mocenským monopolistou/ i s tím související vojenský význam Rumunska pro V- pakt, jsou podstatně odlišné od postavení Československa a jeho vojenského významu , který je pro SSSR mimořádně velký. Tedy vidíme i u souběžného Rumunska výhodné vnitřní a vnější podmínky pro možnost projevit vůli k vojenskému odporu proti možné invazi a současně vidíme i to, že ani sovětská strana nespatřuje ve vojenském řešení rumunské otázky jedinou nevyhnutelnou cestu.

Ovšem kdyby již k dubnu 1968 byl- pro radikální reformátory vítězně- dobojován mocenský zápas uvnitř strany, kdyby se žádná významná politická složka nepostavila proti nově chápáné vůdčí roli strany, pak by bylo bývalo možné učinit ony kroky, které nastiňuje ve své úvaze Pokštefl:

1/ otevřeně vyhlásit, že nepřipustíme jakékoli vnější vměšování do nastoupené cesty socialistické demokratizace společenských

vztahů a učinit pro to praktická vojenská opatření/ještě by ovšem musila předcházet ostrá "nedemokratická" kádrová čistka v celém mocenském aparátu/.

2/ Ujistit spojence, že budeme čestně plnit své smluvní závazky

3/ Na rozdíl od názorů Pokštetla i jiných "otevřených pluralistů" nepřipustit ani v nejmenším ~~řádek~~ překročení rámce Akčního programu KSČ ve vnitřním společensko-politickém vývoji, tedy nedávat k vojenskému řešení zbytečné záminky.

Tudíž jediná možnost, jak úspěšně dokončit první fázi reformního procesu a nevyvolat intervenční reakci byla opravdu v jeho p o z v o l n é m , o p a t r n é m , o b j e k t i v n í s i - t u a c i a d e k v á t n í m p r o v á d ě n í . - S tímto postulátem, jak soudím, není v rozporu, pokud dodáme, že demokratické akty, nepřekračující rámce Akčního programu, bylo naopak potřebné u r y c h l o v a t co nejvíce, právě proto, aby odstředivé a rámce A- programu překračující tendence nenabýly příliš půdy.

x x x

Od rozsáhlejších úvah na okraj Pokštetlovy stati se vraťme opět ke zkoumané studii. Autor přijímá plně, jako axioma, o němž netřeba pochybovat, myšlenku exilového autora E. Koháka, že únor 1948 rozdělil čs. společnost na dvě nestěnné poloviny /míní tím na komunisty, levicové soc. dem. , jako menší skupinu s asi 45% voliči a "ty druhé" jako větší skupinu/, které se již nikdy nesešly.

Odtud vyvozuje, že podstatě společenské krize r . 1968 byla v trvajícím nerovnoprávném postavení nestraníků. Řešením společenské krize bylo pak jediné- otevřeně pluralitní systém, odstranění vedoucí společenské role KSČ. V té souvislosti polemizuje, ovšem opět bez důkazů, se Zdr. Hejzlařem, který za základní považuje rozpor mezi drtivou většinou lidu, včetně většiny komunistů na jedné straně a totalitní byrokracií na straně druhé. Autor, žel, spolu s Kohákem, prokazuje v tomto důležitém bodu své práce statický, ideologický, ahistorický, asociologický a apolitický pohled .

Ve všech předúnorových stranách bylo politicky aktivní jádro a všude byly i masy lidí, kteří soudili, že právě ta strana, kterou volili nebo do které vstupovali, jim mocensky zajistí prostě lepší životy. K nekomunistickým stranám se přikláněli spíše lidé, kteří se o své hmotné statky báli. A ke komunistické straně naopak

lidé, kteří chovali naději, že tato revoluční strana provede přerozdělení majetku v jejich prospěch. A dále: u komunistů tvořili výše zmíněný aktiv přesvědčení komunistů. U nekomunistů tento aktiv tvořili nejen přesvědčení lidé, národní socialisté, demokraté a sociální demokraté, nýbrž i agráři, národní demokraté, luďáci a třeba i čeští fašisté, každý se svými představami o možnosti ovlivnit budoucí vývoj.

Co se stalo po r. 1948 s tou masou voličstva a členstva nekomunistických stran, která nepatřila k "politicky uvědomělému aktivu"? Část odhodila své stranické legitimace, protože chápala, že dosavadní orientace nezajistila ono materiální blaho, které od ní očekávala. Tito lidé po desítkách tisíců vstupovali do KSČ v rámci "Gottwaldovy výzvy". Pokud nebyli v prověrkách vyloučeni pro "staré hříchy", zpravidla se "osvědčili" i v r. 1968 i po něm svojí bezbarvosť a opatrností, konformitou, prostě maloměššáctvím. V r. 1970 zpravidla obsedili i mnohé vyšší posty po vyloučených komunistech.

Část pak očekávala, co bude dál, do KSČ nevstoupila a je logické že nevstoupila ani do "obrozených" stran vlastních. A další část - výrazní tu byli zejm. tzv. "kulaci", a také řemeslníci a živnostníci, se více méně vlažně bránila, když bojovní rozdmýchavatelé "zostřeného třídního boje" na ně zaútočili.

Pokud jde o aktiv těchto stran, pak přesvědčení socialisté buď vstupovali do KSČ (pletí zejm. o sociálních demokratech) s nadějí, že, nesplněnou, že zde budou moci realizovat spolu s ideovými komunisty "specifickou československou cestu k socialismu" nebo se podíleli na práci "obrozených" stran vlastních.

Nesocialističtí demokraté a jistá část socialistických demokratů pak buď v exilu nebo doma tvořili tu Kohákovu a Pithartovu "druhou, větší polovinu národa", která představovala uvědomělou demokratickou opozici proti komunistům. A nedemokratická, fašizující část bývalého aktivu nekomunistických stran/mám na mysli zejm. luďáky/ se také rozdělila. Někteří šli sloužit zase novým pánům, jiní odešli rovněž do exilu...

Ovšem ani zde se vývoj nezastavil. Kupř. vesnice dokázala bez spekulací o tom, co na družstvech je a co není socialistické, zabývat se velmi brzy v nových pořádcích, vytěžit z nich co nejvíce osobního prospěchu /a bývalí "kulaci" to uměli ze všech nejlíp/ až se z ní stal stabilizující faktor, kterým se chlubil spojencům Dubček a který si pochvalují i dnešní normalizátoři.

A co hlavního: vytvářela se nová skladba obyvatelstva s totál-

ní převahou dělnictva a nové inteligencí. Měnilo se a k r. 1968 se již důkladně proměnilo generační složení obyvatelstva. Zcela převážující mladší ročníky byly naprosto nedotčeny oněmi Kohákovými a Pithartovými kritérii rozdělení národa.

Právě na neantagonističnosti vztahů ve společenském celku stála naděje reformních komunistů, že je možné národní usmíření, spolupráce všech hlavních složek společnosti při řešení hlavního rozporu mezi byrokratickou řídicí složkou, usurpující a uplatňující totální moc ve svých rukou a většinou národa, i komunistů, usilujících o účinné garancie proti zneužití moci.

Tím není řečeno, že rozpor mezi komunisty a nekomunisty nezůstal závažný. Průzkumy z té doby dokazují, že byl stále aktuální a bylo potřebné jej řešit /i když bylo jasné, že nemůže být v dané etapě dořešen, ostatně podobně, jako nemohl být dořešen ani s rozpor hlavní./ . V Akčním programu KSČ zaznamenáváme několik významných tezí, které prokazovaly vůli obrozující se KSČ řešit tento rozpor. Patří sem zejména: partnerské vztahy mezi stranami a organizacemi Národní fronty, předpokládající tvorbu rozhodnutí cestou demokratické opozice a oponentury; zrušení kádrového stropu pro nestreníky; rehabilitační zákon a praxe, která se dotýkala mnoha tisíc nekomunistů /sem patří i vleklé, ale nakonec úspěšné jednání s K- 231/ a mnohé jiné.

Ovšem reformní komunisté, soudím oprávněně, považovali rozpor mezi komunisty a nestreníky za součást hlavního rozporu, který chtěli řešit a začali řešit. A naopak, skupiny, které tento rozpor povyšovaly na hlavní, žádaly jeho prioritní řešení, vytyčovaly "en bloc" platformy proti komunistům, či dokonce v polednovém pohybu viděly příležitost k "antiúnoru", ve skutečnosti mařily jak řešení hlavního rozporu, tak i nerovnoprávného postavení nekomunistů. . Objektivně tím- zajisté nolens- sloužily "druhé straně" hlavního rozporu, stalinistickým byrokratickým silám jak domácím, tak i zahraničním. Tohle ovšem dodnes nepochopil ani E. Kohák, ani jej slepě následující P. Pithart.

x x x

Ještě jedna otázka, řešená autorem studie stojí za podrobnější poznámku. Je to jeho výklad politických procesů a justičních vražd. K překvapení čtenáře náhle opouští svůj obvyklý indeterminismus.

Mimo diskusí je zdůvodněný Pithartův soud, že není náhodné, pokud byli postihováni především odbojáři, působící na rozličných frontách druhé světové války a nejvíce účastníci odboje domácího. Dále pak ti, kdož měli na další socialistický vývoj země vlastní

názor, ne vždy konformní s oficiálním, nebo u některých se třeba jen předpokládalo, že by se ke nonkonformismu mohli případně vyvinout.

Za naprosto pochybné a spekulativní však považuji to, že Pithart spatřuje determinantu pro hrůzné procesy padesátých let již v odsunu převážné většiny čs. Němců v r. 1945- 46. - Jak by čtenáři v tom případě vysvětlil, že vedle Albánie a Bulharska /kde nedocházelo k žádným krutým odsunům nějakých menšin/ začínaly procesy v Maďarsku, které naopak muselo přijmout mnoho desítek tisíc Maďarů, odsunutých z Československa. Nanejvýš možno připustit, že krutosti let bezprostředně poválečných přispěly k jakési obecné morální otrlosti lidí a k lhostejnosti vůči porušování anebo svévolnému výkladu zákonů.

Ve skutečnosti byly politické procesy a justiční vraždy determinovány především tím, že v rozpoutané studené válce, v situaci, kdy se kacířská Jugoslávie nesklonila před stalinským imperialismem, domnívalo se sovětské politické vedení, že procesy v lidových demokraciích dopomohou k upevnění imperiál, budovaného nikoli na síle občanského konsensu, ale na síle zbraní a z toho plynoucího strachu. Procesy měly svěst na nesprávnou adresu odpovědnost za nezdař v ekonomickém podnikání a za pokles životní úrovně v důsledku zbrojení. Konsaly se ve všech lidově demokratických zemích a pochopitelně pokračovaly i v SSSR.

Nemyslím, že se dá hovořit o nějaké čs. výlučnosti, pokud jde o míru teroru v zemích tzv. socialistického tábora v létech padesátých a sám fakt teroru u nás či v Polsku nelze vyvozovat z nelidskostí, doprovázejících odsun Němců.

x x x

Autor měl možnost hodnotit "pražské jaro" s desetiletým odstupem. Tedy měl šanci podat komplexní, objektivní pohled s úvahou kladů i záporů, pozitivních i negativních podnětů předchozích prací. Namísto toho podal typicky "reflektorový" pohled na činnost jednoho, jistě mimořádně významného politického proudutěhdejších "reformních komunistů". Pohled, při kterém ostře kontrastuje fakt, že v rozsáhlé studii považuje všechno doslova všechno, co mírnější i radikálnější reformní komunisté dělali, za špatné, s faktem, že pokud se vůbec zmiňuje o "těch druhých" /KAN, nekomunističtí demokraté/ píše na ně výhradně ódy. Odlišuje příkře jejich "osvícenost" od komunistické "tmy". Dokonce tam, kde se kritika "těch druhých" přímo nabízela, pokřikoval místo nich opět radikálnější z reformních komunistů /příklad: kampaň

kolem smrti Jana Masaryka - to přece bylo "dílo" nejvíce Svitáka a teprve v druhé řadě se přidali někteří popletení radikální komunisté/.

Proč všechno tak špatně, katastroficky dopadlo, je Pithartovi naprosto jasné: v první kapitole zamíří palbu kritiky na radikální komunistickou inteligenci /nepopírám, že je tu mnoho pravdivých dílčích postřehů/, která chtějíc přehlásit "špatné svědomí" z padesátých let, vždy ješitná, toužící po slávě a moci, exhibicionistická /autor uvádí Kohouta a Hochmanna /, vždy "profesionálně avantgardistická", vždy nevzdělaná, vždy přízemně taktizující a neetická, začala /výhradně ona a nikdo jiný a ona jako celek/ v hromadných sdělovacích prostředcích provokovat "vnější faktor". Mezi svůj beztržný radikalismus a mocnou velmoc postavili slabé vedení, které jen chlácholilo a prosilo. Tu národ, tu vnější realitu.

Pithart přímo programově zdůrazňuje, že ponechává stranou odpovědnost Brežněva a tak dospívá ke konkrétním a jmenovitým závěrům, že hlavními "viníky" celostátní a celonárodní katastrofy mezi provokujícími byli J. Lederer, se svými články o Polsku, Machatka, provokující svým článkem o I. Nagym dalšího z "Varšavské pětky", Císar, provokující výlety do marxismu a leninismu Sověty, potom všichni ti, kdo za procesy vinili jen "berijovské gorily", aby svalili odpovědnost ze sebe. x/

x/ Předchozí nekritické hymny na počest 2000 slov brání ovšem Pithartovi, aby se v souladu s logikou svého myšlení ztotožnil s rozšířeným lidovým vtípem, že vojska přišla kvůli Ludvovi Vaculíkovi, jakožto autoru "2000 slov".

Jsem dalek toho, abych popíral politickou škodu, kterou někteří autoři způsobili /při uznání velké poznávací hodnoty mnohých statí a úvah; zejména si cením doslova protocké jasnozřivosti úvah Ledererových, který jimi předvídal Gomulkův pád 1970/. Ale stačí jen přelétnout pořadí otázek, v nichž na "pražské jaro" útočí vládní a dříve brežněvovská zahraniční propaganda, a nemůžeme dospět k jinému názoru, než že autor projevil nedostatečný smysl pro proporce. - Machatka i Lederer napsali své statí do "Literárek". Také Haňák, jehož karikatury sehrály podle Pitharta významnou roli v provokování intervence, kreslil do "Literárek". Když už tedy autor začal s kritikou odpovědnosti za provokování invaze, neměl by si povšimnout mnohého, co asi v "Literárkách" dráždilo mnohem víc? Tedy statí a úvah na téma "protikomunistická opozice" /resp. proti národně-frontovská/? Plná demokracie, včetně volební soutěže o moc politických stran zcela samostatných? A v této oblasti se autor studie řadí svými tehdejšími statěmi v "Literárkách" na místo

nejpřednější.

A ještě jednu historizující poznámku, tentokrát na obranu "Literárek", autorem kritizovaných "provokatérů" i mnou kritizovaného autora samotného.

Vraťme se o třicet let zpět a označme - dle Pithartových kritérií - hlavní viníky Mnichova a nacistické okupace! Vedle dr. Beneše jsou jimi "nepochybně" Peroutka, Čapek, Voskovec, Werich a třeba K.J. Beneš, Pujmanová a mohli ^{by}ychom pokračovat do nekonečna, protože těch vystupujících, proti nacismu ^{se} ~~je~~ silně angažujících autorů bylo více... ..

O tom, co snad bylo důvodem hlavním, či zcela určitě hlavní záminkou - o totálně pluralistických koncepcích, o nediferencujícím antikomunismu neřešně autor zhola nic. Nakonec své úvahy korunuje tím, že se plně ztotožní s výrokem samotného "klasického" Vasilu Bilaka: Když "pravičáci" nemohli realizovat své plány, chtěli alespoň SSSR zotudit tím, že jej vyprovokovali k intervenci.... Něškodí vzpomenout toho, jak zcela odlišně k tomuto problému přistupuje dávno před Pithartem ve své studii A. Ostrý. Nejdříve cituje J. Hájka/tehdy šéfredaktora Tvorby/: "Vůdčí hlavy pravice....poznaly, že jejich síly nestačí než k vyprovokování ozbrojeného mocenského zásahu Sovětského svazu", což "jim připadá v této chvíli jako nejúčinnější prostředek politické diskreditace socialismu a socialistického tábora před celou světovou veřejností, jeho "odhalení" jako nepřitele svobody a suverenity malých národů, nepřitele všedních demokratických tendencí." - Proti tomu Ostrý polemizuje: "Tato smělá a cynická - toto slovo si vypůjčují z Hájkovy slovníku - konstrukce zabíjí dvě mouchy jednou ranou; je v ní polehčující okolnost pro Sovětský svaz, který se sice nechal vyprovokovat, byl však vyprovokován, a zároveň ukazuje pravici jako naprostého a bezohledného hazardéra s osudy našich národů".

K tomuto Ostrého soudu není třeba dodat nic více, než že Pithart prostě obrátil fronty, začal ztotožněním s bilaky a hájkou střílet do vlastních řad antirežimní opozice. - A vlastně je jeho způsob uvažování jen logickou kontinuitou politiky určitých protikomunistických kráňů z r. 1968, podle nichž bylo i tehdy potřebné vést hlavní úder nikoli proti již poraženým dogmatikům a stalinistům, ale právě proti "reformátorům", kteří v jejich očích byli hlavním soupeřem a překážkou v "detotalizování" režimu a společnosti. Kterí svojí "demokratizací" zabraňovali vývoji k "demokracii".

Zejména v první kapitole své studie se autor nestydí užívat přesně těch výrazů, kterých užívá vládní propaganda /kupř. "agenturní" slovník- jen ta hodnotící znaménka jsou proti vládním opačná/. Dlužno ovšem po pravdě konstatovat, že inspiraci pro svůj text hledal nejvíce u antikomunistů exilových, kteří dodnes píší o tehdejší aktivitě reformních komunistů podobně, jako on. To nic nemění na objektivní skutečnosti, že si vzájemně přihrávají s domácí propagandou. Každá strana - ta domácí "totalitní", ~~ta~~ zahraniční "demokratická" - vidí hlavní příčinu zla - v reformních komunistech.

Vedení KSČ té doby, tedy reformní komunisté, jako jeho již významná součást jsou ovšem dle Pitharta viníky katastrofy číslo jedna, za nimiž vine a odpovědnost komunistických radikálů daleko ~~ustupuje~~ do pozadí. Stojí zbaželou, hloupou, kunktátorskou, pštroší, kabinetní, a nevím ještě jakou politikou dovedli národy země k novému, horšímu, protože bezvýchodnému, Mnichovu.

Jak bylo řečeno, jinými významnými proudy polednové politiky se autor vůbec nezabývá. Jen občas prohodí, kupř. že KAN vydal rozsáhlý dokument, který ukazoval cestu k řešení situace/jakému?/, pochválí moudré, nikdy nerekriminující /nejmenované/ politiky či literáty nekomunistické, kteří se nanejvýš "divili" náhlé demokratické horlivosti kdysi beznadějných dogmatiků z KSČ a jejich objevování jim dávno známých pravd. Z autorových úvah - sice nepřímou - vyplývá názor, že hlavní příčinou porážky "pražského jara" vedle neschopnosti "dubčekovců" postavit se na branný odpor, bylo to, že se neorientovali na "plný pluralismus" a hlavně nechtěli /nestoudně/ povolit sociální demokracii...

Jestliže autor vysvětluje "divočejší" postoje části reformně komunistických intelektuálů vždy neušlechtilými "skrytými motivy", pak jde o psychoanalyzování bez důkazů a nepřípustné generalizování jednotlivého, dílčího. Pars pro toto.

Do oblasti Pithartova "ira et studii" ovšem patří i jeho tvrzení, že reformní komunistů prý "zmoudřeli" teprve když represe pocítili na vlastní kůži. Ve skutečnosti se "reformní komunisté" formovali již kolem r. 1956, protože po XX. sjezdu KSSS minimálně započali se zmoudřením, jež stále více vtělovali v progresivní činnost, která, má-li vést ke zdaru nemůže nebýt i t a k t i - z o v á n í m , jímž autor tolik opovrhuje. "Čistí" etikové, kupř. vyjadřovatelé nesporných pravd, jako "svoboda je nedělitelná", "chceme demokracii nechceme demokratizaci", prostě nepatří do

p o l i t i k y , jáko "umění možného", jako "schopnosti kompromisů", jakožto "mocenský vztah a mocenský boj". Pokud do politiky vstoupili v r. 1968, pak prohrávají daleko spíše než političtí taktikové/vnášející morálku do politiky postupně, podle možností riskantního a proměnlivého mocenského zápasu/, pletou se jim při opravdovém reálném postupu vpřed pod nohy, a co horšího, svým etizujícími a nekompromisním demokratismem, heslem "všechno- nebo nic!" sehrávají objektivně roli brzditelů, ba až mařitelů skutečného pokroku.

Kdyby se bylo podařilo, aby i protikomunisticky laděná intelligence myslila p o l i t i c k y , v dimenzích strategie a taktiky /urputného a obtížného zápasu Davida s Goliášem/, kdyby pokrok chápala v souvislosti s neodstranitelnými determinantami a mocnými mantinely, pak by byla odstraněna významná záminka vojenského vpádu a s n a d , s n a d b y k n ě m u s p í š n e d o š l o , n e ž d o š l o .

Neměli bychom sice "otevřenou pluralitní demokracii", které by se obdivoval celý svět, ale snad bychom měli slušně fungující "pluralitní demokracii" uzavřenou rámci obrozené Národní fronty, představující i proti poslední, "nejdemokratištější" fázi novotnovského režimu pronikavý pokrok. Pak bychom snad mohli i zauvažovat s úvahou všech vnítro - a hlavně - mezinárodněpolitických kontextů nad tím, zda jsme již docílili n o v o u k v a l i t u politického systému nebo zda jsme se teprve vydali na cestu k této nové kvalitě. V polednovém období totiž nešlo o to, vytvořit nejdemokratištější politický systém na světě. Měl se vytvořit optimální demokratický model socialismu, který by odpovídal jak jeho vývojovým pokrokovým potřebám, tak i objektivní, vlastními silami nezměnitelné geopolitické situaci státu, lidu, komunistické strany.

Nepopíráme "otevřeným pluralistům" etičnost jejich snah, či teoretickou erudovanost, prokazovanou mj. i znalostí podstaty sovětského politického systému a z něho odvozeného politického systému našeho. Uznáváme přesvědčivost jejich argumentací a formulací demokratické alternativy k oficiálnímu stranickému "uzavřenému pluralismu" s pouhou oponenturou a partnerskými vztahy v Národní frontě. Je ovšem s e k u n d á r n í , měli-li tenkrát a mají-li dnes v teorii více či méně pravdy, než komunističtí reformátoři. Ale jako politická síla /pokud vystupovali en bloc proti celé KSČ i jejímu reformnímu křídlu, které ještě zdaleka nebylo plně u moci/ b e z n a d ě j n ě p r o p a d l i . To proto, že

nepochopili, jak vážně a s osudovými následky oslabují hlavní reálnou sílu tehdejší společnosti, jež mohla s podporou většiny lidu i s podporou jejích realizovat opravdový společenský pokrok.

P. Pithart, stále se rozhořčující nad "nerovnoprávností těch druhých" ukládá farářsky "exkomunistům" za pokání dobrovolnou nerovnoprávnost s druhými částmi protirežimní opozice. "mlčet, skromně odčiňovat "hříchy". Když přece jen mluvit, tak až jako poslední. -

Skromnost? Odčiňování hříchů? Zajisté, ovšem každého a všech! Ale hlavně: vedme rovnoprávný, třeba ostrý dialog o tom, co dělat teď, dnes, zítra, společně, bez rekriminací, výčitek, které nikam nevedou, ale s úvahou všech hlavních dějinných poučení, pozitivních i negativních. I o minulosti je potřebné vést diskusi, ta však musí směřovat především do budoucna, musí odpovídat na otázku, jakým moudřejším jednáním zítra korigovat prohry a chyby minulosti. A opět ne jen jedněch, ale všech.

x

x

x

Je dost pochopitelná tendence poražených, urážených, a deptaných hledat a nacházet hromosvody, na které by se svedla výhradní vina za utrpěnou porážku. V roce 1938 byl takovým personálním hromosvodem dr. Beneš. Na jeho adresu šla celou zemí "duchaplná" rýmovačka "Mám svůj plán, eroplán.". Nyní jsou tím hromosvodem zejména u autorů Pithartova typu, "dubčekovci".

Přijmout jím sugestivně nabízené vidění věcí je příjemné pro každého, kdo chce uspat vlastní sebekritický rozum a potlačit vlastní hryzaající svědomí, jež našeptává: snad i já jsem nechtěně tu obrodu ve skutečnosti objektivně mařil!

Samozřejmě, že zdaleka nejdě a nemůže jít o to, zda se něčí práce někomu líbí, jinému nikoli. Chceme přece spět alespoň k relativnímu uchopení "celé pravdy" o minulosti a nemůžeme se spokojit "reflektory", byť sebe sugestivněji a emotivněji působícími. A tedy logicky odmítáme i "reflektorové" vidění odpovědnosti "demokratických pluralistů".

Chyby a prohry každého z hlavních skupinových aktérů politiky té doby můžeme vysledovat jen neustálou konfrontací vzájemného jednání všech. A o to se nyní snažíme.

Druhá věc je, že tyto odpovědnosti a prohry, také a především reformních komunistů, ~~tro~~uffám si nelézt jinde, než autor mnou zkoumané práce.

Přejímám v té souvislosti plně a beze zbytku nádhernou, poučnou myšlenku, kterou P. Pithart ve své práci vyslovil:

"Ukázalo se, bohužel pozdě, že skutečná svoboda je méně často opojný pocit, zato častěji břímě, odpovědnost. Je-li jen oním opojným pocitem před zveřejněním se závěrami bez vědomí závazku a není-li zároveň s t a r o s t í o s v o b o d u , pak zřejmě ještě není svobodou zaslouženou. Když šlo o všechno, osvědčili jsme však méně ~~starostí~~ odpovědnosti a starosti o svobodu, než bylo žádoucí".

Kéž by ji přijal i on!